

SEGONA PART.

**ELS PROPIETARIS I L'ORGANITZACIÓ
DELS INTERESSOS AGRARIS
AL VALLÈS ORIENTAL**

Capítol 5. La gran propietat i l'activitat agrícola al Vallès Oriental (1860-1940)

5.1. Introducció

La segona part d'aquest treball centra l'àmbit d'estudi en la comarca del Vallès Oriental. L'objectiu és, d'una banda, utilitzar aquesta comarca com a "banc de proves" de les interpretacions generals que s'han argumentat en els capítols precedents i, de l'altra, acotar l'espai d'anàlisi per identificar millor els seus protagonistes i resseguir de forma més precisa les estratègies d'organització dels seus interessos. Tanmateix, penso que les conclusions que s'en poden extreure són, fins a cert punt, extrapolables a altres comarques catalanes, si més no de la "Catalunya del mas"¹, de la qual forma part.

El Vallès Oriental és un territori d'una extensió de 850 km². Forma part de la depressió prelitoral catalana i els seus límits venen establerts pel relleu i la hidrografia: al sudoest, la Serralada Litoral (el Montnegre, el Corredor, Sant Mateu i Céllecs) el separa del Maresme; al nord, la Serralada Prelitoral (el Montseny, els Cingles del Bertí i la serra de Granera) marquen el límit amb les comarques d'Osona i el Bages; a l'est, la conca de la Tordera marca la divisòria amb la comarca de la Selva, i a l'oest la riera de Caldes separa el Vallès Oriental i l'Occidental.

Aquest darrer límit és poc significatiu des del punt geogràfic, atès que la divisió de la comarca natural del Vallès va respondre fonamentalment a criteris econòmics i demogràfics. Els límits del Vallès Oriental foren establerts per la Generalitat de Catalunya l'any 1936, seguint la proposta de la ponència sobre la divisió territorial de Catalunya. El geògraf Pau Vila, que dirigí la ponència, ho justificava de la següent manera:

"Per la densitat de població, més que per la seva extensió, dividim aquesta comarca natural en dues parts. [...] Vallès Oriental és la porció llevantina, predominantment agrícola, estesa dels vessants del Montseny

¹ Vegeu: Rosa Congost, "La Catalunya del mas, és a dir, la Catalunya Vella", R. Congost, G. Jover i G. Biagioli (a cura de), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*, Girona, CCG edicions, 2003, pàg. 19-36.

*fins a la divisòria d'aigües de la riera de Caldes i el riu Ripoll. La capital econòmica reconeguda per tothom és Granollers. Vallès Occidental és la part vallesana intensament industrial amb una densitat de població notabilíssima, ja que les dues ciutats cabdals, nuclis fabrils de primer ordre, Sabadell i Terrassa, sumen per elles soles prop de cent mil habitants [...]*².

MAPA 7. SITUACIÓ DEL VALLÈS ORIENTAL



² Pau Vila, *La divisió territorial de Catalunya*, Barcelona, Curial, 1984, pàg. 105-106.

*unida als pobles que li fan cantó a ponent com als de llevant*⁵. L'any 1987 la Generalitat de Catalunya establí l'organització comarcal de Catalunya i respectà la mateixa divisió comarcal del Vallès; però el 1989 el Parlament català va aprovar la inclusió de Caldes a la comarca del Vallès Oriental. Com veurem en els següents capítols, les relacions econòmiques, socials i polítiques entre Caldes i Granollers ja foren molt intenses abans de 1936.

En tot cas, cal advertir que en el període estudiat en aquest treball la comarca del Vallès Oriental no existia com a unitat administrativa, i que, per tant, no es pot disposar de dades agregades referides al conjunt de la comarca. Com veurem a continuació, la major part de dades agregades corresponen al partit judicial de Granollers. Aquest comprenia els municipis de l'actual comarca del Vallès Oriental amb l'excepció dels de la conca alta de la Tordera (Campins, Gualba, Sant Celoni, Sant Esteve de Palautordera, Santa Maria de Palautordera, Vallgorguina i Vilalba Sasserra), que formaven part del partit judicial d'Arenys de Mar, del municipi de Castellcir, que formava part del de Manresa, i del municipi de Granera, que formava part del partit judicial de Vic.

Tot i la presència de la indústria moderna en alguns punts, sobretot a la seva capital (Granollers), el Vallès Oriental va mantenir una forta base agrícola fins a la dècada de 1940. L'any 1860 la població de la comarca ocupada en l'agricultura es xifrava en unes 25.000 (13.379 homes i 12.183 dones) sobre un total de 38.342 habitants, és a dir dues terceres parts de la població⁶. Des del darrer quart del segle XIX, la indústria va créixer sobretot a Granollers i també a algunes altres localitats, com ara Mollet o Sant Celoni⁷. Com a resultat del creixement econòmic, la població de la comarca va augmentar fins a gairebé 70.000 habitants (1936). Respecte a

⁵ Enric Moreu-Rey, *Caldes de Montbui. Capital degana del Vallès*, Barcelona, Ed. Rafael Dalmau, 1964, pàg. 15. Tanmateix, algunes veus ampliaven el cas de Caldes a "*una gran llenca formada pels termes municipals de Santa Perpètua de Moguda, Polinyà, Palausolitar, Caldes de Montbui i Gallifa que —segons Joan Montllor i Pujal—, geogràficament, són del Vallès Oriental*" (citat per E. Moreu-Rey, *Caldes de Montbui...*, pàg. 16).

⁶ Les dades corresponen al partit judicial de Granollers i la distribució de població activa segueix les dades que, a partir del cens de 1860, ofereix l'*Estudio Agrícola del Vallés* de 1874 (Ramon Garrabou i Jordi Planas (a cura de), *Estudio Agrícola del Vallés (1874)*, Granollers, Museu de Granollers, 1998, pàg. 154).

⁷ Sobre els inicis de la industrialització a Granollers i el Vallès Oriental, vegeu: Jordi Abel i Jacint Jordana, *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Barcelona, El Racó del Llibre de Text, 1987, pàg. 209 i ss; Esteve Garrell, "Els humils orígens de les indústries de Granollers", *Granollers, Indústria i Comerç*, Publicacions La Gralla, vol. I, Granollers, 1927; Joaquim Ledesma i Albert Camps, "Els orígens de la indústria tèxtil a Granollers

1860, és un creixement demogràfic inferior al 50 %, molt inferior al del Vallès Occidental (186%) i al que en conjunt va experimentar la província de Barcelona (171%) i el conjunt de Catalunya (76%). La comarca del Vallès Oriental, doncs, no va participar intensament del creixement i la transformació que va experimentar l'economia catalana durant el darrer terç del segle XIX i el primer terç del XX. A grans trets, durant tot el període estudiat, l'economia del Vallès Oriental va mantenir una estructura productiva basada en l'agricultura.

Aquest primer capítol de la segona part del treball té un caràcter merament introductori: la seva pretensió no és altra que descriure, a grans trets, el marc econòmic i social en el qual la gran propietat agrària desenvoluparà les estratègies organitzatives que descriuré en els capítols 6,7 i 8. En primer lloc descriuré a grans trets l'evolució de l'estructura productiva; en segon lloc, em referiré a les formes d'explotació agrària i a l'evolució de la renda de la gran propietat, i finalment a l'estructura de la propietat de la terra.

5.2. Evolució de l'estructura productiva des de mitjan segle XIX

En aquest apartat descriuré els canvis més rellevants en l'estructura de la producció agrària del Vallès Oriental entre mitjan segle XIX i mitjan segle XX. Com veurem, a mitjan segle XIX la producció agrícola d'aquesta comarca era força diversificada (un observador la descrivia el 1874 com una "*comarca tipo [...] puesto que en ella vemos reunidos los cultivos más generalmente usados en nuestra provincia*"⁸), si bé basada en el conreu de cereals de secà. Durant la segona meitat del segle XIX, sota l'estímul d'una llarga etapa de preus remuneradors que es coneix com "l'edat d'or de la vinicultura catalana", va desenvolupar una especialització remarcable en el conreu de la vinya. A partir de la crisi de la fil·loxera la vinya va experimentar un retrocés important; però, a diferència del que succeí a altres comarques catalanes, aquest retrocés no va donar lloc a un augment dels espais no

(1874-1923)", *Lauro*, 7, 1994, pàg. 14-19. N'he fet una síntesi a Jordi Planas, Joan Garriga, Imma Buxadera, *Història contemporània del Vallès Oriental*, Sant Cugat del Vallès, Ed. Rourich, 1993.

⁸ "*Ninguna comarca en nuestro sentir se presta tanto á un estudio de esta clase como la del Vallés, puesto que en ella vemos reunidos los cultivos más generalmente usados en nuestra provincia llevados á cabo segons la*

agrícoles (erms, boscos), sinó que varen augmentar els conreus de secà. Un factor que pot explicar aquest comportament és la nova especialització ramadera associada a la producció de farratges per a abastir de llet el mercat barceloní que a la comarca del Vallès Oriental va tenir una importància creixent a partir de les primeres dècades del segle XX. Aquesta fou, sens dubte, la línia d'especialització més important de les assajades durant el primer terç del segle XX i que suposà el canvi més important en la producció agrària vallesana del segle XX.

5.2.1. Estat de la producció agrícola a mitjan segle XIX

L'any 1858, per tal d'elaborar una estadística agrària del país, l'IACSI va enviar un qüestionari a les seves subdelegacions. A l'arxiu de can Maspons de la Vall s'ha conservat el manuscrit de les respostes de la Subdelegació de Granollers, en el qual hi trobem recollits des d'aspectes climatològics (temperatures, pluges, vents, etc.) i físics (tipus de terreny, relleu, etc.) fins a l'estat de les carreteres, preus i jornals, tècniques agrícoles o tipus de contractes⁹. De la descripció de l'agricultura de la comarca, es desprèn que encara es mantenia el predomini dels cereals (principalment el blat), que ocupaven més de la meitat de la superfície de conreu. Tot i això, respecte al consum es produïa un dèficit de farines, que eren importades de Barcelona, procedent de l'estranger, atès que amb la llibertat d'importació de cereals els preus havien baixat el conreu era menys remunerador¹⁰. Precisament una de les primeres actuacions de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers fou la seva oposició a la pròrroga de la llibertat d'importació¹¹. Un altre producte del qual la comarca era deficitària era l'oli, que era importat de l'Urgell, com demostren les dades de producció i consum agrícola dels anys 1862-1864:

usança de tot bon pagès, *enlazados con las plantaciones más modernas [...]*" (R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 31).

⁹ ACMV, lligall 8: manuscrit signat a Granollers el 18 d'octubre de 1858 per Pere Carreras (president de la Subdelegació) i Jaume Maspons (vicesecretari).

¹⁰ Els preus mitjans que donaven en les respostes a l'enquesta de 1858 eren: 56 rals la quartera de blat, 70 rals la quartera de mongetes, 36 rals la quartera de blat de moro, 40 rals la quartera de favons, 135 rals el quintar de cànem, 60 rals la càrrega de vi i 380 rals la càrrega d'oli.

¹¹ Vegeu l'apartat 6.1.2.

TAULA 18. PRODUCCIÓ I CONSUM AGRÍCOLA AL PARTIT JUDICIAL DE GRANOLLERS, 1862-1864 (en hectòlitres)				
PRODUCCIÓ	1862	1863	1864	TOTAL
Blat	38.645	40.172	47.273	126.090
Sègol	37.183	28.122	28.386	93.691
Civada	518	535	438	1.491
Ordi	7.874	8.369	8.083	24.326
Blat de moro	13.316	15.526	14.134	42.976
Cereals	97.536	92.724	98.314	288.574
Vi	36.458	37.949	48.573	122.980
Oli	1.213	690	1.612	3.515
Total producció	135.207	131.363	148.499	415.069
CONSUM	1862	1863	1864	TOTAL
Blat	40.326	40.010	44.906	125.242
Sègol	30.693	32.200	29.688	92.581
Civada	233	255	266	754
Ordi	7.938	8.032	7.949	23.919
Blat de moro	13.423	14.301	12.987	40.711
Cereals	92.613	94.798	95.796	283.207
Vi	26.877	28.378	29.709	84.964
Oli	2.164	2.209	2.343	6.716
Total consum	121.654	125.385	127.848	374.887

Font: ACMV, lligall 8: *Estado de la producción, consumo y demás en este Partido Judicial durante los años de 1862, 1863 y 1864*, Granollers, 4.3.1866.

La taula 18 recull la importància creixent de la producció vitícola, que l'any 1864 ja superava la producció de blat, tot i que la gran etapa d'expansió de la vinya només acabava de començar¹². Aquest any la diferència entre la producció i el consum de vi superava els 18.000 hectòlitres, i en conjunt, durant aquests tres anys, gairebé una tercera part de la producció de vi es comercialitzava fora de la comarca. La producció de vi compensava amb escreix el dèficit d'oli (només es produïa la meitat de les necessitats de consum) i de cereals (quan en es produïa per sota de les necessitats, com el 1863). Entre els cereals destacava sobretot el blat, seguit del sègol; però tot i la seva importància, el predomini absolut dels cereals destinats al consum intern ja s'estava començant a trencar a favor d'un conreu comercial com la vinya, que assolí una importància creixent i que destinava una bona part de la producció a l'exportació.

Una altra observació destacable de les respostes de 1858 era la pràctica desaparició del guaret, que només es mantenia en alguns terrenys de secà per sembrar-los de pastures per adobar. L'*Estudio Agrícola* de 1874 també registrava que els guarets eren poc utilitzats: "*como la tierra es muy utilizada, de ahí que no se*

¹² Vegeu l'apartat 5.2.2.

*le den más que aquellos descansos entre cosecha y cosecha*¹³, fet que constitueix també un signe de dinamització agrícola. Tot i que no es practicaven les rotacions característiques de l'Europa atlàntica, amb la incorporació de les lleguminoses farratgeres que nitrogenaven el sòl, sí que en les alternances se succeïen les plantes exhauridores i milloradores, i els llegums (particularment les mongetes) estaven perfectament integrats en les rotacions de conreu que es practicaven a la comarca¹⁴. Els rendiments que es citen per al blat, entre 6 i 9 per llavor, són relativament elevats, sobretot si tenim en compte que en l'aplicació dels adobs no es van fer grans progressos fins al segle XX.

Els adobs més utilitzats eren els fems, els adobs vegetals i els formiguers; però en els anys 1870 ja eren coneguts el guano del Perú i els adobs complets de La Agricultora Catalana, el guano artificial que fabricava a Gràcia Émile Brun i els adobs que preparava l'empresa d'Andreu Estruch i Cia¹⁵. Cap al final del segle un perit agrònom encara explicava que *“los abonos que se utilizan son generalmente las deyecciones humanas, los estiércoles y los procedentes de origen vegetal, no empleándose para nada los abonos químicos, que forzosamente han de resultar convenientísimos en un país en que puede decirse que no existe la ganadería”*¹⁶. En efecte, a la comarca hi havia molt poques pastures naturals; les respostes de 1858 recollien l'existència d'alguns prats naturals de trepadella, de 2-3 anys, i d'alfals, de 5-6 anys, i, tot i que hi havia bestiar de totes classes, pocs agricultors es dedicaven a la cria d'animals i les races “no eren el que haurien de ser” i la llana que s'obtenia del bestiar “no era la millor”¹⁷.

L'utilitatge tampoc havia experimentat canvis substancials: a mitjans del segle XIX els instruments bàsics continuaven essent l'arada romana tradicional, l'aixada i la fanga, que s'utilitzava molt. No s'havien difós màquines de segar o de batre, que es

¹³ R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 136.

¹⁴ *Ibidem*, pàg. 137 i ss.

¹⁵ La Agricultora Catalana fou la primera empresa a Espanya a fabricar un adob complet, és a dir, amb una composició anàloga a un adob orgànic. Fou fundada per Luis Justo Villanueva l'any 1863 i l'any 1872 entrà a dirigir-la el perit agrònom Francesc Xavier Tobella (vegeu-ne la nota biogràfica a l'apèndix). L'empresa d'Émile Brun s'instal·là a Gràcia poc abans de 1870 i aquest any ja tenia més de vint dipòsits de venda a Catalunya des d'on comercialitzava, entre altres, aquest adob complet conegut com a guano artificial català o guano català. L'empresa d'Andreu Estruch i Cia. fou fundada a la mateixa època (Vegeu R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 187 i ss).

¹⁶ Joan Espí i Rumbado, *Clima de Granollers en sa relació ab la higiene y la agricultura*, Granollers, 1896 (manuscrit inèdit conservat a la Biblioteca de can Pedrals de Granollers). Vegeu: Jordi Planas i Francesc Roma, “Clima, agricultura i condicions de vida a Granollers al final del segle XIX”, *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers*, Granollers 1997, pàg. 115-124.

¹⁷ Segons els cens ramader de 1865, el total de caps de bestiar en el partit judicial de Granollers era el següent: cavallí (2.227), mular (1.017), asiní (1.146), vaquí (1.553), ovi (11.170), cabrum (3.457) i porquí (11.478).

continuava fent amb cavalls i l'única novetat era la utilització d'alguna arada de pala. L'autor de l'*Estudio Agrícola del Vallés* de l'any 1874 també es lamentava de l'escassa presència de màquines agrícoles i de l'endarreriment de les tècniques, tot afirmant que *“el laboreo de la tierras se efectúa hoy en el Vallés, á corta diferencia y con pocas excepciones, tal y como lo practicaban nuestros abuelos”*¹⁸.

Un dels progressos més notables fou l'extensió del regadiu, que com en el cas de la vinya ja s'inicià en el segle XVIII. Segons Pierre Vilar, aquesta expansió fou per a molts municipis del Vallès l'únic digne del progrés del segle:

*“el Vallés central, al voltant de Granollers, de Terrassa i (menys clarament) de Sabadell, participa molt vigorosament en la creació de regatges nous [...] Al voltant de Granollers, tanmateix, de Cardedeu, de Martorelles, de la Moguda, de Caldes de Montbui, de Sant Feliu de Codines, hom sembla assistir a un desenvolupament autònom de l'agricultura per ella mateixa, no sense lligams amb les fortunes realitzades a la capital, però sense relació local directa amb una industrialització [...] El Vallès agrícola ens dóna l'exemple de masies aïllades, de pobles dispersos [...] per als quals la intensificació del regatge és el signe característic i únic dels progressos del segle”*¹⁹.

Aquesta expansió del regadiu va tenir lloc principalment als fons de les valls dels cursos fluvials, on —segons les respostes de 1858— *“se aprovecha toda la [aigua] que es posible, con mucho coste”*. En el regadiu, una planta que al Vallès gaudia d'una gran anomenada era el cànem, que s'utilitzava per fer cordes i espartenyas i de primera matèria per a la indústria tèxtil. Cap a mitjan segle XIX es conreava a tota la plana del Vallès i en alguns municipis (Mollet, Montmeló, Palou) s'arribà a produir a gran escala²⁰. Els cànems que es collien en aquesta època al Vallès *“gozan de fama europea. De tal modo es inmejorable su calidad que hace pocos años las fábricas de jarcia que proveen al Almirantazgo inglés pusieron por condición, en la subasta de adquisición de primeras materias, que los cáñamos debían ser del llano de nuestra comarca”*²¹.

El conreu del cànem s'adaptava molt bé en les rotacions amb patates, mongetes, blat i blat de moro que es practicaven al Vallès Oriental. Una rotació característica de les terres de regadiu a la segona meitat del segle XIX era la següent: sembra del

¹⁸ R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 95.

¹⁹ Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Ed. 62, 1986, vol. III, pàg. 262-264.

²⁰ Juan Cadevall Diars, *Nociones de geografía física, descriptiva e histórica del Vallés*, memòria premiada en el Certamen Literari del Casino de Granollers el 1886 (publicada més tard per l'autor en la seva *Flora del Vallés*).

²¹ R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 108.

cànem el mes d'abril; el mes de juliol es recol·lectava i es sembraven mongetes, patates o faves; aquestes es recol·lectaven el més d'octubre i s'hi sembrava blat; el blat es segava el mes de juny i es sembraven algunes tardanies; l'octubre es sembrava blat de moro i farratges i, un cop recol·lectat, es deixava descansar la terra des del mes de febrer fins l'abril, en què recomençava la rotació²². L'inconvenient d'aquest conreu eren els penosos treballs que exigia la seva preparació: adobar la terra abans de sembrar, segar, espolsar, amamar en basses (que provocava emanacions febrífugues) i, especialment, la feina de bregar. Uns càlculs extrets de comptabilitats privades donaven com a resultat unes despeses, per a la producció de cànem en una quartera de regadiu, de 425 ptes (per a terres de 1^a classe), 397,75 ptes (2^a classe) i 369,50 ptes. (3^a classe), mentre que el producte que s'obtenia sumava tan sols 465 ptes. (1^a classe), 426 ptes. (2^a classe) i 387 ptes. (3^a classe): un benefici ben exigü i a més. A més, les pràctiques rutinàries no sols encarien els costos de producció sinó que també perjudicaven la qualitat del producte.

Preocupats per aquesta situació, els propietaris vinculats a l'IACSI van intentar trobar alguna alternativa. L'any 1868, Pere Maspons (fill del fundador de la Subdelegació de Granollers, Jaume Maspons i Vilardebò)²³ es dirigia al director del laboratori químic de l'IACSI, l'enginyer Luis Justo Villanueva, per assabentar-se de l'existència d'algun procediment químic practicat a l'estranger que pogués substituir avantatjosament el sistema d'amamar el cànem i d'alguna màquina de bregar el cànem:

“No dudo que tendrá V. noticias que los cáñamos que se recojen en el Vallés son en concepto de muchos compatibles con los mejores del mundo antes de darles preparación alguna, esto es, al salir de la tierra. Esto mismo habrá V. leído [de] el Sr. Castro y Serrano en su revista de la Exposición de París²⁴ y esto también nos dicen cuantos comerciantes lo han probado, pero todos están conformes en asegurar que con nuestros trabajos rutinarios que les damos, lo echamos á perder en tanto que su precio es después el del más inferior que los extranjeros presentan á nuestros mercados. En vista de tales vergonzosos hechos, algunos cosecheros de esta comarca, á toda costa nos hemos propuesto remover hasta sus cimientos y desterrar las tan rutinarias como perjudiciales operaciones que se hacen sufrir á nuestros cáñamos, las cuales en

²² *Ibidem*, pàg. 139.

²³ Vegeu les notes biogràfiques a l'apèndix 28.

²⁴ José de Castro y Serrano, *España en París. Revista de la Exposición Universal de 1867*, Librería de A. Durán, Madrid, 1867.

*concepto de nuestros tatarabuelos sin duda eran las mejores, pero que en el nuestro, debemos legarlas á la historia*²⁵.

Hi ha notícia d'alguna realització concreta en aquest sentit, com ara la instal·lació d'una màquina bregadora moguda a vapor a Palou ja abans del darrer quart del segle, que va fracassar davant de les crítiques a la qualitat que va rebre dels pagesos, i es va fer algun intent d'importar llavors de cànem d'Itàlia, que eren més productives (uns 10 quintars per quartera de més que les del país) i “*de mejor calidad que el [cáñamo] del país, por su fibra más sedosa, y por consiguiendo de más precio en su venta*”, però les dificultats de comercialització de les llavors fora dels canals habituals van fer que els pagesos continuessin sembrant les mateixes²⁶. L'any 1895, el mateix Pere Maspons denunciava l'estat d'endarreriment que hi havia a la comarca en l'elaboració de productes agraris aludint a l'exemple del cànem:

*“Com á prova de que sabem treure bons productos de la terra y no'ls saben elaborar quant avans de vendres necessitan alguna operació, citarem un exemple. Un conegut propietari d'aqueixa vila [Granollers] envià á la penúltima Exposició Universal de París tres mostrars de cànem, totas procedents d'un mateix camp. La una estava sense cap preparació, ó siga, tal com surtí de la terra; l'altra habia sigut amarada y l'altra bregada, tal com se ven entre nostres culliters. La primera obtingué medalla de plata, de las otras no'n feren menció*²⁷.

Ja en aquests anys hi ha notícies que el conreu del cànem al Vallès “*ya hoy día va cesando paulatinamente por no compensar sus utilidades los grandes gastos que su producción ocasiona, pues ya de tiempo viene sufriendo una ruda competencia del extranjero, y muy particularmente con los de Italia*²⁸. Tot i que més tard sorgiren altres iniciatives remarcables, com ara l'empresa *Bregadora del Vallés* a Mollet²⁹, no s'aconseguí invertir la situació i el conreu del cànem va anar disminuint fins a desaparèixer gairebé totalment (fora d'alguna localitat, com ara Mollet) a partir de la tercera dècada del segle XX, en benefici dels farratges, mongetes i patates que

²⁵ ACMV, lligall 8: còpia de la carta.

²⁶ Del testimoni de Fèlix Ferran citat per Roig i Torres a *RIACSI*, 15.5.1885. Sobre l'experiència de la màquina bregadora de cànem de Palou, se sap que l'any 1875 uns industrials van aprofitar les instal·lacions, principalment la màquina de vapor, per posar-hi telers (E. Garrell, “Els humils orígens de les indústries de Granollers”, *Publicacions La Gralla*, 1927, citat per Abel, J.; Jordana, J., *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Barcelona, El Racó del Llibre de Text, 1987, pàg. 214).

²⁷ P. Maspons, “Granollers agrícola”, *La Granolaria*, 2.9.1895.

²⁸ *Eco de Granollers*, 25.3.1883.

²⁹ Vegeu més endavant: apartat 7.1.2.

oferien millors expectatives com a conreus remuneradors. Al començament de la dècada de 1940, la gran producció de cànem al Vallès ja només era un record:

“Grandes haces de cáñamo, formando mayestáticas pirámides, constituyen un recuerdo y un ejemplo de lo que fué esta producción, cuya blanca fibra vegetal ha sido siempre tan apreciada en todos los telares catalanes. A nuevos tiempos, nuevos cultivos, que van tenazmente desterrando del Vallés una de sus más típicas cosechas. Hoy apenas subsiste la vieja tradición de la explotación de esta fibra, viéndose obligadas las hilaturas catalanas a importarla en cantidades considerables”³⁰.

Un altre conreu que va expandir-se en els terrenys de regadiu durant la segona meitat del segle XIX foren les patates. Inicialment eren de pell negra, destinades exclusivament al consum del bestiar; però *“la introducció de qualitats noves de patates, el seu valor nutritiu i es costum de la gent a consumir-ne, portà el ràpid augment del tubèrcul”³¹*. S’acostumaven a fer dues collites: unes patates primerenques que es sembraven entre mitjans de març i mitjans d’abril i es collien entre mitjans de juny i mitjans de juliol, i unes tardanes que es sembraven a primers de juny i es collien a primers d’octubre³². El seu màxim apogeu es situa cap al 1890, però a diferència del que succeí en el cas del cànem, les patates van conservar la seva posició i el 1922 a la comarca encara es destinava a aquest conreu un centenar d’hectàrees de regadiu i 500 de secà on, molt probablement, substituï els cereals i lleguminoses en retrocés.

En conclusió, doncs, durant la segona meitat del segle XIX l’agricultura del Vallès Oriental havia fet alguns progressos notables: no sols en el regadiu, perquè com hem vist s’havien generalitzat formes intensives de l’ús del sòl, desapareixent el guaret (com a la resta de la Catalunya humida) i assolint uns nivells de rendiments relativament elevats. La novetat fonamental, però, la trobem en l’expansió de la vinya: tot i que l’especialització vitivinícola no fou comparable a la d’altres comarques litorals o prelitorals més ben connectades amb el mar o els mercats (com ara el

³⁰ Raul M. Mir, *Catalunya agrícola*, Barcelona, 1943, pàg. 52. Algunes monografies locals refermen aquesta mateixa impressió: a la Garriga, per exemple, *“a principios de siglo [XX] el cultivo del cáñamo tuvo mucha importancia, como en toda la comarca del Vallés, mas ahora ha perdido todo interés y atención, pudiendo decirse que su cultivo ha desaparecido por completo”* (Julio Pardo Canalis, *La Garriga. Geografía y topografía médica. Sus paisajes y alrededores*, Granollers, Ed. Alpina, 1951, pàg. 27). La completa desaparició del conreu del cànem també era destacada per Josep Maurí a la seva *Història de la Garriga*.

³¹ Salvador Llobet, “Evolució dels conreus a Granollers i la rodalia des del segle passat”, *Butlletí de l’Agrupació Excursionista de Granollers*, Any II, núm. 2, gener-febrer, 1932, pàg. 5.

³² R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 107.

Penedès, el Garraf o el Vallès Occidental), aquest fou sens dubte el canvi més important en l'ús del sòl agrícola fins a la crisi de la fil·loxera.

5.2.2. Expansió i crisi de la vinya

Tot i que en els segles XVII i XVIII la vinya ja va experimentar un creixement notable al Vallès Oriental³³, la seva gran expansió es produí durant la segona meitat del XIX, estimulada per les possibilitats d'exportació de vi a França, que era el primer mercat mundial d'aquest producte. Segons Josep Pujol, tot i que el nivell d'especialització vitivinícola no va arribar a ser comparable al d'altres comarques de l'entorn (com ara el Vallès Occidental, el Maresme, el Bages, l'Anoia, l'Alt Penedès o el Baix Llobregat), la comarca de Granollers fou una de les que més incrementà la superfície de vinya: des d'unes 5.200 ha de vinya el 1860, va passar a unes 8.200 ha cap a finals de la dècada de 1880, el que suposa un augment de més del 50 %³⁴. L'any 1874, ja es constata que "*nuestra comarca, antes tan repoblada de bosques, ve hoy con pesar ir desapareciendo éstos uno tras otro para dar cabida á los productivos viñedos [...]*"³⁵; en aquells dates la vinya ja ocupava un 10 % de l'extensió total de la comarca i en alguns municipis una extensió superior al 20 % (taula 19):

³³ Jaume Dantí, *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, 1988, pàg. 222 i ss; Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1986 (3^a edició revisada), pàg. 573 i ss.

³⁴ Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1988, pàg. 54-56.

³⁵ R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 117.

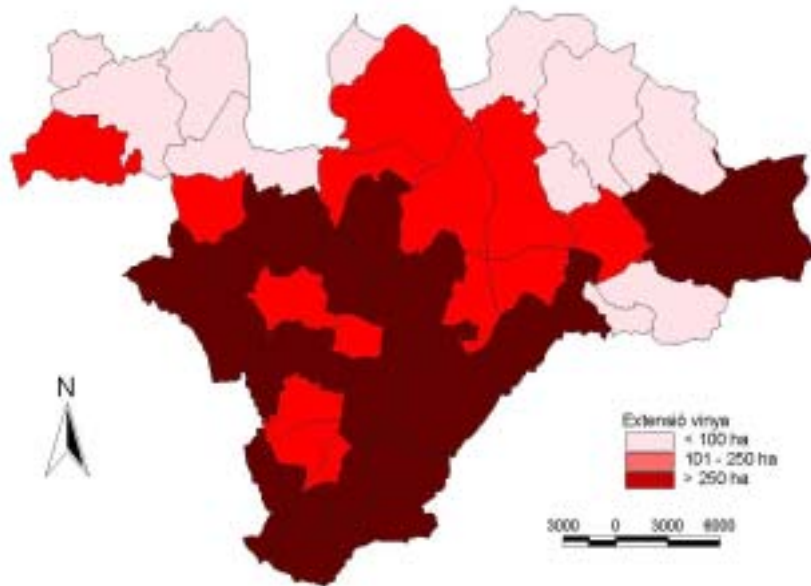
TAULA 19. EXTENSIÓ DE LA VINYA AL VALLÈS ORIENTAL (1880)			
Municipi	Superfície de vinya (ha)	Terme municipal (ha)	%
Aiguafreda	77	796	9'6
L'Ametlla del Vallès	294	1.412	20'8
Bigues i Riells	335	2.867	11'6
Caldes de Montbui	668	3.792	18'1
Campins	7	738	0'9
Canovelles	150	675	22'2
Cànoves i Samalús	163	2.841	5'7
Cardedeu	154	1.289	11'9
Castellcir	50	3.450	1'4
Castellterçol	57	3.161	1'8
Fogars de Montclús	58	4.015	1'4
Les Franqueses del Vallès	530	2.945	17'9
La Garriga	362	1.972	18'3
Granera	147	2.345	6'2
Granollers*	369	1.489	24'7
Gualba	42	2.324	1'8
Llinars del Vallès	266	2.752	9'6
Lliçà d'Amunt	352	2.198	16'0
Lliçà de Vall	166	1.066	15'5
Martorelles	254	810	31'3
Mollet del Vallès	425	1.072	39'6
Montmany-Figuero	196	1.470	13'3
Montmeló	117	411	28'4
Montornès del Vallès	558	2.285	24'4
Montseny	10	2.702	0'3
Parets del Vallès	197	898	21'9
La Roca del Vallès	663	4.880	13'5
Sant Antoni de Vilamajor	134	1.392	9'6
Sant Celoni**	431	6.544	6'6
Sant Esteve de Palautordera	59	1.073	5'4
Sant Feliu de Codines	176	1.518	11'5
Sant Fost de Campsentelles	260	1.619	16'0
Sant Pere de Vilamajor	145	3.474	4'1
Sant Quirze Safaja	29	2.589	1'1
Santa Eulàlia de Ronçana	112	1.399	8'0
Santa Maria de Palautordera	146	1.705	8'5
Tagamanent	137	4.348	3'1
Vallgorguina	98	2.196	4'4
Vilalba Sasserra	35	587	5'9
TOTAL	8.449	85.099	9'9

Font: Elaboració pròpia a partir del repartiment del recàrrec de 25 cèntims anuals per hectàrea de vinya, corresponent als exercicis de 1878-1879 i 1879-1880, per les despeses de la Comissió de defensa contra la fil·loxera (BOP, 20.6.1880).

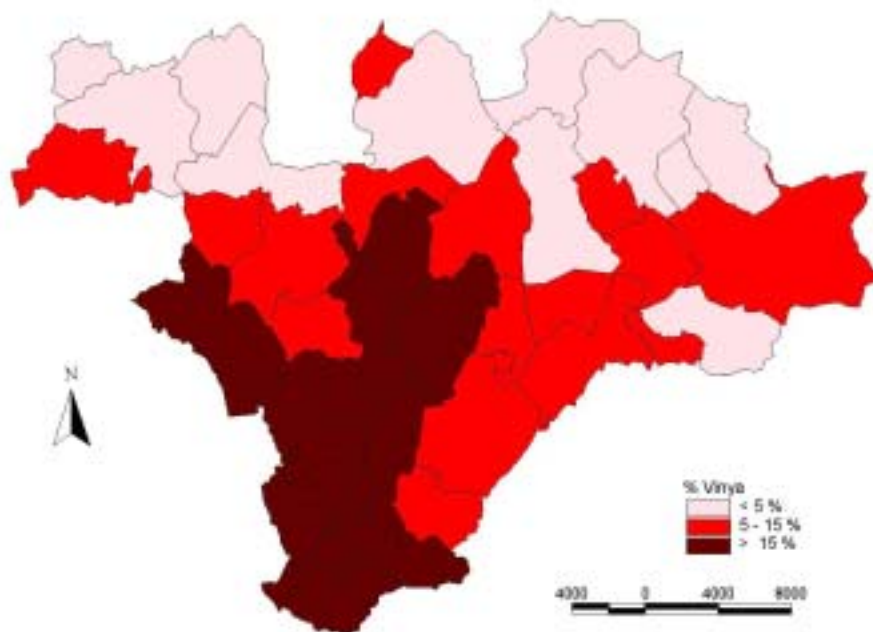
* Inclou el municipi de Palou, agregat a Granollers l'any 1928.

** Inclou els municipis de Montnegre i Olzinelles, agregats a Sant Celoni l'any 1927.

MAPA 9. EXTENSIÓ DE LA VINYA ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (1880)



MAPA 10. ESPECIALITZACIÓ VITÍCOLA ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (1880)



TAULA 20. PRODUCCIÓ VINÍCOLA DEL VALLÈS ORIENTAL (1890)	
Municipi	Hectòlitres
Aiguafreda	1.000
L'Ametlla del Vallès	3.000
Bigues i Riells	3.500
Caldes de Montbui	7.000
Campins	77
Canovelles	1.500
Cànoves i Samalús	2.078
Cardedeu	2.096
Castellcir	s.d.
Castellterçol	700
Fogars de Montclús	700
Les Franqueses del Vallès	6.400
La Garriga	4.600
Granera	1.500
Granollers	2.500
Gualba	600
Llinars del Vallès	3.000
Lliçà d'Amunt	4.000
Lliçà de Vall	2.000
Martorelles	3.500
Mollet del Vallès	6.740
Montmany-Figueró	2.000
Montmeló	1.000
Montornès del Vallès	5.000
Montseny	150
Palou	2.500
Parets del Vallès	2.630
La Roca del Vallès	6.800
Sant Antoni de Vilamajor	1.400
Sant Celoni	3.850
Sant Esteve de Palautordera	450
Sant Feliu de Codines	2.000
Sant Fost de Campsentelles	2.800
Sant Pere de Vilamajor	1.500
Sant Quirze Safaja	350
Santa Eulàlia de Ronçana	1.500
Santa Maria de Palautordera	1.200
Tagamanent	1.500
Vallgorguina	680
Vilalba Sasserra	350
TOTAL	94.151

Font: Elaboració pròpia a partir de R. Roig i Armengol, *Memòria acompanyatòria al Mapa Regional Vinícola de la Província de Barcelona*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico Editorial La Academia, 1890.

Com es veu en els mapes 9 i 10, al final del segle XIX el conreu de la vinya s'havia estès àmpliament per tota la comarca, fins i tot als municipis de muntanya, si bé en aquests en menys intensitat, atès que les condicions eren més difícils. L'especialització vitícola era especialment intensa a la plana central de la comarca: L'Ametlla (20'9%), Canovelles (22'2%), Granollers (24'7%), Martorelles (31'3%),

Mollet (39'6%), Montmeló (28'4%), Montornès (24'4%) i Parets (21'9%) dedicaven més d'una cinquena part del seu terme municipal al conreu de la vinya. Les extensions més importants es trobaven a Caldes de Montbui (688 ha), la Roca (663 ha), Montornès (558 ha) i les Franqueses (530 ha), que sumaven gairebé una tercera part de la superfície total de vinya de la comarca (taula 5.1). Les produccions més importants també les trobem a Caldes de Montbui (7.000 HI), la Roca (6.800 HI), Mollet (6.740 HI), les Franqueses del Vallès (6.400 HI) i Montornès (5.000 HI), que sumaven més d'una tercera part de la producció total de 1890 que superava els 90.000 hectòlitres (taula 20), essent les varietats que es cultivaven el sumoll, tarrasench i picapoll (entre les negres) i xarel·lo, trobat, pasa, picapoll i moltonach (blanques)³⁶.

La productivitat no era especialment alta: segons Roig i Armengol, al partit judicial de Granollers hi havia en producció uns sis-cents ceps per hectàrea, però la producció de vi es situava en els 11'53 hectòlitres per hectàrea (19'40 de màxim i 9 de mínim, segons els termes municipals), una de les mitjanes més baixes de tota la província (16'36 hectòlitres de promig)³⁷. L'autor de *l'Estudio Agrícola de 1874* ja advertia, en relació al conreu de la vinya, que els rendiments “*son mucho menores de lo que pudieran ser*”³⁸. En la preparació de la terra s'aplicaven labors molt superficials, amb eines poc perfeccionades i, sobretot, s'utilitzaven pocs adobs. Cap al final del segle, el perit agrònom Joan Espí coincidia amb aquestes observacions:

*“Con terreno como el de Granollers, forzosamente había de vegetar bien la vid, y mucho más habiendo roturado sus hermosos bosques, que facilitaron á la planta un terreno abonado superabundantemente y que ha sido la ruina de los hijos de los que tal hicieron. Creían ellos que, sin abonar y sin más que arañar la tierra con detestables arados romanos reformados, había de resistir la vid años y años produciendo siempre como el cuerno de la abundancia. Decimos que tal creían porque, en nuestras excursiones por la comarca, hemos tenido ocasión de ver (salvo raras excepciones) lo mal cuidadas que tenían las viñas. Se acordaban de ellas tan sólo para vendimiar y podar; ni tan siquiera enterraban al pie de cepa sus sarmientos para darles medios de vida y alimentarla para la próxima cosecha”*³⁹.

³⁶ R. Roig i Armengol, *Memòria acompanyatòria al Mapa Regional Vinícola de la Província de Barcelona*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico Editorial La Academia, 1890, pàg. 213.

³⁷ Als partits judicials de Sabadell i de Terrassa les mitjanes eren superiors a 19 hectòlitres per hectàrea (R. Roig i Armengol, *Memòria acompanyatòria...*, pàg. 213).

³⁸ *Estudio Agrícola del Vallés*, pàg. 230.

³⁹ *Ibidem*.

En la producció vinícola també s'aplicaven tècniques tradicionals i, per regla general, s'obtenien qualitats força baixes. Segons un dels principals propietaris viticultors de la comarca⁴⁰, “*las cualidades características del vino que generalmente se produce son por desgracia, y salvo pequeñas excepciones, bien sabidas, vinos de mala calidad y de poca fuerza alcohólica*”⁴¹. Aquest propietari aconsellava suprimir algunes varietats per tal de produir “vins de comarca” i aconseguir preus remuneradors, atès que s'acostumava a barrejar varietats diferents de raïm i “*la mezcolanza de tanta variedad de uvas, algunas tempranizas, otras muy tardías y otras que nunca llegan á la perfecta madurez, ha de producir naturalmente muchas dificultades en la operación importantísima de la vendimia*”⁴². Però, com veurem més endavant⁴³, era difícil que les tècniques més modernes que assajaven alguns propietaris il·lustrats es poguessin generalitzar, degut a la falta (o la precarietat) dels canals de difusió. Precisament un dels punts en què insistia l'esmentat *Estudio Agrícola del Vallés* de 1874, era la necessitat de la instrucció agrícola i de l'associacionisme agrari per tal de promoure el desenvolupament econòmic de la comarca.

L'expansió de la vinya va acabar bruscament amb l'arribada de la fil·loxera. Segons Josep Iglésias, el novembre de 1882 ja es detectà un petit focus de la plaga a Sant Celoni, i el juliol de 1886 es denunciaven clapes fil·loxerades a Mollet del Vallès⁴⁴. El 1889 només quedaven 1.800 hectàrees de vinya antiga i hi havia 250 hectàrees repoblades amb vinya americana⁴⁵.

L'impacte econòmic que va tenir la fil·loxera a moltes propietats de la comarca fou extraordinari. Ho podem constatar a partir d'un exemple. Can Riba de la Serra (Palou) era una finca d'un centenar d'hectàrees que durant la segona meitat del segle XIX va intensificar molt l'especialització vitivinícola. L'any 1885, la major part de les terres eren plantades de vinya (132 quarteres) distribuïdes en una setantena de peces d'una a tres quarteres explotades per una cinquantena de pagesos i tenia

⁴⁰ Pere Maspons era descrit en l'esmentat *Estudio Agrícola* de 1874 com un “*rico é inteligente propietario de esta comarca y uno de los que mayores trabajos practican para mejorar los vinos de la misma*” (pàg. 231-232). Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28. A l'apèndix 11 també es reproduïx una relació dels principals viticultors de la comarca entorn al 1890.

⁴¹ ACMV: manuscrit sense datar. Aquestes observacions foren recollides per l'autor de *l'Estudio Agrícola del Vallés* (pàg. 232-235).

⁴² *Estudio Agrícola...*, pàg. 232.

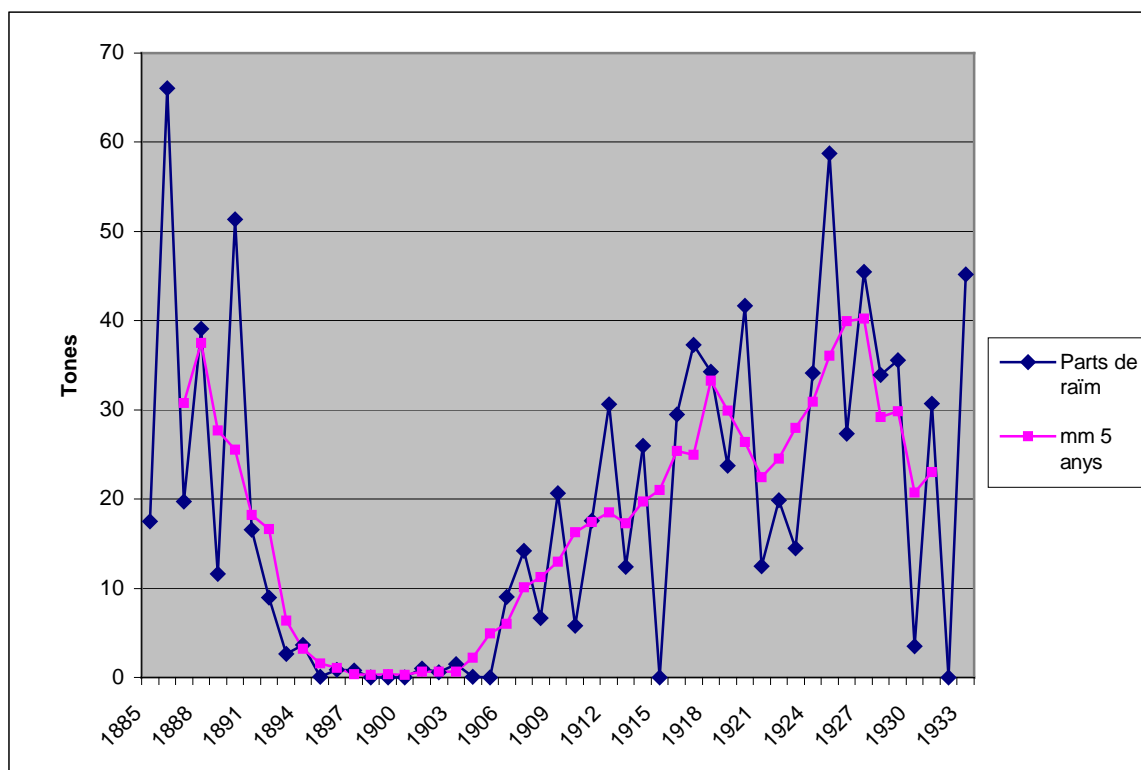
⁴³ Capítol 6.

⁴⁴ Josep Iglésias, *La crisi agrària de 1879 a 1900. La fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62, 1968, pàg. 152.

⁴⁵ Salvador Llobet, “Cincuenta años de agricultura”, *Vallés*, 8.1950.

una bodega amb capacitat per a 40.000 litres de vi⁴⁶. A partir de la comptabilitat d'aquest patrimoni, he pogut reconstruir l'evolució de la producció vitícola que rebia el propietari com a renda de la terra des dels moments anteriors a l'arribada de la fil·loxera fins als anys 1930:

GRAFIC 4. CAN RIBA DE LA SERRA: PRODUCCIÓ VITÍCOLA PERCEBUDA PEL PROPIETARI (1885-1933)



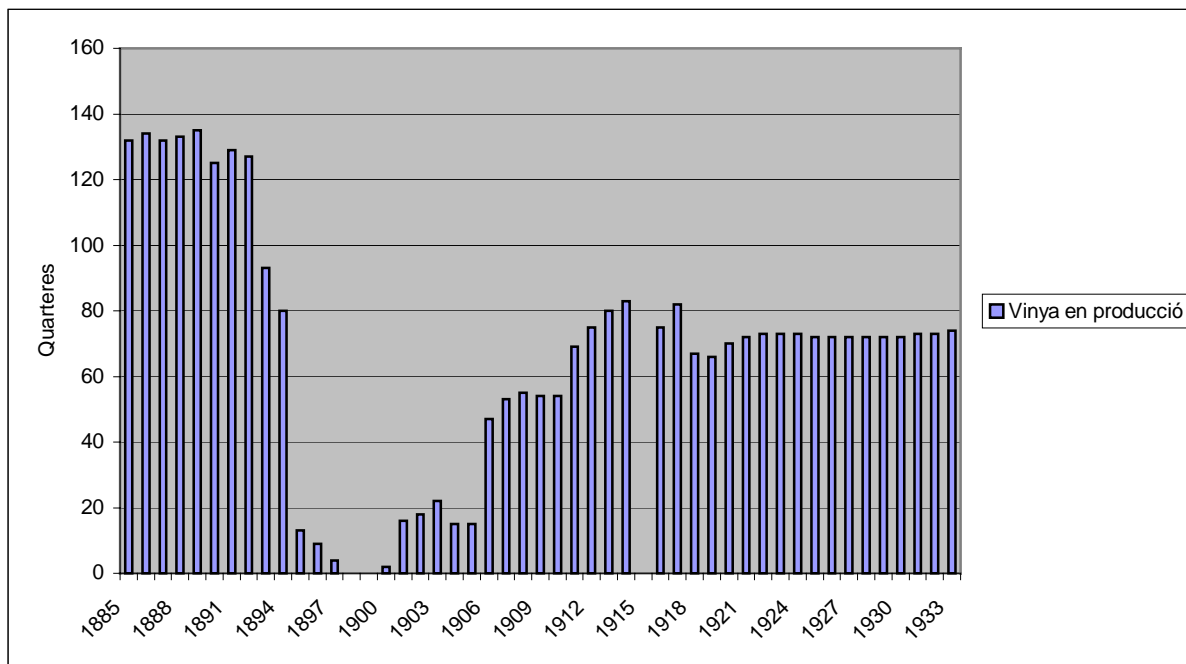
Font: Elaboració pròpia a partir del *Llibre de vinyes a parceria* (ACRS)

Els anys anteriors a l'arribada de la plaga foren segurament els de màxima producció: l'any 1886 la casa percebia dels pagesos que conreaven les vinyes més de 60 tones de raïm i, tot i que el 1890 encara s'obtingué una bona collita, durant la dècada següent la producció va caure fins a desaparèixer durant tota una dècada (1895-1905), el temps de replantar les vinyes amb ceps americans i que comencessin a produir. La recuperació a partir d'aleshores fou continuada, malgrat les característiques oscil·lacions segons la bondat de les collites i l'absència de fruits

⁴⁶ Cap a l'any 1890 les bodegues de la casa pairal de can Ribà de la Serra contenien 60 botes, tres premses (dues d'elles de ferro), amb les eines útils per a l'elaboració del vi (ACRS: Valoració del patrimoni de Palou, s.d.)

en la de 1915, a causa del míldiu; però ja no es tornaren a assolir els nivells màxims que havia percebut el propietari en el segle XIX.

GRÀFIC 5. CAN RIBA DE LA SERRA: SUPERFÍCIE DE VINYA PRODUCTIVA (1885-1933)



Font: Elaboració pròpia a partir del *Llibre de vinyes a parceria* (ACRS)

He contrastat l'evolució de la producció amb la superfície de vinya productiva (Gràfic 5): com es veu, si bé experimentà un progressiu augment des de 1900 fins el 1914, a partir d'aleshores va quedar estancada a poc més de la meitat. Amb la vinya americana les collites eren més abundants, i en alguns anys (1920,1925,1927) la producció fou comparable o fins i tot superior als anys previs a l'arribada de la fil-loxera, si tenim en compte que la proporció de fruits que rebia el propietari era ara inferior (1/3 o 2/5 dels fruits passà després de la fil-loxera a 1/4). Malhauradament no dispo dels comptes de l'elaboració i venda de vi, que efectuava el propietari; però cap al 1890 sabem que es produïen, per terme mig, 400 cargues de vi. Aquest nivell de producció només es tornaria a repetir amb una collita extraordinària l'any 1925 i, tenint en compte l'evolució dels preus, això significa que els ingressos que proporcionava la vinya ens els anys 1880 ja no es tornarien a repetir després de la fil-loxera.

L'evolució d'aquesta explotació vitivinícola és força representativa del que succeí a la comarca després de la fil-loxera. Després d'uns anys de desorientació general,

la vinya va tornar a replantar-se amb ceps americans, però no recuperà l'extensió que havia tingut. Tal com explica Josep Pujol, en aquelles zones on amb més intensitat s'havien incrementat les superfícies de vinya durant la segona meitat del segle XIX, foren també on amb més intensitat disminuïren aquestes superfícies en el segle XX. En el cas del Vallès Oriental, on el creixement de 1860 a 1888 fou superior al 50 %, el decreixement de 1889 a 1922 també fou més pronunciat (superior al 25 %)⁴⁷. En aquesta data, la vinya a la comarca de Granollers ocupava tan sols unes 6.200 hectàrees, i encara es reduiria més en benefici d'altres conreus, com ara el blat, l'ordi, la civada i, en menys escala, la trepadella i les faves⁴⁸.

Una raó d'això fou, sens dubte, la crisi de sobreproducció que afectà la vinya en els primers anys del segle XX, del que a la comarca també abunden els testimonis:

“És ben aguda la crisi vinícola del nostre país. Al Vallés també se deixa sentir; o's te de donar el vi a cap preu, o com en altres Comarques, resten plens els cellers. [...] Indigna realment que després de tants afanys pera reconstituir les vinyes, se trobin ara'ls agricultors sense saber que fer del vi”⁴⁹.

Però les condicions agronòmiques de la comarca permetien desenvolupar altres processos d'especialització més remuneratius. Com veurem a continuació, els cereals com el blat i les lleguminoses, d'una banda, i els farratges associats a la producció ramadera, de l'altra, ocuparien una part del secà que havia deixat la vinya, un procés en el qual també va guanyar importància el conreu d'arbres fruiters. Cap a mitjans del segle XX, avellaners i ametllers superaven a la comarca el miler d'hectàrees (992 ha i 309 ha, respectivament), mentre que la vinya havia quedat reduïda a 2.500 ha⁵⁰. Segons Salvador Llobet, després de la baixa de preus de 1931, molts pagesos van arrencar les vinyes plantades a finals del segle XIX i l'increment de preus reals del blat a partir de 1936 va accentuar la preferència pels conreus herbacis⁵¹.

⁴⁷ Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari...*, pàg. 58 i ss.

⁴⁸ Salvador Llobet, “Evolució dels conreus...”.

⁴⁹ “Crisis Vinícola”, *El Vallés*, 28.7.1906.

⁵⁰ Josep Llovet Mont-ros, “Contribución al estudio general de la agricultura en la provincia de Barcelona”, *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y de especialidades agropecuarias y de los Servicios Técnicos de Agricultura*, vol. VII, Diputació Provincial de Barcelona, 1948, pàg. 13. L'extensió que ocupaven els avellaners al Vallès Oriental corresponia al 75 % de tota la província de Barcelona.

⁵¹ Salvador Llobet, “El Vallés”, Solé Sabarís (dir.), *Geografia de Catalunya*, Barcelona Ed. Aedos, 1968, pàg. 374.

5.2.3. Els nous processos d'especialització productiva del primer terç del segle XX

La crisi de la fil·loxera va fer necessari trobar conreus alternatius per compensar el desastre econòmic provocat de la pèrdua de les vinyes. Una línia d'especialització que adquirí gran importància a la comarca com a alternativa a l'explotació vitícola fou el conreu d'arbres fruiters, especialment d'avellaners i ametllers. En algunes finques aquests arbres fruiters ja havien començat a adquirir una certa importància cap a finals del segle XIX; però en les primeres dècades del segle XX van tenir una difusió creixent arreu de la comarca i, segons J. Pujol, és un dels fets més destacables de l'evolució de l'agricultura de la província de Barcelona del primer terç del segle XX⁵². L'any 1932, Salvador Llobet explicava que

“actualment en el mercat de Granollers, a l'hivern, hi ha parades d'arbres fruiters a punt de plantar; sobre tot d'ametllers i avellaners, en el secà se n'han plantat molts en aquests deu anys darrers; hom en veu a cents en alguns camps, però sovint són a rengles entre les vinyes”⁵³.

Segons Pau Vila, al Vallès Oriental sobresortien aleshores en aquesta explotació els municipis de Bigues, l'Ametlla i Cànoves⁵⁴. Amb l'estudi de J. Badia sobre l'Ametlla del Vallès, podem seguir amb força claredat aquest prodés d'especialització: l'any 1898 l'ajuntament es lamentava de no poder afrontar els pagaments que li reclamava la Diputació provincial *“ya que debido a los estragos causados por la filoxera, han desaparecido todas la viñas y con ello la principal y única fuente de ingresos de esta población”⁵⁵*. A finals de la dècada de 1870, quan la fil·loxera encara no havia afectat aquest municipi i la vinya continuava en expansió⁵⁶, un propietari local ja s'havia preparat per l'arribada de la plaga i havia plantat a les seves terres els primers avellaners. El *Diario de Tarragona* s'en feia ressò en una nota publicada el 17 de desembre de 1880:

⁵² Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari...*, pàg. 71.

⁵³ Salvador Llobet, “Evolució dels conreus...”, pàg. 9.

⁵⁴ Pau Vila, “Un assaig de geografia comarcal: El Vallès”, a *La divisió territorial...*, pàg. 268.

⁵⁵ Josep Badia i Moret, *L'Ametlla del Vallès, 1835-1935. Un segle de gestió municipal*, Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, 1986, pàg. 77.

⁵⁶ En compliment d'una ordre del Govern Civil de la província del mes de gener de 1879, que dictava l'obligació de tots els municipis d'informar de l'estat de les vinyes degut a l'avenç de la plaga fil·loxèrica, l'ajuntament de l'Ametlla del Vallès comunicava que *“en este municipio no hay señales de enfermedad alguna y sigue la plantación de nuevas cepas según el sistema clásico y que las viñas tienen un aspecto inmejorable”* (*Ibidem*).

“En vista de los progresos que desgraciadamente se notan en la plaga filoxérica, son muchos los viticultores catalanes que se previenen para el caso de que el insecto invadiese sus fincas con el cambio de cultivo o, al menos, con la sustitución de éste en parte. Así es que en San Saturnino de Noya hay quien ensaya el cultivo del azafrán, y en La Ametlla del Vallés un rico propietario está rerminando una soberbia plantación de avellanos”⁵⁷.

Aquest propietari era Pasqual Antoja, que a l'Ametlla tenia una finca amb més de 70 ha (Puigllonell). Inicialment va tenir pocs seguidors, però el primer en seguir aquella iniciativa fou Josep M. Draper, propietari d'una de les principals finques més importants del terme (el mas Draper, 101 ha) i que en aquells anys era precisament l'alcalde del municipi. Segons J. Badia,

“la introducció de l'avellaner va ser lenta i molt discutida. La rendibilitat d'aquell cultiu no va demostrar-se de manera immediata, però en el termini de pocs anys els camps d'avellaners s'estengueren per tot el terme. I ja ben entrat el segle actual, el fruit de l'avellaner va esdevenir la base principal del sosteniment de la majoria de famílies, coma anys abans ho havia estat el fruit de la vinya. Parcens i propietaris comptaven amb la collita de les avellanes com la més important font d'ingressos per fer cara a les despeses normals i a les imprevistes”⁵⁸.

Les dades que ofereix la reconstrucció d'algunes comptabilitats patrimonials també són un testimoni de la creixent importància d'aquesta producció. A l'heretat del Castell de Sentmenat, les vendes d'avellana i de petites quantitats d'ametlla als anys 1890 ja van suposar el 20 % de l'ingrés sobre la producció agrària comercialitzada i durant les primeres dècades del segle XX arribaren a constituir el 70 %, convertint-se en el principal producte de venda⁵⁹. Al patrimoni Maspons de Santa Eulàlia de Ronçana la vinya tampoc va recuperar la importància que havia tingut abans de la fil·loxera i, com a alternativa, a partir de 1912 també s'assajà la plantació d'avellaners aprofitant terres poc productives amb l'objectiu d'*“introduir aquest cultiu que tant dona i ha de donar”* i també per *“alleugerir al masover de conreus entretinguts, perquè hi ha massa terra de conreu per una família”⁶⁰.*

⁵⁷ *Ibidem*, pàg. 79.

⁵⁸ *Ibidem*, pàg. 78.

⁵⁹ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Saguer: *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo Ed., 2001, pàg. 113.

⁶⁰ ACMV, caixa 10: *Can Maspons de la Vall: Estats de la producció i gastos*, vol. I; *Llibre de memòries de la casa Maspons*, pàg. 34.

Associat a aquesta producció, en els anys 1920 va aparèixer alguna empresa de fruits secs que va arribar a tenir un desenvolupament important a la segona meitat del segle. L'any 1927 hi havia a Granollers dues fàbriques d'esclafar avellanes i pinyons: la de Jaume Bultà, que feia uns vuit anys que s'havia traslladat des de Vic, on ja de sempre s'havia dedicat a la mateixa indústria, i la de Pau Puig, d'origen molt humil i que després de dedicar-se a l'explotació agrícola i ramadera (compra-venda i engreix de bestiar, elaboració de formatges) havia creat una fàbrica d'esclafar fruits secs i, en pocs anys, s'havia convertit en un acreditat industrial⁶¹. Segons J. Abel i J. Jordana, malgrat que el Vallès Oriental era una comarca amb una bona base agrària, aquest fou un dels pocs exemples d'empresa d'alimentació que hagi subsistit d'ençà de primers de segle⁶². Al mateix temps sorgiren algunes iniciatives adaptades als petits propietaris i comerciants, com ara la màquina de trencar i destriar ametlles ideada per Albert Rosàs i que fou presentada el setembre de 1928 en un acte organitzat per la Cambra Agrícola del Vallès⁶³.

L'especialització productiva més destacable del primer terç del segle XX fou el desenvolupament del sector ramader, i principalment del sector vaquí productor de llet, amb un predomini absolut de la raça holandesa. La proximitat i les bones comunicacions amb la metròpoli barcelonina, que experimentà un creixement demogràfic espectacular durant el primer terç del segle XX, van orientar la producció cada vegada més cap a aquest mercat en expansió. Tal com ha explicat J. Pujol, foren la industrialització i urbanització de la societat catalana, i molt especialment el creixement del nucli barceloní, el que impulsà el desenvolupament de la ramaderia productora de carn i llet⁶⁴. En relació a la nostra comarca, a la segona meitat del segle XIX ja hi ha algun testimoni d'aquesta especialització incipient:

“Cuando en circunstancias normales atraviesa el ferro-carril el llano de esta comarca, afluyen á sus estaciones, á la llegada del primer tren que va á Barcelona, infinidad de hombres, mujeres y niños con latas de leche

⁶¹ Esteve Garrell, “Els humils orígens de les indústries de Granollers”, *Publicacions La Gralla*, 1927. La primera fàbrica d'esclafar fruits secs fou establerta a Granollers en aquests anys per Salvador Mitjà, però aleshores ja havia desaparegut.

⁶² Jordi Abel i Jacint Jordana, *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, El Racó del Llibre de Text, Vilassar de Mar, 1987, pàg. 231.

⁶³ “Diada agrícola a Granollers”, *RIACSI*, 11.1928. També va patentar una màquina trencadora d'ametlles i pinyons i un classificador per tamanys de tota mena de fruits secs. Vegeu més endavant l'apartat 7.1.2. i la nota biogràfica a l'apèndix.

⁶⁴ Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari...*, pàg. 208 i ss; vegeu, del mateix autor, “Especialització i canvi tècnic en l'expansió del sector ramader català entre 1880 i 1936”, *Recerques*, 37, 1998, pàg. 31-56, i “Especialización ganadera, industrias agroalimentarias y costes de transacción: Cataluña, 1880-1936”, *Historia Agraria*, 27, 2002, pàg. 191-219.

*que son conducidas á la capital del Principado, donde se paga á buen precio. De aquí que la industria de la venta de leches sea muy productiva y de muy buenos rendimientos, y explotada con ventaja en el país*⁶⁵.

Però l'expansió del sector es produí a partir de la segona dècada del segle XX. L'any 1918, un propietari rural del Vallès advertia aquest increment de la cria de vaques de llet dient que *"fa mitja dotzena d'anys no's coneixien en aquesta encontrada i avui es l'únic factor de negoci a que's dediquen les hisendes rurals"*⁶⁶. Amb el desenvolupament del transport per carretera, la producció de llet en fresc per al mercat barceloní va experimentar un impuls decisiu per a les comarques més properes⁶⁷. A mitjan dels anys 1920 el partit judicial de Granollers concentrava l'11'4 % del bestiar vaquí lleter de tot Catalunya, només per sota dels partit de Barcelona i Sant Feliu de Llobregat (32 %) i del de Vic (11'5 %). L'any 1936 a Barcelona es consumien diàriament i per terme mitjà 225.000 litres de llet (0'22 litres/habitant), dels quals només una tercera part era produïda a les vaqueries i cabrerries urbanes. La resta es proveïa de fora i d'aquesta producció forana una part significativa provenia del Vallès Oriental (taula 21):

⁶⁵ R. Garrabou i J. Planas (a cura de), *Estudio Agrícola...*, pàg. 197.

⁶⁶ A. Compte, "L'industria de la llet en el Vallés", *Foc Nou*, 11.8.1918.

⁶⁷ Gonçal de Reparaz també observa com a la Plana de Vic a partir dels anys 1920 l'exportació de llet es feia cada cop més per carretera, en detriment del ferrocarril (G. de Reparaz, *La Plana de Vic*, Barcelona, 1928). Vegeu també Santi Ponce, "El procés d'especialització ramadera a la Plana de Vic (1850-1930)", *Estudis d'Història Agrària*, 14, 2002, pàg. 185-196.

TAULA 21. LLET ENVIADA A BARCELONA DES DEL VALLÈS ORIENTAL, 1936-1937 (en litres)		
Localitat (*)	Setembre 1936	Agost 1937
L'Ametlla del Vallès	-	958
Baix Montseny	178	209
La Batllòria	174	156
Bigues	1.256	1.254
Caldes de Montbui	828	211
Canovelles	1.220	905
Cànoves	915	241
Cardedeu	3.792	2.401
Fogars de Montclús	427	116
La Força	1.575	1.423
Les Franqueses del Vallès	3.704	4.059
Gallecs	-	560
La Garriga	2.750	79
Granollers	991	532
Gualba	386	257
La Llagosta	324	-
Llinars del Vallès	1.343	993
Lliçà d'Amunt	3.857	2.038
Lliçà de Vall	1.023	663
Martorelles	143	-
Mollet del Vallès	1.837	132
Montmeló	2.386	913
Montornès del Vallès	1.534	274
Montseny	610	-
Palautordera	4.072	1.820
Palou	1.994	2.233
Parets del Vallès	4.507	2.585
Riells del Fai	498	437
La Roca del Vallès	1.979	1.310
Ronçana	2.750	1.707
Samalús	-	737
Vilamajor	1.934	1.450
Vilalba Sasserra	193	250
TOTAL Vallès Oriental	49.180	30.903
TOTAL Catalunya	93.344	58.592
% Vallès Oriental / Catalunya	52'7	52'7

Font: *Informe de la Generalitat de Catalunya sobre la producció de llet i el proveïment de Barcelona, 1937* (Agraeixo a Josep Pujol l'accés a aquesta documentació)
 (*) Es mantenen les divisions municipals i les denominacions del moment històric: Baix Montseny correspon a Sant Celoni; La Força a Sant Pere de Vilamajor; Ronçana a Santa Eulàlia de Ronçana; La Batllòria forma part actualment del municipi de Sant Celoni; Gallecs al de Mollet; Riells del Fai, al de Bigues i Riells, i Samalús al de Cànoves i Samalús.

Durant la Guerra Civil s'unificà el servei de proveïment de llet de Barcelona i a la comarca es crearen centres de refredament a les Franqueses (11.568 litres), Mollet (9.381) i Santa Eulàlia (6.855). També enviaven llet a Barcelona directament Granollers, Palou, la Roca, Vilanova del Vallès, Llinars, Montmeló, Montornès, Riells, Sant Celoni, Vilalba Sasserra, Gualba, Fogars de Montclús i Palautordera.

Aquesta especialització ramadera portà associat el conreu de farratges, el qual va experimentar un creixement important, encara que la comarca continuà essent molt deficitària de pinsos. L'estabulació del bestiar va provocar una profunda transformació de l'estructura de conreus: el conreu de farratges s'estengué ràpidament al secà, tot desplaçant la vinya, i va promoure l'increment del regadiu per obtenir farratges verds durant l'estiu. Segons Pau Vila, cap al 1930 *“les terres de la Depressió es reparteixen quasi del tot entre els camps bladers i els trossos de farratge (trepadella, bleada-rave, naps, etcètera). A les terrasses riberals el repartiment es fa entre les quadres de verdures, llegums o patates i els d'alfals”*⁶⁸.

No ha de sorprendre, doncs, que el 1936 l'enginyer agrícola Josep M. Riu i Vulart escollís com a empresa agrària més típica del Vallès Oriental una vaqueria. Situada a l'extrem oriental de la comarca, aquesta explotació portada en règim de parceria havia evolucionat des de la producció de blat, moresc i mongetes, cap a la producció d'alfals i altres farratges per al consum del bestiar, el qual es composava de 18 vaques, 20 porcs i 2 animals de treball. La principal font d'ingressos era la venda de llet per al consum barceloní: produïa 52.200 litres anuals que es venien a 0'42 pessetes/litre. Segons afirmava, altres empreses de la zona havien evolucionat en aquest sentit només fins a un cert grau: produïen poca llet i es dedicaven fonamentalment al conreu de cereals i al bestiar d'engreix; però eren més poques, en comparació⁶⁹.

Segons apunten tots els indicis, la iniciativa d'aquesta especialització ramadera fou protagonitzada per petits i mitjans propietaris, parcers i arrendataris⁷⁰. A l'àrea del Montseny, la majoria eren petites explotacions familiars, amb un nombre de vaques que oscil·lava entre 6 i 10, *“cuya transcendencia social es innegable, por ser propiedad casi siempre del que explota la finca”*⁷¹. A Granollers (i Palou) la mitjana era d'unes 5 vaques per ramader: segons les declaracions efectuades els anys 1937-1938, hi havia 5 propietaris de 10 vaques, 3 d'11 vaques, 3 de 12, 2 de 14, i la resta, 121, tenien menys de 9 vaques⁷².

⁶⁸ Pau Vila, “Un assaig de geografia comarcal: El Vallès”, a *La divisió territorial...*, pàg. 268.

⁶⁹ Josep M. Riu i Vulart, “Característiques d'una empresa agrícola del Vallès Oriental”, *Arxius*, Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, 1936, pàg. 33-41.

⁷⁰ Vegeu Josep Pujol, “Especialització i canvi tècnic...”.

⁷¹ Salvador Llobet, *El Medio y la Vida en el Montseny*, Barcelona, CSIC, 1947, pàg. 301.

⁷² Joaquim Ledesma, “Estructura econòmica a Granollers entorn dels anys de la Guerra Civil”, a *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1989, vol. I, pàg. 120. Segons aquestes declaracions, només 5 propietaris posseïen més de 20 porcs; la majoria dels altres 124 declarants no sobrepassaven el nombre de 4 o 5 porcs.

Tanmateix, la gran propietat va acabar per participar en aquest procés. En tenim un exemple a can Brustenga de Santa Eulàlia de Ronçana, una de les finques més extenses de la comarca, on a començaments dels anys 1920 ja hi destacava l'explotació ramadera, amb bestiar de diferents classes però amb una presència important del bestiar vaquí⁷³. La finca esmentada abans de can Riba de la Serra, que en el segle XIX s'havia orientat principalment a la producció vitivinícola, també va acabar transformant-se en una finca dedicada exclusivament a la producció de farratges (alfals, blat de moro farratger, etc., havent suprimit totalment el conreu de patates, mongetes, cereals —excepte blat—, faves, remolatxa i blat de moro per a gra) destinats al bestiar vaquí⁷⁴. L'any 1949 el propietari va emprendre l'explotació de vaques de llet que encara continua en l'actualitat; però abans de la Guerra Civil aquesta producció ja havia estat iniciada pel masover de la finca. I a can Maspons de la Vall, una altra gran explotació agrària portada en règim de masoveria, l'any 1933 el propietari va aportar capital per a la construcció d'una vaqueria, si bé no va arribar a participar directament en la seva gestió.

L'expansió de la ramaderia bovina també va donar lloc a alguna experiència de transformació agroindustrial. A Sant Celoni s'establí una planta elaboradora de llet que cap al 1930 ocupava una cinquantena de persones i produïa diàriament 3.000 litres de llet fresca o amb cacau i 6.000 litres de llet per condensar, el seu producte més característic, que comercialitzava amb la marca El Pagès⁷⁵. Aquesta fàbrica comptava amb el precedent directe de la Granja-Torre de Sagarra, a Sant Pere de Vilamajor, que produïa diferents derivats de la llet:

“La lechería está instalada en la planta baja de la Granja y ocupa una superficie de 27.000 palmos cuadrados. Se compone de una serie de cuadras o departamentos, con todos los aparatos necesarios para la fabricación de la Crema Montseny, propia para la lactancia, para la esterilización de la flor de leche, para la extracción de la lactosa y la caseína y para la preparación de la leche esterilizada y fabricación de manteca; posee grandes cavas para la maduración de los quesos;

⁷³ La importància del bestiar vaquí a l'explotació agrària de can Brustenga explica la presència del seu propietari a l'associació de vaquers de Santa Eulàlia de Ronçana i també a la Federació de Vaquers del Vallès (1924). Vegeu la nota biogràfica de Francesc Brustenga i Màrgens a l'apèndix.

⁷⁴ Francisco de Riba de Salas, “Una experiencia de riego por aspersión”, CP1960.

⁷⁵ Josep M. Abril, *Teixidores i tapers. Industrialització a Sant Celoni, 1880-1936*, Ajuntament de Sant Celoni, 1998, pàg. 38-40. Vegeu també *Visita a la fàbrica d'indústries de la llet 'Sala'*, Cooperativa Escolar Vila Montseny, Sant Celoni, 1933.

*teniendo, además, instalada la maquinaria para fabricar 20.000 envases diarios*⁷⁶

L'origen d'aquesta explotació es troba en l'intent de reconvertir l'explotació vitícola dels Sagarra de Santa Coloma de Gramanet després de l'atac de la fil·loxera. A la finca de can Llinàs, de Sant Pere de Vilamajor, Ferran de Sagarra va voler instal·lar-hi una cabreria model, i va acordar amb diferents pagesos de les rodalies i propietaris de la comarca, que li subministrarien llet destinada a la seva venda a Barcelona. L'èxit de la iniciativa va portar-lo a convertir-la en un centre agroindustrial, "*donde se transformara la leche en los diversos productos que hasta hoy sólo podíamos importar del extranjero*"⁷⁷. Però al cap de poc temps va decidir traslladar la fàbrica a Sant Celoni, on arribava el ferrocarril, disposava de l'aigua de la Tordera i a més era un punt òptim per concentrar la producció lletera del Baix Montseny. La Sociedad Industrial Lechera, S.A., coneguda com la Sila, fou inaugurada el maig de 1920, sota la direcció del seu fill Xavier de Sagarra i Castellarnau, que havia especialitzat els seus estudis en la producció de làctics: "*pocs són els tècnics, ja no del nostre país, sino de l'estranger, que hagin pogut assolir una elaboració tan perfecta com l'aconseguida pel senyor de Sagarra en les explotacions que a Sant Celoni té la 'Industrial Lechera, SA'*"⁷⁸. Aviat, però, la fàbrica passaria a mans de la societat suïssa Nestlé. Amb la creixent penetració dels vehicles automotors, els pagesos van optar per traslladar la llet en fresc cap al mercat barceloní en expansió; per la mateixa raó alguns intents per elaborar mantegues i formatges tampoc van reeixir a la comarca⁷⁹.

A banda del bestiar vaquí, el Vallès Oriental no era una comarca d'una gran densitat ramadera⁸⁰, si bé cal destacar la presència del bestiar perquè, molt estesa a tota la comarca i amb un aprofitament especial a Caldes de Montbui i també Santa

⁷⁶ *Granja – Torre de Sagarra. San Pedro de Vilamajor*, Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d. Aquests productes van rebre diferents premis: la llet condensada i la Crema Montseny per a la lactància van rebre el Gran Premi i Medalla d'Or a l'Exposició Agrícola – Industrial de Roma (1912) i el Gran Premi i Medalla d'Or a l'Exposició Internacional de productes alimentaris celebrada al Tibidabo (1912), i l'explotació va rebre el Diploma d'Honor al Concurs Nacional de bestiar, maquinària agrícola i indústries làctiques celebrat a Madrid (1913) i a l'Exposició celebrada a l'Hospital Clínic de Barcelona, amb motiu del primer Congrés de Metges de llengua catalana (1913).

⁷⁷ *Ibidem*. Segons aquesta publicació, destinada a promocionar la granja Sagarra i els seus productes, la granja "se ha visto honrada con la visita de hombres tan eminentes como son los señores Raventós, Girona, zulueta, Fages (don Ignacio), Monegal, Ferrer, Mateu y muchos otros". El mateix Ignasi Girona havia destacat la situació de can Llinars "*como uno de los mejores centros de la región del Montseny para la producción de leches*".

⁷⁸ *AiR*, 15.6.1929

⁷⁹ Pau Vila, "Un assaig...", pàg. 269-270.

⁸⁰ L'any 1917 la densitat ramadera del partit judicial de Granollers era de 30 Qm / ha, inferior a la mitjana de Catalunya: 43 Qm/ha (Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari...*, pàg. 225).

Eulàlia de Ronçana. Segons Pau Vila, en els anys 1920 Caldes tenia la màxima densitat de producció porcina de la comarca, amb uns 2.000 porcs, és a dir una mitjana de dos per casa, el que significava que la major part de famílies es dedicaven a engreixar-ne⁸¹. I a Santa Eulàlia també era destacable el “*gran increment que adquireix la producció pecuària, en quina hi predomina la cria i recria de vaques lleteres i engreix de bestiar porquí en grans quantitats*”⁸².

Finalment, una altra cria molt estesa a la comarca era l'aviram. Pau Vila calculava que les masies del Vallès mantenien cap al 1930 uns 160.000 caps d'aviram: “*les cases de pagès solen tenir un terme mitjà de 40 a 50 gallines, a més d'un parell de dotzenes de conills, sense comptar lagun ànec o alguna oca*”⁸³. La prova de la importància d'aquesta producció era l'activitat que registrava al mercat setmanal de Granollers, on “*s'hi venen per terme mig, mil cinc centes dotzenes d'ous. I d'oques, pollastres, gallines, és a dir, tota classe d'aviram, se pot calcular, en cada mercat, la venda d'uns tres mil caps, i d'uns cinc cents conills*”⁸⁴. L'any 1936 Salvador Llobet va elaborar sobre el terreny una estadística de les mercaderies que es posaven a la venda al mercat granollerí: 25.000 ous; 1.900 conills; 500 vedells recent nascuts; 100 vedells de dos mesos a un any; 15 de més d'un any; 10 vaques per a carn; 30 cabrits; 10 xais; 10 ovelles; 15 cabres; 180 garrins; 160 porcs, i 4 truges⁸⁵. Però el mercat no era només un lloc d'intercanvi directe, sinó que tant el bestiar, com aquells productes difícils de transportar pel seu volum es contractaven per després efectuar l'operació a domicili. En els anys 1930, doncs, el mercat granollerí no havia perdut gens de la seva importància secular, i s'havia consolidat com el primer mercat de productes agraris de Barcelona.

5.3. Formes d'explotació i evolució de la renda de la gran propietat: una aproximació

Després de resseguir l'evolució de la producció agrària del Vallès Oriental al llarg, hem de preguntar-nos per les relacions socials que s'establiren per fer efectiva

⁸¹ Pau Vila assenyalava la importància que tenien les aigües termals en l'alimentació del bestiar: “*unes [famílies] aprofitaven els rebuigs de l'horta, però els més es valien de l'aigua calenta per estovar els llobins, lleguminosa molt més barata que les faves si no s'ha d'escalfar l'aigua*” (“Un assaig...”, pàg. 270-271).

⁸² *El Vallès. Llibre d'informació de les indústries més importants de la comarca*, Granollers, Edicions Pro Vallès, 1922, pàg. 31.

⁸³ Pau Vila, “Un assaig...”, pàg. 271.

⁸⁴ J. Vidal i Jumbert, “Granollers comercial i industrial”, *Diari de Granollers*, 24.7.1927.

⁸⁵ Salvador Llobet, *Granollers. Estudio geográfico e histórico*, Granollers, Editorial Alpina, 1951, pàg. 34.

aquesta producció. Quines eren les formes predominants d'explotació de la terra? Una bona part de les terres constituïen petites explotacions familiars, treballades directament pels seus propietaris. Segons unes memòries dels registradors de la propietat, al començament del segle XX un 75 % de les finques rústiques del partit judicial de Granollers eren explotades pels seus amos⁸⁶. Interessa aquí, però, preguntar-se per la gran propietat agrària, és a dir aquella que superava amb escreix la quantitat de treball que podia proporcionar una família. Només excepcionalment els grans propietaris explotaven directament les seves finques, amb el recurs de treball assalariat⁸⁷. La gran propietat i la petita explotació familiar acostumaven a superposar-se per mitjà de diverses formes de tinença, com ara la masoveria, la parceria o les diverses formes d'arrendament, que es combinaven en fórmules molt diverses.

Quina era la situació al Vallès Oriental? Fora de les dades que es poden extreure de l'estudi de patrimonis individuals, que tenen l'inconvenient de la seva representativitat, es disposa de molt poques informacions referides a les relacions socials de producció. Disposem només d'algunes observacions que fan referència al conjunt de la província i que resulten útils atès que no s'ha de pressuposar que tingués unes característiques específiques diferencials. Per exemple, cap a mitjan segle XIX, un informe sobre el conjunt de la província de Barcelona descrivia aquesta situació:

“La mayor parte de los trabajadores agrícolas no son simples jornaleros, pues procuran cultivar tierras por su cuenta [...]. Las tierras que no son cultivadas por sus dueños se dan en esta Provincia o en arriendo, o aparcería, siendo el último sistema el mas generalizado. Con pocas excepciones, solo están arrendadas las huertas y campos inmediatos a las poblaciones y las tierras de regadío del llano del río Llobregat. Las demás tierras de riego o de secano que se ceden para el cultivo se dan en aparcería. [...] Si se calcula por hectáreas resultará ser mucho mayor el número de las cedidas en aparcería que el de las cultivadas por sus dueños, por la razón de que las grandes propiedades se dejan al cargo de colonos; pero si la comparación se verifica con relación al número de propietarios, se muy superior el de los que cultivan por su cuenta [...]. En algunas comarcas más que en otras, siendo iguales sus circunstancias, se dedican los propietarios a cultivar por sí mismos las haciendas. Así por

⁸⁶ Datos para el estudio del estado de la propiedad inmueble en España (Cataluña). Extracto-Resumen de las memorias de la Audiencia de Barcelona, 1902.

⁸⁷ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Saguer, *Un capitalisme impossible?...*, pàg. 16 i ss.

*ejemplo en el Vallés, si se exceptúan los grandes propietarios que son muy pocos, los dueños cultivan sus heredades*⁸⁸.

Aquí ens interessa específicament per les formes d'explotació que utilitzaven aquests grans propietaris per extreure la renda de la terra. L'informe apunta al predomini de la parceria i destaca també la masoveria. Altres informacions apunten en la mateixa direcció. Cap al final del segle XIX, Isidor Aguiló també destaca la parceria com "*el modo más común de llevar las tierras en la provincia*"⁸⁹, i a mitjan segle XX la parceria era el règim d'explotació emprat a més de la meitat de les finques rústiques i, en el conjunt de Catalunya, doblava en importància a l'arrendament⁹⁰. I cap a finals de la dècada de 1960, quan a la gran propietat l'explotació directa havia esdevingut predominant, la parceria encara conservava una posició important, molt superior a l'arrendament⁹¹.

En referència específica a la comarca del Vallès Oriental, es disposa de poques dades. L'*Estudio Agrícola* de 1874 dóna molt poca importància als aspectes socials de la producció agrària i el tractament de les formes de tinença és mínim i no va més enllà d'uns comentaris molt generals. Però resulta simptomàtic que en els anys 1930, els enginyers agrícoles Josep Llovet i Josep M. Riu es fixessin en una explotació portada en règim de parceria com a empresa agrícola característica del Vallès Oriental⁹².

L'arrendament monetari era habitual sobretot en terres de regadiu, sobretot en parcel·les molt petites. A can Riba de la Serra (Palou), on al costat dels terrenys de secà plantats de vinya hi havia una extensió notable de terres de regadiu, era freqüent que els rabassers o arrendataris de les vinyes fossin alhora arrendataris de petites parcel·les de regadiu (d'una a dues quarteres). En aquest cas, aquests arrendaments podien constituir una part important de l'ingrés total del propietari:

⁸⁸ Informe de la Societat Econòmica d'Amics del País de Barcelona en resposta a un qüestionari sol·licitat pel Govern el 19.1.1856.

⁸⁹ Isidoro Aguiló y Cortés, *La tierra labrantía y el trabajo agrícola en la provincia de Barcelona*, Madrid, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio, Cuerpo de Ingenieros Agrónomos, 1897.

⁹⁰ Segons García de Oteyza, el conreu directe, la parceria i l'arrendament es distribuïen a la província de Barcelona de la forma següent: 34,8%, 56,9% i 8,3%; a Catalunya i les Illes Balears, el conreu directe tenia més importància (53,7%, 32,2% i 14%, respectivament), però destaca també la importància de la parceria, sobretot respecte al conjunt d'Espanya (63,6%, 14,1% i 22,3%, respectivament). (Luis García de Oteyza, "Los regímenes de tenencia del suelo nacional", *Revista de Estudios Agrosociales*, I, 1952, pàg. 49-61).

⁹¹ Segons Camps i Arboix, d'un total de 114 grans cases pairals, 75 s'explotaven per mitjà de conreu directe (exclusiu o predominant), 37 per parceria i només 2 per arrendament (Joaquim de Camps i Arboix, *Història de l'agricultura catalana*, Barcelona, Tàber, 1969, pàg. 366).

⁹² Josep Llovet i Mont-ros i Josep M. Riu i Vulart, "Avenç sobre les característiques econòmiques de l'agricultura catalana", i també "Característiques d'una empresa agrícola...", *Arxius*, Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, 1936.

segons l'anàlisi de la comptabilitat detallada de les tres finques del patrimoni Riba a la comarca (can Riba de la Serra, a Palou, can Ros, a Mollet, i can Company de Baix, a la Roca) durant els anys 1884-1892, els arrendaments monetaris constitueixen més de la meitat de l'ingrés (57 %), molt superior a l'ingrés per la venda de productes agraris (37 %). I en el cas de la finca de Palou, en què el regadiu ocupava fins a una tercera part de les terres, els arrendaments monetaris van superar els que produí la venda de vi durant el primer terç del segle XX.

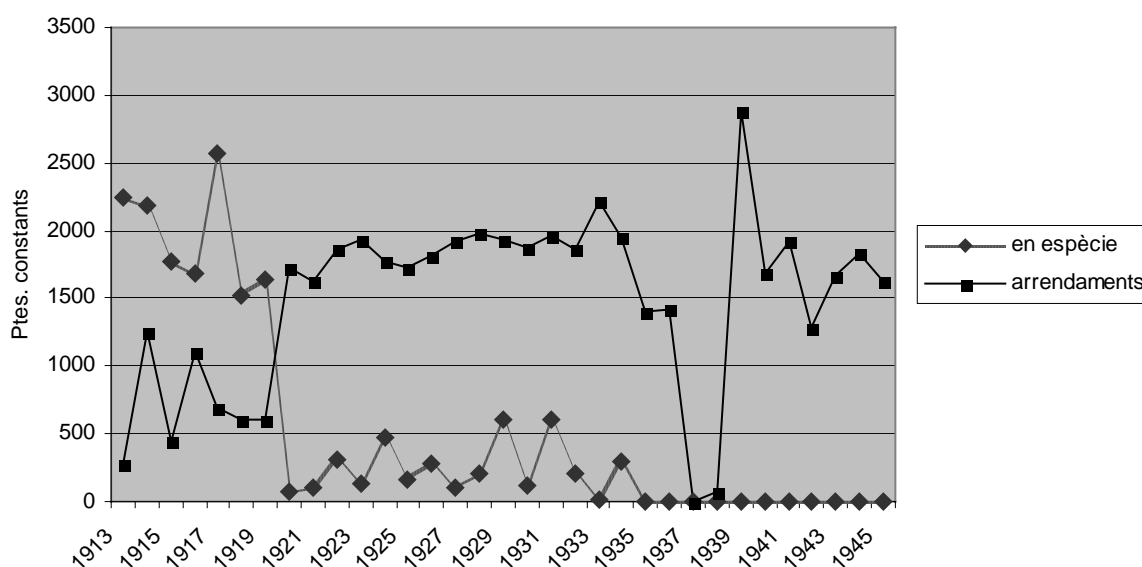
Tanmateix, tampoc no es poden fer plantejaments estàtics ni massa rígids en relació a les formes d'explotació de la gran propietat. De la mateixa manera que alguns propietaris van fer intents puntuals d'explotar directament algunes parcel·les (i fins i tot en alguns casos el conjunt de la finca), els diferents règims de tinença podien ser utilitzats alternativament. Per exemple, en el primer terç del segle XX el patrimoni Maspons va convertir el contracte de masoveria en un arrendament monetari, un procés que també ha estat detectat en altres comarques⁹³. La finca de can Maspons de la Vall (Santa Eulàlia de Ronçana) havia estat portada en règim de masoveria des de mitjan segle XIX, quan la família Maspons traslladà la seva residència a Granollers. El propietari només gestionava directament l'explotació del bosc, que constituïa més de la meitat de la finca (63 ha) i proporcionava els ingressos més importants. De la resta, el masover conreava unes 15 ha, mentre que una trentena d'hectàrees de vinya i altres conreus eren explotades com a petites parcel·les en règim d'arrendament o parceria per més d'una quarantena de pagesos. Tres quartes parts dels ingressos agrícoles de la finca procedien de la masoveria: segons el contracte, el propietari rebia del masover una tercera part dels fruits (excepte de l'explotació d'arbres fruiters i oliveres, de la qual en rebia la meitat), dues-centes pessetes per l'arrendament del bosc i de farratges, a més d'un porc, quatre pollastres i dues gallines, o l'equivalent en metàl·lic al seu valor, com es feia en molts casos.

A partir de l'any 1920, el masover va començar a pagar un arrendament fix de 2.000 pessetes i el propietari deixà pràcticament de percebre parts de fruits. Amb anterioritat molts dels pagaments que havia d'efectuar en espècie ja es satisfien en metàl·lic i una gran part dels fruits eren adquirits pel mateix masover. Però a partir de 1920 els arrendaments monetaris van passar a constituir la forma essencial d'explotació agrícola i finalment, el 1935, s'establí un contracte amb el masover *“resumint en un de sol els dos arrendaments que pagava i fent desaparèixer les*

⁹³ Santi Ponce, *Transformacions...*, pàg. 218.

diverses condicions de conreu directe, parts, etc.”⁹⁴ (Gràfic 6). Per al conjunt del període (1913-1945) els arrendaments monetaris van constituir el 80 % dels ingressos agrícoles de la finca.

GRÀFIC 6. CAN MASPONS DE LA VALL: INGRESSOS AGRÍCOLES (1913-1945)



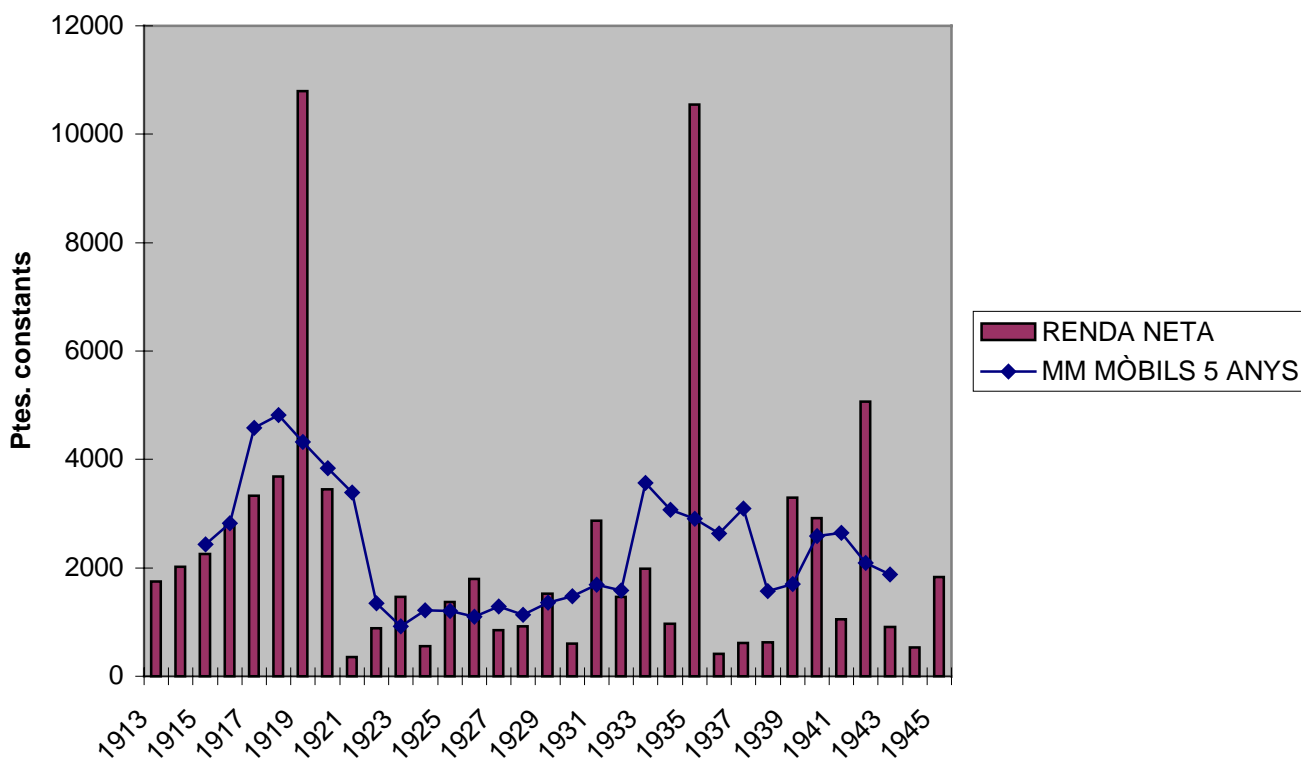
Font: J. Planas, "Agrarisme i gestió de la propietat..."

Aquesta transformació en la gestió de la propietat no era un simple canvi en la manera de percebre els ingressos. És possible que en la decisió influïssin diverses circumstàncies, com ara les condicions del masover: el propietari atribuïa l'augment de la renda dels primers anys del segle XX a "*l'acció benèfica del masover*" que entrà a la casa l'any 1903; però l'any 1918 entrà un nou masover que va romandre a la finca només cinc anys, i l'any 1923 comença un altre masover, atès que els contractes acostumaven a ser curts, tot i que sovint es prolonguessin. Penso, però que és un exponent del retraïment del propietari envers l'explotació agrícola, per concentrar-se en la gestió de l'explotació forestal, molt menys complexa i que semblava més rendible. La conversió de parts de fruits en arrendaments fixos en diner era una forma d'assegurar-se una renda fixa (encara que en un període d'alça de preus perdés valor) i no comprometre's en els resultats de l'explotació. És indicatiu, per tant, d'una actitud molt més clarament rendista del propietari, que tenia

⁹⁴ ACMV: *Can Maspons de la Vall: Estats de producció i gastos*, vol. II, pàg. 66.

una creixent desconfiança respecte de la possibilitat d'incrementar la renda, en un context de desvalorització dels productes agraris.

GRÀFIC 7. CAN MASPONS DE LA VALL: EVOLUCIÓ DE LA RENDA (1913-1945)



Font: J. Planas, "Agrarisme i gestió de la propietat..."

L'observació de l'evolució de la renda líquida que extreia el propietari de can Maspons de la Vall ens pot ajudar a entendre aquesta apreciació (Gràfic 7). La renda va tenir una tendència a l'alça durant els anys de la Primera Guerra Mundial per l'augment conjuntural dels preus fins a assolir un ingrés extraordinari per venda de productes forestals l'any 1919. Sobre aquest ingrés, el mateix propietari comentava que *"may s'habia fet una partida de diners tan gran del bosc i probablement no se repetirà may més el cas. És degut principalment als preus excepcionals de la fusta i llenya, preus que he arribat a aconseguir al màxim [...]"*⁹⁵. Però a partir de 1920, la renda va caure bruscament i es va mantenir en nivells molt baixos fins a l'any 1935, en què s'obtingueren de nou per mitjà de contractes per a l'explotació del bosc, i

⁹⁵ ACMV: *Can Maspons de la Vall: Estats de producció...*, vol. I, pàg. 60.

després de la Guerra Civil es produí una nova elevació l'any 1942 com a resultat de nous contractes forestals. L'atonía de la renda només es compensà, doncs, amb els ingressos extraordinaris procedent de l'explotació forestal⁹⁶.

Ens manquen les dades per comparar l'evolució de renda del patrimoni abans i després de la crisi finisecular. Però hi ha elements per pensar que a finals del segle XIX s'inicià una etapa de declivi general de la renda agrària i del propietari rendista⁹⁷. I el patrimoni Maspons no seria aliè a aquesta tendència, tal com el mateix propietari ja advertia amb molta lucidesa al començament del segle XX:

*[...] el propietari no'n té prou de ser propietari: és aquesta una veritat amarguíssima, però indubitable. Generalment, el que no's resigna a fer la viu viu, acontentant-se en viure una vida modesteta y en deixar a sos fills una herència més migrada que la que va heredar de sos pares, té de sortir de casa se'vay podrà estrellarse, però intentarà, com intenta molts cops, cercar en un centre més gran de població medis d'enfortir la seva situació econòmica*⁹⁸.

En efecte, molts propietaris rurals van optar per intensificar la inversió en altres sectors productius i així diversificar els ingressos. De fet, la majoria de patrimonis rústics comptaven amb ingressos d'altres sectors. Per exemple, cap al final del segle XIX, les rendes urbanes procedents del lloguer de cases i pisos a Barcelona i d'alguns censos també urbans suposaven entorn del 30 % de l'ingrés ordinari del patrimoni Riba⁹⁹. Però en molts patrimonis és observable la tendència cap a un canvi en la composició de l'ingrés, amb una creixent importància dels dividendes obtinguts amb títols de deute, accions borsàries, obligacions i productes bancaris¹⁰⁰. En el patrimoni Riba també tenim notícia de la participació en el negoci borsari: l'any 1882

⁹⁶ L'anàlisi detallada de l'explotació de can Maspons de la Vall es pot consultar a: J. Planas, "Agrarisme i gestió de la propietat al primer terç del segle XX. Un exemple significatiu: Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934)", *Estudis d'Història Agrària*, 10, 1994, pàg. 57-83.

⁹⁷ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Saguer, *Un capitalisme impossible?...*, pàg. 147 i ss. Aquesta tendència al declivi de la renda agrària també s'ha observat en el mateix període a Anglaterra i altres països europeus. Vegeu: Avner Offer, "Farm tenure and land values in England, c. 1750-1950", *Economic History Review*, XLIV, 1, 1991, pàg. 1-20; M. E. Turner, J. V. Becket, B. Afton, *Agricultural rent in England, 1690-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997; Gilles Postel-Vinay, *La rente foncière dans le capitalisme agricole. Analyse de la voie classique du développement du capitalisme dans l'agriculture à partir de l'exemple du Saisonnais*, Paris, Maspero, 1974. No coincideix, en canvi, amb la tendència alcista que s'ha observat en l'evolució de la renda agrària a Castella: Ricardo Robledo, *La renta de la tierra en Castilla la Vieja y León (1836-1913)*, Madrid, Banco de España, 1984.

⁹⁸ Jaume Maspons, "Punt de partida", *L'Art del Pagès*, 3.1901.

⁹⁹ ACRS: *Llibre de caixa (1884-1892)*.

¹⁰⁰ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Saguer, *Un capitalisme impossible?...*, pàg. 162 i ss. Un cas ben significatiu és el dels Torelló d'Igualada: Pere Pascual, *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris*, 2 vols., Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 2000.

compraren valors de companyies ferroviàries i de banca per valor de 76.785 pessetes i, després de diverses operacions de compra i venda, aquell any acumularen un benefici total de 7.735 pessetes, una xifra comparable al total d'ingressos ordinaris urbans. És probable que fos una inversió a curt termini i amb un clar component especulatiu (aquell any les vendes de valors sumaren 38.780 pessetes); però respecte al conjunt del patrimoni eren quantitats força importants: cap al començament del segle XX la cartera de valors sumava unes 31.000 pessetes, el 14 % del valor conjunt del patrimoni¹⁰¹.

En alguns casos, en aquest context de pèrdua de rendibilitat de les inversions agràries, alguns propietaris van optar per vendre parcialment o totalment les finques. Això donà lloc a un cert avenç de la propietat pagesa que s'ha pogut constatar a diferents comarques catalanes i també a altres regions espanyoles i europees¹⁰². Al Vallès Oriental també he trobat alguns casos de desmembrament de grans patrimonis; però fins a la dècada de 1950 sembla un fenomen força limitat. La gran propietat agrària (si més no la franja superior, que superava les 100 hectàrees de terra) va mantenir-se globalment estable o fins i tot es reforçà, com veurem en el proper apartat.

5.4. L'evolució de la gran propietat rural (1860-1940)¹⁰³

5.4.1. Introducció

Des de ja fa alguns anys, el supòsit que el desenvolupament del capitalisme al món agrari europeu va implicar un procés d'expropiació pagesa i la concentració de la propietat de la terra en poques mans ha estat fortament qüestionat. Els estudis que s'han dedicat al període posterior a la crisi agrària de finals del segle XIX han posat de manifest l'avenç no sols de la petita explotació sinó també de la petita i

¹⁰¹ AGRS: *Escritura de división y partición de los bienes dejados a su muerte por Don Francisco de Riba y de Milans y de Doña Ana de España y de Orteu otorgada por los hermanos Doña Mercedes, Doña María de los Dolores, Doña Emilia, Doña María de la Concepción y Don Santiago de Riba de España ante el notario del lltre. Colegio de Barcelona, Don Guillermo Augusto Tell y Lafont a tres de julio de 1904.*

¹⁰² Vegeu l'apartat 5.4.1.

¹⁰³ Aquest apartat reelabora el treball que, sota el títol "L'estabilitat de la gran propietat rural a l'època contemporània. Un exemple comarcal: el Vallès Oriental, 1860-1940", fou publicat a Albert Carreras, Pere Pascual, David Reher i Carles Sudrià (eds.), *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Col·lecció d'Homenatges 17: Doctor Jordi Nadal, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999, vol. I, pàg. 559-578.

mitjana propietat, com a conseqüència de les dificultats per consolidar la gran propietat explotada directament amb treball assalariat i a la progressiva pèrdua de rendibilitat del sector agrari enfront d'altres sectors productius¹⁰⁴. Aquestes dificultats haurien determinat la parcel·lació d'alguns grans patrimonis i, en conjunt, una redistribució de la propietat agrària més equitativa i una progressiva identificació entre la propietat i la petita explotació pagesa, atès que les unitats d'explotació basades en el treball familiar acceptaven una menor remuneració del seu treball i que la dinàmica del canvi tecnològic i el moviment cooperatiu tendien també a reforçar la posició de la petita explotació pagesa¹⁰⁵.

Aquest procés s'acceleraria definitivament a partir de la dècada de 1950-1960 amb la difusió del nou model tecnològic basat en la incorporació d'inputs químics i en la mecanització del procés productiu, conegut com la "revolució verda"; però en molts casos ja es produí amb una certa intensitat en el primer terç del segle XX, especialment durant els anys de la Primera Guerra Mundial i els anys immediatament posteriors, en què es produí una creixent conflictivitat social al camp¹⁰⁶. La incidència d'aquesta conflictivitat no seria un fet aliè a la progressiva difusió de la propietat: tot i que és difícil establir una relació de causa i efecte, és cert

¹⁰⁴ Sobre la Península Ibèrica, vegeu els estudis microhistòrics presentats al Seminario de Historia Agraria celebrat a Menorca l'any 1990 i publicats a Ramon Garrabou (coord.), *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, M.A.P.A., 1992, i també Enric Saguer, *La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (el Baix Empordà, 1850-1940)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Girona, 1996; Salvador Calatayud, *Capitalismo agrario y propiedad campesina. La Ribera del Xúquer, 1860-1930*, València, Alfons el Magnànim, 1989; i Camilo J. Cela Conde, *Capitalismo y campesinado en la isla de Mallorca*, Madrid, 1979, i Jaume Alzina Mestre, *Població, terra i propietat a la Comarca de Llevant de Mallorca (segles XVIII/XIX-XX)*, Artà, 1993, per al cas català, valencià i mallorquí, respectivament.

¹⁰⁵ J. L. Van Zanden, *The transformation of European Agriculture in the 19th century: the case of the Netherlands*, Amsterdam, 1994; Niek Koning, *The failure of agrarian capitalism. Agrarian politics in the United Kingdom, Germany, the Netherlands and the USA, 1846-1919*, London – New York, Routledge, 1994. En relació a aquesta predisposició de les famílies pageses a acceptar nivells de remuneració inferiors als nivells salarials estàndard, és il·lustrativa la contraposició que es feia entre els "comptes de comerç i comptes de pagès" (*Agricultura*, núm. 8, Barcelona 1925).

¹⁰⁶ Un plantejament general de la qüestió i una anàlisi específica de la Catalunya septentrional a E. Saguer, *La consolidació...*, pàg. 510-512. Sobre Mallorca: C. J. Cela Conde, *Capitalismo y campesinado...*, pàg. 140-149). Sobre Itàlia: F. Rossini i C. Vanzetti, *Storia dell'Agricoltura italiana*, Bologna, 1986, pàg. 580-582, i G. Masullo, "Contadini. La piccola proprietà coltivatrice nell'Italia contemporanea", a: P. Bevolacqua (dir.), *Storia dell'agricoltura italiana in età contemporanea*, Venezia, 1990, vol. III, pàg. 5-43. Sobre Gran Bretanya: David Grigg, *English Agriculture. An Historical Perspective*, Oxford, Basil Blackwell, 1989, pàg. 101-105. Sobre França: M. Gervais, M. Jollivet i Y. Tavernier, "La fin de la France paysanne de 1914 à nos jours", a G. Duby i A. Wallon (dir.), *Historie de la France rurale*, Paris, 1976, vol. IV, pàg. 197-203.

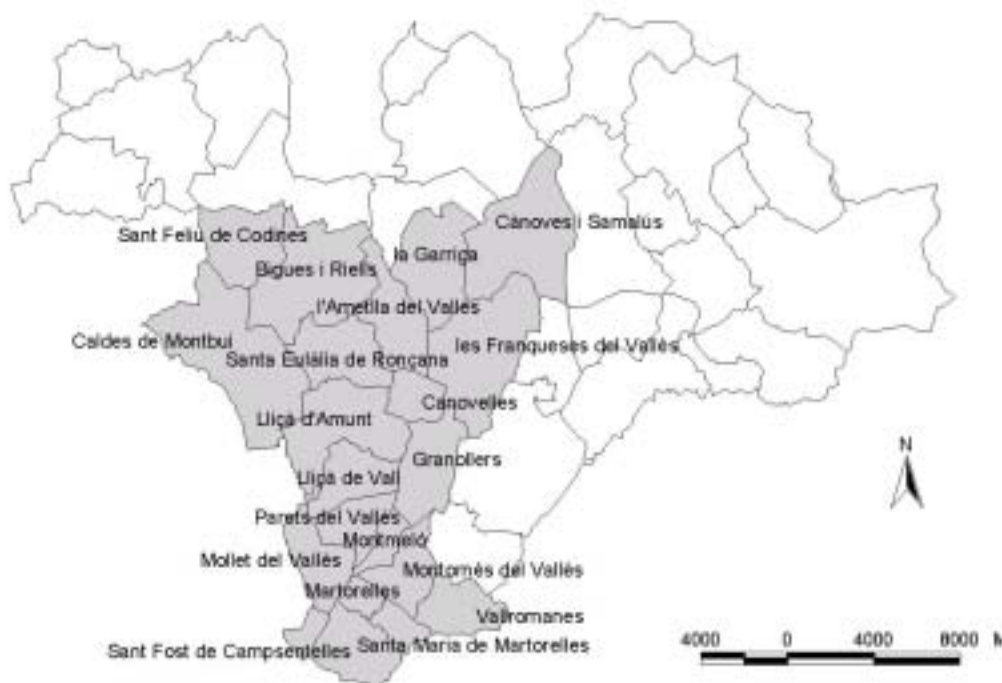
que abunden els testimonis d'una nova sensibilitat favorable al conreu directe i a la propietat pagesa fins i tot en determinats cercles d'hisendats¹⁰⁷.

Quina fou l'evolució de la gran propietat agrària al Vallès Oriental? Fins a quin punt va resistir la caiguda de la renda de la terra? L'objectiu d'aquest apartat és comparar el pes de la gran propietat territorial a mitjan segle XIX i mitjan segle XX i observar si, des d'un punt de vista quantitatiu, es produí un declivi o un reforçament de la seva posició en el conjunt de l'estructura de la propietat. En conjunt, examino una vintena de municipis que conformen l'àrea agrícolament més rica de la comarca, amb una extensió total de 26.720 hectàrees (Mapa 11). Per tal de fer una aproximació a la gran propietat en aquesta àrea, he considerat els patrimonis amb una extensió superior a les 20 hectàrees¹⁰⁸ dintre de cada municipi i he procurat resseguir-ne l'evolució entre 1860 i 1940, és a dir, prenent com a punt de partida la situació creada després de la reforma agrària liberal i finalitzant l'observació just abans de la difusió de la "revolució verda". Paral·lelament, he fet una anàlisi agregada d'aquests patrimonis dintre d'aquesta àrea, per tal d'evitar la fragmentació que suposen els límits territorials del municipi i descobrir les unitats patrimonials més grans.

¹⁰⁷ En el Congrés Internacional d'Agricultura de 1912, un gran terratinent com el Vizconde de Eza ja advertia que *"hay hoy en día en todos los países gran ambiente propicio á la instalación de los que llamaríamos lotes ó haciendas familiares, que serían á su vez el medio único de afianzamiento de la democracia rural"* i proposava que els governs multipliquessin les iniciatives en aquest sentit (RA, 9.1912). A Catalunya, davant de les perspectives de reforma agrària dels anys trenta s'aixecaren veus que, amb la voluntat de posar fre a l'acció social agrària, posaven de relleu com, per l'acció autònoma del mercat, *"suaument i sense trastorns es va fent a la nostra terra la parcel·lació de les finques convertint el pagès en propietari"* (Jaume de Riba, "L'útil continuïtat del Calendari del Pagès", CP1932)

¹⁰⁸ Aquest límit inferior per a la gran propietat parteix de la idea que en alguns conreus (com ara la vinya) la capacitat de treball d'un actiu es situa entorn a les 5 ha. En una família de 4 actius, doncs, una extensió superior a les 20 ha exigiria aportació de treball aliè en la major part del cicle productiu. Sóc conscient que aquests límits varien molt en funció de l'orientació productiva de les terres i que són totalment inservibles per als espais forestals; però he preferit centrar el criteri discriminadori en les superfícies totals amillarades per evitar les distorsions que poden suposar els canvis en la classificació de l'ús del sòl.

**MAPA 11. EVOLUCIÓ DE LA GRAN PROPIETAT:
ÀREA ANALITZADA DEL VALLÈS ORIENTAL**



Les fonts documentals utilitzades són de caràcter fiscal: els amillaments de la segona meitat del segle XIX i les refoses dels amillaments de la primera meitat del segle XX, així com els seus apèndixs anuals que registren les compres, vendes, cessions per herència i, en general, totes aquelles operacions que suposin una alteració en la titularitat de la propietat¹⁰⁹. Aquest tipus de font —com s'ha assenyalat

¹⁰⁹ Sobre les possibilitats dels amillaments com a font documental, vegeu: Antoni Segura, "Els amillaments: una font per a l'anàlisi de la propietat de la terra a la segona meitat del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària*, 8, 1990, pàg. 235-265. Dels amillaments confeccionats a mitjan segle XIX, he procurat utilitzar el darrer amillament disponible atès que foren elaborats més acuradament, però només en dos casos he pogut disposar dels amillaments dels anys 1870: el de l'Ametlla del Vallès (1870) i el de Montornès i Vallromanes (1873). Els altres corresponen a les següents dates: Bigues i Riells (1864), Caldes de Montbui (1861), Canovelles (1862), Cànoves i Samalús (1865), les Franqueses del Vallès (1864), la Garriga (1862), Granollers (1862), Lliçà d'Amunt (1862), Lliçà de Vall (1861), Martorelles (1861), Mollet del Vallès (1861), Montmeló (1861), Palou (1861), Paret del Vallès (1861), Santa Eulàlia de Ronçana (1861), Sant Feliu de Codines (1862) i Sant Fost de Campsentelles (1862). Els amillaments de mitjan segle XX que he utilitzat per a la comparació són els següents: l'Ametlla del Vallès (1946), Bigues i Riells (1942), Caldes de Montbui (1944), Canovelles (1943), Cànoves i Samalús (1940), les Franqueses del Vallès (1941), la Garriga (1943), Granollers (1942), Lliçà d'Amunt (1940), Lliçà de Vall (1942), Martorelles de Dalt (1946), Martorelles de Baix (1944), Mollet del Vallès (1930), Montmeló (1942), Montornès del Vallès (1936), Paret del Vallès (1933), Santa Eulàlia de Ronçana (1946), Sant Feliu de Codines (1941), Sant Fost de Campsentelles (1941) i Vallromanes (1936). Tots aquests

des de la historiografia¹¹⁰— comporta un risc d'infravaloració a causa de l'ocultació, tant absoluta (declarar menys terres) com relativa (declarar classes i qualitats de terres inferiors), que pot contenir. En el cas que ens ocupa, només s'ha considerat la superfície total de les finques i el total de superfície cultivada, i per tant l'ocultació relativa (la més difícil de delimitar) ens ha de preocupar menys. Pel que respecta a l'ocultació absoluta, he contrastat l'extensió total de l'àrea estudiada i la superfície amillarada i, en conjunt, aquesta supera el 85 % del total i en cap cas és inferior al 70 %. Tenint en compte que els amillaments no consideraven l'extensió dels nuclis urbans, així com tampoc les carreteres, camins, etc, em sembla una proporció força acceptable. D'altra banda, els efectes de la possible ocultació de les fonts queden limitats per mitjà del seu ús comparatiu i pel fet de treballar amb una mostra relativament elevada de patrimonis.

5.4.2. Primers indicadors: el nombre de contribuents i el líquid imposable

Un primer indicador que ens pot informar de l'evolució de l'estructura de la propietat rural al llarg d'aquest període és el nombre total de contribuents rústics. A Alguns estudis han pogut detectar el retrocés de la gran propietat rural i un progressiu accés de la petita pagesia a la propietat de la terra, a partir de l'augment del nombre de contribuents rústics de cada municipi¹¹¹.

amillaments es conserven en la Secció d'Hisenda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, excepte els de Bigues i Riells (1942) i les Franqueses del Vallès (1941), que he consultat als arxius municipals respectius.

¹¹⁰ Juan Pro va fer una dura crítica de la fiabilitat de la font a partir dels resultats obtinguts en la província de Cádiz (J. Pro Ruiz, "Ocultación de la riqueza rústica en España (1870-1936): acerca de la fiabilidad de las estadísticas sobre la propiedad y el uso de la tierra", *Revista de Historia Económica*, Any XIII, 1, 1994, pàg. 89-114. En canvi, observant els resultats obtinguts en les comarques vitícoles catalanes, Josep Colomé detectava un índex de frau baix i relativitzava aquesta visió crítica (J. Colomé, "Los amillamientos como fuente documental histórica. Algunas reflexiones a partir del grado de ocultación detectado en las comarcas vitícolas catalanas", comunicació presentada al VI Congreso de la Asociación de Historia Económica, Girona, 1997). Queda, a més, el fet de ser una font difícilment substituïble per a l'estudi de la propietat de la terra durant la segona meitat del segle XIX i la primera meitat del XX, almenys a Barcelona i altres províncies on no s'havia confeccionat el Cadastre.

¹¹¹ En el regadiu de Múrcia, paral·lelament a l'increment de la superfície regada, es va produir un increment numèric espectacular dels petits propietaris (4.643 en la dècada de 1860, 10.757 en els anys vint i 21.687 en els anys seixanta d'aquest segle), i en la comarca vitícola del Penedès també s'han pogut presentar exemples d'aquest procés de difusió de la propietat, com ara el cas de Castellví de la Marca (60 propietaris l'any 1862 i 299 el 1918) o la Granada (139 el 1862 i 221 el 1900) (Vegeu: Grupo de Historia Agraria de Murcia, "La propiedad de la tierra en los regadíos del Segura durante los siglos XIX y XX" i Josep Colomé, "Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedès", a: R. Garrabou (coord.), *Propiedad y explotación campesina...*, pàg. 159-190 i 237-260, respectivament).

En el cas del Vallès Oriental, a la majoria dels municipis de l'àrea estudiada (11 de 18) es detecta un augment del nombre de contribuents rústics, un fet que apuntaria cap a l'existència d'un procés de difusió de la propietat agrària, si bé d'unes proporcions força limitades, sobretot si tenim en compte el creixement poblacional que experimentà la comarca¹¹². En canvi, però, el nombre total de contribuents rústics de l'àrea minva lleugerament (de 6.233 a mitjan segle XIX passa a 6.188 a mitjan segle XX), perquè es produí una reducció important en alguns municipis, com ara Cànoves i Samalús (-98), Bigues i Riells (-170), i, sobretot, Caldes de Montbui (-299), que s'ha d'atribuir al canvi de les formes d'explotació de la vinya a partir de la crisi de la fil·loxera.

Durant el segle XIX, els rabassers, com a posseïdors de les vinyes que havien plantat, pagaven les contribucions corresponents i figuraven inscrits en els amillaments encara que no fossin els amos de les terres. Molt probablement, si disposéssim de registres dels anys 1870 i 1880, advertiríem els progressos de la petita propietat pagesa, atès que fou en aquests anys en què es produí la gran expansió de la vinya¹¹³. Però la crisi de la fil·loxera fou aprofitada pels propietaris per recuperar la plena propietat de les terres, i els establiments perpetus o els contractes de *rabassa morta* foren substituïts, en la majoria dels casos, per un simple arrendament a parts de fruits¹¹⁴. Els propietaris s'avingueren a reduir les parts de fruits i fins i tot a participar més activament en els costos de replantació i d'explotació de la vinya (tot assumint una part important de les despeses dels adobs, sofres i sulfats, que requerien les noves vinyes), però en canvi s'asseguraren que la inscripció de les terres en els registres fiscals i, sobretot, que les noves formes

¹¹² Entre 1860 i 1940 la població de l'àrea estudiada va créixer un 80 % i que els 11 municipis que presenten un augment del nombre de contribuents rústics van tenir un pes important en aquest augment. Lamentablement, les fonts utilitzades no presenten una distinció clara entre propietaris veïns i forasters i no podem establir amb precisió el paper del creixement demogràfic en el procés de difusió de la propietat. Les agregacions i desagregacions de municipis sencers (tres casos en el període estudiat) no són obstacle per a la comparació, atès que hi ha un únic canvi de límits municipals circumscrit a 32 ha i 316 habitants.

¹¹³ Vegeu l'apartat 5.2.2.

¹¹⁴ Emili Giralt, "El conflicto rabassaire y la cuestión social agrari en Cataluña hasta 1936", *Revista del Trabajo*, 7, 1965; Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968; Josep Colomé, *L'especialització vitícola a la Catalunya del segle XIX. La comarca del Penedès*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1996.

contractuals, no deixessin cap espai al qüestionament de la plena propietat de les terres¹¹⁵.

Aquest fet altera d'una manera significativa la comparació dels amillaments del segle XIX i de mitjans del segle XX. En els municipis on la vinya ocupava una extensió important, com ara a Caldes de Montbui (amb 689 ha de vinya, segons l'amillament de l'any 1861) el nombre de contribuents rústics va disminuir al mateix temps que alguns propietaris augmentaven significativament l'extensió amillarada en recuperar la possessió d'unes terres que havien cedit, a vegades durant més d'un segle, per ésser explotades en establiment o a *rabassa*.

La consulta dels apèndixs dels amillaments de Caldes de Montbui entre 1898 i 1944¹¹⁶ permet descobrir els efectes d'aquest canvi en les formes d'explotació del treball pagès. Com veurem a continuació, alguns patrimonis experimentaren un augment de les terres amillarades fins i tot superior al 100 % sense que es produïssin compra-vendes de terra significatives. El Mas Camp, per exemple, va augmentar la terra amillarada de 99 ha a 199 ha entre 1861 i 1944: en conjunt, des de 1898, incorporà 64,35 ha de les quals només 9,40 ha procedien de compres; 25,50 ha corresponien a censos caducats i 29,45 ha eren incorporacions de terres per renúncies dels pagesos que les explotaven, les quals es produïren durant tot el primer terç del segle XX¹¹⁷. El Mas Valls, que l'any 1861 tenia inscrites 65 ha en total, augmentà fins a 169 ha l'any 1944: entre 1898 i 1944 he pogut constatar la incorporació de 52 ha, de les quals només consta una compra de 5,14 ha l'any 1926; de la resta, 5,5 ha foren incorporades per la caducitat d'un cens enfitèutic establert l'any 1823 i 41,3 ha (80 %) foren parcel·les abandonades pels parcers. Finalment,

¹¹⁵ L'any 1898 l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre publicà un model de contracte d'arrendament a parts de fruits per a replantar la vinya: la contribució territorial la pagava el propietari, la duració s'havia de determinar en cada contracte (tot i que també s'extingia quan es produïa la mort de dues terceres parts dels ceps) i s'explicitava l'aplicació del deshauci. A la Revista de l'Institut del mes d'agost, Josep Coma i Torrents aconsellava "*a los propietarios que al otorgar los nuevos contratos para plantación de viña, [no] los hagan en la forma de enfiteusis, ni de rabassa morta; ni tampoco consignen el desatino [...] que sólo transmitía el dominio útil [...]. Tampoco puede aconsejarse que en los contratos se diga simplemente que el propietario concede a parcería a N. la pieza de tierra tal; porque el verbo conceder equivale a dar o transmitir la cosa, y por lo tanto a que deba entenderse que el propietario se desposee de ella a favor del que debe plantar la viña. En otra palabra, conviene evitar toda palabra que induzca transmisión de la tierra a favor del aparcerero*".

¹¹⁶ A l'Arxiu Històric Municipal de Caldes de Montbui es conserva la sèrie completa dels apèndixs dels amillaments entre aquestes dues dates, amb l'única excepció dels anys 1932-1933.

entre 1898 i 1944 el patrimoni de Ramon Sans augmentà en un total de 22 ha de les quals només 1'5 ha procedien d'una compra; les altres 20 ha eren terres incorporades per renúncia dels pagesos que les explotaven.

Es pot argumentar que aquesta recuperació de terres establertes o cedides a *rabassa morta* no es pot concebre, en sentit estricte, com un procés de concentració de la propietat de la terra. Certament eren terres sobre les quals els titulars del patrimoni tenien uns drets de propietat que no quedaven recollits en els registres fiscals. En tot cas, però, aquests grans propietaris aconseguiren una consolidació dels drets de propietat sobre unes terres sobre les quals tenien només un control imperfecte i aquest fet —específic del cas català— no deixa de ser significatiu a l'hora d'avaluar el pes de la gran propietat. En aquells municipis amb una extensió de vinya important durant el segle XIX, doncs, caldrà tenir present aquest factor que, a nivell quantitatiu, es manifestarà com un reforçament extraordinari de la gran propietat agrària entre 1860 i 1940.

Els amillaments ens proporcionen una descripció força detallada de la riquesa agrícola dels patrimonis en informar-nos, a partir de les declaracions dels propietaris, de l'extensió dels diferents conreus i la qualitat de les terres. La mesura d'aquesta riquesa és el líquid imposable (la diferència entre el producte i les baixes per despeses de conreu) que s'atribuïa a les diferents parcel·les amillarades. Però la fixació d'aquesta mesura depenia no sols de les declaracions dels propietaris (amb possibilitats d'ocultació molt evidents), sinó també de les quotes que aplicava cada junta pericial als diferents tipus de conreu a partir d'uns marges que fixava la llei en cada moment. És per això que la comparació dels líquids imposables s'ha de prendre amb moltes precaucions; però en la mesura que assigna un valor a les terres que es pot quantificar (més enllà de la seva extensió total), pot servir com a indicador de la concentració de la riquesa rústica¹¹⁸.

¹¹⁷ Les fórmules que apareixen en els apèndixs dels amillaments per descriure aquesta situació són variades: renúncia del parcer per haver mort la vinya, incorporació per trobar-se la terra abandonada sense pagar la contribució, adquisició per conveni mutu, dimissió del pagès a favor de l'amo...

¹¹⁸ Una altra possibilitat és valorar l'extensió de les propietats ponderant convenientment els diferents tipus de conreu (Llorenç Ferrer, Antoni Segura, Jaume Suau, "L'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona durant la segona meitat del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària*, 6, 1986, pàg. 131-156); però, a banda de la complexitat de l'assignació de coeficients de ponderació, aquesta fórmula no permet evitar les distorsions que pot suposar l'ocultació relativa en les declaracions dels propietaris.

TAULA 22. ACUMULACIÓ DE RIQUESA RÚSTICA DELS GRANS PROPIETARIS RURALS DEL VALLÈS ORIENTAL, 1860/1940 (en ptes. de 1913)					
	(1)	(2)	2/1 · 100	(3)	3/1 · 100
c.1860	1.164.838	535.520	46,0	300.127	25,8
c.1940	1.063.826	484.142	45,5	287.753	27,0

Font: Elaboració pròpia a partir dels amillaments dels municipis esmentats a la nota 109.
Notes: (1) Líquid imposable total. (2) Líquid imposable dels deu primers contribuents de cada municipi. (3) Líquid imposable dels cinc propietaris amb més extensió de terres de cada municipi.

La taula 22, que compara l'acumulació de riquesa rústica dels primers contribuents de cada municipi al començament i al final del període estudiat, constitueix un exercici relativament simple per valorar el nivell de concentració de la riquesa rústica a partir dels líquids imposables. Dels 18 municipis analitzats, en 9 casos es detecta un augment de la concentració de la riquesa dels 10 primers contribuents i en 9 casos succeeix el contrari, resultant en el global de l'àrea estudiada un percentatge molt similar d'acumulació (46,0% cap al 1860 i 45,5% cap al 1940). Tot i que en alguns casos l'augment s'hauria de relativitzar pel canvi en les formes de tinença de la vinya, com en el cas dels municipis de Caldes (30,0% i 43,3%), la Garriga (48,7% i 57,5%) i Montornès i Vallromanes (56,2% i 65,6%), els resultats apunten més aviat cap a una estabilitat en l'acumulació de riquesa rústica dels màxims contribuents.

Sóc conscient que la diversitat dels municipis analitzats (en relació a l'extensió superficial i a la qualitat de les terres) suposa que aquesta franja de primers contribuents no sigui homogènia i en alguns casos hi trobem contribuents amb propietats que no sumen les 20 ha que situava com a límit inferior de la gran propietat. És per això que he repetit l'exercici considerant només la riquesa rústica dels cinc primers propietaris en extensió¹¹⁹, però els resultats són molt similars: dels 18 municipis, 9 presenten una disminució del percentatge d'acumulació de riquesa rústica, 8 un augment i en un cas el percentage no varia; i la mitjana global del conjunt de municipis també és molt similar (25,8 % cap al 1860 i 27,0 % cap al 1940).

¹¹⁹ He reduït la franja analitzada perquè alguns municipis no comptaven amb deu propietaris amb extensions superiors a les 20 ha. En el cas de Canovelles el percentatge és relatiu als tres majors propietaris; en el cas de Granollers i Palou, a quatre propietaris, i en el cas de Montmeló només a dos propietaris amb extensions superiors a les 20 ha (vegeu els apèndixs 12 i 13).

Aquesta impressió d'estabilitat, però, amaga canvis importants en la relació dels màxims contribuents: dels cinquanta primers contribuents del 1860 només quinze tenen continuïtat familiar en el rànquing de 1940 i dels deu primers només un descendent es manté en aquestes posicions (tot i que cau de la segona a la vuitena posició del rànking degut a la venda d'una part important del patrimoni), sis veuen estroncada la continuïtat familiar com a grans propietaris per la liquidació o venda total del patrimoni, dos perden part del patrimoni per vendes o per disgregació en herències i un redueix posició (del número 8 al 11) tot i que incrementa el patrimoni¹²⁰. Aquest darrer cas ens adverteix que —com ja dèiem al començament d'aquest apartat— el líquid imposable és una mesura molt imperfecta de la riquesa rústica i que la seva comparació en dos moments allunyats pot confondre. És per aquesta raó que centraré l'anàlisi en l'extensió de terra posseïda.

5.4.3. L'extensió de terra posseïda pels grans propietaris

He fet un intent d'avaluar el pes de la gran propietat a mitjan segle XIX i mitjan segle XX a partir de l'extensió de la superfície total dels patrimonis, entenent que era la variable que podia patir una menor ocultació. La impressió més destacable —com també vèiem en contrastar els líquids imposables— és l'estabilitat: el nombre de propietaris amb més de 20 ha dintre d'un terme municipal (el límit inferior que he considerat per a la gran propietat) disminueix de 265 a 251; però això suposa tan sols una reducció del 4,3 al 4,1 % i l'extensió que controlen augmenta de 58,6 a 59,8 %, suposant un lleuger increment de 59 a 64 ha/propietari. En tot cas, doncs, es produiria un lleuger increment del pes relatiu de la gran propietat, si bé, com ja s'ha assenyalat, la recuperació de les terres establertes o bé cedides a *rabassa morta* podria compensar un procés de declivi de la gran propietat.

¹²⁰ Apèndixs 12.2 i 13.2.

TAULA 23: DISTRIBUCIÓ DE LA PROPIETAT TERRITORIAL DEL VALLÈS ORIENTAL PER GRUPS DE PROPIETARIS, 1860/1940									
	0-20 ha		20-50 ha		50-100 ha		>100 ha		total
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.
c. 1860	5968	95,7	148	2,4	87	1,4	30	0,5	6233
c. 1940	5917	95,9	137	2,2	75	1,2	39	0,6	6168
	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha
c. 1860	11.051,32	41,4	4.978,32	18,6	5.902,18	22,1	4.787,80	17,9	26.720
c. 1940	10.747,89	40,2	4.509,76	16,9	5.052,20	18,9	6.409,78	24,0	26.720
	Ha/prop		Ha/prop		Ha/prop		Ha/prop		Ha/prop
c. 1860	1,85		33,64		67,84		159,59		4,29
c. 1940	1,82		32,92		67,36		164,35		4,33

Font: Elaboració pròpia a partir dels amillaraments dels municipis esmentats a la nota 109.

La taula 23 presenta una distribució de la propietat territorial per grups de propietaris que permet matitzar aquesta hipòtesi tot analitzant el que succeeix amb la franja alta i la franja baixa. Els propietaris de més de 100 ha augmenten en nombre de 30 a 39 (0,5 a 0,6 %), l'extensió que controlen passa del 17 al 24 % i l'extensió mitjana posseïda per aquest sector de la gran propietat de 159 ha a 164 ha. Si fem la comparació amb un estrat més ampli (>50 ha), els resultats són semblants: tot i que el nombre de grans propietaris es redueix de 117 a 114 (és a dir tan sols del 1,9 % al 1,8 %), l'extensió que controlen augmenta de 40 a 43 % i l'extensió mitjana posseïda passa de 91 a 101 ha. En canvi, si considerem l'estrat inferior (20-50 ha) es pot detectar un retrocés del nombre de propietaris de 148 a 137 (és a dir del 2,4 % a 2,1 %), del volum de terres posseïdes del 18,6 al 16,9 % i de la superfície mitjana de 33,64 a 32,92 ha. La mateixa impressió es detecta observant el comportament de la franja intermitja (50-100 ha): disminueix el nombre de propietaris de 87 a 75 (de 1,4 % a 1,2%), el percentatge de terres posseïdes passa del 22,1 al 18,9 % i la superfície mitjana de 67,8 a 67,4 ha. Finalment si considerem els propietaris de 20 a 100 ha, el nombre disminueix de 235 a 211 (3,77 % a 3,42 %), l'extensió de terres en les seves mans passa del 40,72 al 35,79 % i la superfície mitjana de 46,3 a 45,3 ha. En conclusió, doncs, és la franja superior (la propietat de més de 100 ha) la que tendeix a reforçar-se al llarg del període 1860-1940 i el seu pes enorme ens amaga processos inversos en els altres estrats que conformen la gran propietat. En tot cas, però, estem parlant de variacions molt limitades i la característica més destacable sembla l'estabilitat de la gran propietat.

El fet d'operar amb la superfície total posseïda no permet distingir les explotacions agrícoles d'aquelles propietats on els espais forestals constitueixen l'orientació principal de les terres i que, per tant, tenien formes de gestió molt més simples. És per això que, a l'hora de comparar el pes de la gran propietat entre mitjan segle XIX i mitjan segle XX, he volgut considerar l'extensió de la superfície cultivada:

TAULA 24: SUPERFÍCIE CULTIVADA DELS GRANS PROPIETARIS RURALS DEL VALLÈS ORIENTAL, 1860/1940				
	c. 1860		c. 1940	
	Propietaris amb > 20 ha conreu		Propietaris amb > 20 ha extensió total	
Propietaris	88	114	265	251
Ha conreu	2.840,23	4.363,74	4.707,61	5.715,70
Ha/prop	32,28	38,28	17,76	22,77
	Propietaris amb > 50 ha conreu		Propietaris amb > 50 ha extensió total	
Propietaris	8	20	117	114
Ha conreu	496,83	1.436,72	2.704,06	3.640,63
Ha/prop	62,10	71,84	23,11	31,94
	Propietaris amb > 100 ha conreu		Propietaris amb > 100 ha extensió total	
Propietaris	0	3	30	39
Ha conreu	0	359,06	807,31	1740,47
Ha/prop	0	119,69	26,91	44,63

Font: Elaboració pròpia a partir dels amillaraments dels municipis esmentats a la nota 109.

Com es veu en la taula 24, el nombre total de propietaris que declarava més de 20 ha dedicades al conreu augmenta, entre mitjan segle XIX i mitjan segle XX, de 83 a 113, i això suposa un augment de 2.840,23 ha a 4.363,70 ha de terra en mans d'aquests propietaris (un augment superior al 50 %), i observant els segments superiors d'aquests propietaris (>50 ha i >100 ha de conreu), la impressió es confirma. Si —com he vingut fent fins aquí— considero tots els propietaris de més de 20 ha de superfície total registrada, l'augment de la superfície agrícola que s'observa en el conjunt d'aquests patrimonis és més moderat (de 4.707,61 ha a 5.715,70 ha), però tot i així el creixement és prou remarcable (superior al 20 %) i fins i tot quan disminueix el nombre de propietaris (de 265 a 251 els propietaris amb més de 20 ha i de 117 a 114 els propietaris de més de 50 ha), l'extensió dedicada al conreu sempre augmenta.

Aquest augment de la superfície cultivada que es detecta en l'evolució de la gran propietat entre 1860 i 1940 és un element important a tenir en compte, perquè permet descartar que el reforçament de la gran propietat es produís com a

conseqüència de l'augment dels espais no agrícoles (boscós i erms), sigui perquè els amillaments de mitjan segle XIX els subestimessin¹²¹, sigui perquè els grans propietaris optessin per reduir l'àrea de conreu. En el cas que la superfície cultivada dels grans patrimonis rústics experimentés un retrocés significatiu, la permanència dels grans patrimonis es podria explicar per un canvi d'estratègia en la gestió de la gran propietat territorial per tal d'aïllar-la de les contingències de la producció agrícola (singularment, de la divergència creixent entre l'evolució dels preus agrícoles i del cost del treball). Però en el cas del Vallès Oriental, l'estabilitat de la gran propietat va coexistir amb un increment de l'àrea de conreu.

No puc precisar l'expansió de la superfície cultivada que va registrar el conjunt de l'àrea estudiada, però és molt probable que es produís un augment de l'àrea de conreu, atès que l'augment de la superfície de vinya durant la segona meitat del segle XIX es va fer, en bona part, en detriment d'espais no agrícoles (boscós i erms) i almenys una part d'aquestes terres va continuar cultivant-se després de la crisi de la fil·loxera. En conjunt, entre 1860 i 1880 l'espai vitícola va augmentar en gairebé 1.500 ha (un 5,6 % de la superfície total amillarada) i és molt possible que en alguns municipis encara s'incrementés durant els anys 1880. I no ens hauria d'estranyar que el protagonisme en l'extensió de la superfície de conreu fos, abans que de la gran propietat, de la petita i mitjana propietat.

Atès que la impressió d'estabilitat i d'afirmació de la gran propietat ve donada sobretot pel pes dels patrimonis més grans, centraré l'atenció en aquest estrat superior de la gran propietat (el que agrupa els propietaris amb més de 100 ha en un mateix municipi) i intentaré matisar aquesta impressió a partir de l'anàlisi d'alguns casos concrets. Dels 39 patrimonis de més de 100 ha que apareixen cap al 1940, 22 ja tenien una extensió superior a les 100 ha cap al 1860; dels altres: 3 tenien 99 ha, 2 casos més superaven les 90 ha i només 2 no arribaven a les 60 ha¹²². En conjunt, 34 patrimonis (87 %) havien augmentat —molt o poc— la seva superfície; però si

¹²¹ Yvette Barbaza ha detectat aquesta subestimació de boscós i erms en els amillaments de mitjan segle XIX de la Costa Brava; en canvi, quan analitza el cas d'Artés, Llorenç Ferrer troba més fiable l'amillament de 1872 que no pas el de 1931. (Y. Barbaza, *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, 1988, vol. II, pàg. 77; Ll. Ferrer, "La pequeña explotación en un viñedo de la Cataluña central en los siglos XIX y XX. Consideraciones sobre su evolución y comportamiento", a: P. Saavedra i R. Villares (eds.), *Señores y campesinos en la Península Ibérica, siglos XVIII-XX*, Barcelona, Crítica, 1991, vol. 2, pàg. 44-45).

resseguiu l'evolució d'aquells patrimonis que tenien més de 100 ha cap al 1860, poc més de la meitat (17 d'un total de 30) havien augmentat l'extensió a mitjan segle XX i, en conjunt, la seva extensió s'havia reduït un 2,3 %. És a dir que també es produïren processos de segregació de terres de les grans finques, bé per mitjà del mercat (compra-vendes) bé com a conseqüència de la divisió de l'herència.

Un exemple significatiu del primer cas és el que succeí amb la finca de can Coll de Lliçà de Vall. A mitjan segle XIX, aquesta finca ocupava més de 165 ha en aquest terme (a les quals caldria afegir-hi unes cinc hectàrees en el terme de Parets i quatre hectàrees més a Palou), de les quals gairebé la meitat (73,50 ha) es destinaven al conreu. Aquesta finca, una de les més importants de la comarca¹²³, estava en mans de la família Llanza, resident a Sarrià (Barcelona) i que tenia un dels patrimonis més importants del pla de Barcelona¹²⁴. Cap al final del segle XIX, en mans de Carles de Llanza de Carballo, la finca encara mantenia la mateixa extensió, però el seu successor, Ignasi de Llanza de Montoliu, va fer múltiples operacions de venda els anys 1935-1936 i 1939-1940 fins a deixar-la reduïda a la meitat de la seva extensió de mitjan segle XIX¹²⁵. És un exemple clar de difusió de la propietat, perquè la segregació de 1935-1936 (més de 30 ha) s'efectuà en més de 25 operacions amb diferents compradors i en la de 1939-1940 (unes 47 ha), tot i que va vendre 9 peces (22 ha) a un comprador mallorquí, aquest les va revendre de forma gairebé immediata en 12 operacions i les 24 ha restants foren venudes en 16 operacions més amb diferents compradors¹²⁶. El fet que les operacions de venda es produïssin a

¹²² Hi ha 3 casos (7,6 %) que no s'ha pogut determinar la procedència des de 1860 i per tant l'extensió d'aleshores.

¹²³ L'any 1862 la finca de can Coll era de lluny la finca més important del terme de Lliçà de Vall, del qual concentrava més del 20 % de la riquesa rústica. A nivell d'extensió, ocupava el 18 % de la superfície rústica del municipi i era, de tota l'àrea estudiada de la comarca, la sisena finca més important en extensió total i la primera en extensió de conreu. Vegeu els apèndixs 12.1, 12.3 i 12.4.

¹²⁴ Eduard de Llanza i de Vila, que cap a mitjan segle XIX ja posseïa la finca de can Coll de Lliçà de Vall i una altra a Montcada, l'any 1869 va heretar altres grans finques rústiques a diversos municipis del Vallès Oriental (Lliçà de Munt, Santa Eulàlia de Ronçana) i a 6 municipis més (Sarrià, les Corts de Sarrià, l'Hospitalet de Llobregat, Abrera, Sant Esteve de Sesrovires, Sant Llorenç d'Hortons). Vegeu: Antoni Segura, *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Barcelona, Curial, 1993, pàg. 227-229.

¹²⁵ Segons l'inventari de finques expropiables, cap als anys 1930 Ignasi de Llanza tenia també finques a Abrera (Baix Llobregat), amb 180 ha, i a Centelles (Osona), amb 370 ha (Ministeri d'Agricultura, Arxiu de l'IRYDA: *Inventari de Fincas Expropiables (1933-1935)*, província de Barcelona, toms 30 i 31).

¹²⁶ Arxiu Municipal de Lliçà de Vall, secció Hisenda, caixa 104: apèndixs a l'amillament de Lliçà de Vall dels anys 1941 i 1942.

les vigílies de la Guerra Civil o bé ja en la postguerra, podria fer pensar en la influència de les tensions socials que va viure al camp català durant els anys trenta; però, a nivell local, no hi ha constància d'una conflictivitat especialment marcada¹²⁷. En tot cas, en les dècades anteriors he detectat pocs processos de desagregació de les grans finques de la comarca, que en canvi seran freqüents en les dècades posteriors a la guerra.

L'altra gran finca del terme de Lliçà de Vall, el mas Oliveres, també fou desagregada en la dècada de 1940. Cap al final del segle XIX fou heretada per Marcel·lí Vilardebò i Farnés¹²⁸, el qual augmentà progressivament l'extensió de terres per mitjà de diverses compres i per la recuperació de parcel·les fil·loxadades, de manera que en el moment de la mort del propietari (1945) s'havia convertit en la finca més extensa de la localitat (110 ha). L'any 1934, però, havia convingut la divisió de la finca entre els seus quatre fills, amb la condició que no es fés efectiva fins al moment de la seva mort. Amb la fragmentació de la finca, va quedar en mans del primogènit tan sols la meitat de la seva extensió, és a dir poc més del que tenia a mitjan segle XIX. Com veiem, però, la desagregació del patrimoni es produí també després de la Guerra Civil: durant el primer terç del segle XX, es produïren pocs casos de fragmentació de grans patrimonis; a grans trets, la persistència de la gran propietat fou la característica predominant, així com també la continuïtat de les famílies que eren titulars dels patrimonis¹²⁹. Dels 39 patrimonis que superaven les 100 ha cap al 1940, 24 s'havien transmès per herència de generació en generació des de la dècada de 1860 i en els anys 1930 seguien en mans de les mateixes famílies. Eren per tant els descendents dels propietaris de mitjan segle XIX que, un segle més tard, encara dominaven en l'estrat superior de la gran propietat. Només he detectat 7 canvis en la titularitat per compra-venda, tot i que resten encara 8 casos indeterminats en què podria haver-hi intervingut el mercat i també podria

¹²⁷ A Lliçà de Vall, la Unió de Rabassaires només va registrar el desnonament d'un arrendatari d'una parcel·la d'una quartera de terra que, a causa de la venda de la finca, el nou propietari reclamava per a la seva disposició a l'acabament de l'any agrícola de 1935 (Unió de Rabassaires, *Els desnonaments rústics a Catalunya*, Barcelona, 1935).

¹²⁸ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹²⁹ En el cas de la comarca d'Osona, tot i que s'ha detectat la pèrdua relativa de patrimoni d'algunes famílies benestants, l'estructura de la propietat de la terra es manté pràcticament invariable fins a les portes de la Segona República (Santi Ponce, *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*, Vic, Eumo, 1999, pàg. 200).

donar-se el cas d'una família que, sense que ho puguem advertir, hagués recuperat el patrimoni un temps després d'haver-lo venut¹³⁰. Respecte als patrimonis que a mitjan segle XIX tenien una extensió de més de 100 ha, la proporció que restava en mans familiars cent anys més tard era de 21 sobre un total de 30.

Tot i que la proximitat del nucli barceloní afavoria la inversió en béns immobles per part de la burgesia urbana, els grans patrimonis van veure's poc afectats per la mobilitat mercantil. Els apèndixs als amillaraments registren la segregació de petites parcel·les; però en la majoria dels casos analitzats, aquests grans patrimonis van patir poques variacions en la seva extensió territorial (16 casos amb variacions d'un 15 % com a màxim). Aquesta tendència a conservar els patrimonis es veu ratificada pel fet que els canvis de titularitat de les grans finques per mitjà de compra-ventes es concentren en uns pocs casos que, en canvi, des de finals del segle XIX canvien de mans dues o fins i tot tres vegades¹³¹. Sobre aquesta qüestió caldria un estudi molt més aprofundit; però la impressió que s'obté d'aquesta primera aproximació és que la mobilitat mercantil del primer terç del segle XX fou protagonitzada sobretot pels petits propietaris i que va afectar més les franges intermitges (segurament més dependents de les contingències de l'activitat agrícola) que no pas els estrats superiors de la gran propietat¹³².

5.4.4. Uns patrimonis multifundistes

Fins aquí he centrat l'atenció en els patrimonis amb més de 100 ha amillarades en un mateix municipi; però l'avantatge d'operar amb una àrea territorial més àmplia és la possibilitat d'identificar unitats patrimonials invisibles en l'escala local, sigui perquè

¹³⁰ És el cas, per exemple, del mas Camp de Caldes de Montbui: després d'haver passat a les mans del banquer barceloní Bonaventura de Milans, fou recuperada cap al final del segle XIX per Joan Sanllehy i Metge (Enric Moreu-Rey, *La rodalia de Caldes de Montbui*, Barcelona, Teide, 1961, pàg. 54)

¹³¹ Alguns exemples d'aquestes finques traspassades en més d'una ocasió són: el Mas Farell (Caldes de Montbui), els masos Prat i Parera (Cànoves i Samalús), el Mas Llombart (Sant Fost de Campsentelles) i el Mas Castells (Canovelles).

¹³² Utilitzant els apèndixs dels amillaraments, molts estudis han destacat aquest protagonisme de la petita propietat en la mobilitat mercantil: Ramon Villares, *La propiedad de la tierra en Galicia, 1500-1936*, Madrid, Siglo XXI, 1982, i Ana García Sexto, "Transformacions na propiedade da terra no Concello de Santiago (1900-1940)", a: R. Villares (ed.), *Donos de Seu*, Barcelona, 1989, per al cas gallec; Salvador Calatayud, *Capitalismo agrario...*, per al cas valencià; i per al cas català: Gemma Tribó, "Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)", Josep Colomé; "Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedès" i Enric Saguer, "La evolución de la propiedad en el Baix Empordà (Girona), 1860-1950",

els límits municipals se sobreposen a una mateixa finca, sigui perquè no deixen advertir els patrimonis multifundistes. D'entre aquests patrimonis multifundistes, em podré referir tan sols a les finques que es troben dintre dels límits de l'àrea comarcal estudiada, tot i és evident que hi havia patrimonis dispersos per tota la província¹³³. La comparació de la relació d'aquests patrimonis a mitjan segle XIX i mitjan segle XX permet fer algunes observacions rellevants. En primer lloc, permet ratificar el reforçament d'aquests grans propietaris que, en el seu conjunt, van augmentar el control de terres en més de mil hectàrees i, tot i que el nombre d'aquests també va augmentar (de 42 a 46), la superfície mitjana dels seus patrimonis va passar de 155 ha a 165 ha. Respecte a l'àrea cultivada, l'increment fou superior al 60 %, és a dir un augment de la superfície agrícola mitjana de 33 ha a 48 ha, tot i que només suposava passar del 21 % al 29 % de la superfície total registrada.

Aquesta nova aproximació em permet detectar un total de 43 patrimonis de més de 100 hectàrees cap al 1860, dels quals només 18 havien augmentat la seva extensió cap al 1940¹³⁴. En considerar els patrimonis multifundistes, doncs, la tendència al declivi de la gran propietat és superior. Fixem-nos que, tot i que augmenta lleugerament el nombre de patrimonis amb més de 100 ha (de 42 a 46), entre aquests disminueix el nombre de patrimonis multifundistes (de 20 a 15). Els patrimonis que des de 1860 es van mantenir en mans de la mateixa família (més de dues terceres parts) són aquells que millor resistiren: 16 dels 29 augmentaren l'extensió del patrimoni, tot i que, en conjunt, l'extensió total de terres d'aquests patrimonis no va tenir canvis significatius; per contra, d'aquells 13 patrimonis que no van tenir una successió familiar durant tot el període analitzat, només 2 augmentaren l'extensió de terra i, en conjunt, la superfície total ocupada per aquests es reduí en més d'una quarta part respecte a l'extensió que ocupaven a mitjan segle XIX. En

a R. Garrabou (coord.), *Propiedad y explotación campesina...*, pàg. 209-235, 237-260 i 261-292, respectivament.

¹³³ Per exemple, Ignasi de Puig i de Paldejà, que era el propietari que en els anys 1930 acumulava una major extensió de terres a la comarca, també tenia finques rústiques a l'Hospitalet de Llobregat (37,42 Ha), a Sant Boi de Llobregat (49,82 Ha) i a Mataró (12,33 Ha) (Ministeri d'Agricultura, Arxiu de l'IRYDA, *Inventario de Fincas Expropiables (1933-1935)*, província de Barcelona, toms 28, 29 i 30). En contraposició amb la idea que ha vehiculat el discurs *pairalista* d'una suposada distribució equilibrada de la propietat rural, fonamentada en la inexistència a Catalunya de grans latifundis, la identificació de grans patrimonis dispersos posa de relleu una estructura de la propietat molt concentrada. Sobre la província de Girona, vegeu Helena Estalella, *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, 1984.

¹³⁴ Vegeu els apèndixs 12.4. i 13.4.

canvi, en alguns d'aquests patrimonis la superfície cultivada augmenta molt: en conjunt, augmenta més en els patrimonis que canvien de mans (75 %) que en aquells que resten en mans familiars (35 %), un fet que podria respondre a un dinamisme menor d'aquests propietaris, preocupats sobretot per conservar els patrimonis heredats.

En superar l'àmbit municipal i observar unitats patrimonials més àmplies, trobem més exemples de fragmentació i, fins i tot, de liquidació total d'algun patrimoni multifundista (entre ells, el del màxim contribuent rústic de la comarca cap al 1860). En alguns casos que he pogut conèixer de prop, la venda de finques es produí cap al final del segle XIX com a conseqüència de dificultats econòmiques i financeres: és el cas del patrimoni Maspons, que cap al 1920 va quedar reduït a una sola de les quatre finques (bona part de la qual, cap al final de la dècada de 1960, també fou parcel·lada i venuda), i del patrimoni Riba, en el qual les dificultats financeres es combinaren amb la divisió hereditària del patrimoni al final del segle XIX, de manera que l'extensió de terres es va reduir un 25 % i l'àrea de conreu gairebé un 50 %.

En conjunt, però, de la comparació dels patrimonis de més de 100 ha a mitjan segle XIX i mitjan segle XX en destaca principalment la continuïtat: més de la meitat (23) dels patrimonis que entorn a 1860 reunien a la comarca més de 100 ha continuaven en mans de les mateixes famílies cap a 1940, 4 havien canviat de mans (pressumiblement per compra-vendes) i la resta s'havien fragmentat i ja no superaven les 100 ha; respecte dels patrimonis de més de 100 ha cap al 1940, més de dues terceres parts (70 %) provenien de les mateixes famílies que els detentaven a mitjan segle XIX, i només 14 havien canviat de mans per compra-venda. Excepte en dos casos, el lloc de residència del nou propietari era la ciutat de Barcelona, un fet que podria indicar que es tracta d'inversors provinents del sector industrial o del comerç.

En conjunt, el nombre de propietaris residents a Barcelona havia augmentat molt entre 1860 i 1940: en la relació de 1860 només consten 9 propietaris residents a Barcelona, mentre que 22 (és a dir gairebé dues terceres parts¹³⁵) residien a la mateixa localitat on radicava l'explotació agrària; en canvi, en la relació de 1940 els

barcelonins eren prop de la meitat (20) i superaven els propietaris locals (19). És possible, doncs, afirmar que durant aquest període va augmentar l'allunyament dels grans propietaris respecte de les seves explotacions: tot i que ja és un fenomen observable abans, l'absentisme s'accentuaria en aquest període tant pel trasllad a la gran ciutat dels titulars dels patrimonis (n'he detectat almenys tres casos) com, sobretot, per l'adquisició de terres per part de la burgesia urbana.

5.4.5. Algunes conclusions

Els resultats extrets de la comparació dels amillaments de mitjan segle XIX i mitjan segle XX apunten cap al manteniment (i fins i tot el reforçament, en alguns casos) de la gran propietat rural. Com hem pogut veure, en el cas del Vallès Oriental la comparació del nombre de contribuents rústics no permet constatar un procés clar de difusió de la propietat durant el primer terç del segle XX, sinó més aviat una estabilitat en el nombre de propietaris. La impressió d'estabilitat també és remarcable quan comparem la riquesa acumulada pels primers contribuents rústics i també l'extensió de terres posseïda pels grans propietaris. Finalment, quan observem la titularitat dels patrimonis rústics més grans (de més de 100 ha), la nota predominant és la continuïtat de les mateixes famílies des de mitjan segle XIX fins a mitjan segle XX.

Aquesta estabilitat pot sorprendre si, com hem vist, a partir del final del segle XIX l'activitat agrícola va tendir a perdre rendibilitat en relació a altres sectors econòmics. Si l'agricultura deixava de ser un opció atractiva d'inversió, la presència de grans compradors rendistes s'havia d'inhibir i, en la mesura que fos necessària la fragmentació de les grans finques, l'accés a la propietat de la terra era més fàcil per a la petita pagesia. Ara bé, cal tenir present que la terra podia ser adquirida per raons no estrictament econòmiques, com el prestigi social, i que per tant podia ser acceptable que oferís rendes més baixes que altres formes d'inversió. Cal considerar, a més, el seu valor com a refugi i la tendència dels inversors a diversificar el risc i a buscar un valor segur enfront de les contingències dels mercats industrials i comercials. El fet que el Vallès Oriental fos una comarca molt propera a

¹³⁵ En la relació de 1860 em falta conèixer la residència de 8 propietaris; en canvi en la de 1940 només en 3 casos.

la ciutat de Barcelona, podria haver afavorit l'arribada d'aquests capitals d'origen urbà que podien tendir a reforçar els grans patrimonis dintre de l'estructura de la propietat¹³⁶; però sembla que en el nostre cas la mobilitat mercantil va afectar poc els patrimonis més grans.

He parlat de la continuïtat com a classe social dels grans terratinents comarcals i, en aquest sentit, cal fer encara una altra consideració: per als propietaris rústics el manteniment dels patrimonis heretats era una opció ben diferent a la de l'inversor en béns immobles, que havia de calcular l'amortització del capital esmerçat. Encara sabem poc sobre el mercat de terres, però no és difícil suposar que la tendència a mantenir la possessió dels patrimonis agraris podia produir-se també en un context de pèrdua de rendibilitat del sector. Més encara si aquests grans propietaris no tenien en l'agricultura la seva única font d'ingressos: en la mesura que disposessin d'ingressos no agraris (una possibilitat factible en una àrea ben connectada amb els grans centres industrials i financers), les seves estratègies no serien tan sensibles a les contingències dels mercats agrícoles.

També he fet esment de la conflictivitat com un factor que podia contribuir a l'erosió de la gran propietat. Tanmateix, com veurem, el Vallès Oriental no fou de les comarques on la conflictivitat va manifestar-se més obertament. Durant la Segona República, que fou el període de màxima agitació social al camp català, de les prop de trenta mil demandes (23.024 a la província de Barcelona) que foren presentades als jutjats de Catalunya amb motiu de la revisió de contractes decretada l'any 1931, poc més d'un centenar (108) corresponien al partit judicial de Granollers (a només tretze dels trenta municipis), si bé sis-cents casos havien estat resolts abans. Altres partits judicials d'aquesta zona presenten uns índexs molt més elevats: Vic (1.133), Sabadell (1.667), Terrassa (1.938), Manresa (3.084). L'àrea més conflictiva de Catalunya fou sens dubte el Penedès, que va registrar 9.334 judicis al partit de Vilafranca del Penedès i 2.952 al Vendrell¹³⁷. En aquestes zones on la conflictivitat era més alta, el manteniment de la gran propietat podia tenir costos socials més

¹³⁶ De totes maneres un estudi de la comarca del Baix Llobregat, veïna de Barcelona, detectava un procés de difusió de la propietat agrària molt remarcable durant el primer terç del segle XX (Gemma Tribó, *Evolució de l'estructura agrària del Baix Llobregat, 1860-1931*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1989 i "Evolución de la estructura agraria...").

¹³⁷ A. Balcells, *El problema agrari...*, pàg. 110-111.

elevats i és possible que predisposés millor als propietaris a la parcel·lació de les finques.

Tot i així, fins a quin punt aquesta imatge d'estabilitat de la gran propietat no està deformada i exagerada per les fonts documentals? Per exemple, és possible el retard en registrar els canvis en la transmissió dels patrimonis pugui ocultar la fragmentació d'alguns patrimonis i, per tant, una tendència al declivi de la gran propietat que les fonts utilitzades fan imperceptible. D'altra banda, la comparació entre dos moments allunyats no ens permet observar si durant aquest temps es produïren processos de signe invers abans i després de la crisi finisecular. Hem vist com, després de la fil·loxera, la gran propietat recuperava terres cedides en establiments perpetus o a *rabassa morta*, un fet que podia suposar un contrabanç a l'erosió que podia patir la gran propietat per altres vies.

Si bé durant el primer terç del segle XX no es produí el procés de parcel·lació de grans patrimonis significatiu en termes quantitius, cal tenir en compte que, per la seva dimensió, algunes desagregacions podien tenir un impacte important per a la difusió de la propietat. En el cas comentat de la finca de can Coll, a Lliçà de Vall, les segregacions de 1935-1936 i 1939-1940 podien donar lloc —si tenim en compte el nombre d'operacions de venda efectuades— a més d'una cinquantena de nous propietaris de les prop de 80 ha que foren alienades de la finca. Un petit percentatge de pèrdua per al gran propietari era molt important per l'accés de la petita pagesia a la propietat de la terra.

En conjunt no sembla que es produís un declivi en el pes dels grans patrimonis dintre del conjunt de l'estructura de la propietat: el procés d'erosió seria, en tot cas, molt lent i les conseqüències per al conjunt de la gran propietat no es manifestarien clarament fins a la segona meitat del segle XX. Segurament si analitzéssim els canvis de la petita i mitjana propietat (0-20 ha), la mobilitat seria molt més gran. En aquest sentit, val la pena recordar que aquesta anàlisi centra l'atenció en un sector molt petit dels propietaris rurals (4 %) tot i que molt poderós (60 % de les terres), sense examinar el que succeeix en el 96 % dels propietaris i 40 % de les terres restant.

No sols això: hem vist com el reforçament del pes de la gran propietat al llarg del període 1860-1940 venia donat pel pes enorme dels patrimonis més grans,

especialment dels patrimonis de més de 100 ha, que amagaven un retrocés clar de la franja inferior (20-50 ha). Moltes d'aquestes finques dedicaven una gran part de la seva extensió a l'explotació forestal i podien tenir un comportament diferenciat de les explotacions orientades principalment al conreu: la seva gestió econòmica era molt més simple i els costos d'explotació molt més baixos atès que exigien una aportació de treball molt menor, un fet que ajudaria a explicar que es produïssin menys transferències de propietat. Tot i que en l'evolució de la gran propietat entre 1860 i 1940 es registrés un lleuger augment de la superfície cultivada, no hem de perdre de vista que les terres de conreu en aquests patrimonis de més de 100 ha constituïen només una quarta part de la superfície útil registrada.

He fet un intent de matitzar la impressió global d'estabilitat de la gran propietat tot descendint a l'anàlisi d'alguns casos concrets, però sóc conscient que, en aquest terreny, la feina està només acabada de començar. M'he centrat en alguns exemples que corresponen a la franja superior de la gran propietat (patrimonis de més de 100 ha) i, probablement, si ampliés l'espectre de casos analitzats, les conclusions podrien diferir. Però un seguiment més detallat de l'evolució concreta dels patrimonis exigiria la utilització de fonts notariales o del registre de la propietat, que en el cas del Vallès Oriental no estan disponibles atès que foren destruïdes l'any 1936. Queda el recurs a les reinscripcions de finques durant els anys 1940, que sembla que en el cas del Vallès Oriental foren força generalitzades¹³⁸; però per extreure conclusions globals caldria compilar un gran nombre de casos i assegurar-se molt bé de la fiabilitat dels registres.

Tot i la seva provisionalitat, crec que els resultats no són desestimables: en el context general de baixa de la renda agrària i de reculada de la gran propietat, la resistència de la propietat territorial més extensa (de més de 100 ha) fou destacable. La casuística és molt diversa i la descomposició d'alguns grans patrimonis va donar lloc a indubtables progressos de la petita propietat pagesa, així com també s'intueix una mobilitat important en la franja de propietaris de 20 a 100 ha; però durant el primer terç del segle XX la preeminència de la gran propietat no es va veure alterada

¹³⁸ Ricard Garcia Orallo, "Destruccions i reconstruccions: la Guerra Civil i el Registre de la Propietat (1936-1944)", *Segon Congrés de Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Lleida, 10-12 d'abril 2002*, Lleida, Associació Recerques i Pagès Editors, 2002, pàg. 823.

de forma significativa, ni tampoc les línies de continuïtat dels seus titulars, que són els protagonistes d'aquest treball.

El fracàs de la gran explotació capitalista no va comportar la crisi immediata de la gran propietat, que —com hem pogut veure— podia estar repartida en múltiples finques i, per tant, en múltiples explotacions. La raó d'això l'hem de buscar en les formes d'apropiació del treball agrícola: en un període en què els sistemes agraris continuaven essent molt intensius en treball, les formes d'explotació indirectes eren sens dubte l'opció més aventajosa de gestionar els grans patrimonis. A Catalunya, fins a la segona meitat del segle XX, la parceria va constituir la forma predominant d'explotació agrícola i el seu declivi no es va produir fins que la mecanització del procés productiu (que exigia unes inversions i una immobilització de capital molt quantioses) va permetre un gran estalvi de mà d'obra¹³⁹. Fou aleshores quan els propietaris van optar pel conreu directe o bé per la parcel·lació i venda de les seves terres, i molts d'aquells masovers i parcers que, amb el seu treball, havien mantingut la viabilitat dels grans patrimonis, accediren finalment a la propietat de la terra.

¹³⁹ Ramon Garrabou i Jordi Planas, "La aparcería y la gestión de la gran propiedad territorial en la Cataluña contemporánea", *VIII Congreso de Historia Agraria. Preactas*, SEHA, Salamanca, 1997, pàg. 379-402.

Capítol 6. Les organitzacions agràries dels propietaris vallesans durant el segle XIX

6.1. Les subdelegacions de l'IACSI al Vallès Oriental

6.1.1. La implantació de l'IACSI a la comarca

La presència de l'IACSI al Vallès Oriental fou important des del moment de la seva fundació (1851). Al cap d'un any ja existia un primer nucli de mitja dotzena de propietaris rurals de la comarca que s'havien inscrit com a socis corresponsals i el 1853 es creà la Subdelegació de l'IACSI a Granollers. Aleshores ja se n'havien creat a Terrassa, Avinyó, Igualada, Palafrugell, Vic, Vilafranca del Penedès (1852) i Artés, Badalona, Balaguer, la Bisbal, Cardona, Esparreguera, Girona, Lleida i Molins de Rei (1853). La segona subdelegació de l'IACSI a la comarca es creà l'any 1858 a la vila de Castellterçol, a partir de la divisió de la Subdelegació d'Artés. En conjunt, durant els anys cinquanta, l'IACSI va fundar una quarantena de subdelegacions, principalment a les comarques barcelonines, on sempre va tenir una implantació més efectiva¹. Les subdelegacions havien d'evitar la dispersió dels socis que no residien a Barcelona; d'aquesta manera es podria mantenir més fàcilment l'articulació de l'IACSI per tot el territori i també s'afavoriria la difusió de nous coneixements i tècniques agrícoles.

La Subdelegació de Granollers es constituí l'any 1853 de la mà d'un actiu propietari local, Jaume Maspons i Vilardebò, que fou el primer soci corresponsal de l'IACSI al Vallès Oriental². El president, el Marquès d'Alfarràs, l'acollí en nom de la junta directiva amb les següents paraules:

“Considerando además esta junta que en los patrióticos sentimientos que a V. Distinguen contribuirá con eficacia al desarrollo de nuestra institución, autoriza a V. para que en calida de gerente escite á los propietarios rurales de ese territorio á inscribirse como socios y recaude las cuotas mensuales de los que se inscriban. Tan luego como haya mas de diez socios deberán proceder por sí mismos al nombramiento de un recaudador gerente, pues el intento del Instituto no es otro que el de dejar la libertad mas absoluta á los

¹ Vegeu l'apartat 4.2.3. i, especialment, la taula 13.

² Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

*socios corresponsales para organizarse y constituirse en distritos agrícolas según sus deseos, y lo mejor que requieran sus intereses y conveniencias locales”.*³

En el moment de constituïr-se, la subdelegació de Granollers comptava amb socis a cinc pobles de la comarca: Granollers (8), Castellterçol (1), la Garriga (3), Sant Celoni (2), Sant Quirze Safaja (1). La primera junta directiva estava composta dels següents membres:

**Junta de la Subdelegació
de l'IACSI a Granollers (1853)**
Pere Boget Viver i Carreras (President)
Jaume Maspons i Vilardebò (Vicepresident)
Ildefons Ribalta (Recaptador)
Josep Xammar (Secretari)
Esteve Riera (Vocal)
Francesc Valls (Vocal)
Salvi Xicota (Vocal)

El primer president de la Subdelegació de Granollers, Pere Boget i Viver, és un personatge poc conegut, segurament perquè va morir relativament jove i sense descendència⁴. Natural de Bigues (parròquia de Sant Mateu de Montbui), va traslladar-se Granollers després del seu matrimoni, celebrat l'any 1843, a l'edat de 27 anys. Era fill de Gaietà Boget i Carreras (1786-1842) i conservà el cognom de l'àvia paterna (Margarida Carreras) presumiblement perquè es convertí en l'hereu del mas Carreras⁵, un dels més importants de la localitat i de la comarca, a més del mas Boget de Montmany, on hi havia la casa pairal dels Boget. Es tractaria doncs d'un hisendat amb un patrimoni rústic molt considerable i probablement el fet de reunir aquesta condició i la de resident a la vila de Granollers (on també era propietari de dos immobles i d'una petita peça de terra de tres quarteres⁶), expliquen que recaigués en ell la presidència de la Subdelegació de l'IACSI.

³ Notificació del nomenament com a soci corresponsal per la Comissió Directiva de l'IACSI el 31.12.1851. (ACMV, lligall núm. 8: Associacions Agrícoles al Vallès).

⁴ En els fulls de liquidació de quotes de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers de l'any 1862 ja hi constava la seva vídua. Ens consta que l'any 1850 vivia a Granollers amb la seva esposa, Josefa Pau, acompanyats només d'una serventa (Arxiu Municipal de Granollers: Padró d'habitants de Granollers, 1850). Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵ Figura en alguns documents amb el nom de Pere Carreras, com ara en la documentació de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers de l'any 1858 conservada a can Maspons de la Vall i fins i tot en la inscripció del seu matrimoni (on hi consta un aclariment amb el nom autèntic).

⁶ ACA, Secció Hisenda: amillament de Granollers, 1862.

Els altres membres de la junta he pogut identificar alguns dels més grans propietaris comarcals. Jaume Maspons era el propietari de les finques de can Maspons de la Vall (82 ha) als termes de Santa Eulàlia i Caldes de Montbui, amb la casa pairal, i dels masos Bertran (60 ha) i Esmandia (28 ha) de Corró de Munt i Cànoves, respectivament, a més de la casa de pagès de Granollers que va fer construir entre 1850 i 1855 per tal d'administrar aquest patrimoni⁷. Josep Xammar era el propietari de can Xammar de Baix (47 ha) una de les principals finques rústiques de l'Ametlla del Vallès⁸. Esteve Riera era el propietari del mas Torrents de Montornès (47 ha), municipi del qual constava com el tercer contribuent rústic més important, i també tenia terres i finques urbanes a Granollers⁹. Francesc Valls era un dels primers contribuents de Granollers l'any 1887. Salvi Xicota era el propietari del Mas Xicota de Lliçà d'Amunt (51 ha) i un dels deu primers contribuents rústics del municipi¹⁰. Ildefons Ribalta, que només tenia inscrita a Granollers la propietat d'una peça de dues quarteres, era un membre del clergat. Tots eren socis de l'IACSI des de l'any 1852, excepte Pere Boget, que va ingressar com a soci corresponsal el 24 de febrer de 1853.

A l'arxiu patrimonial de can Maspons de la Vall s'han conservat alguns documents interns de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers, que ens poden ajudar a concretar-ne la implantació. En concret, segons les liquidacions de quotes dels anys 1862-1864, la Subdelegació de Granollers comptava l'any 1862 amb 23 socis, residents als municipis de Cànoves i Samalús (3), Cardedeu (2), la Garriga (1), Granollers (9), Lliçà d'Amunt (2), Mollet (1), Montornès del Vallès (1), Parets (1), la Roca (1), Sant Antoni de Vilamajor (1) i Sant Pere de Vilamajor (1); però el 1864 només en registra 13 socis, residents als municipis de Cànoves i Samalús (3), la Garriga (3), Granollers (3), Mollet (1), Parets (1), Sant Esteve de Palautordera (1) i Sant Pere de Vilamajor (1)¹¹. Més tard no hi ha notícies de noves incorporacions de

⁷ ACA, Secció Hisenda: amillaments de Santa Eulàlia de Ronçana (1861), Caldes de Montbui (1861), les Franqueses (1864) i Granollers (1862).

⁸ ACA, Secció Hisenda: amillament de l'Ametlla del Vallès, 1870. El mas Xammar de Baix es constituí com una segregació de la casa pairal, el mas Xammar de Dalt, però amb el temps la seva importància va anar creixent fins a superar-lo en el segle XVII. Fou a mitjans d'aquest segle quan es construí la gran casa senyorial que encara avui denota la importància que havia arribat a assolir (Josep Badia i Moret, *L'Ametlla del Vallès. Notes històriques*, L'Ametlla del Vallès, 1978, pàg. 76-78).

⁹ ACA, Secció Hisenda, amillaments de Montornès de 1936 i de Granollers de 1862. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹⁰ ACA, Secció Hisenda: amillament de Lliçà d'Amunt, 1862. Salvi Xicota i Sala heredà el Mas Xicota del seu pare Domènec Xicota Riera l'any 1890 i va morir a Lliçà el 1914, deixant com a hereu al seu fill Domènec Xicota i Maspons, que fou alcalde del municipi en diverses ocasions (1855, 1861, 1881) i un dels fundadors de la Cambra Agrícola del Vallès (RPGranollers, Tom 170, Fol. 1, reinscripció de 1943).

¹¹ ACMV, lligall 8.

socis corresponsals i l'any 1904 els socis corresponsals de la comarca no arribaven a la desena: Aiguafreda (1), l'Ametlla (1), Caldes de Montbui (1), la Garriga (2), Granollers (1), Llinars (1), Palautordera (1) i Sant Eulàlia (1).

La creació de la Subdelegació de l'IACSI a Castellterçol va tenir lloc l'octubre de 1858. Mig any abans, la junta directiva de l'IACSI s'havia adreçat als socis corresponsals d'aquesta localitat per fer-los avinent que convenia "*á la buena organización del Instituto que la actual Subdelegación de Artés se divida en dos, siendo Castelltersol el punto designado para formar la segunda de ellas*"¹². Aquests socis es posarien en contacte amb Francesc Vilarrubia, de Moià, que era el president de la Subdelegació d'Artés per tal de "*escogitar los medios de llevar felizmente á termino este pensamiento*"¹³ i convocarien els socis conveïns per formalitzar la creació de la nova subdelegació. Aquesta va tenir lloc el 4 d'octubre a Castellterçol, amb la presència d'una vintena de socis corresponsals de l'IACSI a Castellterçol, Moià, Santa Coloma, Marfà, Sant Quirze Safaja, Gallifa, Granera i Sant Feliu de Codines¹⁴. En el mateix acte, s'elegí, per unanimitat, la junta directiva que figura a continuació:

**Junta de la Subdelegació
de l'IACSI a Castellterçol (1858)**
Ramon Oller (President)
Carles Giol (Vicepresident)
Josep Serradora (Recaptador)
Francesc de P. Mata (Secretari)
Segimon Coma (Vocal)
Marià Riera (Vocal)
Valentí Badó (Vocal)

El president de la subdelegació, Ramon Oller, era el propietari del Mas Oller (235 ha), la finca més extensa del municipi de Castellterçol, i també del Mas Esplugues de Castellcir (120 ha)¹⁵. El vicepresident, Carles Giol, era el propietari dels masos Giol

¹² Carta signada pel president i secretari general de l'IACSI el 13.5.1858, adreçada a Josep Serradora, Ramon Oller, Carles Giol i Miquel Girbau (*RIACSI*, 1858, pàg. 275).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Van assistir a l'acte de fundació de la Subdelegació de Castellterçol: Ramon Oller, Hipòlit Salavert, Miquel Girbau, Pau Brichfeus, Josep Serradora, Francesc de P. Mata i Joan Brugarolas, de Castellterçol; Francesc Vilarrubia, Francesc Plarromaní i Segimon Coma, de Moià; Carles Giol, de Santa Coloma; Josep Galí, de Marfà; Joan Masferrer, Valentí Badó i Rosa Sans, de Sant Quirze Safaja; Vicenta Sobregrau, de Fallifa; Marià Riera, Pere Roca, Ramon Torra, Francesc Calvó i Josep Dalmau, de Granera, i Enric de Deu, de Sant Feliu de Codines (*RIACSI*, 1858, pàg. 275).

¹⁵ ACA, Secció Hisenda: amillaraments de Castellterçol (1862) i de Castellcir (1862). Hi consta la possessió d'un molí a cadascuna de les finques. L'any 1933 el mas Oller rebria la visita dels socis de l'IACSI en la tradicional favada (*R.IACSI*, 6.1933). En aquells moments n'era el propietari Antoni Oller Sarrà (1867-1949), segon

(170 ha), Caseta (18 ha) i Tuna (15 ha) de Castellcir¹⁶. Segimon Coma tenia terres a Castellterçol (una finca de 59 ha) i a Castellcir (masos Sayolich i Saleta, amb un total de 57 ha)¹⁷. Marià Riera era el segon contribuent rústic del municipi de Granera, on es localitzava el mas Riera (157 ha, amb més de vint hectàrees de conreu) i el mas Clapés (21 ha)¹⁸. I finalment, hi trobem el propietari del Mas Badó (44 ha) de Sant Quirze Safaja, Valentí Badó¹⁹. En la junta de la subdelegació, per tant, hi trobem alguns dels grans propietaris de Castellterçol i pobles veïns.

Hi ha ben poques notícies de l'activitat d'aquesta subdelegació. La Revista de l'IACSI reproduïx una carta del seu secretari, Francesc de P. Mata, autoritzada pels membres de la subdelegació, en què critica l'estadística agrícola vigent per les conseqüències que tindria sobre la tributació de la propietat rústica i proposa que les subdelegacions de l'IACSI "*manifestarán sus luces y opinión por medio de la Revista, nuestro único órgano de publicación, á fin de que bajo este general asentimiento se presente al Gobierno una exposición pidiendo la mejora de los amillaramientos del Reino*"²⁰. Per il·lustrar els defectes de l'estadística agrícola, posaven com a exemple el cas dels pobles que formaven part de la Subdelegació de Castellterçol:

"Pueblos son estos, montañosos, quebrados y de malos caminos; sujetos á la acción siempre perjudicial de la niebla, granizo y nieve; y compuestos por lo general de terrenos pobres de sí, donde los cereales vegetan mal. La vid y otros frutales no entran en su clima agrícola; el olivo sería rarísimo; y á los bosques, aun suponiéndoles su rendimiento, resulta que su imposibilidad de extraer las maderas les hace poco beneficiosos. Distantes de grandes centros de población; pocos ó ningun mercado en la vecindad; faltos de caminos vecinales y otras vías de comunicación; absolutamente desprovistos de aguas para el riego y otras muchas contingencias á que los productos agrícolas están espuestos; son las causas que motivan la baratura de los mismos. Y añadiendo los dispendiosos gastos en abonos, la falta de los mismos, el pago de mozos fijos para la labranza, la imperfección de los aperos, la poca instrucción de la generalidad de la clase á que nos referimos; observaremos que lo que redituan las propiedades no guarda

contribuent rústic de Castellterçol, on era propietari del Castell (35 ha) a més del Mas Oller, i un dels deu primers de Castellcir. Havia estat alcalde de Castellterçol (1900-1903) i fou delegat de la Unió Catalanista a l'Assemblea de Manresa (1892).

¹⁶ ACA, Secció Hisenda: amillarament de Castellcir (1862).

¹⁷ ACA, Secció Hisenda: amillaraments de Castellterçol (1862) i de Castellcir (1862).

¹⁸ ACA, Secció Hisenda: amillarament de Granera (1861). El primer contribuent rústic del terme de Granera era Josep Pineda, propietari dels masos Utzet, Salvatge i Agulló, amb un total de 462 ha de terra amillarada i un líquid imposable de 12.254 rals. El líquid imposable a les propietats de Marià Riera a Granera era de 6.929 rals.

¹⁹ ACA, Secció Hisenda: amillarament de Sant Quirze Safaja (1863).

²⁰ RIACSI, 1.3.1859.

*ninguna relación con el capital y gasto de las mismas, aunque el propietario sea sugeto que se contente con poco. [...] Esto es lo que debería tener presente todo celoso Administrador en el acto de asignar el cupo correspondiente á cada pueblo en la contribución territorial*²¹.

Cap a mitjan segle XIX hi havia, doncs, dues subdelegacions de l'IACSI que aplegaven els socis corresponsals de la comarca del Vallès Oriental. No era de les comarques on l'IACSI tenia una major implantació: el Bages, el Maresme (amb tres subdelegacions cadascuna), el Vallès Occidental i Osona, amb un nombre de socis que s'aproximava al centenar, eren les comarques on l'Institut havia arrelat amb més força:

TAULA 25. SOCIS CORRESPONSALS DE L'IACSI A LES COMARQUES DE BARCELONA, 1851-1864						
Comarca	Socis 1851-55	Socis 1856-64	Socis 1851-64	% prov.	% Catalunya	Subdelegacions
Alt Penedès	15	24	39	5,39	2,56	Vilafranca (1852)
Anoia	7	22	29	4,01	1,90	Igualada (1852)
Bages	16	100	116	16,05	7,61	Avinyó (1852), Artés (1853), Cardona (1853), Manresa (1856) (1859)
Baix Llobregat	17	37	54	7,47	3,54	Molins de Rei (1853), Esparreguera (1853)
Barcelonès*	13	19	32	4,43	2,10	Badalona (1853)
Berguedà	2	41	43	5,95	2,82	Berga (1859)
Garraf	11	46	57	7,88	3,74	Sitges (1855), Vilanova i la Geltrú (1857)
Maresme	12	88	100	13,83	6,56	Tordera (1855), Mataró (1856), Arenys de Mar (1857)
Osona	14	74	88	12,17	5,77	Vic (1852), Lluçanès (1856)
Vallès Occ.	17	85	100	13,83	6,56	Terrassa (1852), Sabadell (1856)
Vallès Or.	12	51	65	8,99	4,27	Granollers (1853), Castellterçol (1858)
Prov. Barcelona*	136	587	723	100,00	47,42	

Font: Elaboració pròpia a partir de M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 157 i ss.
* No inclou els socis residents a Barcelona, que no constaven com a socis corresponsals.

Al Vallès Oriental, M. Caminal registrava un total de 65 socis corresponsals (4,27 % del total de Catalunya): Alfou (1), Caldes de Montbui (2), Cardedeu (1), Castellcir (1), Castellterçol (11), la Garriga (3), Granera (5), Granollers (16), Mollet (2), Montornès (1), Parets (2), la Roca (3), Sant Antoni de Vilamajor (1), Sant Celoni (3), Sant Esteve de Palaudàries (1), Sant Esteve de Palautordera (2), Sant Feliu de

²¹ *Ibidem*.

Codines (2), Sant Julià del Montseny (1), Sant Pere de Vilamajor (1), Sant Quirze de Safaja (5) Santa Maria de Palautordera (1). Aquest era el recompte a partir de les inscripcions d'aquests anys que apareixien publicades a la Revista de l'IACSI durant aquests primers anys; però tal com advertia la mateixa M. Caminal, aquest registre (que té la virtut de permetre'n un ús comparatiu) no tenia l'exhaustivitat i la fiabilitat dels anuaris que publicava l'IACSI en el primer terç de segle. La documentació interna de la Subdelegació de Granollers permet ampliar el nombre de socis corresponsals del Vallès Oriental d'aquests anys fins a prop d'una vuitantena, dels quals gairebé la meitat eren residents als municipis de Granollers (21) i Castellterçol (12), i els altres estaven dispersos en una vintena de municipis de la comarca²².

6.1.2. L'activitat de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers

De l'activitat de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers n'ha quedat poc rastre i pot deduir-se que probablement fou molt limitada i sovint supeditada a les instruccions que rebia de la junta directiva central. Així, per exemple, la primera actuació destacable fou l'exposició que adreçà a la Reina Regent l'any 1858 contra la lliure importació de cereals i farines *"de que se ha llenado el país á la sombra de los Rs. Decretos de 13 Mayo y 16 Setiembre de 1857 y de 6 de Junio de 1858"*²³. Si bé la carta no fou signada en nom de la Subdelegació, sinó per *"los cultivadores y propietarios de la comarca ó partido judicial de la villa de Granollers"*, sabem que fou redactada per Jaume Maspons a instàncies de la junta de l'IACSI, la qual davant de la possibilitat de prorrogar-se la lliure entrada de cereals estrangers, pretenia *"escitar el celo"* perquè des de cada comarca els propietaris s'adrecessin a la Reina *"con esposiciones que tiendan á contener las consecuencias á que nos conduciría la nueva prórroga que se tema pueda aparecer en el momento menos pensado"*.²⁴ L'exposició de la Subdelegació de Granollers es dirigia a la Reina amb les següents paraules:

"Señora, la baja desproporcionada de precio á que se han puesto los cereales de algún tiempo á esta parte por motivo de los espresados Rs. decretos ya no es compatible con los gastos de cultivo, con el crecido salario á que se pusieron los jornales, ni con los tipos á que se tienen amillaradas las tierras, de lo cual resulta la contribución. En este país esencialmente agrícola no falta laboriosidad ni aplicación en el trabajo y no es aventurado

²² Vegeu la relació de socis corresponsals de l'IACSI a la comarca del Vallès Oriental (1851-1864) a l'apèndix 14.

²³ Reproduïda a l'apèndix 15.

²⁴ ACMV, lligall 8: Carta del president de l'IACSI a Jaume Maspons i Vilardebò, signada el 28.11.1858.

asegurar que es en donde está más adelantada la agricultura; pero, con todo, por condiciones especiales del país no puede producir sus frutos tan baratos como otras naciones, ni tampoco competir con ellas. Señora: los esponentes no piden exclusivismo, piden sí protección regularizada y acomodada á todas las necesidades, y que V.M. en su alta sabiduría y en sus bondadosos instintos, siempre justos y maternales, no permita que esta clase tan sufrida de la sociedad continúe por más tiempo en situación tan apurada y angustiosa”.

L'any 1860, amb motiu d'una visita dels Reis d'Espanya a Barcelona, la Subdelegació de Granollers va rebre una altra comunicació del president de l'Institut per a preparar la recepció; la junta directiva de l'Institut els requeria “*que la Comisión del seno de esta Subdelegación, junto con los payeses que vistan traje del país, se presentará al Instituto por todo el día 20 del presente mes*”. Les subdelegacions, doncs, eren utilitzades com a corretja de transmissió de les consignes de la junta de l'IACSI, que d'aquesta manera aconseguir mobilitzar els propietaris de les diferents comarques en una direcció determinada.

Tot i que el reglament de l'IACSI prohibia taxativament la intervenció de les subdelegacions en qualsevol activitat de tipus polític²⁵, hi ha constància de l'actuació de la Subdelegació de Granollers en campanyes electorals i, pel que sembla, la participació de l'IACSI com a inductor d'aquestes pràctiques no devia ser infreqüent. Això és el que es dedueix d'un problema de tresoreria que l'any 1859 enfrontà la Subdelegació amb la junta de l'IACSI. En una carta adreçada a l'administrador de l'IACSI, Manuel E. de Casanova, Jaume Maspons li explica que

“las dos veces que fuimos metidos en elecciones, siempre nos movimos, hicimos y gastamos en conformidad á lo que se acordaba en ese centro de dirección. Fue la primera cuando se nombró D. Ramon su S. Hermano de V.”²⁶ para cuyo enfadoso trabajo de ponernos al frente de elecciones fuimos invitados muy espresamente de parte de algunos de esos Señores que componen la junta directiva porque hiciésemos, influyésemos y trabajásemos y gastásemos para el buen éxito del candidato. Nos apersonamos con ellos varias veces, hicimos presente los gastos que eran indispensables, acordamos, y diciéndonos que Adelante, que de un modo u otro se arreglaría, se corrió, se preparó, se luchó y el resultado fue el que se

²⁵ “*Quedan inhibidas, absolutamente, las Subdelegaciones de tomar parte y de realizar trabajo alguno en cuestiones políticas y en controversias sobre asuntos de Religión*” (Art. 1, paràgraf 2).

²⁶ Ramon de Casanova i de Mir (Vic, 1811 - Barcelona, 1875), amb un extens patrimoni rústic situat principalment al Moianès, fou un dels fundadors de l'IACSI, membre de la junta directiva des de 1852 i vicepresident (1860-1862). També fou Comissari Regi d'Agricultura a la província de Barcelona i diputat moderat a Corts per Granollers els anys 1846-1850 i 1857-1858. El seu germà Francesc (1813-1898), fou vicepresident (1868-1870) i president (1871-1872) de l'IACSI. El seu germà Manuel Enric va exercir el càrrec d'Administrador de l'IACSI els anys 1858-1862 i 1866-1870, i després també fou membre de la junta directiva els anys 1883-1887.

deseaba, y los gastos que adelantamos se nos reintegraron. En medio de la legislatura tuvo á bien hacer renuncia, y esto dejó á muchos electores del partido en disposición muy poco favorable para segundas elecciones. Vinieron éstas, hubo aquí los mismos preparativos ó reuniones y se siguieron los mismos trámites todos que las primeras. Se trabajó en grande, de modo que de este distrito á favor del candidato que aquí se había acordado, que era el Sr. de Llanza²⁷, nadie había visto unas elecciones más numerosas, pero en el distrito de Sabadell no fue así de lo cual resultó perdida nuestra elección. Luego se pagó el gasto que resultó de comidas, cafés y algún carruaje, cosa que aunque fea, mala é impropia tampoco era nueva, y que ya se había hecho presente aquí en las reuniones preparatorias, de que en aquella ocasión era imposible prescindir”.

Maspons es queixava que l'IACSI es negués a finançar aquelles despeses sota l'argument que en la segona ocasió no s'havia autoritzat la intervenció de la Subdelegació i que aquesta havia actuat pel seu compte i risc, i afegeix: “*si se nos hubiese hablado un lenguaje así de claro y franco, que nosotros nunca oímos ni pudimos oír, ya puede V. estar bien seguro que no nos veríamos en este resultado tan inesperado*”.²⁸

Les subdelegacions també havien de servir per difondre millores tècniques i productives en l'agricultura de la comarca; però sobre aquest tema hi ha notícies molt fragmentàries. Sabem que els propietaris de la Subdelegació de Granollers es mostraven preocupats per l'escassa modernització de l'agricultura de la comarca: segons les respostes al qüestionari de 1858, les eines més utilitzades seguien essent l'arada romana, l'aixada i la fanga, i de nous instruments agrícoles només s'assenyalava alguna arada pala; les races de bestiar no eren “*lo que haurien de ser*” i no hi havia assaigs de nous conreus dignes de menció²⁹.

Han quedat pocs rastres de les seves iniciatives, tot i que alguns propietaris vinculats a la Subdelegació de Granollers van assajar l'aplicació de tècniques modernes, per exemple en la vitivinicultura:

[...] hay por fortuna algunos vinicultores estudiosos que han emprendido con entusiasmo los caminos que la ciencia de consumo con la buena práctica indica, y no dudamos que el ejemplo de éstos y los pingües resultados pecuniarios que obtengan serán un estímulo para tantísimos

²⁷ Eduard de Llanza, propietari entre altres moltes finques rústiques de can Coll de Lliçà de Vall, fou membre de la junta directiva de l'IACSI els anys 1860-1864.

²⁸ ACMV, lligall 8: Carta de J. Maspons datada el 4.5.1859.

²⁹ ACMV, lligall 8: manuscrit signat a Granollers el 18 d'octubre de 1858 per Pere Carreras (president de la Subdelegació) i Jaume Maspons (vicesecretari). Vegeu l'apartat 5.2.1.

*vinicultores que, por desgracia y descrédito de los productos nacionales, hay en esta comarca*³⁰.

Qui feia aquesta observació era Pere Maspons i Cadafalch (1841-1913), primogènit i hereu de Jaume Maspons i Vilardebò, el qual va impulsar l'orientació vitícola de les seves finques. L'any 1871, amb motiu de la visita reial a Barcelona, la Diputació Provincial li demanà que enviés dotze ampolles dels seus millors vins “*a fin de que S.M. el Rey [...] pueda apreciar la altura en que se encuentra la producción vinícola de la provincia*”³¹. Un altre dels propietaris vinculats a la Subdelegació de l'IACSI a Granollers que fou més actiu en la introducció de noves tècniques fou Fèlix Ferran i Coll, el qual va presentar els productes agrícoles de les seves finques a les exposicions universals de Paris (1867) i Barcelona (1888)³². L'any següent formà part dels promotors d'una iniciativa de crear, des de l'IACSI, un Sindicat Agrícola de Catalunya per a l'Exposició Espanyola que s'havia de celebrar a Londres des del mes de juny fins al mes d'octubre de 1889³³.

Un altre dels problemes de l'agricultura comarcal que la Subdelegació de Granollers mencionava en l'enquesta de 1858 era el fenomen de les pedregades, que afectaven a tota la plana vallesana. L'any 1862 l'IACSI havia creat l'anomenada *Societat de Sant Isidro de assegurances mútues de les cullites contra les pedregades*. El 30 d'abril foren aprovats els estatuts i es fixà pel 19 de maig una reunió general per constituir-se com a entitat, el que oficialment no va tenir lloc fins al 23 de desembre de 1862. Es conserva la circular que va rebre Jaume Maspons perquè convoqués els assegurats per aquella reunió i enviés la llista amb el còmput del valor de llurs collites. Com que la reunió no va tenir els resultats que s'esperaven i la societat no comptava amb el capital imprescindible, Maspons va rebre una altra missiva en què la Junta “*encarga a V. muy particularmente que procure escitar á todos los agricultores de esa comarca, ya sean propietarios, arrendatarios ó colonos, á que aseguren sus cosechas, á fin que reunido el referido capital se puedan dar principio cuanto antes á las operaciones indicadas*”³⁴. Per correu rebria exemplars dels estatuts de la nova societat, que s'encarregaria de distribuir. Jaume Maspons

³⁰ *Estudio Agrícola del Vallés (1874)*, edició a cura de R. Garrabou i J. Planas, Treballs del Museu de Granollers, 3, Granollers 1998, pàg. 232.

³¹ ACMV, lligall 8: Carta de la Comissió Provincial a Pere Maspons (vegeu la nota biogràfica a l'apèndix).

³² Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

³³ “Exposició espanyola en Londres”, *El Congost*, 9.6.1889. El periòdic transcrivía una circular que explicava que “*reunits un gran nombre d'agricultors, han procedit al nomenament del Sindicat*”. Signaven: Fèlix Ferran, Guillem J. de Guillén-García, Ricard Lorenzale, el propietari i viticultor Joaquim Vinyas, l'enòleg Frederic Bennesat i Francesc X. Tobella, tots ells membres de l'IACSI.

³⁴ ACMV, lligall 8: Carta de Manuel E. Casanova a Jaume Maspons, datada el 26.5.1862.

fou el primer en assegurar les seves collites i fou nomenat delegat de la societat d'assegurances a l'àrea que comprenia els pobles de Granollers, Mollet, Gallecs, Montmeló, Palou, Canovelles, Llerona, Corró d'Amunt, Corró d'Avall, Marata, Martorelles, Sant Fost de Campsentelles, Montornès i la Garriga. Ell mateix s'encarregaria de fer enganxar cartells a la plaça de tots aquests pobles, amb el nom i l'adreça del delegat per tal s'adreçar-s'hi totes les persones interessades.

Acabada de crear, la Societat d'Assegurances contra les pedregades comptava amb uns sis-cents associats entre els quals hi havia propietaris i pagesos; però sembla que al Vallès Oriental foren pocs els inscrits, tot i ésser una àrea molt afectada per aquestes contingències. No funcionà gaires anys, de manera que dins mateix de l'IACSI s'en creà una altra l'any 1891 i, ja en el segle XX, l'IACSI acollí una agència d'assegurances contra les pedregades creada per l'Asociación de Agricultores de España. Segons explica J. Maspons i Camarasa, aquella primera societat

“començà ab mala fortuna, perque al primer any de funcionar, en 1863, tenint assegurats blats, vins, olis, llegums, etc., per valor de més de tres milions de rals, ocorregueren moltes pedregades, especialment en tota la línia dels Pirineus, pedregant en algunes localitats tres vegades, essent insuficients pera satisfer la totalitat de les indemnizacions les quotes máximes que s'havien demanat. No obstant y axó, dos anys després s'extengué la assegurança als efectes de les glassades, funcionant la societat algùn temps més”³⁵.

Coincidint amb la mort de Jaume Maspons i Vilardebò (1864), es deixa de tenir notícies de la Subdelegació. Tot i que és possible que l'entitat continués existint, aleshores ja només comptava amb tretze socis, menys dels que reglamentàriament eren necessaris per constituir una subdelegació. Deu anys més tard ja no quedava rastre de cap associació agrícola que impulsés la modernització agrícola a la comarca: en l'*Estudio Agrícola* de l'any 1874 s'insistia en la importància d'instruir a l'agricultor i de difondre les millores tècniques a través de l'associacionisme i es posaven com a model les societats agrícoles alemanyes. Per contrast, es deia que a la comarca vallesana l'agricultura era només fruit de la tradició i de la rutina:

“Las prácticas agrícolas son hijas más del práctico que del científico, preocupándose muy poco nuestros agricultores de las innovaciones, que parecen hasta odiar en ciertos casos. Y mientras no se les dé á conocer por

³⁵ J. Maspons i Camarasa, “Agricultura”, dins de Francesc Carreras i Candi (dir.), *Geografía General de Catalunya*, vol. Catalunya, Barcelona 1908-1918, pàg. 554.

*esperiencia propia la gran necesidad de la instrucción en todas sus manifestaciones y que ésta les ha de reportar pingües beneficios, continuarán en el estado de ostracismo en que hoy se encuentran*³⁶.

Molt poc després, es fundà una nova entitat que reuniria molts dels antics socis de la Subdelegació: l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès.

6.2. L'Associació de Propietaris Rurals del Vallès (1876-1898)

6.2.1. Una associació agrícola vinculada a l'IACSI

Algunes de les subdelegacions de l'IACSI que es van reorganitzar durant el darrer quart del segle XIX van donar lloc a societats agrícoles locals³⁷. L'any 1860 la junta directiva de l'IACSI va enviar una circular amb noves normes organitzatives per a les subdelegacions que donaven més capacitat d'iniciativa als presidents i cedien una part de la recaptació de quotes de socis amb l'objectiu de donar a les subdelegacions més vida pròpia. *“A partir d'aquest moment —explica M. Caminal— comencen a obrir-se locals propis, mentre que abans moltes d'elles radicaven en locals cedits; un exemple és la de Manresa, que amb més de 50 socis inaugurà, l'1 de juliol del 1860, un local sota el nom de Círculo Agrícola*³⁸.

Un altre exemple el trobem en l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès (APRV), fundada l'any 1876, passat el període d'inestabilitat del Sexenni Revolucionari (1868-1874), just després de la Restauració borbònica que encetava una època favorable per aquestes iniciatives de la burgesia. El primer president fou un dels propietaris vinculats a la Subdelegació de Granollers del que ja hem parlat, Fèlix Ferran, i el secretari era l'esmentat Pere Maspons i Cadafalch. Ambdós presentaren els estatuts de la nova entitat al Governador Civil el 30 de setembre de 1876.

L'activitat de l'APRV ens confirma que moltes d'aquestes societats agràries locals servien de corretja de transmissió de les consignes de l'IACSI. Com veurem, foren moltes les actuacions de l'APRV a instàncies de l'IACSI i les comunicacions entre ambdues entitats foren fluïdes en tots dos sentits. Sovintejaren també les reunions a

³⁶ *Estudio Agrícola del Vallés...*, pàg. 223-224.

³⁷ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 116.

³⁸ *Ibidem*, pàg. 114.

la seu de l'IACSI, a Barcelona, en les que va participar l'APRV: l'any 1886, amb motiu de la diada de Sant Isidre, es van reunir a l'IACSI un gran nombre de socis juntament amb els representants de les seves delegacions de Tarragona, Lleida, Vilanova i la Geltrú, Terrassa, Tàrrrega, Olot, Artés i Molins de Rei i també hi participaren els delegats dels centres agrícoles de Manresa, el Vallès, Badalona, Igualada i el Penedès. El motiu de la reunió era articular la campanya contra la sofisticació de vins artificials i havia estat una iniciativa de l'Associació d'Agricultors de Manresa. Hi havia, doncs, poca diferència entre l'actuació de les subdelegacions de l'IACSI i de les associacions de propietaris locals.

Tal com indicava la seva denominació, l'APRV era una entitat privativa dels propietaris rurals: en l'article 2 dels seus estatuts s'especificava que "*únicamente tienen derecho á ingresar en la Asociación los propietarios de fincas rústicas de la comarca del Vallés*"³⁹. Cap al final del segle XIX, seguint l'orientació de l'IACSI, va modificar els estatuts per tal de donar-li un caràcter més obert: en els nous estatuts de l'any 1900 va suprimir totalment l'article 2 i, en l'apartat de drets dels socis, va afegir-hi a/ que els fills dels socis tindrien els mateixos drets que els pares sense pagar cap quota (i a l'inrevés), i b/ que el propietari que visqués fora de la comarca podria estar representat en l'associació pel seu apoderat o pel masover (art. 5)⁴⁰. Però aquesta modificació va tenir molt poca vigència, perquè un any més tard la nova orientació de l'APRV va donar lloc a la creació de la Cambra Agrícola del Vallès i a partir de 1901 l'Associació va deixar de tenir activitat. Els socis pagaven 12 ptes. anuals i havien de concórrer a les juntes generals ordinàries (que es celebraven el mes de gener per donar comptes de l'evolució de l'entitat i de l'estat dels seus fons) i extraordinàries. També quedaven obligats a informar a la junta directiva de qualsevol conflicte o desavinença entre dos o més socis que pogués donar lloc a actuacions judicials, per tal que aquesta pogués intentar la conciliació (art. 5).

La junta directiva estava composta per set membres: president, vicepresident, tresorer, comptador, secretari i dos vocals. Aquests càrrecs eren gratuïts i honorífics i tenien una duració de dos anys, havent-se de renovar la meitat de la junta cada any⁴¹. També podia nomenar comissions entre els associats i encarregar-los

³⁹ *Reglamento de la Asociación de Propietarios del Vallés*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús Roviralta, 1876. Reproduït a l'apèndix 16.

⁴⁰ *Reglamento de la Asociación de Propietarios del Vallés*, Granollers, Imprenta de Jaime Joseph, 1900. (Les modificacions del reglament original foren aprovades en la sessió del 1.2.1900 i foren admeses pel Governador Civil el 26.3.1900).

⁴¹ Tot i així, hi ha constància d'alguns càrrecs de secretari retribuïts: l'any 1887, Esteve Serrallonga cobra un rebut de 125 pessetes per dos anys i l'any 1898 Antoni Cadafau entra com a secretari auxiliar amb el sou de 100 pessetes anuals.

informes o dictàmens sobre qüestions específiques. Per exemple, l'any 1888 hi ha constància del desplaçament a Madrid d'una comissió formada per Josep de Rosselló, Antoni Rovira de Villar i Jacint Bofill per gestionar millores per a l'agricultura, i el 1900 encarregà a Pere Maspons i Esteve Riera l'elaboració d'un treball sobre la legislació de mines, tot recolzant la postura de la Diputació provincial⁴².

L'activitat de l'APRV ofería un aspecte novedós en l'àmbit de la sociabilitat: a diferència de la Subdelegació de l'IACSI, que no tenia un estatge social, havent de celebrar les reunions al domicili del president o del secretari, l'APRV disposava d'una seu social a Granollers, on estatutàriament l'entitat estava radicada. L'APRV va tenir almenys tres locals diferents al llarg de la seva vida activa, tots tres molt semblants: pisos de lloguer amb unes quantes taules de cafè i cadires de boga, alguns quadres a la paret i, una mica a part, un despatx d'oficina⁴³. També tenia un conserge, al qual, en algun cas se li encarregava que recorregués la comarca per recollir signatures per a una exposició.⁴⁴

Les reunions al local de l'APRV s'acostumaven a celebrar els dijous a la tarda, aprofitant que a Granollers tenia lloc el mercat setmanal. A partir de quarts de dues, fins a les quatre o les cinc de la tarda, s'hi donaven cita els socis més constants:

“Els dijous, doncs, —explicava, del seu record de jove, Jaume Maspons i Camarasa⁴⁵— en havent dinat, anàvem a l'Associació on s'hi reunien mitja dotzena, una o dues de grans propietaris de la Comarca. Es prenia cafè amb el complement de la copa d'estudiant feta amb aigua i sucre i un raig d'anís, rosa, pipermin o ron. Del que fés l'Associació no m'en recordo, perquè si es

⁴² Pere Maspons, tot i que no la signava, també era l'autor material de l'exposició dirigida al Governador Civil per oposar-se al projecte de canal de Sant Pere de Casserres que, segons deia, perjudicaria “*molts interessos del Vallès, tota vegada que les marrades que fa per a conduir l'aigua a Barcelona es veu ben bé que més que d'un canal de conducció es tracta d'un canal d'absorció i de desviació*”. Segons l'APRV, “*són molts los propietaris rurals d'aquesta Comarca que han acudit á aquest Centre ó Associació que tenim la honra de representar, en demanda de protecció, la que's creu en deber de donarlos, puig la Junta Directiva suscrita abunda en las mateixas ideas que molts dels propietaris que á la mateixa han acudit*” (La Renaixensa, 16/17.11.1882).

⁴³ Des d'almenys l'any 1878 fins al 1880, l'APRV pagava un lloguer de 48 duros anuals per una casa a la plaça del Bestiar. Des de 1890, consta el lloguer d'una casa propietat d'Isidre Terrades situada al carrer Sant Roc, al costat de l'Ajuntament, que costava 200 pessetes l'any. Coincidint amb la reorganització de l'Associació, el 1898 Isidre Parellada signava un contracte de lloguer cedint per la quantitat de 250 ptes. un primer pis al núm. 31 de la carretera, al costat de la Fonda Europa, el qual més tard serviria per ampliar la mateixa fonda (ACMV, lligall 8: *Informe de l'Associació de Propietaris del Vallès*, mimeo, 1928, pàg. VII).

⁴⁴ Aquest és el cas d'Esteve Calsada, retribuït l'any 1878 amb 200 ptes. anuals. Deu anys més tard, amb la mateixa remuneració, consta que era el conserge Pau Calsada. L'any 1898 entrà com a conserge Joan Bosch (*Informe de l'Associació...*, pàg. VI-VII).

⁴⁵ *Informe de l'Associació...*, pàg. XIII. Segons Maspons, “*generalment l'Associació [de Propietaris Rurals del Vallès] no funcionaba mes que els dies de mercat, defecte fonamental que pateix també la Cambra Agrícola; organismes aixís se resenten de la falta d'un Secretari o funcionari retribuït i amb obligacions diàries*”.

feia quelcom era en atres hores o fora de la sala del café; si d'alguna cosa relativa a la marxa de l'Associació sentia jo parlar —no puc referir-me als primers anys de la mateixa— era generalment quant els concurrents comensaven a aixecar-se per a anar-se'n, essent freqüent que quedessin en que acabarien de parlar-ne el dijous vinent. Les converses predominants eren d'Agricultura en general i principalment de les cullites (sempre dolentes), preus de productes (sempre baixos), estat del temps (fret, calor, pedregades, eixut) i també de política i casseres”.

Entre els socis que es trobaven en aquestes reunions, Jaume Maspons esmentava Josep Mas (Palaudàries), Antoni i Josep Rovira de Villar (Llerona), Josep Brustenga (Santa Eulàlia de Ronçana), Domènec Xicota (Lliçà d'Amunt), Antoni d'Argila (Granollers), Antoni Molina (Granollers), Josep Rosselló (la Garriga), Salvador Dachs (la Garriga), Antoni Blancafort (la Garriga), Josep Mayol (Palou), Josep M. Draper (l'Ametlla), Ramon Pareras (la Garriga), Joan Alguer i Suari (Cardedeu), Marià Fortuny (Barcelona) i Marcel·lí Vilardebò (Lliçà de Vall).

Segons constava en el seu reglament, L'APRV procuraria estar al corrent dels preus dels diferents articles que eren objecte de transacció entre els agricultors i, per tal que tots els socis poguessin assabentar-se'n, en el local destinat a les reunions hi hauria una pissarra on setmanalment hi figuraria el preu de cada article (art. 4). És dubtós que això sempre es complís, atès que l'APRV va passar molts períodes amb una vida molt poc activa; però en la modificació del reglament de 1900 l'article va mantenir-se vigent. També cal destacar la celebració de les juntes generals ordinàries i extraordinàries, en les quals es convocava per escrit als socis, i en algunes ocasions es van organitzar actes públics en espais alternatius per tal d'encabir-hi una nombrosa concurrència, com en el cas del meeting de propaganda de 1888, organitzat conjuntament amb l'IACSI.

6.2.2. Els dirigents

No s'ha conservat una relació dels socis de l'APRV. Només hi ha notícies puntuals i fragmentàries dels seus dirigents. Una de les primeres juntes directives (probablement la primera, però de la qual no consta la data), estava formada pels següents membres:

**Junta de l'Associació de Propietaris
Rurals del Vallès (c.1876-78)**
Fèlix Ferran i Coll (President)
Pere Maspons i Cadafalch (Vicepresident)
Antoni d'Argila i Matas (Tresorer)
Ramon Pareras i Noguera (Comptador)

Joaquim Ribas (Secretari)
Jaume Cabot (Vocal)
Marià Ramis (Vocal)

Encapçalada la junta per Fèlix Ferran i Pere Maspons, la línia de continuïtat amb l'antiga subdelegació de l'IACSI és prou evident. Dintre de l'IACSI, Fèlix Ferran va tenir una activitat molt destacable: soci des del 1856, va col·laborar sovint en el *Calendari del Pagès*:

“és especialment remarcable —ens diu Jaume Maspons— un Calendari per ell confeccionat de treballs culturals [...] que va aparèixer des de l'any 1890 fins al 1900. Durant molts anys formà part de la Comissió Científica i de Foment, creada per la Junta directiva per al seu assessorament, i com a tal exercí diverses missions, i evacuà o ajudà a elaborar infinitat d'informes i dictàmens, entre altres els següents: el 1876, malalties del taronger; el 1881, contestà un interrogatori del Govern sobre el cultiu de les oliveres, de la vinya i dels cereals; el 1883, sobre una màquina destinada a combatre la piral de la vinya; el 1884, sobre les dificultats de l'exportació de vins i sobre el foment de la ramaderia”⁴⁶.

Pere Maspons també fou membre de l'IACSI des de la mort del seu pare, Jaume Maspons i Vilardebò (1864) i la seva participació en l'entitat fou ben activa, com ja s'ha pogut veure en l'apartat anterior. També ja s'ha esmentat la seva preocupació per la introducció de millores tècniques i productives en el conreu del cànem i en la viticultura, i no només en aquests dos camps: l'any 1883 el trobem explicant un assaig de l'oli de la casa Roux en una vinya de la seva propietat davant del perit agrònom Francesc X. Tobella (que seria el director de la revista de l'IACSI *La Pagesia*, 1893-1895) i de diversos propietaris viticultors de la comarca⁴⁷.

Els altres membres de la junta també eren propietaris amb un relleu important, a nivell econòmic i social, a les seves respectives localitats. Antoni d'Argila i Matas era el propietari de can Vilaró, la finca rústica més important de Montornès (60 ha, la meitat de regadiu), i també tenia propietats rústiques al municipi de Mollet (can Magre, can Poi), d'on era un dels primers contribuents rústics⁴⁸. Ramon Pareras i Noguera era l'hereu del mas Noguera de la Torre (88 ha), de la Garriga i un actiu

⁴⁶ J. Maspons i Camarasa, “Agricultors Catalans. Fèlix Ferran i Coll”, CP1929, pàg. 54-57. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁴⁷ *Eco de Granollers*, 4.3.1883. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁴⁸ Quan l'any 1896 es constituí a Mollet una comunitat de regants per a vetllar per l'aprofitament de les aigües del Rec Nou i del Rec Trench, figuraven, entre els seus membres, Antoni d'Argila i Fèlix Ferran (ACMV, lligall 8). Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

catalanista de la primera hora⁴⁹. Jaume Cabot i Boget era el propietari de can Cabot de la Vall (91 ha) de Santa Eulàlia de Ronçana i també tenia terres a les Franqueses del Vallès (el mas Tàpies de Corró de Vall, amb 17 ha)⁵⁰. Marià Ramis era descendent d'una nissaga que es remunta al segle XIV, propietaris del mas Ramis de Marata, la finca més extensa del municipi de les Franqueses (105 ha) i la seva esposa, Magdalena Moré, havia heretat el mas Colomé de Collsabadell, la segona propietat més important del municipi de Llinars, que fou el seu lloc de residència⁵¹.

Un cop d'ull als presidents que succeïren Fèlix Ferran ens acaba de completar la caracterització dels dirigents de l'Associació. A partir de documentació fragmentària, he pogut reconstruir la relació següent:

**Presidents de l'Associació de Propietaris
Rurals del Vallès (1876-1901)**

Fèlix Ferran i Coll (Mollet): 1876-1878
Antoni d'Argila i Matas (Granollers): 1879-1880
Josep de Rosselló i Puig (la Garriga): 1881-1882
Josep M. Draper i Giroud (l'Ametlla): 1883-...
Ramon Pareras i Noguera (la Garriga): ...1886-1888
Josep Mas i Pascual (Palaudàries): 1888-1890
Jaume Fonolleda i Ferran (Mollet): ...1893-1894
Antoni Blancafort i Sarrà (la Garriga): 1895-1898
Salvador Dachs i Pous (la Garriga): 1898-1901

Josep de Rosselló, soci de l'IACSI des de 1856, era el propietari de can Terrés, la finca rústica més important de la Garriga i una de les més extenses de tota la comarca (194 ha)⁵². Josep M. Draper havia heretat el mas Draper de l'Ametlla, una de les cases pairals més antigues de la localitat, que comptava amb un centenar d'hectàrees de terra, bona part de conreu. Josep Mas era el propietari del mas Mas de Palaudàries (58 ha) i un dels primers contribuents del municipi de Lliçà d'Amunt. Jaume Fonolleda era el propietari de can Fonolleda de Mollet (32 ha) i un dels principals viticultors de la localitat. Antoni Blancafort, era propietari i regentava la coneguda casa de banys Blancafort que el seu pare, Joan Blancafort i Llavina, havia establert a la Garriga l'any 1840. Finalment, Salvador Dachs era el propietari de can

⁴⁹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵⁰ ACA, Secció Hisenda: amillaments de Santa Eulàlia de Ronçana (1861), Lliçà d'Amunt (1862) i les Franqueses (1864). Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵¹ ACA, Secció Hisenda: amillaments de les Franqueses de 1864 i de Llinars de 1867. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵² Escripura de relació de béns de Josep de Rosselló i Puig autoritzada pel notari de Granollers Antoni Sagrera i Font el 8.2.1878 (Fundació Maurí de la Garriga, Arxiu de can Terrés: caixa 29, doc. 1372).

Blancafort del Molí i altres finques a la Garriga (84 ha) i del mas Avencó d'Aiguafreda, on hi havia els coneguts pous de gel.

Tots eren grans propietaris, successors en la majoria dels casos d'antigues nissagues i amb una presència molt sòlida en el poder local⁵³. Constituïa un grup cohesionat, fins i tot amb vincles familiars entre molts d'ells: Pere Maspons i Antoni d'Argila eren cunyats (s'havien casat, respectivament, amb les germanes Apolònia i Maria Camarasa i Viñamata); Josep Mas va casar-se amb Dolors Maspons i Cadafalch, germana de Pere, i una altra germana, Elvira, fou l'esposa de Salvi Xicota i Sala, membre de la primera junta de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers; Jaume Cabot es va casar amb Josefa Matalonga i Boget, filla de can Carreras de Bigues i neboda del que fou president de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers, Pere Boget i Vivé; Ramon Pareras es va casar en primeres núpcies amb Maria de Rosselló i Puig, germana de Josep i filla de can Terrés de la Garriga; els Rosselló i els Draper també tenien vincles de parentiu⁵⁴; l'hereu d'Antoni Blancafort, Joan Baptista Blancafort i Carbonell, l'any 1892 va contraure matrimoni amb Maria de Rosselló i Donato, filla del diputat conservador Pere de Rosselló i Puig, de can Terrés; finalment, Josep M. Rovira de Villar i Viver va casar-se amb Margarida Dachs i Pous, germana del darrer president de l'APRV, Salvador Dachs.

A partir d'algunes informacions puntuals⁵⁵, he pogut reconstruir la vinculació amb l'APRV d'una trentena de propietaris de la comarca, gairebé tots ells membres de la junta directiva en algun moment. Alguns d'ells, com ara Fèlix Ferran, ja havien estat membres de la Subdelegació de l'IACSI a Granollers i en gairebé la meitat dels casos es pot establir una vinculació familiar directa amb els socis corresponents dels primers anys de funcionament de l'IACSI. Es tracta, naturalment dels grans propietaris comarcals: en la majoria dels casos (72 %) propietaris de finques amb més de 50 ha i la meitat d'aquests (una tercera part dels socis registrats) sumaven extensions de més de 100 ha⁵⁶.

⁵³ Vegeu de tots ells les notes biogràfiques de l'apèndix 28.

⁵⁴ L'àvia paterna de Josep de Rosselló i Puig era una filla de can Draper de l'Ametlla, i l'avi patern de Josep M. Draper i Giroud, Josep Draper de Rosselló, era fill d'una Rosselló de la Garriga.

⁵⁵ De l'any 1883 es disposa de la Junta Directiva completa: Josep M. Draper (pres.), Jaume Fonolleda (vice.), Josep Brustenga (tres.), Josep Mas (compt.), Pau Oller (voc.), Josep Arquer (voc.) i Joan Xiol Bosch (secr.). (*Eco de Granollers*, 4.3.1883).

⁵⁶ Vegeu la relació de socis de l'APRV i els seus patrimonis rústics a l'apèndix 17.

6.2.3. Les activitats

L'APRV es creava amb l'objectiu de "*congregarse á la defensa mútua de los intereses generales de la clase que representa, atendiendo siempre al progreso y á la riqueza de la clase agrícola y al establecimiento de relaciones afectuosas entre los que la componen*"⁵⁷. L'objectiu preferent, al qual va consagrar les majors esforços, era la defensa dels interessos dels propietaris com a contribuents. Entre els drets dels associats, s'assenyalava el dret "*a presentar á la Junta Directiva por escrito y con su firma cualquier proyecto que considere beneficioso para la colectividad de los contribuyentes*" (art. 6).

Els afers tributaris constituïen la principal preocupació dels propietaris, atès que la pressió fiscal que pesava sobre el sector agrari va augmentar considerablement durant la segona meitat del segle XIX⁵⁸. Des de mitjan segle XIX, els gravàmens de la contribució territorial no van deixar d'augmentar fins a la darrera dècada del segle: l'any 1846 s'havia establert un sostre del 12% sobre el líquid imposable, però aquest màxim s'anà incrementant durant la segona meitat del segle, de manera que en el pressupost de 1872-1873 el màxim imposable ja quedava establert en un 24% i encara s'augmentaria més durant el darrer terç del segle⁵⁹. La coincidència d'aquest augment absolut de les contribucions pagades amb la conjuntura depressiva de les darreres dècades del segle va ampliar els seus efectes sobre la renda, com s'ha pogut constatar a partir dels estudis de caràcter microeconòmic⁶⁰. L'alt percentatge que signifiquen les contribucions sobre la renda permet, doncs, entendre la coherència de les protestes dels propietaris i les seves organitzacions contra la fiscalitat.

En el cas de l'APRV, l'atenció per les qüestions de la tributació ja venia anunciada en el seu reglament:

⁵⁷ *Reglamento de la Asociación de Propietarios Rurales del Vallés*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús Roviralta, 1876, art. 1.

⁵⁸ Rafael Vallejo, *Reforma tributaria y fiscalidad sobre la agricultura en la España liberal, 1845-1900*, Zaragoza, Publicaciones de la Universidad de Zaragoza, 2001.

⁵⁹ Manuel González Portilla, "Acumulación de capital y crisis en el sector agrícola", J. L. García Delgado (ed.), *La cuestión agraria en la España contemporánea*, Madrid, Edicusa, 1976, pàg. 31-98.

⁶⁰ Vegeu: R. Garrabou, J. Planas, E. Saguer, *Un capitalismo imposible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2000. L'increment de la pressió fiscal sobre els terratinents durant la segona meitat del segle XIX també ha estat destacada per Ángel García Sanz, "Renta territorial y patrimonio de una casa nobiliaria en la Castilla del siglo XIX: los marqueses de Lozoya, 1808-1896", Pegerto Saavedra y Ramón Villares (eds.), *Señores y campesinos en la Península Ibérica, siglos XVIII-XX*, Barcelona, Crítica, 1991, vol. I, pàg. 173-200.

“Siendo uno de los objetos preferentes de esta Asociación el congregarse á la defensa mutua de los contribuyentes, se dedicará al estudio y exámen de los presupuestos y en su día, al de la evaluación de la propiedad y confección de amillaramientos que estén en armonía con las rentas ó productos de cada comarca, empleando para el logro de este fin, cuantos medios legales sean conducentes, ya poniéndose en relación con otras Asociaciones análogas, ya valiéndose para ello de las relaciones particulares de cada socio, ya de comisionados enviados al efecto que promuevan y gestionen lo necesario hasta conseguir la realización de los altos fines que se propone”⁶¹.

Jaume Maspons i Camarasa, que va conèixer directament el funcionament de l’entitat, ens confirma que *“en el que més es va distingir l’Associació durant els seus primers anys i qui sap si va determinar la seva existència, va ésser en les qüestions tributàries”⁶²*. La documentació fragmentària sobre la seva activitat apunta en la mateixa direcció: de l’any 1877 consta un compte de “copiar cartilles” i de l’abril de 1878 data un escrit dirigit a les Corts sol·licitant una rectificació del Reglament del 19 de setembre de 1876 per a confeccionar l’amillarament conforme la instància de l’IACSI del 10 de maig de 1877 (si bé no apareixia signada per l’APRV sinó per propietaris de la província). El 20 de febrer de 1879 va tenir lloc a Granollers una reunió per tal d’acordar el sistema d’omplir les cèdules dels amillaraments. Segons una crònica de l’*Art del Pagès*,

“la concurrència fou tan nombrosa, que no duptém estaban representats tots los pobles de la comarca, que salvo petitas dificultades, marxaben complertament compactes en tots los assumptos referents á aquesta cuestió de vida ó mort pera la classe agricultora. Com aixís ho compregueren, s’acordá nombrar una junta permanente en lo cap de partit, composta del president y secretari de l’Associació [de Propietaris Rurals del Vallès], juntament ab tres individuos més de la mateixa y un representant de todas las juntas municipales del districte, porque’s reunissin dos vegadas á la setmana, això és: los días de mercat y’ls diumenjes, ab l’objecte d’ajudarse mútuamente en aquesta mena de treballs que l’administració demana”⁶³.

Hi va assistir el diputat per Granollers i membre de la Junta Directiva de l’IACSI Francesc Benet i Colom i alguns representants de la Comissió de Propietaris Rurals constituïda en l’IACSI⁶⁴. No se sap en quin local es celebraria aquesta reunió, atès

⁶¹ *Reglamento...*, 1876, art. 3. Vegeu l’apèndix 16.

⁶² *Informe de l’Associació...*, pàg. IX.

⁶³ “Associació Rural del Vallès”, *L’Art del Pagès*, 23.2.1879.

⁶⁴ Francesc Benet i Colom fou membre de la Junta Directiva de l’IACSI els anys 1875-1879 i 1883-1887. Era advocat i dirigent del Partit Conservador i fou tinent d’alcalde de l’ajuntament de Barcelona.

que en el local de l'APRV no s'hi podia encabir les "20 dotzenes de cadires" que segons un compte es van llogar per a la reunió⁶⁵. Es nomenà una junta permanent composta per representants de l'APRV i de totes les juntes municipals del districte.

Fruit d'aquests treballs, el febrer de l'any 1879 la revista de l'IACSI va editar uns models de cartilles avaluatòries referides a la comarca de la Costa de Llevant i a la comarca del Vallès, en els quals feia constar que "*ha contribuido en gran parte á estos trabajos el Centro de propietarios rurales del Vallés, presentando los que tenía hechos á la Agrupación de propietarios rurales reunida en este Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*"⁶⁶. L'IACSI proposava aquests models de cartilla a norma per guiar-se a l'hora de confeccionar les cartilles per al nou amillament, tot acceptant el que pogués convenir tenint en compte les especificitats de cada comarca. La forta depreciació que van experimentar els productes agrícoles durant els anys vuitanta va motivar l'elaboració d'uns altres models de cartilles, que foren publicats el gener de 1888. Durant la preparació d'aquestes cartilles els dirigents de l'APRV es reuniren amb els alcaldes i secretaris d'aquest partit judicial i aprofitaren l'avinentsa per adreçar una circular als ajuntaments demanant-los que contribuïssin amb 20 pessetes anuals al sosteniment de l'entitat a canvi de rebre dades i orientacions per a la confecció de cartilles avaluatòries. Sembla ser que molts ajuntaments van respondre afirmativament; però la petició és indicativa de la precarietat de la situació de l'APRV, en uns anys en què la situació de crisi del sector agrari li havia de permetre capitalitzar les protestes.

Les informacions que hi ha d'aquestes reunions per a la formació de cartilles avaluatòries diuen, en referència a l'APRV, que "*su estado económico no le permite dar la aceleración que, dada la perentoriedad en que han de efectuarse los trabajos, las circunstancias hacen necesarias, [i que] es indudable que los municipios deberían sacar [l'APRV] de la situación afflictiva en que se encuentra, contribuyendo cada uno con alguna cantidad para hacer frente á los gastos que ocasionan dichos trabajos, sobretudo viendo el celo que anima á la junta directiva de dicha asociación*"⁶⁷. A més, es lamentava de la indiferència amb què, enmig d'una crisi econòmica tan aguda, es movia l'APRV entre els membres de la seva mateixa classe social:

⁶⁵ Informe de l'Associació..., pàg. IX.

⁶⁶ RIACSI, separata "Amillamientos. Modelo de Cartillas", Any XXVIII, núm. 2, Barcelona 1879, pàg. 25.

⁶⁷ El Congost, 27.11.1887.

“Mucho es de estrañar que los propietarios rurales desconozcan de una manera tan notoria sus propios intereses, no prestando ayuda á los de su clase que se desvelan desinteresadamente para poner á cubierto de las exigencias de la Administración los patrimonios rurales, tan vejados como están á fuerza de tributos que muchas veces los propietarios para satisfacerlos han de acudir á la usura; medio que, si por un momento logra sacarles de apuros, después es la ruina de los patrimonios, y lo prueba la infinidad de fincas rústicas que están á la venta y que a pesar de ofrecerlas sus dueños un 20 por ciento menos del valor que tenían doce años atrás, no hay quien las compre. Es bien visto que la crisis agrícola todo lo ha invadido y no se ha librado de ella esta bella comarca que nunca la había sentido con tanta intensidad. Los propietarios, en estas circunstancias, deberían estar unidos como un solo hombre para hacer ver su precaria situación, causada principalmente por los desaciertos de los gobiernos que han regido los destinos de esta desgraciada España⁶⁸.”

L'APRV ja portava temps ocupant-se dels efectes de la crisi agrària i demanant mesures proteccionistes. El juliol de 1879 l'APRV ja s'havia dirigit al Congrés de Diputats i al Senat en demanda de protecció per a l'agricultura, en un missatge acompanyat de les signatures dels ajuntaments de la comarca. L'any 1883, l'APRV va dirigir una exposició a les Corts contra el projecte de lliure entrada de primeres matèries, en el qual demanava, a més de deixar d'aprovar el projecte, que s'establissin mesures proteccionistes per als productes agrícoles espanyols⁶⁹. L'exposició s'inicia amb la constatació de la inferioritat dels productes espanyols respecte la competència exterior:

“Se comprende perfectamente que en pasados tiempos, cuando los pueblos se concretaban por regla general á consumir los artículos de su producción, se considerarían muy ricos en cuanto se presentaban algunos sobrantes, toda vez que ni éstos tenían fácil colocación fuera del país, ni venían los productos extranjeros á establecer una competencia más ó menos ventajosa con los indígenas; pero cuando los adelantos que han traído consigo los tiempos modernos han hecho fácil la competencia de los artículos extranjeros á los nuestros, ha resultado evidente, ha sido palpable nuestra inferioridad productora”.

Segons l'APRV, el projecte de llei perjudicaria molt greument alguns productes de la comarca, com ara el cànem, l'oli (del qual deien que, a conseqüència de la competència dels olis adulterats, *“la depreciación es notabilísima, puesto que del*

⁶⁸ *Ibídem.*

⁶⁹ L'exposició, signada a Granollers el 8.3.1883 pel president accidental, Josep M. Draper i pel secretari, Joan Xiol Bosch, fou reproduïda pel periòdic *Eco de Granollers* en les seves edicions del 18 i el 25 de març de 1883. En la mateixa orientació de caire proteccionista, el 26.4.1888 l'APRV va fer un escrit al Senat perquè no s'aprovés el projectat tractat amb Itàlia.

precio de 27 á 28 duros la carga en que venía pagándose, ha descendido al de 18 á 20”) i també les dogues i fustes per a l’elaboració de botes. En les conclusions, hi ha una descripció de la situació de crisi global que viu el sector agrari que val la pena transcriure:

“[L’APRV] no puede prescindir de llamar asimismo su atención hacia la corriente de postración y abatimiento que se inicia en la clase agrícola. Las inmensas cargas que en progresión continúa el Estado la abruma; las grandes quintas que tienden á desviar la juventud de su natural asiento; la emigración lenta pero incesante de la población rural á lejanas tierras, como lo demuestra claramente el último Censo oficial; el aumento progresivo en el precio de los jornales haciendo cada día más costosos los cultivos; y la continuada importación de productos extranjeros produciendo una depreciación en sus similares, son las causas principales del desaliento que va cundiendo. Únicamente la producción vinícola mantiene la vida y la actividad en comarcas enteras; pero este elemento de riqueza, este elemento, esperanza de los agricultores españoles, se halla también seriamente comprometido, no sólo por la invasión de la filoxera que sigue su marcha con parsimonioso y terrible paso, sino también por las numerosas plantaciones en el Norte de África y países americanos que preparan una competencia tremenda en los mercados donde hoy hallan colocación nuestros vinos. Así es que la Asociación de Propietarios se atreve á predecir que á continuar el Estado afligiendo el País con sus grandes quintas é insoportables cargas, á continuar la poca protección que merecen los productos Nacionales, al continuar la emigración que hoy se advierte y á seguir la invasión filoxérica, se llegará á la completa ruina de la clase agrícola y con ella á la anulación del elemento más sano y más viril que es menester para el sostén de la riqueza, de la honra y hasta de la independencia de la patria”⁷⁰.

En efecte, la plaga de la fil-loxera anava avançant ineluctablement. El novembre de 1882 ja s’havia detectat un petit focus a Sant Celoni i el juliol de 1886 “es denunciaven clapas fil-loxerades a Mollet del Vallès. Això venia a confirmar la veu segons la qual la fil-loxera havia pres gran increment per tot el Vallès”⁷¹. No pel fet de ser ser previsible, la plaga devia provocar menys inquietud entre els propietaris vallesans. El febrer de 1887, amb motiu de l’alarma que suposava la crisi vinícola,

⁷⁰ Al costat de la lucidesa del diagnòstic sobre la situació dels mercats i de la protesta contra el pes de les càrregues fiscals, trobem en aquesta exposició una crítica interessant contra el sistema de les quintes. A Granollers hi havia una certa tradició d’oposició a les quintes: des de mitjan segle XIX i durant molts anys va funcionar una associació que tenia com a objectiu “lliurar als joves d’anar a les armes, pagant, des de l’edat de 7 a 22 anys, quotes que variaven de 4 a 72 rals l’any; amb la particularitat que l’informava un esperit lliberal, justicier i equitatiu (Esteve Garrell i Escorsell, “Granollers, abans i are”, *Programa Comercial de les Festes de 1915*, Granollers). El fet, però, que al final del segle l’APRV es faci ressò de la protesta contra les quintes s’ha d’entendre com un intent d’hegemonitzar la protesta de les classes populars, tal va fer també el moviment catalanista.

⁷¹ Josep Iglésias, *La crisi agrària de 1879/1900: la fil-loxera a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62, 1968, pàg. 152.

l'APRV va promoure la celebració d'una reunió a Barcelona, que des de l'IACSI es va fer extensiva a totes les associacions agràries catalanes. En aquesta reunió es va llegir una proposició de Josep de Rosselló, representant de l'APRV, en què s'instava als diputats i senadors de la regió a presentar un projecte de llei que prohibís totalment la fabricació de vins artificials “y que, si por concesiones á la libertad de industria no fuese posible hacerlo en sentido restrictivo, se obligue á los que fabriquen bebidas que tiendan á imitar el vino, á que anuncien su producto con nombre distinto que no deje lugar á dudas sobre la naturaleza del mismo”⁷².

Com ja hem vist⁷³, en els anys següents aquesta reclamació es convertiria en principals objectius de la mobilització dels propietaris rurals catalans. L'any 1887 l'IACSI iniciava una campanya per tot Catalunya per tal de recollir signatures per exigir del Govern espanyol mesures de protecció per a l'agricultura enfront de la crisi, una iniciativa que donaria lloc a la creació de la Unió Agrària de Catalunya (1889)⁷⁴. A Granollers, el 12 de gener de 1888 es celebrà un *meeting* de propaganda organitzat conjuntament per l'IACSI i l'APRV, amb el qual semblava que l'APRV rellançaria la seva activitat, fins aleshores molt limitada a uns cercles de propietaris molt tancats.

L'any 1887 l'APRV ja havia participat en la campanya i havia delegat la representació en Joaquim de Miquel i Josep Maluquer per a l'Assemblea de de Liga Agraria a Madrid⁷⁵. De fet, l'acte de Granollers s'havia previst inicialment que el celebrés el 29 de desembre de 1887, però es va haver d'aplaçar per causa del mal temps, tot i que ja s'havien desplaçat a Granollers el vicepresident de l'IACSI i president de la Comissió, Josep M. Rius i Badia, i els membres de la junta de l'IACSI Manuel de Casanova, Ramon M. Catà de la Torre, Fèlix Vives, Fèlix Ferran, l'antic senador Joaquim M. Paz i el diputat provincial del districte Pere de Rosselló i Puig, fill de can Terrés de la Garriga⁷⁶. Es repartiren fulls explicatius per tots els pobles de la comarca, invitant a adherir-se a l'exposició de l'IACSI.

El periòdic *El Congost*, que havia denunciat la indiferència amb què estava actuant l'APRV, es sumà a la crida a la mobilització dels agricultors. En un article

⁷² *EL*, 15.3.1887.

⁷³ Apartat 1.4.3.

⁷⁴ Vegeu l'apartat 1.3.

⁷⁵ L'advocat Josep Maluquer i de Tirrell (1833-1915) era parlamentari a Madrid: elegit diputat a Corts pel partit Conservador l'any 1871, fou senador a partir del 1876 i va ser un ferm defensor del dret civil català i del proteccionisme aranzelari. Quan es creà la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid, es convertí en el seu màxim representant (1904-1915). Vegeu l'apartat 4.1.1.

⁷⁶ *El Congost*, 1.1.1888.

signat sota el pseudònim *Un Agricultor*, exposava la situació crítica que vivia l'agricultura i feia una crida a la unió dels propietaris comarcals a l'APPV, al mateix temps que emplaçava aquesta associació a dirigir-se al Govern per trobar solucions:

“La crisis agrícola en todas partes se deja sentir de una manera alarmante. Esta comarca, en otro tiempo tan hermosa y cuya importancia era debida antes á la laboriosidad de sus pobladores que á la bondad de sus tierras, ahora es motivo de lástima al ver sus campos casi improductivos, sus viñedos enfermos por haberse desarrollado en ellos infinidad de plagas que amenazan continuamente su existencia y que sus dueños ya no cultivan con el debido esmero por que hace una porción de años que no dan los rendimientos que debían esperarse. La alarma cunde entre la clase agrícola de una manera imponente, de tal manera que puede de un momento á otro traducirse en hechos nada lisongeros para la pública seguridad”.

La caiguda dels preus dels productes agraris, d'una banda, i l'augment del cost del treball i dels adobs i altres inputs indispensables pel conreu, feia que el blat, els llegums, el cànem i altres productes que havien estat la base de la producció a la comarca no fossin remuneradors. A tots els pobles de la comarca els arrendataris demanaven rebaixes en els preus dels arrendaments *“por no poder soportar el canon que han de pagar al dueño de las tierras y amenazando á éstos con dejarlas si los propietarios no atienden sus quejas”*. Els propietaris es trobaven amb el dilema d'accedir a la rebaixa o deixar les propietats sense conrear, però la conseqüència era sempre la mateixa: veure reduir-se els seus ingressos al mateix temps que havia de fer front a una pressió fiscal crescuda. Davant d'aquesta situació, que —segons afirmava l'articulista, tot fent-se ressò d'una conferència del diputat Pere Bosch i Labrús⁷⁷— havia provocat ja 600.000 embargaments de finques, calia per sobre de tot la unió dels propietaris:

“Propietarios: dejad vuestra inesplicable apatía, uníos al Centro de Propietarios del Vallés, que es la única manera de haceros respetar de los poderes públicos; si estáis unidos seréis fuertes, y, por el contrario, aislados y divididos seréis débiles. Haced como los de Valladolid, los que han hecho una manifestación tan imponente que hasta ha causado pánico á Madrid. Ha llegado la hora de que la Junta directiva de la asociación del Vallés llame á su lado á todos los de su clase para que, con urgencia, se haga una manifestación en esta cabeza de partido judicial y exponga al gobierno de la Nación los males que sufre la agricultura, exponiéndole, también, los remedios que se crean más conducentes para salvar á la propiedad rústica,

⁷⁷ *Sobre la ruina de la industria en relación con la agricultura*, discurs pronunciat per Pere Bosch i Labrús al Congreso Económico Nacional celebrat a Barcelona el 12 de desembre de 1888 (Citat per Manuel González Portilla, “Acumulación de capital...”, pàg. 73).

única manera que les queda para aliviar la industria, que los fanáticos librecambistas han arruinado con sus planes económicos ... y si después de manifestar á los poderes públicos los males y los remedios de que hay que hacer uso para salvar la propiedad, aquéllos no hacen el caso que es debido, todo acto, sea de la clase que fuere, quedará justificado, pues es preferible morir de una muerte violenta que de anemia, pues la primera es digna, mientras que la última es afrentosa”⁷⁸.

La celebració de l'acte de propaganda de l'IACSI a Granollers, que va tenir lloc enmig d'aquest clima d'indiferència i d'aïllament de l'APRV, donà peu a un cert optimisme:

“A pesar de todo, no se trata de un caso perdido. Nuestra Agricultura no está todavía desahuciada; pero hay que acudir inmediatamente en su auxilio si se la quiere librar de una muerte segura. A ello parece se encamina el movimiento que nos ocupa [...]. La causa generadora de todas las que determinan los males que se trata de remediar es el indiferentismo. Esta verdadera plaga moral ha logrado echar aquí hondas raíces y hay que combatirla ante todo y resueltamente. [...] Es, pues, de suma necesidad que los agricultores todos, propietarios y colonos, parceros y jornaleros, salgan de su injustificada apatía. Es preciso que, unidos como un solo hombre, respondan con entusiasmo al llamamiento que les dirige el Instituto Catalán de San Isidro de acuerdo con el Centro de Propietarios Rurales del Vallés; y tengan la seguridad de que, como emprendan buenos derroteros, pronto se verán rodeados de gran prestigio; su fuerza se hará incontrastable é indefectiblemente les conducirá al triunfo de su justísima causa”⁷⁹.

L'acte se celebrà un dijous al matí, per aprofitar la màxima concurrència de comarcans al mercat de Granollers i, segons les cròniques, hi van assistir entre cinc-cents i sis-cents persones. Cap a les deu del matí, alguns dirigents de l'APRV i un bon nombre de socis (entre els quals hi havia Antoni d'Argila, Pere Maspons, Josep de Rosselló, Antoni Rovira de Villar, Josep M. Draper, Pere Dachs i Jaume Cabot) es van desplaçar fins a l'estació de ferrocarril per tal de rebre una nodrida comissió de l'IACSI. Aquesta estava formada pels membres de la junta de l'IACSI Josep M. Rius i Badia, Josep Puig de Galup, Joaquim Viñas, Ramon M. Catà de la Torre, Fèlix Ferran, Joan M. de Clarós, Andreu de Ferran i els esmentats Joaquim M. Paz i Pere

⁷⁸ Un Agricultor, “A los Agricultores”, *El Congost*, 25.12.1887. Al final de l'article la redacció de *El Congost* feia el següent aclariment: “Se nos ha rogado la inserción del artículo anterior, á lo que hemos accedido gustosos, pues si bien es verdad que en algunas apreciaciones no estamos conformes del todo con el articulista, su fondo es de interés general para nuestra comarca y esto para nosotros basta”.

⁷⁹ *El Congost*, 12.1.1888.

de Rosselló⁸⁰. Van anar en comitiva fins al local de l'APRV i, poc després, van passar a l'ampli saló de can Mariano, on es celebraria l'acte.

Va presidir l'acte el primer tinent d'alcalde Martí Borrell, acompanyat del vicepresident de l'IACSI i del capellà arxiprest de la vila, Pere Jaume Barba. Van intervenir, successivament: Rius i Badia, Joaquim Viñas (qui, com a secretari de la Comissió, al final de l'acte va llegir l'exposició que l'IACSI havia dirigit al President del Consell de Ministres el 30 de novembre de 1887), Rivera (farmacèutic de Caldes de Montbui), Catà de la Torre, Paz, Argila, Pareras, Ferran i Rosselló:

“Todos hablaron con la vehemencia propia del hombre convencido todos demostraron estar convencidos de que el estado actual de la Agricultura española es sumamente precario y, por lo tanto, de la premura con que debe ponerse la mano á todo cuanto regula ó, mejor dicho, cohibe, la vida y desenvolvimiento de la misma; y el auditorio á todos también manifestó su gratitud, con aplausos, que no escaseó, al final de cada discurso”.

L'única veu discordant —diu la crònica local, que no dubtava en afirmar que l'acte va tenir *“una importancia verdaderamente excepcional”*⁸¹— fou la del delegat de l'Alcalde, Martí Borrell, que presidia l'acte i que va adreçar-los unes paraules abans d'aixecar la sessió:

“[...] porque, en realidad, la voz del Sr. Borrell no pareció la de un hijo de esta comarca, propietario rústico y urbano en la misma y que por múltiples causas debiera tener en ella sus más caras afecciones; al contrario, la voz del Sr. Borrell fue, lisa y llanamente, la de un Alcalde de nombramiento real, que no tuviera en esta tierra, tan digna de mejor suerte, otra cosa más que las obligaciones propias de la autoridad de que se hallaba revestido”.

Però les paraules dels altres participants també van merèixer algunes crítiques. El propietari i agrimensor Salvador Vilardebò, de Lliçà de Vall, va censurar la timidesa de les intervencions⁸² i, tot i que afirmava que seria bo que tots els agricultors de la

⁸⁰ Josep M. Rius i Badia era membre de la junta directiva de l'IACSI des de l'any 1879 i en fou vicepresident en 1895-1897. Josep B. Puig de Galup i Joaquim Viñas eren vocals de la Junta des de 1887 i 1885, respectivament. L'advocat Ramon M. Catà i de la Torre, autor d'alguns estudis jurídics de legislació agrícola, era soci de l'IACSI des de l'any 1876 i membre de la seva Junta des de 1883; fou el corresponsal del periòdic *La Pagesia* a la segona assemblea de la Liga Agraria a Madrid; l'any 1891 fou un dels fundadors de la Cambra Agrícola de Catalunya i, dos anys més tard, de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya. Andreu de Ferran i de Dumont fou un dels fundadors de l'IACSI i el seu secretari general des de 1853 fins a la seva mort l'any 1903.

⁸¹ “El meeting agrario”, *El Congost*, 17.1.1888.

⁸² “Los señores del Instituto que hicieron uso de la palabra en aquella reunión no parece sino que tenían herir susceptibilidades en lo alto; pues unánimes en achacar la causa de la crisis á los tratados de comercio, no hacían sino pasar como por las ascuas las principales causas de la destrucción de las propiedades rurales.

província signessin l'exposició de l'IACSI, advertia que *“más lo sería que hicieran á parte otra la sociedad de propietarios del Vallés y otra los agricultores de cada uno de los partidos judiciales que no pertenecen á ninguna de las dos sociedades. Todas estas exposiciones dirigidas á un mismo fin naturalmente producirían mejor efecto en el ánimo del Gobierno que la de una sola corporación á la que tal vez podría atribuirse un fin político”*. I afegia que *“una ú otra manifestaría al Gobierno lo que tal vez no se atreve á manifestar el Instituto”*, atès que considerava que *“la exposició que el Instituto dirige al Gobierno en demanda de protecció [...] es muy escasa en la descripción de las causas del mal”*⁸³.

Tot i aquest to crític, Vilardebò considerava positivament la reunió (*“una reunió como aquella debería tener lugar en aquella villa todos los Jueves”*) i, encara que la mobilització es produïa massa tard, confiava que servís per trencar la passivitat que propietaris i pagesos havien mantingut fins aleshores davant dels problemes de l'agricultura:

“Por fin la asociación de Propietarios rurales del Vallés y el Instituto de San Isidro de Barcelona han dado un paso que bien podría producir el principio de una revolución en el carácter de los verdaderos agricultores, dándoles pié para su animación dejando de una vez su tan perjudicial apatía. Bien podría ser que desde este día procurase los agricultores vivir asociados. [...] ¡Ojalá que desde un principio las expresadas sociedades se hubiesen dedicado á promover la defensa de los intereses rurales! Tal vez su demasiada buena fé, su demasiada confianza en las personas de intereses opuestos á la Agricultura les han mantenido tanto tiempo inactivos”.⁸⁴

En aquells moments, l'APRV comptava només amb uns trenta socis i el seu president, Ramon Pareras, s'en lamentava dient que *“habiendo sido algo numerosa y muy animada al principio, componiéndose de personas de todos los colores políticos, ahora que casi no se compone más que de uno de aquellos colores, [...] queda reducida el ínfimo número de treinta sócios”*⁸⁵. Aquesta afinitat de l'APRV amb un partit polític (indubtablement amb el partit conservador) era, precisament, el que Salvador Vilardebò criticava quan afirmava que s'havia dedicat a promoure la defensa dels interessos rurals. Segons ell, era en les connivències polítiques de

Únicamente el señor D. Pedro de Rosselló se atrevió á indicar en muy pocas palabras una de ellas” (S. Vilardebò, “Más sobre el Meeting Agrícola”, *El Congost*, 29.1.1888).

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

l'APRV (malgrat que en els seus estatuts es definia explícitament com una entitat apolítica⁸⁶) on es trobava l'explicació de la seva situació precària:

*“[...] es muy natural; ha despreciado la inteligencia de los agricultores de buena fe y se ha apoyado en una clase que, viviendo como vive del presupuesto, por necesidad ó por egoismo naturalmente ha de ser contraria á los intereses del contribuyente. Por eso es que los contribuyentes han desconfiado y desconfían de aquella sociedad, que debía componerse únicamente de agricultores, sin tener en consideración su color político”.*⁸⁷

Segons J. Maspons i Camarasa, dintre de l'APRV “*hi cabien tots els temperaments i totes les ideologies*”, des de separatisme (Pareras Noguera, de la Garriga) al tradicionalisme (Alguer i Suari, de Cardedeu i Fortuny de Barcelona) passant pel republicanisme (Vilardebò, de Lliçà de Vall); però —afegia— “*la majoria es decantaven cap als partits del torn pacífic i marcadament el conservador, essent-ne alguns fermes puntals*”⁸⁸.

Cap al final del 1887, aquesta identificació entre l'APRV i el partit conservador va fer córrer el rumor del trasllat del seu local al Cercle Monàrquic. El periòdic *El Congost* que, com hem vist, tot i la seva tendència republicana estimulava la mobilització agrària entorn a l'APRV, es va mostrar extremadament crític amb aquesta possibilitat (a la qual donava, per tant, algun crèdit):

*“¿Es que se quiere —es preguntava la redacció d'El Congost— que la Asociación de Propietarios tenga carácter político? Nosotros no podemos creer tal cosa, pues si entre los socios los hay que sueñan hacer de la Asociación arma de combate contra los diputados á Cortes y provincial por este distrito, en cambio hay muchos de ellos que, de seguro, se opondrán á este pensamiento, no permitiendo que una Asociación de intereses materiales se convierta en instrumento de venganzas y odios personales”.*⁸⁹

Uns mesos després apareixia una altra acusació contra la politització de l'APRV amb ocasió de les eleccions a diputats a Corts del primer de gener de 1888: es presentava com a candidat del districte Rafael Comenge, un antic republicà que

⁸⁶ L'article primer del seu reglament tenia el següent encapçalament: “*Destituída absolutamente de todo carácter político la Asociación [...]*”, el qual no fou modificat en la reedició del reglament de l'any 1900.

⁸⁷ S. Vilardebò, “*Más sobre el Meeting Agrícola*”.

⁸⁸ *Informe de l'Associació...*, pàg. XIV. Entre aquests “ferms puntals” podria citar-se el germà del propietari de can Terrés de la Garriga i president de l'APRV (1882), Josep de Rosselló. Pere de Rosselló i Puig (1840-1890), formà part del Partit Conservador i, com a diputat provincial, participà en el *meeting* de propaganda celebrat a Granollers el gener de 1888.

⁸⁹ *El Congost*, 2.10.1887.

s'havia passat a monàrquic i que —segons el periòdic republicà *El Congost*— “para premiar tamaña apostasía quiere el Sr. Albareda [Ministre de la Governació] regalarle un acta de diputado, base para una próspera y sucesiva carrera”⁹⁰. El posicionament d'*El Congost* en contra del candidat era comprensible, però s'hi afegia el fet que es tractava d'un candidat 'cunero', atès que “el tal Sr. Comenge ni es hijo, ni tiene intereses ningunos en este distrito, ni tan sólo es hijo de esta Provincia, sino que ni lo es de Cataluña” i que a més era un “decidido y entusiasta librecambista”⁹¹. El periòdic republicà no podia entendre que els propietaris de l'APRV donessin suport a un candidat amb aquestes característiques:

[...] cómo pueden darle su protección y sus votos los conservadores de este distrito? Ellos que tanto blasonan, y con justicia, de sus ideas económicas, y políticamente tan contrarios son del cunerismo, decididos adversarios seán, sin ninguna duda, de la impuesta candidatura. Cuando la Asociación de propietarios rurales del Vallés se mueve y agita para levantar el espíritu público de esta comarca en pro de las ideas económicas favorables á la Agricultura y á la Industria, no es de esperar que sus asociados que caigan en la aberración de amparar á un adversario de sus buenos y nobles propósitos. No esperamos otra cosa de los Sres. Argila, Maspons, Molina y otros, de esta villa; no es de esperar de los Sres. Pareras, Roselló, Nualart, Blancafort y demás de La Garriga; no lo es de los Sres Ferran de Mollet, Rovira de Llerona, Puig de Llissá, Brustenga de Santa Eulalia y de tantos y tantos otros. Sólo pueden ser defensores de tan desatentada candidatura los despechados, los que, ahogándose en un mar de impopularidad, para salvarse se agarran á un clavo ardiendo, sin parar mientes en que, para satisfacer sus deseos de desquite, pueden causar daño inmenso al país”.⁹²

La candidatura de Comenge es retiraria finalment a la vigília de les eleccions, “no habiendo logrado darle vida los tres ó cuatro sugetos que lo intentaron”⁹³ i fou elegit diputat Joaquim Ferratges de Mesa, germà del Marquès de Montroig⁹⁴; però aquesta anècdota ens identifica un cop més l'APRV amb els conservadors del districte.

No fou fins als anys del canvi de segle que aquesta identificació amb el partit conservador va canviar, en benefici del moviment catalanista. Com hem vist,

⁹⁰ “¿Quién es Comenge?”, *El Congost*, 1.1.1888.

⁹¹ Rafael Comenge Dalmau (1856-1934), nascut a Alberique (València) fou periodista i polític, havent representat diversos districtes en el Congrés de Diputats. L'any 1912 fou Governador Civil de Málaga.

⁹² “¿Quién es Comenge?”, *El Congost*, 1.1.1888

⁹³ *El Congost*, 12.1.1888.

⁹⁴ Antoni Ferratges i Mesa (1839-1909), primer Marquès de Montroig (1887), fou Diputat a Corts pel districte de Granollers (1881-1887 i 1891-1895) i després Senador des del 1896. Primerament liberal, passà després al partit maurista. L'any 1871 també fou Governador Civil de Girona.

l'incipient catalanisme va comptar amb alguns adeptes entre els membres de l'APRV i en el seu període inicial l'entitat es posicionà al seu favor en alguns moments. Ho va fer, per exemple, en defensa del dret foral català, d'acord amb la petició realitzada des del Congrés Catalanista celebrat l'octubre de 1880. Aquesta petició, que fou recollida pel *Diario de Barcelona* del 17 de novembre, demanava que les Corts refusessin la projectada unificació dels codis civils i proposava la codificació legal dels forals existents. El 20 de desembre de 1880 l'APRV acordà elevar a les Corts una petició d'acord amb la que li havia dirigit del Congrés Catalanista el 14 d'octubre i a més dirigí a altres entitats "germanes", com ara l'Associació d'Excursions Catalana, perquè s'adherissin a la petició⁹⁵. Tot i així, en el seu requeriment, l'APRV va voler marcar distàncies amb el moviment catalanista i féu constar que el fet de prendre aquesta iniciativa no s'havia d'entendre que es fés solidària amb l'esperit i les tendències del Congrés Catalanista. El que havia propiciat la iniciativa era més aviat el perill que suposava la unificació dels codis civils per a l'estructura tradicional del camp català i, per aquesta raó, quan l'any 1889 es reactivà la campanya de defensa del codi civil català, l'APRV va alinear-se de no amb els catalanistes: en un manifest d'Àngel Guimerà titulat "La Lliga de Catalunya a sos compatriotes" recolzat per una majoria de centres catalanistes, hi havia de nou l'adhesió de l'APRV⁹⁶. En aquells moments, però, el catalanisme encara no era una tendència majoritària entre els membres de l'APRV. Tal com explica Maspons i Camarasa, el seu predomini va necessitar d'un canvi generacional:

*"[...] la dalla de la mort i la evolució del pensament i dels sentiments públics anaven prenent adeptes al partit conservador i a tots els altres [...]. Se succeïa la natural renovació de persones i les que restaven en peu anaven afluixant els lligams de dependència dels partits polítics que poc o molt eren influïts per els nous corrents; aquests nous idearis pro-Catalunya varen guanyar-se la simpatia dels principals agricultors de la Comarca, vells i joves, tenint la seva completa adhesió, fora de molt poques excepcions, quant en 1901 va fundar-se la Cambra Agrícola Oficial del Vallès"*⁹⁷.

⁹⁵ En la reunió de l'Associació d'Excursions Catalana del 14 de gener de 1881 es posà en discussió l'acord a prendre davant el requeriment de l'APRV i s'encarregà a una comissió que en redactés una exposició (Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya: Associació d'Excursions Catalana, *Llibre d'actes de la Junta General, 1878-1881*).

⁹⁶ *El Sanpolech*, 5.1890. Entre les entitats de caràcter econòmic que s'adhereixen a l'escrit d'Àngel Guimerà hi ha, a més de l'APRV, el Centre Català, Agrícola é Industrial de Vich y sa comarca, amb Francesc de P. Masferrer com a president, i el Foment de la Agricultura de Badalona, amb Josep Ventura i Gausachs de president.

⁹⁷ *Informe de l'Associació...*, pàg. XIV.

Aquest canvi era fruit d'un context molt diferent: la mobilització agrarista dels anys noranta va tenir també els seus efectes a la comarca del Vallès Oriental i va donar lloc a la reorganització de l'APRV a partir de 1898, com veurem més endavant⁹⁸.

El fet que resulta sorprenent és el retard amb què es produí aquesta mobilització: des del mes de gener de 1888, en què es celebrà el *meeting* de propaganda organitzat amb l'IACSI, l'APRV va passar deu anys pràcticament inactiva. L'acte de propaganda del gener de 1888 no va suposar l'esperada reactivació de l'entitat i el 5 d'abril la junta directiva va decidir donar de baixa molts socis que no pagaven la quota. En aquells moments, tal com havia denunciat el seu president en l'acte de propaganda del mes de gener, l'entitat tenia només una trentena d'associats i un mes després, a la vista de les baixes dels socis i dels problemes de finançament, s'acordà la seva dissolució⁹⁹.

El fet que l'acta d'aquella reunió, celebrada el 3 de maig de 1888, no fos signada fa suposar que la decisió no s'arribà a portar a terme, però l'APRV va deixar de tenir vida activa. El mes de desembre, quan es féu una crida als contribuents del Vallès per unir-se a la campanya de la *Liga Agraria* en defensa de les classes propietàries i de la regeneració econòmica del país, no hi constava la participació de l'Associació. En el manifest, signat a Granollers el desembre de 1888, després de constatar que "*la situación económica es desconsoladora*", es feia una crida perquè

*"la Liga Agraria, cuya bandera de regeneración económica se halla ya implantada en casi todas las provincias, ondee hasta el último rincón de la Monarquía [...] Contribuyentes del Vallés; escuchad la voz de los que son vuestros compañeros, perseverad en vuestra fe los que estáis asociados; abrid los ojos a la luz los que vivís en la apatía y estáis aún dominados por la indiferencia, e inspirados en el mismo sentimiento de patriotismo, unámonos, a fin de asegurar los resultados que de su existencia se promete la Liga Agraria"*¹⁰⁰.

No hi ha notícies de l'APRV fins al mes de març de 1893, quan va celebrar-se a Granollers una reunió presidida per Jaume Fonolleda (president de l'APRV) i amb la presència de Francesc X. Tobella, en representació de l'IACSI, i de Modest Lleó, del Centre Agrícola del Penedès. L'objectiu de la reunió, que va tenir lloc al Casino de

⁹⁸ Vegeu l'apartat 6.3.1.

⁹⁹ La decisió de donar de baixa els socis que no pagaven les quotes fou presa en una reunió el 5 d'abril sota la presidència de Ramon Pareras. Una setmana més tard, es produí la renovació de la junta directiva, essent nomenat president Josep Mas. En una reunió del 26 d'abril, Pareras va donar possessió als elegits, però en canvi la reunió del 3 de maig de 1888 en què s'acordà dissoldre l'APRV estigué presidida per Pareras.

¹⁰⁰ *Crónica de Granollers*, 8.12.1888.

Granollers, era donar resposta als Reials Decrets del 4 i 28 de febrer de 1893 en relació a l'ocultació de riquesa rústica. S'acordà que les juntes pericials i els alcaldes i secretaris dels diferents ajuntaments de la comarca remetrien una nota a la comissió permanent de Granollers, perquè aquesta, a partir d'aquests informes, pogués demostrar que *“la riquesa agrària del Vallés ha sofert una marcada depreciació després del últim amillament, deguda á la invasió filoxèrica y á otras concausas”* i com a conseqüència fer present a la superioritat *“que'ls que tingan amagat se trovan encara gravats per un tipo de contribució major de la que'ls hi correspon”*¹⁰¹.

Després d'aquesta reunió de Granollers es celebraren moltes més reunions i assemblees a la seu de l'IACSI, el qual va pressionar al Govern perquè només fos considerada riquesa amagada l'ocultació de terres i les gestions es perllongaren durant mesos. El desembre de 1893, quan el president de l'APRV, Jaume Fonolleda, va convocar una reunió general *“pera tractar, entre altres objectes, de la reorganización de la mateixa, haventse pres alguns acorts que fan esperar un bonich pervindre á tan útil asociació”*¹⁰². Hi ha constància de la renovació de càrrecs de la junta en una reunió general del 20 de desembre de 1894¹⁰³; però aquesta és la darrera reunió general fins al 27 de gener de 1898, és a dir que fins a aquesta data l'activitat de l'APRV fou nul·la¹⁰⁴.

D'aquesta època es conserva un manuscrit de Pere Maspons, en què descrivia l'estat d'endarreriment en què estava sumida l'agricultura comarcal i s'indignava perquè *“teniendo un clima tan benéfico y terreno tan fértil, nos veamos en el caso preciso de confesar nuestro atraso”*:

“Ignorante por lo regular en esta comarca la gran familia agrícola, rutinarios por lo general y sin saberse salir de lo que sus antepasados hacían, no saben buscar medios de ahorrar trabajo y ganar tiempo y, por consiguiente, sus productos han de salir caros y se hallan en el caso de no poder competir sus productos en baratura á los importados de otros puntos más adelantados. Yo sé bien que no saldría á cuenta á la generalidad de los labradores el proveerse de máquinas que le ahorrara trabajo y tiempo, pues las propiedades son demasiado chicas, y por consiguiente el capital invertido en máquinas no le produciría un interés suficiente; pero sin embargo,

¹⁰¹ *La Pagesia*, 1.4.1893.

¹⁰² M. de la Vall, “Granollers”, *La Renaixensa*, 29.12.1893.

¹⁰³ En aquesta reunió fou nomenat president Antoni Blancafort i van deixar els càrrecs de president i secretari, respectivament, Jaume Fonolleda i Francesc Simó.

¹⁰⁴ En la reunió del 27.1.1898 es llegí l'acta del 20.12.1894, és a dir que era la darrera reunió celebrada i el president diu que *“cal tornar a la vida activa”*.

*creemos hay un gran remedio a este gran mal. Parécenos que podría muy bien ladearse esta gran valla que nos separa en adelanto á otras naciones con el sistema de asociación: ninguna dificultad creemos se opone á que varios labradores vecinos se asocien y hagan fondos comunes para comprar las máquinas y utensilios que reclaman el adelanto y el deseo de mejorar. Entonces podrían servirse mutuamente de los aparejos comunes y concretándose por de pronto á ser simples imitadores, pues creemos que no es tiempo aun de ensayo y sí sólo de imitación. Y no hay más, ó seguir este camino ó el de la ruina, y cuidado que á no tardar nos conducirá al abismo*¹⁰⁵.

El fet que no donés cap referència d'alguna associació agrària de la comarca, fa pensar que no contemplava la possibilitat que l'APRV pogués servir de base a aquesta voluntat modernitzadora. En un article publicat l'any 1895, Pere Maspons insistia en què el Govern, encara que apliqués mesures proteccionistes, no podria evitar la situació crítica dels agricultors i que només l'associacionisme podia aportar solucions, amb l'adquisició de màquines entre diversos propietaris i l'establiment de determinades d'industries domèstiques, com ara l'elaboració de fècules de patata, del midó, de mantegues i formatges, la conserva de tota classe de fruites, i fins i tot l'assaig del conreu del cacahuet per a l'obtenció de l'oli:

*“Lo pagés, a més de cultivador de sas terras ha d'ésser també industrial. Si poguessin realisarse las ideas apuntadas, creyem segur que's conseguiria obtener preus més elevats per las primeras matèrias, quedant encara molts residuos utilizables pera l'alimentació del bestiar. Tinguis present que l'unió és la forsa: los problemas apuntats no són realisables per cap propietario del Vallés aisladament (cuasi bé podem consignarho en absolut), però los creyem perfectamente factibles en la generalitat dels cassos unintse en sociedad varis d'ells*¹⁰⁶.

Amb aquestes consideracions ja anticipava el discurs bàsic de la mobilització agrarista del final del segle, que partia de dues premisses: “1^a, *tenim de desnganyarnos del tot de la acció gubernativa en profit dels interessos generals agrícols, y 2^a que és indispensable, perquè l'agricultura emprengui'l camí del progrés, que'ns valguem y refiem de nosaltres mateixos, associantnos y fomentant el moviment cooperatiu que per tots indrets s'observa*¹⁰⁷. Aquestes consideracions portarien els propietaris del Vallès a reorganitzar la vella APRV a partir de 1898 i, en un pas més, l'any 1901, a fundar una nova entitat més operativa: la Cambra Agrícola

¹⁰⁵ ACMV, caixa 3: Vallès. Es tracta, molt probablement, d'un borrador de l'article que publicà a *La Granolaria* l'any 1895.

¹⁰⁶ P. Maspons, “Granollers agrícola”, *La Granolaria*, 2.9.1895.

¹⁰⁷ CAOV: Mem. 1903.

del Vallès. Durant aquests anys del canvi de segle, immersa en l'ambient regeneracionista i en la mobilització agrarista que s'estava produint arreu de Catalunya, l'APRV entrà en una dinàmica totalment nova, que s'explicarà en un proper apartat. Abans, però, cal fer un balanç de l'actuació de l'APRV durant aquest darrer quart del segle.

2.4. Balanç: els límits de l'actuació de l'Associació de Propietaris del Vallès

L'APRV fou una de les primeres societats agrícoles locals que es fundaren a Catalunya i, malgrat les discontinuïtats de la seva activitat, va perllongar la seva vida durant vint-i-cinc anys. D'aquesta manera, s'establí una connexió entre l'antiga Subdelegació de l'IACSI a Granollers de mitjan segle XIX i la Cambra Agrícola del Vallès fundada l'any 1901, en un interval temporal que abasta tres generacions, ben personificades en el cas dels Maspons de Granollers, però també dels Dachs de la Garriga, dels Mas de Palaudàries i dels Oller de Castellterçol, o bé dues generacions en altres casos, com el dels Alguer Suari de Cardedeu o dels Rovira de Villar de Llerona. La capacitat per articular aquest grup social durant un lapse de temps tan llarg és remarcable i, probablement, l'actiu més important en el balanç de l'actuació de l'APRV, sobretot tenint en compte que en aquella època era pràcticament l'única associació d'àmbit comarcal.

Aquest grup social era molt homogeni des del punt de vista social i econòmic (i en bona part també a nivell polític, com hem vist), reforçava aquesta unió per mitjà dels vincles familiars i tenia una projecció important en la vida social de la comarca. Probablement fou aquest relleu social dels seus dirigents, més que no pas l'activitat de l'APRV, el que li donà una presència sobresortint: en una memòria descriptiva del Vallès premiada en el Certamen del Casino de Granollers de l'any 1886, s'hi refereix dient que Granollers "*cuenta también con la importante Asociación de propietarios rurales del Vallés, y algunas sociedades de recreo, entre las que merece particular mención el Casino de Granollers*"¹⁰⁸.

Aquesta homogeneïtat com a grup social també va posar límits a la seva activitat: les iniciatives de l'APRV mai no van transcendir l'estret cercle de propietaris il·lustrats que els dies de mercat es reunien al local social per posar en comú les seves preocupacions. Encara que fossin propietaris cultes i atents als canvis tècnics, els seus esforços per a la difusió de millores tècniques i productives havia de tenir

¹⁰⁸ Juan Cadevall Diars, *Nociones de geografía física, descriptiva e histórica del Vallés*, manuscrit conservat a la Biblioteca Popular de Granollers. Fou publicat més tard per l'autor en la seva *Flora del Vallés*, memòria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol II, Barcelona 1892-1900, pàg. 1-138.

una incidència molt limitada. D'altra banda, la seva actuació sovint es va limitar a seguir les iniciatives de l'IACSI, amb el qual s'identificava totalment. Una d'aquestes iniciatives dirigides a donar resposta a la crisi finisecular, fou l'intent d'importar mà d'obra de l'Aragó per tal de combatre la carestia dels jornals agraris. Aquell intent no donà resultat perquè, segons explicava Ramon Pareras, "*los aragonesos cultivan de una manera molt diferent de nosaltres y per las dificultats que'n la pràctica oferia la subdivisió de las collas de gent que de allí havian vingut junts y junts volían treballar, y com aquí la propietat está tan sub-dividida, fracassá lo consabut projecte*"¹⁰⁹. És significatiu que una iniciativa orientada a paliar un problema local partís dels dirigents de l'IACSI, els quals per mitjà de Fèlix Ferran es posaren en contacte amb l'APRV.

L'APRV tampoc desenvolupà cap tipus d'activitat cooperativa, en el sentit que reclamava Pere Maspons per tal de combatre l'endarreriment tècnic que ell advertia a la comarca. Davant dels problemes que presentava l'agricultura comarcal la seva actuació fou, principalment, la defensa dels seus interessos econòmics com a grup de pressió organitzat, tot realitzant gestions davant dels poders públics i, també en aquesta faceta va seguir fonamentalment les iniciatives de l'IACSI.

Si les iniciatives d'aquests propietaris en el terreny de la modernització agrària de la comarca van tenir resultats escassos, en canvi la seva actuació conjunta podia posar obstacles al desenvolupament industrial. Aquesta és la hipòtesi que defensava J. Jordana, el qual atribuïa a l'actuació de l'APRV un dels factors de la debilitat de la industrialització comarcal durant el segle XIX¹¹⁰. Citava els testimonis de J. Vidal i Jumbert i d'Esteve Garrell, que en podien tenir records personals i que feien referència a una acció concertada dels propietaris en aquest sentit. Segons l'escriptor granollerí Vidal i Jumbert,

*"per allà mitjants del segle passat, quan la fabricació tractá d'extendre's per Catalunya, es pensá en instal·lar-ne a Granollers, donada la seva situació i l'abundància d'aigües. S'intentá comprar terrenys. Però els seus duenyos, instats i apoiats pels que manaven, estaments de senyors i de menestrals, refusaven vendre o ascensar. Un propietari de Palou amb terrenys a la vila, del tracte fet, se obtingué fer-le'n desdir. Passada aquella febra, a l'iniciar-se la nostra indústria fabril, ho tingué de realitzar d'una manera migrada"*¹¹¹.

¹⁰⁹ R. Pareras Noguera, "La crisis de la propietat rústica II", *La Veu del Vallès*, 17.4.1898.

¹¹⁰ Jordi Abel i Jacint Jordana, *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Barcelona, El Racó del Llibre de Text, 1987, pàg. 215.

¹¹¹ J. Vidal i Jumbert, "Granollers, comercial i industrial III", *Diari de Granollers*, núm. 445 (25.8.1927).

L'any 1915 Esteve Garrell també feia referència al "*moviment industrial que tant poc camí ha fet, gracies als obstacles que casi tots els propietaris hi han posat, amb ses exigencies egoistes per la por de perdre l'hegemonia en la direcció dels negocis de la Vila*"¹¹². La industrialització moderna de Granollers començà precisament a mitjans de la dècada de 1870, acabada la darrera guerra carlina (que a Granollers i a la seva comarca va tenir tràgics episodis¹¹³), és a dir a la mateixa època que es fundà l'APRV. A partir d'aleshores la divergència entre la ciutat de Granollers, en procés d'industrialització, i la resta de la comarca, amb una base econòmica encara molt basada en l'agricultura, no deixà d'accentuar-se. És difícil d'estimar fins a quin punt l'organització dels propietaris rurals va interferir en el desenvolupament industrial de la comarca; però els testimonis de Vidal i Jumbert i de Garrell posen de manifest que, als ulls dels contemporanis, el poder dels propietaris comarcals era considerable i que en el manteniment d'aquell *status quo* actuaven coordinats. Aquesta fou, sens dubte, la funció de l'APRV i, com veurem més endavant, també de la Cambra Agrícola del Vallès.

6.3. La mobilització dels grans propietaris en el canvi de segle

6.3.1. La reactivació de l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès (1898-1901)

A l'inici de l'any 1898 l'APRV va reemprendre l'activitat. El 6 de gener llençava una circular convocant una reunió general al nou local, en què es donarien a conèixer les noves bases amb les que s'organitzaria l'entitat i s'elegiria una nova junta:

"La Junta Directiva de la Antigua 'Asociación de Propietarios del Vallés', en vista de las necesidades cada día crecientes de unirnos y de auxiliarnos mutuamente para hacer frente a cuantos atropellos y vejaciones son víctimas nuestras propiedades, ha creído necesario reorganizarse y emprender una campaña en defensa de nuestros sagrados intereses. [...] No hemos de demostrarle nuevamente la necesidad de agruparnos. Todos estamos convencidos de que la unión es la fuerza y de que sin la unión no

¹¹² Esteve Garrell, "Granollers, abans i ara", *Programa Comercial de les Festes de 1915*, Granollers.

¹¹³ El 17 de gener de 1875 Granollers va patir l'assalt d'uns tres mil carlins que saquejaren i cremaren la vila i segrestaren l'alcalde (Pere Maspons i Cadafalch) i trenta tres convilatans més fins a fer-se efectiu un alt rescat (Josep M. Farnés, "L'assalt a Granollers pels carlins", *Ponències del Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers*, Granollers, 1984, pàg. 127-145).

*hay resistencia posible. Por lo mismo suplicamos muy encarecidamente venga á ella, y de que procure vengan también sus amigos*¹¹⁴.

El que la retornà la vida a l'APRV fou la defensa enfront de l'augment del pes de les contribucions que, en la darrera dècada del segle, es sumà a la caiguda dels preus agrícoles i de la renda de la terra. La reacció esclatà cap al final de l'any 1897, com a conseqüència d'unes investigacions "*que com vol de llagosta que s'estén per tot arreu pera devorarho tot*"¹¹⁵ d'uns agents de la companyia arrendatària de contribucions de la província de Barcelona, que comptava amb àmplies prerrogatives per les disposicions del ministre conservador. Un gran nombre de propietaris de la comarca es reuniren a Granollers "*pera acordar los medís de que podrán valerse pera defensarse*"¹¹⁶. En aquesta "*trascendental reunió*", que va tenir lloc al Casino de Granollers el 25 d'octubre de 1897 i que —segons la crònica— aplegà "*els elements de més valua baix tots conceptes de la classe agrícola de la comarca*", en sortí una ferma protesta contra el sistema de tributació a Espanya i "*excitacions vehemets de que's constituheixin colectivitats poderosas pera salvar los efectos de la crisi general y oposarse á las vexacions que sovint ocasiona ó afavoreix la centralisació á que estem subjectes*"¹¹⁷.

D'acord amb aquesta idea, es plantejà la necessitat de reorganitzar l'APRV "*d'una manera que sia durable y práctica*" atès que "*desde molt temps arrastra vida passiva y anèmica*", i es prengué l'acord de "*celebrar un gran meeting no solament pera fer veurer la necessitat de acabar ab la anómala situació regnant ab motiu de las investigacions, sinó pera formular diferentes conclusions sobre la manera y forma com és precís que s'organisi un bon sistema general de contribucions*"¹¹⁸. Aquest "*meeting de contribuyents*" va tenir lloc al mateix Casino de Granollers el 25 de novembre de 1897. En els dies previs s'havien repartit per tota la comarca uns fulls informatius redactats en català signats "*per los més coneguts propietaris*", convidant a la reunió. Jaume Maspons i Camarasa, aleshores corresponsal de *La Renaixensa* a Granollers, feia notar que "*aixís com la llengua catalana ha servit pera la redacció de la convocatòria, també será la única que s'usará en la reunió que's prepara*" fet

¹¹⁴ El manifest estava signat pels membres de la junta: Antoni Blancafort (la Garriga), Josep M. Draper (l'Ametlla), Josep Mas (Palau d'Àries), Antoni d'Argila (Granollers), Jaume Fonolleda (Mollet), Josep Rovira de Villar (Llerona) i Josep Margenat (Sant Eulàlia de Ronçana). Cal remarcar que la mateixa junta directiva es refereix a l'*Antiga* Associació de Propietaris del Vallès.

¹¹⁵ *La Renaixensa*, 24.10. 1897.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *La Renaixensa*, 3.11.1897.

¹¹⁸ *Ibidem*.

pel qual les conclusions que serien aprovades en la reunió “*estaran en essència complertament d’acort ab las que té formuladas lo catalanisme*”¹¹⁹. Uns dies després esmentava el “*gratíssim recort*” que havia deixat la reunió, a la qual els organitzadors havien donat “*el to més escayent, inspirantse en lo verdader esperit de la terra*” i, fent-se ressò d’un anunci de subhasta per falta de pagament de la contribució d’una cinquantena de finques rústiques i urbanes del districte de Caldes de Montbui, conclouïa:

*“Encara que no fos per convicció y per sentiment, fets com aquestos haurían de fer voler lo govern y la administració de Catalunya per nosaltres mateixos. ¡Tant de bó lo de Cuba pogués servir d’exemple á tots los catalans! ¡Visca la autonomia!”*¹²⁰.

Jaume Maspons, que va participar com a orador en la reunió de contribuents, fou un dels màxims organitzadors del moviment catalanista a la comarca¹²¹. A l’inici de 1898 acabava de convertir-se en el director del setmanari *La Veu del Vallès*, que havia començat a publicar-se el desembre de 1896 des de Ripollet, però que a partir de l’any 1898 “*ademés d’haver experimentat notables reformes [...] s’ha determinat á emprendre una enérgica campanya catalanista per tota la comarca*”¹²². Aquest periòdic seguia l’orientació política de *La Veu de Catalunya* (de la qual Jaume Maspons també era redactor) i, comptant amb corresponents en bona part dels pobles del Vallès Oriental, va aconseguir vertebrar el moviment catalanista a la comarca en aquests primers anys.

Aleshores ja existien alguns centres catalanistes: la primera associació catalanista de la comarca s’havia fundat a Mollet l’any 1896 per iniciativa de Vicenç Plantada i Fonolleda, el qual era considerat pels seus contemporanis com “*lo primer catalanista del Vallés*”¹²³; el primer de gener de 1898 es constituí, d’acord amb les bases de la Unió Catalanista, una agrupació catalanista a Sant Feliu de Codines¹²⁴, i aquell

¹¹⁹ *La Renaixensa*, 24.11.1897.

¹²⁰ *La Renaixensa*, 1.12.1897.

¹²¹ Vegeu *Catalanisme i agrarisme...*

¹²² *La Renaixensa*, 6.1.1898.

¹²³ F. Fonolleda, “En Vicents Plantada y Fonolleda de Mollet”, *L’Art del Pagès*, núm. 996, desembre de 1913. Vegeu també Jaume Maspons, “Els primers catalanistes a la Comarca”, *El Vallès Nou*, 1.12.1912 i “Lo Centre Català de Mollet”, *La Renaixensa*, 19.4.1896. Ferran Pérez va publicar les *Obres completes de Vicenç Plantada* (Centre d’Estudis Molletans – Institut d’Edicions de la Diputació de Barcelona, 1997 i 1998), amb un estudi introductori i una selecció dels seus escrits.

¹²⁴ *La Renaixensa*, 6.1.1898. La junta de l’Agrupació Catalanista de Sant Feliu de Codines estava composta de: Nicomedes Soler i Vallcorba (president), Josep Farnés i Corney (vicepresident), Joan Puigdomènech

mateix any s'en creà una altra a la Garriga també integrada en la Unió Catalanista, com ho acabaria fent, després d'un cert declivi, el Centre Català de Mollet¹²⁵. Amb anterioritat a la Garriga s'havia constituït una agrupació catalanista que no fou reconeguda per la Unió Catalanista. Segons Jaume Maspons era un grup *“malejat per influencias completament exóticas. Es de tendencias demagógicas, socialistas y fins comunistas, de manera [que] intentant portar á la práctica ideals utopichs, té una propietat colectiva: una vinya que es conreada per tots els socis y quins fruits tenen de ser... per tots els socis”*¹²⁶. El centre catalanista que es creà a la Garriga l'any 1898, en canvi *“el forman en general els propietaris, de gran prestigi molts d'ells al poble y á la comarca”*; d'entre aquests, J. Maspons reconeixia que *“alguns elements son despresos d'antigas collas políticas caciquistas, com ho son y s'explica perfectament, tants altres elements respectables de per tot arreu, que s'han acullit á las novas ideas que dominan en tot Catalunya”*¹²⁷.

Aquest grup *“mes ilustrat y mes poderós”* estava encapçalat per un dels dirigents de l'APRV, Ramon Pareras i Noguera, que fou un actiu catalanista de la primera hora: participà en el Primer Congrés Catalanista (1880), signà el *Missatge a la Reina Regent* (1888) i fou delegat en les assemblees de la Unió Catalanista a diferents localitats de Catalunya¹²⁸. En l'Assemblea de Manresa (1892) va presentar una esmena demanant la creació de sindicats agrícoles locals i comarcals per al foment de l'agricultura:

“Obligada la pagesalla, per son modo de ser, á viurer aislada pel pla ó per la serra, no li és possib le de cap manera reunirse ab freqüència pera defensar sos interessos contra las pretensions dels governants, com fàcilment poden ferho'ls industrials, que, comunment viuhen ó tenen relaciones activas y constants en grans centres de població. De res los hi servirán los drets individuals als pobres pagesos, sino tenen un medi prácticich de fersels respectar, y jo no'n conech altre de millor que darli la organizació dels Sindicats Agrícoles. Los governs centralisadors han abusat de sa paciència especialment ab la exacció estremada dels impostos, sens recordarse may de sas necessitats, y si se'n han recordat alguna vegada ha sigut tan sols

(secretari), Albert Rosàs i Macià (tresorer-comptador) i Joan Deu i Roura, Carles Vila i Massanet i Emili Serra i Mach (vocals).

¹²⁵ L'any 1898 es reelegí la junta del Centre Català de Mollet en les mateixes que l'havien encapçalat des de la seva fundació l'any 1896: Vicenç Plantada (president), Joan Vallmitjana (vicepresident), Joan Torrens (tresorer), Joan Mayol (comptador), Joan Rosés (bibliotecari) i Isidre Plantada (secretari). Reconvertit en Agrupació Catalanista, entrà a formar part de la Unió Catalanista el 22 d'agost de 1899 i l'any 1905 era l'única de la comarca que encara hi continuava adherida.

¹²⁶ ACMV, lligall 29: manuscrit sense datar.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Vegeu la nota biogràfica en l'apèndix 28.

*pera esplotarlos més encara, veyentlos impotents pera resistir sas imposicions. Tinch lo ple convenciment de que'l medi que vos propono faría un gran bé á la gent del camp, perquè's pot dir que parcialment ja ha sigut ensajat donant bons resultats en la práctica*¹²⁹

L'esmena es refeia a la base 7^a referent a la sobirania de Catalunya en el govern interior i, per tant, era totalment desatinada i Lluís Domènech i Montaner, en nom de la ponència, li recomanà que la retirés per reservar-la, si venia al cas, per altres deliberacions. És, per tant, un fet anecdòtic; però també significatiu de la vinculació de les aspiracions catalanistes amb la mobilització agrarista promoguda des dels propietaris rurals enfront de la situació de crisi de l'agricultura. Com hem vist, ambdós moviments van tenir molts punts de contacte i sovint confluïren en la necessitat de donar resposta a la crisi econòmica, social i política de l'Espanya de l'època¹³⁰.

A la comarca del Vallès Oriental la participació dels grans propietaris rurals en l'organització del moviment catalanista va ser un fet remarcable, que va implicar no només individualment a alguns propietaris, com ara Ramon Pareras o el mateix Jaume Maspons, sinó també les seves organitzacions corporatives. En tenim un exemple en la reunió de contribuents de l'any 1897. Entre els organitzadors de l'acte hi havia els membres de la junta de l'APRV, els quals haurien començat a mostrar-se permeables al discurs catalanista, encara que no sempre fos —tal com deia Jaume Maspons— “*per convicció y per sentiment*”. Hem vist que en el seu període inicial l'APRV ja s'havia posicionat a favor d'algunes iniciatives del catalanisme incipient, com ara la defensa del dret foral (1880) o del dret civil català (1889), tot i que intentava marcar unes distàncies¹³¹. En aquests darrers anys del segle la identificació amb el catalanisme fou molt més clara, com es veu ja en la reunió de contribuents del novembre de 1897.

El “*meeting de contribuyents*” fou presidit pel secretari de l'APRV, Josep M. Draper, el qual va explicar que els propietaris perjudicats per les investigacions “*havían tingut la sort de trobar un hermós puntal pera sos treballs en la Associació de propietaris del Vallés, que de comú acort ab ells y guiats per un mateix interés de justicia y de moralitat havían conseguit despertar [de] la indiferència tan arrelada entre la gent del camp*” i que, davant de “*lo críticas que són las actuals*

¹²⁹ Unió Catalanista, *Deliberacions de la Primera Assemblea General de delegats de la Unió Catalanista tinguda a Manresa en lo mes de mars de 1892*, (edició facsímil), Vic, Eumo, 1991, pàg. 155-156.

¹³⁰ Apartat 1.1.3. Vegeu també *Catalanisme i Agrarisme...*, pp. 23-29.

¹³¹ Vegeu l'apartat 6.2.3.

*circunstancias per que atravessa'l contribuyent, declará que may més que ara s'imposa la unió*¹³². Hi van intervenir, a més de Josep M. Draper, Josep de Rosselló (expresident de l'APRV), Jaume Maspons i Camarasa (advocat i fill d'un dels fundadors de l'entitat, Pere Maspons), Marià Fortuny (propietari rural i advocat del Col·legi de Barcelona i del Jutjat de Granollers), Josep Zulueta (president de la Lliga de Productors de Catalunya) i també va prendre la paraula el propietari de la Garriga i també expresident de l'APRV, Ramon Pareras i Noguera, el qual va fer "*atinadas consideracions sobre'ls mals de la política castellanista*"¹³³.

La Unió Catalanista s'adherí a l'acte i envià un telegrama felicitava calurosament la comissió organitzadora "per la iniciativa de reunir los contribuyents d'aqueixa comarca pera emprendre enérgica campanya encaminada á lograr radical modificació en sentit descentralisador del actual sistema tributari, origen de grans abusos é immoralitats"¹³⁴. Les intervencions també van anar més enllà de la protesta i van incidir en la reivindicació autonomista. Així, per exemple, Jaume Maspons va acabar el seu discurs "fent vots per que Catalunya, la més perjudicada per la absurda organització del Estat espanyol, pugui ben aviat despendres de la odiosa tutela á que en mala hora va deixarse subjectar". Marià Fortuny, significat tradicionalista, va començar el seu discurs exposant "*que'l trobarse voltat de gent que professa ideas de diferents colors és la millor prova de que tots al acudir á aquesta reunió ha deixat á la porta las sevas particulars meneras de pensar, per recordarse solzament de que son pares de família que deuen guardar los béns dels seus fills, y que són patricis que tenen de mirar pels interessos de la societat política que integran*"¹³⁵. Uns anys més tard, Marià Fortuny i Jaume Maspons tindrien un fort enfrontament de caire polític¹³⁶; però ambdós coincidien en atacar el "*despótich centralisme*", com es veurà

¹³² "Meeting de contribuyents a Granollers", *La Renaixensa*, 26.11.1897.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ "Meeting de contribuyents a Granollers", *La Renaixensa*, 26.11.1897. Entre les adhesions rebudes també hi havia la del catedràtic de la Universitat de Barcelona Joan de D. Trias, Francesc de S. Maspons i Labrés, Josep Solà i la del president de l'APRV, Antoni Blancafort. L'IACSI va estar representat pel baró de Purroy, i també hi envià representació la revista *L'Art del Pagès*.

¹³⁵ *La Renaixensa*, 26.11.1897.

¹³⁶ Com a conseqüència d'un article aparegut a *La Veu del Vallès*, Jaume Maspons responia a la seva disconformitat amb aquestes paraules: "*No'ns avenim y ho deploro, però no em ve de nou; vostè és carlí y jo catalanista: carlisme y catalanisme, duas corrents d'opinió que'n alguns punts cuasi semblan confondres, però que com més aumenta la que seguim nosaltres, més s'allunya de la que segueixen vostès, ó més vostès sembla que se'n apartan. No'ns avenim, ni may podrem avernirnos; y com que'l nostre procedir lo considerem ajustat als devers del catòlich y del patrici, no pensem modificarlo [...] dir d'una idea política com la carlina que és antipàtica és tot lo menos que podem dir, puig si vingués a tom no tindríam cap mirament, ans al contrari, ho consideraríam com un dever nostre lo emprendre una campanya tant enérgica com convingués contra'l partit carlí i qualsevolga de sas manifestacions*" (ACMV, lligall 8: Esborrany de carta de Jaume Maspons a Marià Fortuny, sense data).

en la campanya per a la fundació de la Cambra Agrícola l'any 1901, en la qual Fortuny també va participar amb la condició de soci honorari de l'APRV¹³⁷.

La campanya per aturar les investigacions fiscals va donar lloc, a la província de Barcelona, a la creació d'una Assemblea d'Associacions de contribuents federades i una comissió permanent que redactà un projecte d'agregació de la propietat i un estudi per a la reforma tributària a Espanya¹³⁸. Aquesta mobilització s'afegia a la que havia començat a promoure l'any 1895 la Lliga de Productors del Principat de Catalunya¹³⁹. El seu president, Josep Zulueta, va intervenir en el meeting de contribuents de Granollers per felicitar l'APRV per l'organització de l'acte i per explicar que *"no és aïslat, és la continuació d'una sèrie en què desde temps ha vingut prenent part la Lliga de Productors. La unió de pensament, donchs, existeix; sols falta la unió d'acció"*. La seva argumentació va centrar-se en la comparació de les contribucions que afectaven a Barcelona i a la resta d'Espanya, tot afirmant que *"ademés que hi ha á Espanya 17 milions d'hectàreas que no tributan, y com que á Catalunya tot ó casi tot està declarat, nosaltres tenim que pagar las faltas dels altres"*¹⁴⁰. Poc temps després, la Lliga de Productors celebraria una assemblea general a la seu de l'IACSI¹⁴¹, entitat amb la qual conflüïen en la mobilització agrarista. Precisament fou aleshores quan a l'IACSI es començaren a celebrar les *"converses d'agricultura"* de cada dimarts i en la primera de les reunions *"s'enrahoná de si seria convenient que'ls contribuyents per territorial s'agrupessin en sindicat ó gremi y concertessin ab lo Govern un cupo fixo de contribució, fent aquest gremi'l repartiment y la cobransa"*¹⁴².

La reunió de contribuents celebrat a Granollers va impulsar la reactivació de l'APRV. A la reunió general que celebrà el 27 de gener de 1898, que fou força concorreguda, s'elegí una nova junta, la qual, tot aprofitant els resultats del meeting del mes de novembre, havia de dinamitzar l'entitat després de tres anys d'inactivitat¹⁴³:

¹³⁷ El nomenament de Marià Fortuny i Josep Zulueta com a socis honoraris de l'APRV per la seva intervenció en el *meeting* de contribuents s'adoptà en la reunió general del 27.1.1898 a proposta de Pere Maspons i Cadafalch (*Informe de l'Associació...*, pàg. III). Marià Fortuny i Portell (Barcelona, 1856-1918) era propietari de la finca agrícola de Can Roger (el Molí de les Canyes) de Canovelles i de diversos terrenys a Granollers.

¹³⁸ *La Renaixensa*, 19.12.1897.

¹³⁹ Vegeu l'apartat 1.4.

¹⁴⁰ *La Renaixensa*, 26.11.1897.

¹⁴¹ *La Renaixensa*, 22.2.1898.

¹⁴² *La Renaixensa*, 21.1.1898.

¹⁴³ En la reunió general del 27.1.1898, que inicià un llibre d'actes, es llegí l'acta de la darrera sessió que datava del 20.12.1894 (*Informe de l'Associació...*, pàg. III).

**Junta de l'Associació de Propietaris
Rurals del Vallès (1898)**

Salvador Dachs i Pous (President)
Francesc de P. Torras i Sayol (Vicepresident)
Pere Maspons i Cadafalch (Comptable)
Antoni d'Argila i Matas (Tresorer)
Josep Rovira de Villar i Viver (Vocal)
Josep Margenat i Poch (Vocal)
Josep Maria Draper i Giroud (Secretari)

Aquesta nova junta estava presidida per Salvador Dachs, el qual seria reelegit consecutivament fins a la fundació de la Cambra Agrícola del Vallès, i que també va presidir la Cambra durant molts anys (1901-1907, 1914-1917) i va tenir un protagonisme destacat en altres associacions agràries de fora de la comarca¹⁴⁴. Francesc Torras és un altre dels protagonistes d'aquesta darrera etapa de l'APRV: fou elegit vicepresident i exercí aquest càrrec també durant molts anys en la Cambra, entre molts altres¹⁴⁵. Al costat d'aquestes dues personalitats extraordinàries, cal destacar la presència de dos nous dirigents que també formarien part de la primera junta de la Cambra Agrícola del Vallès: Josep Rovira de Villar, amb casa pairal a Llerona, que després de la mort de Salvador Dachs va presidir la Cambra i Josep Margenat, propietari de can Burguès (Santa Eulàlia de Ronçana)¹⁴⁶. Només dos membres, Antoni d'Argila i Josep M. Draper, que continuava com a secretari, havien format part de juntes anteriors. La nova junta directiva, doncs, s'havia renovat molt, una qüestió que era essencial per dinamitzar l'entitat.

Les primeres actuacions foren de recolzament a l'IACSI en les gestions per reduir la contribució i en la projectada Federació de societats agrícoles espanyoles promoguda des de la Lliga de Productors, però que va acabar impulsant l'IACSI¹⁴⁷. L'APRV va intervenir en la creació de la Federació *“ratificantnos en la nostra observació que ja lis habíam fet, ço es, ho fos previament regional, quedant los presidents de aquestas en comunicació y mutua intel·ligencia y reunintse en lo punt*

¹⁴⁴ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹⁴⁵ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹⁴⁶ Vegeu les notes biogràfiques a l'apèndix 28.

¹⁴⁷ En relació a la creació de la Federació de societats agrícoles espanyoles, l'*Informe de l'Associació...* (pàg. III-IV) donava compte que havia respost a la iniciativa de la Lliga de Productors; en efecte, des del començament del 1898 la Lliga estava intenant articular una proposta d'actuació conjunta de tots els centres agrícoles existents i, al mateix temps estimulante-ne, la creació a les localitats on encara no existissin (BCAT, 30.4.1898). Vegeu els apartats 1.4.4 i 4.3.1.

*ahont designassen, cuan creguessen convenient ferho*¹⁴⁸. Aquesta fou la solució adoptada finalment amb la creació de la FACB, atenent a la diversitat dels interessos agrícoles que hi havia a Espanya, sovint contraposats, i també a la vinculació que s'havia establert entre la mobilització agrarista i el moviment catalanista. La FACB va impulsar la creació de la Unión Agraria Española (1903), que agrupava les cinc federacions regionals existents, però aquestes van conservar una gran autonomia i la integració d'interessos no s'arribà a produir¹⁴⁹.

L'APRV fou una de les quinze associacions que va estar representada a l'acte de constitució de la FACB el 27 de febrer de 1899 a la seu de l'IACSI¹⁵⁰. En el congrés que la Federació celebrà a Reus aquell mateix any, s'aprovà la petició d'un concert econòmic per a Catalunya semblant al que tenia el País Basc. Les bases per al projectat concert econòmic foren presentades en un missatge signat pels presidents del Foment del Treball Nacional, que en fou el principal impulsor¹⁵¹, la Societat Econòmica d'Amics del País, l'IACSI, l'Ateneu Barcelonès i la Lliga de Defensa Industrial. L'APRV s'adherí a la petició, però pretenia una rectificació que accentués la protecció de l'agricultura i encarregà al secretari, Josep M. Draper, que fes un escrit als presidents que signaren el Missatge "*exposant els punts de mira d'aquesta Associació sobre el Concert econòmic*"¹⁵². Segons aquesta comunicació, signada el 7 de desembre de 1899, l'APRV s'adherí a la petició del concert

"como manifestación del vehemente deseo de que cambiara un estado de cosas que evidentemente conducen al país á la ruina [...] Esto explica la precipitada determinación, quizás irreflexiva, en apoyar todo cuanto tienda á un cambio que deje vislumbrar posible mejora. Pero al examinar friamente las precitadas Bases, con sentimiento debe consignar que no está conforme

¹⁴⁸ ACMV, lligall 22: carta de Josep M. Draper a Jaume Maspons, 30.11.1898.

¹⁴⁹ Apartat 4.3.2.

¹⁵⁰ En l'acte de constitució hi havia representades les següents entitats: IACSI, pel seu president, Marquès de Camps; Cambra Agrícola de Tortosa, pel Baró de Purroy; Cambra Agrícola de la Cellera, per A. Guerra; Associació de Propietaris Rurals del Vallès, per Salvador Dachs; Centre Agrícola del Pla del Penedès, per R. Vallès; Cambra Agrícola del Penedès, per M. Lleó; Foment de la Indústria, Comerç i Propietat de Girona, per P. Bassols; Associació d'Agricultors d'Arboç del Penedès, per J. Urgell; Cambra Agrícola de Lleida, pel Marquès d'Alfarràs; Unió Agrícola de Manresa, per M. Vallès; Associació Agrícola de Reus, per P. Font de Rubinat; Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú, per T. Creus; Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà, per A. Guerra; Cambra Agrícola de Maldà, per G. de Boladeres; Ateneu Barcelonès, per F. Gomis, i Cambra Agrícola de Catalunya, per J. M. Rius i Badia.

¹⁵¹ La petició d'un concert econòmic ja havia estat formulada pel Foment del Treball Nacional el novembre de 1897, quan es dirigí a la Diputació perquè concertés amb el Govern una quantia anual de contribució, tal com feien Navarra i les províncies basques. Tot i que es plantejava tan sols a nivell provincial, ja era un fet important, perquè —tal com ha assenyalat Borja de Riquer— "*era la primera reivindicació anticentralista formulada d'una forma oficial per una entitat representativa de la burgesia catalana*" (Borja de Riquer, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Ed. 62, 1977, pàg. 82).

¹⁵² *Informe de l'Associació...*, pàg. IV.

con lo que se expresa en la Base 5ª, ó sea lo de fijar, como cupo, la cantidad que resulte del promedio en el último quinquenio. Lo que desea la clase agrícola, en el orden económico, es lisa y llanamente una rebaja en los tributos y un cambio completo en los procedimientos de recaudación y apremio. Lo primero, por resultar aquellos insoportables; lo segundo por que en su espíritu, se socavan los fundamentos de la propiedad misma”¹⁵³.

L'APRV, preocupada fonamentalment pel pes de les contribucions, considerava que les Bases eren “*poco radicales*”, tot i que admetia que el Govern segurament no les acceptaria per “*exageradas*”. Aquestes Bases també foren motiu d'atenció per part de l'Agrupació Catalanista de Granollers, fundada per Jaume Maspons a les darreries de l'any 1899. Un dels primers acords adoptat en la mateixa reunió constituent d'aquesta agrupació, fou precisament la felicitació al Foment del Treball Nacional per la seva campanya en favor del concert econòmic, cosa que li significà l'amonestació de la junta permanent de la Unió Catalanista (a la qual acabava de sol·licitar l'ingrés), en considerar que s'havia adherit a una entitat no catalanista. *La Renaixensa* va arribar a posar en dubte que la sol·licitud d'ingrés a la Unió li fos acceptada i va rebre també les crítiques de l'Agrupació de Sant Feliu de Codines, la qual al mateix temps que la felicitava per la seva constitució li feia avinent que

“s'ha vist ab molt sentiment que un dels primers actes vostres al constituirvos ab entitat catalanista hagi sigut l'adherirvos á las migradas, raquícas y inacceptables bases del Concert del Foment de Barcelona, com fins ho ha regonegut una Associació no catalanista del mateix Granollers [en referència a l'APRV], y vos ho fem observar perquè sentim ne l'ánima que una entitat catalanista y encare mes de la comarca, segueixi diferent procedir que la Unió Catalanista, corporació única que avuy per avuy y avuy per sempre, fins á arribar á la completa realisació de nostres ideals, representa oficialmente á tot el catalanisme”¹⁵⁴.

Però segons Jaume Maspons el catalanisme no podia desentendre's de les preocupacions econòmiques que expressaven els diferents grups socials; al contrari, havia de posar-se al capdavant de la mobilització:

“els moviments populars no's fan ab motllo ni's desenrotllan ab la puresa d'un ideal. Deixarlos passar aquestos moviments com ho feu la Unió [Catalanista], per que no son tan perfectes com se voldria, es anar al suícidí.

¹⁵³ La comunicació està reproduïda a l'apèndix 18.

¹⁵⁴ LVV, 7.1.1900.

*Per aixó varem preferir que s'ensorrés la Unió Catalanista, que no pas el catalanisme*¹⁵⁵

Aquest catalanisme “possibilista”, que desembocaria en la fundació de la Lliga Regionalista, impregnà —com veurem— la Cambra Agrícola del Vallès, fundada des de l'APRV l'any 1901. La fundació d'aquesta entitat fou resultat d'un procés que s'inicia l'any 1898. Aquest any l'APRV inicià una dinàmica molt més activa: la primera manifestació és el lloguer d'un pis al bell mig de la vila de Granollers (al costat de la Fonda Europa, n'era el propietari Isidre Parellada) per instal·lar-hi la seu social. L'any següent renovà el mobiliari del local i inicià una campanya de proselitisme. Al començament de 1900, el president de l'APRV informava que s'havien enviat butlletes als propietaris de la comarca i que l'entitat havia tingut 21 noves incorporacions. El mes de juny s'acordà celebrar “*reunions mensuals de controversia*” i es portaren a terme diverses iniciatives, com ara un treball sobre la legislació de mines d'aigua que havia de constituir un “*projecte trascendental pera'ls interessos agrícoles de regar ab notables aprofitaments d'aygua tota aquesta comarca*”, que fou encarregat a Pere Maspons i Esteve Riera el 17 de gener de 1900¹⁵⁶; es va prendre posició a favor de la condonació de la tributació de les vinyes fil·loxadades i s'enviaren diversos telegrams demanant una rebaixa de contribució.

El canvi més important fou la modificació del reglament de l'entitat. El 15 de setembre de 1898 s'acordà una primera reforma i fins i tot s'acordà imprimir el nou reglament l'any següent, cosa que no és segur que es portés a terme, atès que no s'ha conservat. El primer de febrer de 1900 s'acordà una nova modificació del reglament, que fou presentada i admesa pel Governador Civil el 26 de març i que s'imprimí el mes de maig del mateix any¹⁵⁷. En aquesta nova versió, la modificació més important era la supressió de l'article segon del Reglament de l'any 1876, que establia que “*únicamente tienen derecho á ingresar en la Asociación, los propietarios de fincas rústicas de la comarca del Vallés*”¹⁵⁸. D'aquesta manera, pretenien eliminar

¹⁵⁵ “La ‘Unió Catalanista’ á Madrid”, *LVV*, 15.7.1900. Les divergències en el si del moviment catalanista al Vallès Oriental durant aquests anys del canvi de segle, es poden resseguir a *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 70 i ss., i també a Joan Carles Ferrer, “El catalanisme al Vallès Oriental: de la unitat a la divisió (1896-1905)”, *Lauro*, 5, 1993, pàg. 8-12.

¹⁵⁶ “Un gran projecte”, *LVV*, 11.2.1900. Segons aquesta font, “*pera cambiar impressions ab els principals propietaris, se personaren á la Asociación [de Propietaris Rurals del Vallès] D. Manuel Duran y Gost, acompanyat del Sr. Marquès d'Alós y dels nostres benvolguts companys de causa D. Joaquim Casas y Carbó, un dels socis fundadors de L'Avens y actual director de la important revista Catalonia, y D. Francisco Maspons y Anglasesell, notable publicista y catedrático que fou de la Universitat de Oñate*”.

¹⁵⁷ *Informe de l'Associació...*, pàg. IV.

¹⁵⁸ *Reglamento de la Asociación de Propietarios Rurales del Vallés*, Imprenta de Jaime Jepús Roviralta, Barcelona, 1876 (reproduït a l'apèndix 16).

les restriccions que havien convertit l'APRV en un cercle de propietaris molt tancat i que, per falta de renovació, havia acabat condemnant-la a la inactivitat. En aquesta línia aperturista, s'afegiren dos apartats més a l'article cinquè que a/ beneficiava el fill del soci dels mateixos drets del pare sense pagar quota, i b/ permetia la representació del propietari que visqués fora de la comarca a través del seu apoderat o del seu masover (apartats 6 i 7, respectivament). L'APRV seguia l'estratègia de l'IACSI encaminada a integrar nous sectors vinculats al món rural i adoptar una orientació més interclassista. Aquest seria l'objectiu de la fundació de la Cambra Agrícola del Vallès.

6.3.2. La fundació de la Cambra Agrícola del Vallès

La Cambra Agrícola Oficial del Vallès (CAOV) es fundà a Granollers el deu d'octubre de 1901. A més de la cambra fundada a Barcelona (1891) reconvertint la Unió Agrícola de Catalunya fundada l'any 1889, l'havien precedit les de Maldà (1891), Vilafranca del Penedès (1891), Tarragona (1891), Puigcerdà (1891), Tortosa (1892), el Vendrell (1894), Cellera de Ter (1894), Lleida (1899), Reus (1900) i Figueres (1900)¹⁵⁹.

El model a seguir fou precisament aquesta darrera entitat, que s'havia creat a Figueres a l'inici de l'any 1900 i que sens dubte fou la que va tenir una major implantació de les que es van crear a Catalunya¹⁶⁰. Quan una delegació de l'APRV es desplaçà a Figueres per "*anar á estudiar sobre el terreno el modo de funcionar d'una associació tal com l'havíam sommiada*"¹⁶¹, la Cambra de l'Empordà acabava de rebre la visita del Director General d'Agricultura, Rafael de la Viesca, estava a punt d'organitzar a Figueres el IV Congrés de la FACB. En la reunió general de l'APRV del 7 de març de 1901, en què Salvador Dachs fou reelegit president, aquest va donar compte "*de la anada a Figueres amb varis companys a estudiar el funcionament de la Cambra Agrícola de l'Empordà per tal de veure si se'n podia establir una semblant aquí*" i s'acceptà la idea de fundar una cambra agrícola comarcal¹⁶².

¹⁵⁹ Vegeu l'apartat 2.1.4.

¹⁶⁰ Vegeu l'apartat 3.3.

¹⁶¹ LVV, 13.10.1901.

¹⁶² Informe de l'Associació..., pàg. V.

La delegació de propietaris del Vallès —formada per Salvador Dachs, Francesc Torras, Frederic Ros, Antoni Cerdà, Josep Mayol i Josep Mas— va quedar vivament impressionada per tota aquesta activitat:

“Ante tal ejemplo, la Asociación de Propietarios del Vallés, de la que nos complacemos en formar parte, no podía permanecer indiferente, y movida de generoso impulso, se ha dedicado al estudio de la conveniencia de fundar en esta comarca una Cámara Agrícola que responda a sus necesidades”¹⁶³.

A Figueres foren rebuts per la junta de la Cambra Agrícola de l'Empordà, que els informà del seu funcionament així com del procés que havia seguit per constituir-se. Els mateixos components de la delegació, juntament amb Joan Alguer i Suari, que en aquella ocasió no va poder desplaçar-se a Figueres, es constituïrien en comissió organitzadora de la CAO¹⁶⁴. Del model associatiu que van poder conèixer a Figueres, els propietaris del Vallès van apreciar dos aspectes sobresortints, que s'adequaven als seus objectius: un era el funcionament cooperatiu, capaç d'imprimir a l'associació d'un nou dinamisme i, al mateix temps, d'estimular el creixement agrícola comarcal; l'altre, propiciat pel primer, que entre els seus socis s'hi trobaven barrejats *“el rich propietario, el menestral y el masover. Aixís deu esser, perquè tots tenen interessos que defensar, y sols poden defensarse estant units”¹⁶⁵*. La integració de la petita pagesia en les cambres agrícoles era essencial tant per al millorament tècnic i productiu, atès que eren els pagesos qui havien d'introduir aquestes millores, com també per evitar la conflictivitat social.

La preocupació per al desenvolupament tècnic i econòmic de l'agricultura era també molt present l'orientació que els propietaris del Vallès volien donar a la CAO: aquesta dedicaria una atenció especial a l'adquisició d'inputs agrícoles (adobs, sulfats de coure i de ferro, sofres, etc.) i al préstec a un interès mòdic, dues facetes de la seva activitat de les quals esperava aconseguir *“grandes y prontos beneficios”¹⁶⁶*; però aquestes no eren les úniques activitats orientades al desenvolupament agrari:

¹⁶³ A *los Agricultores del Vallés*, abril-maig 1901. (El manifest està reproduït a l'apèndix 19).

¹⁶⁴ La comissió organitzadora de la CAO estava composta pràcticament pels mateixos membres de la junta directiva de l'APRV de l'any 1900: Salvador Dachs i Pous (president), Francesc de P. Torras i Sayol (vicepresident), Esteve Riera i Llambí (Tresorer), Josep Mayol i Cladellas (comptador), Josep Alguer i Suari (vocal), Antoni Cerdà i Jornet (vocal) i Frederic Ros i Sallent (secretari).

¹⁶⁵ A *los Agricultores del Vallés...* En el reglament general de la Cambra Agrícola de l'Empordà, es feia constar que *“para ser socio se requiere ser español, propietario de fincas rústicas, parcero ú obrero agrícola, ó persona de saber reconocido en cualquier ramo de la agricultura”* (CAOE, *Reglamentos General y especiales de las Delegaciones, Subdelegaciones y Sucursales*, Figueres, Imprenta-Tarjetería de J. Serra, 1901, art. 3)

¹⁶⁶ A *los Agricultores del Vallés...*

“Además de estos dos puntos de indiscutible importancia y conveniencia para la vasta Comarca del Vallés, se desarrollarán al amparo de la Cámara Agrícola: conocimientos útiles para la agricultura; se practicarán pruebas de semillas, instrumentos de labranza etc. que una sola persona repara en hacerlo por lo caro y dificultoso; se promoverán concursos, congresos y conferencias que versen sobre algún tema agrario y cuantos actos fomenten las convenientes relaciones entre los payeses de la Comarca”¹⁶⁷.

Després de la crisi agrària del final del segle XIX els propietaris s’havien convençut de la necessitat ineludible d’introduir millores tècniques i productives en les seves explotacions si volien mantenir els nivells de renda de la terra. La creació d’una cambra agrícola podia constituir el mitjà per introduir les noves pràctiques agràries si aconseguia integrar-hi els masovers i parcers que treballaven en aquelles explotacions.

Al mateix temps, l’agrupació en una mateixa organització de *“los agricultores de esta Comarca, así propietarios como colonos y arrendatarios”* complia una funció *“moralizadora y humanitaria [...] constituyendo una entidad que, actuando como verdadero padre de familia, procure el bien moral y material de los asociados; armonize las aspiraciones de propietario y colono”¹⁶⁸*. L’interclassisme de l’associació era essencial per evitar la conflictivitat d’interessos existents en el món rural (de la diversitat dels quals eren ben conscients els organitzadors de la CAOv, tal com denota la cita anterior) i per mantenir —i fins i tot enfortir— el prestigi i la posició social que els propietaris encara ostentaven, atès que continuarien com a grup dirigent.

En aquest sentit, l’orientació de la CAOv s’assimilava a l’acció que va emprendre a Espanya el sindicalisme catòlic, preocupat fonamentalment per garantir la pau social amb la creació de sindicats mixtos, de propietaris i pagesos, sota el patronatge de l’Església. Tot i que la CAOv no fou mai una entitat pròpiament confessional, si que es considerava *“francamente católica”¹⁶⁹* i va buscar i va obtenir el recolzament de l’Església a la seva orientació. Per exemple, en la inauguració de la seva

¹⁶⁷ *Ibidem.*

¹⁶⁸ *Ibidem.*

¹⁶⁹ *“En primer lugar y para honra de la Cámara debemos hacer constar que es francamente católica, como lo demuestra la hermosa imagen de San Isidro, modelo de labradores cristianos, que adorna el domicilio social”* (CAOV: Mem. 1902). La imatge de Sant Isidre, que presidia la sala de sessions de la Cambra era molt necessària *“en una época, com la nostra, en que’l desgavell social se fa tant remarcable; en un temps en que tant interés hi ha, per part de certs vividors, en fer bullir las passions sociales entre la classe obrera; es molt necessari que al senzill pagés, que no te altre modo de viure que’l seu humil y fatigós treball, se li dongui un exemplar com Sant Isidro, quina vida demostrará que no constitueixen l’única felicitat els bens de la fortuna, y sí el viure conformats, cumplint ab els debers de cada estat”* (CAOV: Mem. 1904).

delegació de Caldes de Montbui, per exemple, el rector de la localitat declararia que la CAO V “*sembla'l crit d'avens de la gent d'ordre, ja que la bondat dels que la dirigeixen és garantia dels bons fins*” i acabaria recomanant la unió de propietaris i parcera “*sens la qual impera l'anarquia y la imperfecció*”¹⁷⁰.

L'interclassisme, a més, enfortiria l'acció dels propietaris com a grup de pressió “*per a fer valer els nostres interessos davant dels poders públics*”¹⁷¹. Aquest havia estat l'origen de l'antiga APRV i ho era també de la CAO V, tal com anunciaven els seus organitzadors, els quals encapçalaven el manifest amb la idea de “*la necesidad generalmente sentida en toda clase social, sea arte ú oficio, de organizarse en asociación para hacer valer y respetar los derechos de la clase y conseguir los deseos apetecidos*”¹⁷². Amb la nova entitat volien fer un front comú amb els petits propietaris, parcera i arrendataris, que sempre havien estat totalment al marge de l'activitat de l'APRV i, d'aquesta manera,

“aixamplar la seva esfera d'acció per fer participants dels beneficis que's poden obtenir de la associació á tots els elements agrícols, desde'l mes opulent hisendat al mes sencill pagés, a fi y efecte de que ab la aproximació y el contacte de todas las forsas profitosas de la comarca, se pogués constituir una sola entitat composta de milers de voluntats lligadas en una sola aspiració que la fes poderosa pera imposarse als atachs y contrarietats que sofreix l'agricultor, y que representés en tot lloch ahont fos convenient, els interessos agraris de la nostra comarca”¹⁷³.

Per trencar “*l'indiferentisme y desconfiansa*” que, segons el secretari de la CAO V, Frederic Ros, havia mantingut la pagesia comarcal en relació amb l'activitat de l'APRV, calia dotar l'associació d'un “*carácter eminentment práctic*”, és a dir, tal com argumentava Jaume Maspons, substituir una associació “*montada a l'antiga*” per una altra de “*constituhida a la moderna*”:

“En els nostres temps que son d'activitat pera el treball, de trafech, de constants innovacions, no serveixen els antichs organismes constituits pera la defensa y protecció d'interessos humans [...] Son temps de positivisme els

¹⁷⁰ LVC, 28.5.1904.

¹⁷¹ Intervenció de Josep M. Draper en l'acte de constitució de la Delegació de la Cambra Agrícola a Caldes de Montbui (*Llibre d'Actes de la Delegació de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés a Caldes de Montbui: acta del 23.5.1904*).

¹⁷² *A los Agricultores del Vallés...*

¹⁷³ Memòria llegida pel secretari de la comissió organitzadora de la CAO V en l'acte de constitució de l'entitat (RCAOV, 11.1901). L'orientació interclassista també es va concretar en una reducció de les quotes de soci: els socis de l'APRV pagaven 12 pessetes anuals (que podien pagar-se a raó d'una pesseta al mes) i la CAO V va rebaixar aquesta quantitat a 8 pessetes.

temps nostres: d'aquí que tota idea que ha d'encarnar en una colectivitat, tot iniciativa social, resulta infructuosa, si al darrera no hi va una utilitat immediata y de carácter práctic. Per aixó prenen una volada inmensa las corporacions que's constitueixen ab aquestes bases de carácter práctic y moren ó tot lo mes, si hi ha molt entusiasme, fan la viu viu, aquellas altras corporacions constituídas ab arreglo á una reglamentació arcaica”.

Tanmateix, els dirigents de la CAO V tenien ben present que entre els aventatges que havia d'oferir la Cambra el primer era “l'unió y ja sabeu que la unió fa la força”¹⁷⁴ i que la finalitat pràctica no era la més important. En la revista de la CAO V, tot adreçant-se als pagesos per mitjà d'un diàleg figurat, Josep Rossell transmetia aquest missatge:

“-Jo'm creya, Joan, y dispenseume, que aixó de la Cámara Agrícola sols era pera proporcionar adobs y llevors y deixar diners als pagesos, per evitar la usura, y no pensava servís per tantas cosas.

-Aquestas ventatjas, son lo de menos; perquè la cámara ha de servir per cosas mes importants, com vaig á probarte. Ab l'associació se multiplícan las forsas d'una manera prodigiosa; y com que els pagesos forman la gran majoría del país, agrupats y units, se lograría tot lo possible y convenient per millorar nostra insoportable situació, aixís com justicia, moralitat, instrucció y verdadera llibertat”¹⁷⁵.

L'objectiu perseguit era també d'ordre polític. Els darrers anys del segle XIX, que com a conseqüència de la crisi agrària van donar lloc a una intensa mobilització agrarista, també constituïen un moment de crisi política del sistema polític espanyol. La fundació de la CAO V es produí després que la pèrdua de les darreres colònies d'Ultramar culminés el descrèdit dels partits dinàstics, quan les corporacions econòmiques catalanes s'orientaven cap a una actitud molt més intervencionista en el terreny polític i quan la Lliga Regionalista acabava de ser constituïda i havia tingut el primer èxit electoral a Barcelona en la lluita contra el caciquisme¹⁷⁶. Des *La Veu del Vallès*, portaveu del catalanisme a la comarca, es saludà la creació aludint a aquesta lluita:

¹⁷⁴ A los Agricultores...

¹⁷⁵ Joseph Rossell, “Conversa entre Pagesos”, *RCAOV*, 12.1901.

¹⁷⁶ La Lliga va portar a terme la campanya electoral de 1901 sota la consigna de “L'enemic és el cacic” i a Barcelona va obtenir quatre diputats, mentre que els republicans en treien dos i els monàrquics només un. En els districtes de fora de Barcelona també foren elegits els regionalistes Carles de Camps i Leonci Soler i March (Isidre Molas, *Lliga Catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1972, vol. I, pàg. 48-49).

“jquant esperada no te de ser la Cambra Agrícola! Apart de la multiplicitat de beneficis que reportará te de donar ab el temps personalitat suficient á tots els propietaris y pagesos pera lliurarse de la opressió dels cacichs, posantlos en cambi en condicions de designar el Diputat que’ls ha de representar á las Corts, diferent dels que ara, per obra del caciquisme, sería per deshonrarnos á nosaltres mateixos”¹⁷⁷.

En el principal acte de propaganda de la CAO V a Granollers, el 5 de juny de 1901, juntament amb Jaume Maspons, Marià Fortuny i Salvador Dachs, hi intervingué Francesc Cambó, que havia estat cridat a participar-hi per la seva campanya a favor de l’associacionisme agrari a *La Veu de Catalunya* i per haver propagat els èxits de la Cambra Agrícola de l’Empordà en la seva comarca d’origen¹⁷⁸. En les intervencions hi va haver repetides alusions a la lluita política: Jaume Maspons va afirmar que amb la CAO V “*guanyarém la batalla als nostres enemichs exteriors: l’usurer y el cacich [...] porque queda demostrat ab fets recients que, quan la voluntat del poble es ferma es nula l’acció del caciquisme*”¹⁷⁹, Marià Fortuny va criticar el “*despòtich centralisme*”¹⁸⁰ i Francesc Cambó va destacar que “*ab l’associació, se farán respectar dels governs, imposantlos hi las seves aspiracións y redimint als agricultors del jou del caciquisme*”¹⁸¹.

No és estrany que alguns sectors manifestessin la seva desconfiança envers la CAO V, creient “*que’l fi per que ha sigut establerta, es el de ferse populars els tres ó quatre que van al cap, y poguer aixís conseguir cert renom y influencia ó algun lloch á la Diputació*”¹⁸². Aquesta era la impressió fins i tot d’algun dels seus socis, que entenia que la Cambra havia renunciat a la seva finalitat principal (la promoció de l’agricultura de la comarca) per convertir-se en un “casino polític”:

“Anys enrera, cuant en lo pis que ocupaba la Associació de pagesos se tractá de constituirse en Cambra Agrícola Oficial, se concebiren per molts agricultors belles esperanças de que s’anaba a crear una entitat que reportaría grans avenços a los pagesos del Vallés, empró prompte vingué lo desengany, y com deya un pagés l’hi feren vindrer ganas de donarse de

¹⁷⁷ “Cambra Agrícola del Vallés”, *LVV*, 12.5.1901.

¹⁷⁸ S’havia previst inicialment la participació de Josep Zulueta, president de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya, Marc Mir, diputat provincial i fundador de la revista *Resumen de Agricultura*, i Guillem de Boladeres, fundador de la Cambra Agrícola de Maldà, la primera que es fundà a Espanya, tots tres membres destacats de l’IACSI.

¹⁷⁹ *El Congost*, 9.6.1901.

¹⁸⁰ “La Cambra Agrícola del Vallés”, *El Congost*, 16.6.1901.

¹⁸¹ *LVC*, 7.6.1901.

¹⁸² R. Del C., “Devers del home envers la societat”, *RCAOV*, 3.1902.

*baixa perquè al anar a la Cambra sols sentia parlar de vots y aixó lo fastiguejá*¹⁸³.

Com veurem més endavant¹⁸⁴, la CAOVI no sols va actuar obertament en el joc polític de les primeres dècades del segle, sinó que fins i tot els seus presidents van prendre part directament en les conteses electorals. Aquest fou, indubtablement, l'aspecte més criticat de l'actuació de l'entitat.

Quan la CAOVI es constituí oficialment, el 10 d'octubre de 1901, ja comptava amb prop de cinc-cents socis. El manifest dirigit el mes de maig als agricultors de la comarca perquè s'inscrivissin com a socis de la nova entitat estava signat per una cinquantena de propietaris de diferents localitats del Vallès¹⁸⁵ i en el primer acte de propaganda, celebrat a Granollers el 5 de juny, s'ompliren una cinquantena d'inscripcions més. En els mesos següents es celebraren actes de propaganda a Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans, Martorelles, Sant Fost de Campsentelles, Mollet, Parets, Lliçà d'Amunt, Santa Eulàlia de Ronçana, la Roca, l'Ametlla, Llerona, Llinars i Cardedeu, i, un cop ja constituïda s'iniciaria una segona fase de la campanya de socis.

En aquesta segona fase es celebrà un acte Barcelona, amb l'objectiu de presentar l'entitat i sol·licitar ajuda "*material i mora*" als propietaris de finques rústiques del Vallès que residien a Barcelona. En aquest acte, que va tenir lloc a la seu de l'IACSI el 13 d'abril de 1902, hi van assistir "*molts y grans hisendats de la comarca*", mentre altres enviaren cartes d'adhesió, i "*tots els presents oferiren incondicional apoyo á la Cámara, essent molts els que s'apuntaren socis y que se suscrigueren per varias*

¹⁸³ Manuel Puntas (M. de Vallderiol), "Al entorn d'una 'Nota Agrícola'", *La Comarca*, 8.5.1915.

¹⁸⁴ Apartat 7.1.2.

¹⁸⁵ Els signants del manifest constitueixen una bona representació de l'oligarquia agrària comarcal. Citats segons l'ordre que apareixen, són els següents: Antoni Molina i Urban (Granollers), Josep de Rosselló i Puig (La Garriga), Antoni d'Argila i Matas (Granollers), Josep M. Draper i Giroud (L'Ametlla), Pere Maspons i Cadafalch (Granollers), Fèlix Fages i Vilà (Barcelona), Salvador Boquet i Vives (Caldes), Josep Mas i Pascual (Palau-solità), Tomàs Balvey i Martorell (Cardedeu), Josep Margenat i Poch (Santa Eulàlia), Francesc Torrents i Pujol (Sant Fost), Marià Fortuny i Portell (Barcelona), Marcel·lí Vilardebò i Farnés (Lliçà de Vall), Jaume Fonolleda i Millet (Mollet), Josep Barbany i Dalmau (Santa Eulàlia), Estanislau Abadal i Jané (Montcada), Josep Brustenga i Fatjó dels Xiprers (Santa Eulàlia), Josep Bachs i Margarit (Riells), Martí Margenat (Caldes), Francesc Brustenga i Màrgens (Santa Eulàlia), Antoni Rovira de Villar (Llerona), Josep Riera i Camp (Santa Eulàlia), Vicenç Perra (Lliçà de Vall), Ramon Ros (Mollet), Josep Camp i Maspons (Granollers), Ignasi Solà i Solà (L'Ametlla), Pau Guasch (Parets), Francesc de P. Padrinas (Caldes), Higiní Carbonell i Plantada (L'Ametlla), Pere Duran i Plantada (Palau-solità), Sebastià Bassa i Barbany (L'Ametlla), Joan Xiol i Bosch (Granollers), Sever Costa i Jofré (L'Ametlla), Joan Babià Germà i Duran (Caldes), Pau Farnés (Lliçà de Vall), Ricard de Cruïlles (Palau-solità), Josep Solà i Sarratosa (Barcelona), Francesc de Puig i de Cisternes (Barcelona), Antoni Muñoz (Cardedeu), Francesc de P. Maspons i Anglès (Barcelona), Joan Subirà i Baró (Montornès), Sebastià Valls (Santa Eulàlia), Josep Camp i Noguera (Riells), Antoni Oller i Sarrà (Castellterçol), Josep Oliver i Guinart (Llinars), Esteve Riu i Busquets (S.E. Palautordera), Esteve Riera i Llambí (Granollers) i Eladi Cerdà (Caldes). Vegeu l'apèndix 19.

*accions*¹⁸⁶. Els grans propietaris —també aquells absentistes, que vivien a Barcelona i tenien altres ocupacions diferents de l'agricultura— no deixaven de ser objecte preferent de la seva campanya d'adhesions.

Tot i que es presentés com una associació interclassista, la CAOVI sempre va estar molt identificada amb la classe propietària. La primera junta directiva, elegida per unanimitat en l'acte de constitució, no era més que una ampliació de la junta de l'APRV:

¹⁸⁶ RCAOV, 5.1902.

**Junta Directiva de la Cambra
Agrícola del Vallès (1901)**

Salvador Dachs i Pous (President)
Francesc de P. Torras i Sayol (Vicepresident)
Josep Mayol i Cladellas (Tresorer)
Joan Alguer i Suari (Comptable)
Jaume Mas i Maspons (Vocal)
Antoni Cerdà i Jornet (Vocal)
Josep Rovira de Villar (Vocal)
Jaume Maspons i Camarasa (Vocal)
Josep de Rosselló i Puig (Vocal)
Fèlix Fages i Vilà (Vocal)
Salvador Boquet i Vives (Vocal)
Mateu Dantí i Artigas (Vocal)
Joan Tura i Pedragosa (Vocal)
Frederic Ros i Sallent (Secretari)
Josep Margenat i Poch (Secretari suplent)

Dels nous membres de la junta, la majoria provenien de l'APRV i detentaven grans patrimonis rústics de la comarca¹⁸⁷; incorporava també dos masovers, Mateu Dantí i Joan Tura¹⁸⁸; però aquesta circumstància només es produí durant el primer any i no va alterar el predomini absolut que tenien els grans propietaris.

La fundació de la CAOVI fou, en definitiva, el producte de la mobilització dels propietaris que, davant de les limitacions que presentava l'activitat de l'APRV, buscava un nou instrument de defensa dels seus interessos:

“És indubtable —admetia Jaume Maspons— que, parlant en termes generals, l'antiga Associació de Propietaris ha sigut deficient per a subvenir a les nostras necessitats, malgrat a l'intel·ligència, a la forsa de voluntat, als grans sacrificis de las juntas y dels socis de l'Associació”¹⁸⁹.

Amb la fundació de la Cambra, l'APRV “se proposa donar vigorós impuls a la mateixa, per lo qual no te de fer mes que imitar lo que altrás comarcas ja han fet”¹⁹⁰, és a dir la creació de cambres agrícoles d'àmbit comarcal. D'aquesta manera es

¹⁸⁷ Josep Rovira de Villar, Josep de Rosselló, Salvador Boquet, Jaume Mas i Jaume Maspons eren antics membres de l'APRV (o bé els seus descendents directes) i tots ells detentaven patrimonis de més d'un centenar d'hectàrees de terra. Fèlix Fages, que a partir del 1908 seria el president de la CAOVI, havia adquirit, l'any 1900, el mas Farell de Lliçà d'Amunt, amb més d'una cinquantena d'hectàrees d'extensió. Vegeu les notes biogràfiques a l'apèndix 28.

¹⁸⁸ Vegeu la nota biogràfica de Joan Tura a l'apèndix 28.

¹⁸⁹ Crònica de l'acte de propaganda de la CAOVI del 5 de juny de 1901 (*El Congost*, 9.6.1901).

¹⁹⁰ “Reunió important”, *El Congost*, 2.6.1901.

proposava ampliar l'esfera d'acció de l'APRV, la qual —en traspasar la seva activitat a la CAO— “a partir de 1901 l'Associació va tenir [ja només] vida nominal i s'anà esllanguint per no parlar-se'n gens ni mica”¹⁹¹. Tot i que formalment l'APRV continuà existint com associació adherida a la CAO, a la pràctica aquesta absorció la deixà sense cap activitat. Les conseqüències que va tenir aquest procés en la dinàmica associativa de la comarca s'examinaran en el proper capítol.

¹⁹¹ *Informe de l'Associació...*, pàg. II. La darrera acta de l'APRV correspon al 23 de maig de 1901, en la qual es parla dels treballs de constitució de la Cambra Agrícola i del meeting de propaganda que es faria el 5 de juny.

Capítol 7. L'hegemonia de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1914)

7.1. La Cambra Agrícola del Vallès i les seves activitats

7.1.1. Introducció: un exemple representatiu del model associatiu dels propietaris

El Reial Decret del 14 de novembre de 1890 que regulava la creació de cambres agrícoles fou, com hem vist, un intent del Govern espanyol de donar resposta a la crisi finisecular i canalitzar el foment de l'agricultura¹. D'acord amb aquest objectiu, les cambres agrícoles es convertien en un interlocutor privilegiat del Govern per totes les qüestions relatives al desenvolupament agrícola, facultant-les per "*solicitar de los Cuerpos colegisladores cuantas resoluciones estimen convenientes para el desarrollo y mejora de la Agricultura, como ganadería y demás industrias con ella relacionadas*"². El Reial Decret també preveia que les cambres proposessin reformes en la legislació vigent i que fossin consultades sobre projectes de comerç, navegació i transport, reforma d'aranzels, legislació de crèdit agrícola i ensenyament agrícola (art. 6), de manera que s'establissin uns canals de participació en la política agrària.

Al mateix temps, podien promoure exposicions agrícoles o ramaderes (art. 5, 3^a) i fomentar directament o indirecta l'ensenyament agrícola per mitjà de conferències, concursos, camps d'experimentació o publicant memòries (art. 5, 4^a) i desenvolupar algunes funcions cooperatives (compra-venda d'inputs i productes agrícoles, crèdit agrari...) i mutualistes: segons el Reial Decret, les cambres agrícoles estaven facultades per adquirir i revendre o llogar als seus socis màquines, eines adobs, llavors i bestiar, i garantir el pagament de les compres d'aquests inputs realitzades pels socis (art. 5, 8^a); rebre dipòsit de totes classes, fons en compte corrent, cobrar lletres o crèdits i vendre productes agrícoles per compte dels socis (art. 5, 9^a); contraure emprèstits per a atendre aquestes operacions (art. 5, 10^a) i fundar monts de pietat, caixes d'estalvis i d'assegurances, així com també centres de col·locació d'obriers agrícoles i asils per a ancians o invàlids (art. 5, 7^a).

¹ Vegeu l'apartat 2.1.

² Real Decreto para las Cámaras Agrícolas, 14.11.1890 (art. 5, 1^a). El Reial Decret està reproduït a l'apèndix 3.

Finalment, la cambres podien emprendre accions judicials contra la falsificació o adulteració de productes agraris (art. 5, 6^a), una facultat pensada especialment pel problema de l'adulteració dels vins, i també podien actuar com a jurat i resoldre les qüestions que agricultors, comerciants o industrials sotmetessin a la seva decisió i, especialment els problemes entre propietaris i pagesos i també entre pagesos i comerciants (art. 5, 5^a).

Com es veu, el Reial Decret donava possibilitat a un ventall bastant ampli d'actuacions a aquestes entitats —i, a partir de 1906, en el cas que s'acollissin a la Llei de Sindicats, podien beneficiar-se d'alguns avantatges significatius (exempció de drets de duanes en les importacions de màquines i d'inputs per a l'activitat agrària, exempció d'impostos de timbre i drets reials...)—; però, com ja hem vist, en la majoria de cambres agrícoles aquestes possibilitats es desenvoluparen poc.

La Cambra Agrícola del Vallès (CAOV), és un exemple força representatiu: els serveis cooperatius es van reduir fonamentalment al subministrament d'adobs i llavors, el crèdit no va arribar a desenvolupar-se realment i el mutualisme fou inexistent. En algun moment els seus dirigents van estudiar la possibilitat d'ampliar l'esfera d'acció, estenent les transaccions comercials a altres productes i fins i tot establint nous serveis, com ara la creació d'una caixa rural, cooperatives de producció i elaboració de productes, assegurances, etc.; d'aquesta manera també augmentarien les seves llistes de socis, ja que, tal com ells mateixos observaven, *“forman part de nostra Societat moltes persones que, si no poguessin proveir-se de géneros, no hi figurarían”*³. Però aquesta ampliació dels serveis cooperatius no s'arribà a portar mai a la pràctica i, en darrer terme, la contribució de la CAOV al desenvolupament agrari comarcal fou resultat de les activitats per a la difusió de les noves tècniques, més que no pas de les pròpies activitats cooperatives.

El protagonisme dels grans propietaris va contribuir a donar-li una orientació de grup de pressió en defensa dels contribuents, en la línia que ja havia desenvolupat l'antiga APRV. Al reglament de la CAOV es declarava que

“dicha Cámara acepta las atribuciones y deberes que le concede é impone el Real Decreto citado, consagrándose además al estudio y examen de los presupuestos y en su día al de la evaluación de la propiedad, confección de amillaramientos que estén en armonía con las

³ CAOV: Mem. 1907.

rentas y productos de la Cámara, empleando para el logro de este fin cuantos medios legales sean conducentes [...]”⁴.

Afegien, doncs, a les finalitats que establia el Reial Decret, les que constaven en l'article segon del reglament de l'APRV, que tenia com a objectiu preferent “*la defensa mútua de los intereses generales de los contribuyentes*”⁵. Atès que, com hem vist⁶, el nucli dirigent de la CAOVS era el mateix de l'APRV, els interessos que defensaven ambdues entitats es corresponien.

Tot i que la CAOVS va iniciar la seva activitat amb més de sis-cents associats⁷, la participació dels socis en la vida de l'entitat fou minsa. La junta directiva era l'autèntic motor de l'associació i va estar en mans, invariablement, del nucli de dirigents de l'APRV que n'havien estat els fundadors. Les eleccions per elegir la junta directiva eren sempre pràcticament unànims: en les de l'any 1905, per exemple, hi participaren 62 votants (només un 10 % dels socis) i els càrrecs electes van rebre 61 vots favorables. En la memòria de l'any 1911, el Secretari alertava de la passivitat que demostraven els socis i l'aïllament que patia la junta directiva en l'organització de les seves activitats i en la junta general de l'any 1925 només hi assistiren 10 socis i s'establí una viva discussió sobre la fórmula que podia facilitar el contacte de la junta amb els agricultors⁸.

L'àmbit comarcal de la CAOVS era un handicap a l'hora d'aconseguir una participació efectiva dels socis. Molts residien a localitats apartades de la capital de comarca, sovint vivien molt aïllats i l'únic contacte amb la capital comarcal es produïa els dies de mercat a Granollers. La dispersió geogràfica dels socis i l'estat de les comunicacions posava límits molt estrictes al funcionament de les activitats cooperatives, un fet que fou denunciat des del mateix butlletí de la CAOVS:

“Avuy, tal com estém, es impossible portar fins á la classe més desvalguda de la pagesia els beneficis de l'associació. El masover, el jornalero y'l petit propietari, dificilmente poden usufructuar dels beneficis

⁴ *Reglamento general de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés*, Granollers, Imp. J. Joseph, 1901, art. 3. El reglament està reproduït a l'apèndix 20.

⁵ *Reglamento de la Asociación de Propietarios Rurales del Vallés*, Granollers 1900. L'article segon del reglament aprovat l'any 1900 correspon al tercer del de l'any 1876, reproduït a l'apèndix 16.

⁶ Vegeu l'apartat 6.3.2.

⁷ Com a conseqüència de la primera campanya de captació de socis, abans de la constitució oficial de la CAOVS (10 octubre de 1901), es van inscriure 465 socis. Un cop constituïda, es posà en marxa una segona campanya i, segons Jaume Maspons, a l'inici de l'any 1902 els socis “*passan de sis cents y sols fa tres mesos que s'ha constituït!*” (J. Maspons i Camarasa, “Una associació agrícola”, *L'Art del Pagès*, primera quinzena de gener de 1902).

⁸ CAOVS: Mem. 1911 i Llibre d'Actes de la CAOVS: acta 1.1925).

*inmediats y positius de la Cámara: uns per ignorancia, altres per estar á gran distancia del local social y molts per son mal estat económic, donchs uns per una cosa, altres per altra, no poden ser socis, y sentne, no poden facilmente obtenir préstams, ni pagar al comptat las compras, ni concurrer á la sociedad á las horas vagarosas per llegir las varias publicacions qu'ella reb, etc., etc.*⁹

Per tal de facilitar el subministrament d'inputs als socis, l'any 1904 es creà una delegació de la CAO V a Caldes de Montbui i l'any següent, degut a *"les necessitats que ocasiona l'engrandiment que va adquirint la Cámara"*¹⁰, s'establí un magatzem a Mollet, que havia de convertir-se en delegació, però no va tenir el desenvolupament esperat: el novembre de 1906 encara no tenia un encarregat fix i la creació del Sindicat Agrícola de Mollet, l'any següent, trencaria aquesta possibilitat. L'àrea de Caldes era una de les més apartades de la capital comarcal (tant per la distància com per la situació de les comunicacions a l'inici del segle XX¹¹) i amb un major nombre de socis, *"todos ellos —segons Francesc Torras— agricultores prácticos"*¹², és a dir pagesos o petits propietaris que explotaven directament les terres i que, per tant, estaven en condicions d'aprofitar els serveis cooperatius de la CAO V. Aquesta localitat reunia, doncs, totes les condicions per establir-hi una sucursal o delegació:

*"veyent la Junta directiva els perjudicis en que ab molta freqüencia s'hi trobavan alguns pagesos, consocis nostres d'aquesta comarca, per tenir d'anar a Granollers expressament per provehirse de guanos y altres adobs, com també de bonas llevors; en lloch de volguer la Cámara centralisar ditas operacions, ans bé moguda d'un esperit eminentment descentralisador, no ha tingut cap reparo, no hi ha trobat cap inconvenient en crear aquesta Delegació ó Sucursal en interés y benefici dels agricultors de Caldas y sos voltants. Y lo mateix farà en quents indrets siga necessari"*¹³.

La delegació de Caldes de Montbui es constituí el 23 de maig de 1904 amb un nombre de 87 socis residents a Caldes (13), Palausolità i Plegamans (25), Castellar del Vallès (33), Palaudàries (6), Gallecs (3), Sentmenat (3), Sant Feliu de Codines (2) i Santa Eulàlia de Ronçana (2). Durant els primers anys el nombre de socis va créixer ràpidament, sobretot a la localitat de Caldes, que l'any 1906 registrava prop

⁹ J. Pou, "Efectes actuals de la Cambra", RCAOV, abril de 1904.

¹⁰ CAO V: Mem. 1905.

¹¹ Vegeu Josep M. Draper, "Les vies de comunicació en la nostra comarca", *El Vallès*, 30.6.1906.

¹² *Llibre d'Actes de la Delegació de la Cámara Agrícola Oficial del Vallès*: acta del 24.1.1909.

¹³ Memòria llegida pel secretari de la CAO V, Domènec Molina (RCAOV, 6.1904).

d'un centenar de socis, més de la meitat dels associats a la delegació (179)¹⁴. Naturalment, la proximitat als serveis cooperatius era fonamental: probablement per això, quan l'any 1914 es van voler replantejar les bases que regien la delegació de Caldes, es va limitar la condició de soci a "*los agricultores y propietarios del término de Caldas de Montbuy y su radio que no exceda de 6 kilómetros*"¹⁵

Tanmateix, la creació de la delegació de Caldes de Montbui i del dipòsit de Mollet, que no arribà a convertir-se en delegació, no foren sucients per a resoldre els problemes i l'activitat cooperativa es va desenvolupar molt poc, tal com veurem en el proper apartat. El resultat fou la progressiva decadència de la CAOVI en termes associatius: si bé l'any 1906 encara constaven inscrits els sis-cents socis dels inicis de la Cambra, ja s'havien detectat molts problemes en el cobrament de quotes¹⁶ i cap al final de la dècada el nombre de socis de la CAOVI ja havia quedat reduït aproximadament a la meitat; l'any 1927 ja només comptava amb un centenar de socis i cap al començament dels anys trenta eren només una quarantena.

En canvi, la distribució geogràfica dels socis segons la localitat de residència va continuar essent molt àmplia (taula 26 i mapa 12): els 321 socis de la CAOVI dels quals tenim identificada la residència es distribuïen en 50 localitats diferents (6,42 socis/localitat) mentre que el centenar de socis registrats l'any 1927 es distribuïen en 27 localitats (ratio: 3,78 socis/localitat). La reducció del nombre de socis mantenint o fins i tot augmentant el seu grau de dispersió geogràfica feia totalment inviable el desenvolupament de serveis cooperatius. Però com veurem a continuació, aquesta fou una opció fallida i si la CAOVI va continuar activa fou perquè responia a altres objectius diferents. És significatiu que una quarta part dels socis que tenia la CAOVI l'any 1927 tinguessin la residència a Barcelona: 26 socis, més del doble dels residents a Granollers; això és una proporció molt més alta que la que s'estableix

¹⁴ ACTC: Registre de socis de la delegació del 19.11.1906. Segons la memòria de l'any 1905, el nombre de socis de la delegació de Caldes ja s'havia doblat (158 socis).

¹⁵ ACTC: *Bases por las que se regirá la Delegación de Caldas de Montbuy de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés en sus relaciones con esta Cámara, desde primero de enero de mil novecientos catorce*. Cal remarcar que inicialment les bases preveïen un radi de 10 Km. al voltant de Caldes, distància que fou corregida a 5 km. i posteriorment a 6 km. Tanmateix, aquestes bases no arribaren a tenir vigència perquè la delegació es va disoldre a l'inici de 1914.

¹⁶ La diferència entre les quantitats recaptades i el que es comptava ingressar per quotes durant els primers anys amb un contingent de 600 socis (4.200 ptes anuals) fou de 149 ptes. (anys 1902 i 1903), 1.785 ptes. (1904) i 1.051 ptes. (1905). Segons l'informe intern de 1906, "*les dificultats de cobrança son fins a cert punt invencibles, perquè són filles del modo de ser de la gent y del aislamiento en que molts viuen. El cobrar es una operació difícil; de consegüent, tant com mes vegades se repeteixi la operació mes probabilitats hi ha d'esguerrarla. Generalment se cobra 4 vegades l'any, lo que vol dir 4 dificultats a vencer. Convé, per lo tant, cobrar una sola vegada o tot lo mes dues, y rebajar la quota. Baixará de moment l'import de recaudació, pero vindran mes socis y altres ingressos mes sanejats y que hem de considerar primordials de tota associació agrícola*".

TAULA 26. DISTRIBUCIÓ DELS SOCIS DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS SEGONS LA LOCALITAT DE RESIDÈNCIA

Localitat	Socis (1901-1935)				Socis (1927)			
	Socis	%	Juntes	%	Socis	%	Juntes	%
L'Ametlla del Vallès	11	3,4	2	3,9	6	5,6	2	8,3
Caldes de Montbui	30	9,4	3	5,9	3	2,8	2	8,3
Cardedeu	11	3,4	1	2,0	2	1,9	0	0,0
Les Franqueses del Vallès	10	3,1	2	3,9	3	2,8	2	8,3
La Garriga	21	6,5	3	5,9	11	10,4	1	4,2
Granollers	35	10,9	4	7,8	12	11,3	1	4,2
Lliçà d'Amunt	7	2,2	2	3,9	2	1,9	1	4,2
Lliçà de Vall	7	2,2	1	2,0	4	3,8	1	4,2
Llinars del Vallès	7	2,2	1	2,0	0	0,0	0	0,0
Mollet del Vallès	11	3,4	2	3,9	2	1,9	2	8,3
Palau-solità i Plegamans	14	4,4	5	9,8	4	3,8	3	12,5
Palou	7	2,2	2	3,9	5	4,7	1	4,2
Parets del Vallès	8	2,5	1	2,0	2	1,9	0	0,0
La Roca del Vallès	8	2,5	0	0,0	4	3,8	0	0,0
Sant Fost de Campsentelles	8	2,5	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Santa Eulàlia de Ronçana	12	3,7	7	13,7	4	3,8	2	8,3
Altres municipis del Vallès	51 (a)	15,9	8 (c)	15,7	9 (d)	8,5	1 (f)	4,2
Barcelona	47	14,6	7	13,7	26	24,5	5	20,8
Altres municipis de Catalunya	16 (b)	5,0	0	0,0	7 (e)	6,6	0	0,0
Total	321	100,0	51	100,0	106	100,0	24	100,0
Sense dades	45	12,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Font: Elaboració pròpia.

(a) Aiguafreda (3), Bigues i Riells (2), Canovelles (1), Cànoves i Samalús (3), Castellar del Vallès (4), Castellterçol (1), Cerdanyola (4), Gallifa (2), Gualba (1), Martorelles (4), Montcada i Reixac (1), Montmeló (1), Sabadell (1), Sant Antoni de Vilamajor (1), Sant Celoni (3), Sant Cugat (2), Sant Esteve de Palautordera (3), Sant Feliu de Codines (2), Sant Pere de Vilamajor (1), Sant Quirze de Safaja (3), Santa Maria de Palautordera (2), Santa Perpètua de Mogoda (5), Tagamanent (1).

(b) Alella (2), Arenys Munt (1), Badalona (2), Cabrils (2), Centelles (3), Moja (1), Pla Penedès (1), Torelló (2), Vic (1), Vilallonga de Ter (1).

(c) Castellar del Vallès (2), Cerdanyola (3), Montcada i Reixac (1), Sant Esteve de Palautordera (1), Santa Perpètua de Mogoda (1).

(d) Aiguafreda (2), Castellterçol (1), Gallifa (1), Montmeló (1), Sant Celoni (1), Sant Esteve de Palautordera (2), Santa Maria de Palautordera (1).

(e) Alella (1), Badalona (1), Centelles (3), Torelló (1), Vilallonga de Ter (1).

(f) Sant Esteve de Palautordera (1).

La distribució de socis que foren membres de les juntes directives de la CAO V, reforça aquestes conclusions: els 51 membres identificats tenien la residència en 20 municipis diferents (2,55 socis/localitat) i aquesta dispersió encara s'incrementa en el cas dels socis de l'any 1927 (1,8 socis/localitat); d'altra banda, la preeminència dels residents a Barcelona entre els que en algun moment foren membres de la junta directiva passa del 13,7 % (gairebé el doble dels membres residents a Granollers) al 20,8% en el cas dels socis de l'any 1927. Les localitats més representades a la Junta de la CAO V eren les següents: Granollers i Palou (13%), Santa Eulàlia de Ronçana (10,9%), Barcelona (10,9%), Palausolità i Plegamans (8,7%), la Garriga (6,5%), Cerdanyola (6,5%), Mollet (4,3%), Caldes de Montbui (4,3%), Lliçà d'Amunt (4,3%), l'Ametlla (4,3%), les Franqueses (4,3%) i Castellar del Vallès (4,3%). A l'àrea del Baix Montseny només hi hagué la presència d'Esteve Riu i Busquets (Sant Esteve de Palautordera) i no hi hagué cap presència de l'àrea de l'Alt Vallès (Aiguafreda,

Figueró, Castellterçol,...) ni tampoc de l'àrea de Montornès, on des de l'any 1902 existia una associació de propietaris completament independent de la CAOVI: la Lliga de Propietaris de Montornès¹⁷.

Aquesta observació concorda amb l'anàlisi de la base social de la CAOVI (taula 27): la presència de la gran propietat és remarcable quan s'analitza el conjunt dels socis (una tercera part consten com a propietaris de més de 20 ha de terra), però encara més en els socis de l'any 1927, en la qual gairebé la meitat consten com a grans propietaris (>20 ha de terra) i més d'una cinquena part superen les 100 ha de terra. Hi ha una gran part dels socis dels quals no es té aquesta informació: una part podrien ser pagesos sense terra o amb molt poca terra; però també cal tenir en compte que alguns d'aquests podien ser grans propietaris dels quals no s'ha pogut detectar l'extensió de terra posseïda i que alguns dels propietaris identificats podien posseir altres hisendes que no han pogut ser detectades. En tot cas, la proporció de socis sense aquesta informació és menor l'any 1927, de manera que el pes de la gran propietat és encara més evident a finals dels anys vint.

Un altre indicador de la presència de la gran propietat és entre els socis de la CAOVI el trobem en el nombre de membres de l'IACSI, institució que agrupava els grans propietaris rurals catalans: entre els socis de la CAOVI que ha pogut identificar, n'hi he trobat un centenar, és a dir més d'una quarta part. Si tenim en compte només els socis de la CAOVI de l'any 1927, la proporció augmenta: 47 membres de l'IACSI, és a dir el 44 %, entre els quals s'hi troben 8 membres de la junta, dos dels quals (Santiago de Riba i Josep Cirera Voltà) foren presidents de l'IACSI. Si, a l'inversa, observem els socis corresponsals de l'IACSI a la comarca del Vallès Oriental durant el primer terç del segle XX, podem detectar que la meitat (49 %) foren socis de la CAOVI, és a dir que la identificació d'ambdues entitats era patent.

Certament, entre els socis de la CAOVI dels primers anys també s'hi troben alguns masovers; però, com veurem, molts masovers utilitzaven els serveis cooperatius de la CAOVI sense ser-ne socis¹⁸. En tot cas, si en un principi es va poder definir com "*un nucli de propietaris i masovers selecte i formidable*"¹⁹, a mesura que es reduïa el nombre de socis la presència de grans propietaris esdevenia més hegemònica, sobretot després de la dissolució de la delegació de Caldes de Montbui, que comptava amb una proporció important de pagesos:

¹⁷ La relació de juntes directives de la CAOVI es pot consultar a l'apèndix 21.

¹⁸ Apartat 7.1.1.

¹⁹ J. Maspons i Camarasa, "Agricultors Catalans. Salvador Dachs i Pous (1861-1918)", CP1921.

TAULA 27. COMPOSICIÓ DE LA BASE SOCIAL DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS SEGONS L'EXTENSIÓ DE TERRA EN PROPIETAT								
Extensió propietat	Socis	%	Juntes	%	Socis 1927	%	Juntes	%
>100 ha	50	13,7	19	37,2	24	22,6	11	45,8
50 – 100 ha	44	12,0	11	21,6	15	14,2	6	25,0
20 – 50 ha	22	6,0	4	7,8	10	9,4	1	4,2
< 20 ha	28	7,7	6	11,8	11	10,4	3	12,5
No consta	222	60,6	11	21,6	46	43,4	3	12,5
Total socis	366	100,0	51	100,0	106	100,0	24	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir dels amillaraments i reinscripcions al Registre de la Propietat de Granollers. L'extensió dels patrimonis s'ha calculat amb la suma d'extensions de les finques radicades a la comarca.

El predomini dels grans propietaris entre els dirigents de la CAOVB és encara molt més marcat: dues terceres parts dels socis que en algun moment foren membres de la junta directiva eren grans propietaris i més d'una tercera part superaven el centenar d'hectàrees de terra en propietat. Si ens referim als socis de l'any 1927, tres quartes parts dels que van formar part de les juntes eren grans propietaris i prop de la meitat superaven les 100 ha. En el cas que ens centrem en la junta dels darrers anys, que va variar molt poc d'una any a un altre, dels 10 membres 8 superaven les 50 ha de terra en propietat²⁰.

7.1.2. L'activitat cooperativa i la difusió del canvi tècnic

L'activitat de la CAOVB s'organitzà a través de tres seccions (compra-venda, préstecs i propaganda), dirigides cadascuna per un membre de la junta, amb l'ajuda d'un altre que feia les funcions d'interventor²¹. La primera, encarregada de facilitar inputs agrícoles als socis, i la tercera, que concretaria la seva activitat en l'edició d'un butlletí mensual, ja havien començat a funcionar abans de la constitució oficial de la Cambra: la secció de propaganda havia publicat un número preliminar de la revista i la secció de compra-venda, aprofitant l'ocasió de la sembra de blat i ordi, va anunciar durant l'acte de constitució de la CAOVB (el 10 d'octubre de 1901) una oferta de primeres matèries per a la confecció de guano. Quedava patent, d'aquesta manera, el caràcter pràctic de la nova entitat. El guano fou repartit quinze dies més tard, però

²⁰ La junta directiva de la CAOVB l'any 1931 estava composta per Josep Rovira de Villar, Francesc de P. Torras i Sayol, Josep Brustenga, Josep Cirera i Voltà, Averci C. De Sobregrau, Pere Cerdà, Antoni Mayol, Albert Rosàs, Lluís Barbany, Francesc Sala Molas. En la meitat dels casos el patrimoni superava les 100 ha i només en el cas d'Antoni Mayol i de Josep Cirera i Voltà no he pogut detectar un patrimoni de més de 50 ha.

²¹ Els responsables de les tres seccions nomenats en l'acte de constitució de la CAOVB foren: Jaume Mas Maspons (director) i Antoni Cerdà Jornet (interventor) en la secció de compra-venda; Francesc de P. Torras Sayol (director) i Josep Rovira de Villar Viver (interventor) en la secció de préstecs, i Jaume Maspons Camarasa (director) i Josep Margenat Poch (interventor) en la secció de propaganda.

abans la secció de compra-venda ja havia rebut peticions d'altres productes que eren comprats en condicions avantatjoses i, en el cas dels adobs, prèviament analitzats. L'activitat de la primera secció implicava desplaçaments als llocs de producció que oferien millors condicions. El mes de desembre, uns comissionats de la CAO V van desplaçar-se a la Cerdanya francesa per comprar patata buffé, iniciant una pràctica que es repetiria en els anys successius.

L'activitat d'aquesta secció durant la primera dècada del segle queda reflectida en la taula 28. Com es veu, tot i la voluntat dels fundadors de la CAO V d'impulsar els serveis cooperatius, el volum de productes que subministrà als socis quedà ràpidament estancat: el màxim s'assolí el primer any (327'8 tones), acabada de fundar la CAO V, i al final de la dècada l'activitat va decaure molt ràpidament per sota de les cent tones. El subministrament principal eren els adobs químics (73%) i també patates de llavor (16%) i sofres i sulfats (6,2%):

Productes	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	TOTAL (1904-12)	%
Superfosfat de calç	s.d.	s.d.	71'1	111'9	58'0	67'4	60'8	73'0	39'0	28'7	21'4	531'3	32,6
Clorur de potassa	s.d.	s.d.	18'2	23'2	24'3	17'1	12'1	14'0	7'3	6'5	4'1	126'8	7,8
Sulfat amònic	s.d.	s.d.	48'2	52'1	53'3	48'6	48'9	49'2	22'3	21'0	10'3	353'9	21,7
Nitrat de sosa	s.d.	s.d.	26'4	21'4	23'6	18'6	28'0	25'4	15'8	5'0	2'5	166'5	10,2
Sulfat de ferro	s.d.	s.d.	-	2'5	3'0	2'3	0'8	2'2	1'5	1'3	1'8	15'4	0'9
Adobs químics	266'5	s.d.	163'8	211'1	162'2	153'9	150'5	163'8	85'9	62'5	40'1	1.193'9	73,2
Adobs orgànics	13'6	s.d.	13'6	18'9	13'6	6'4	13'7	1'7	4'7	1'0	-	73'7	4,5
Total adobs	280'1	160'0	177'4	230'0	175'9	160'3	164'2	165'5	90'6	63'6	40'1	1.267'6	77,7
Sulfat de coure	-	6'0	5'0	4'5	5'4	5'0	6'5	6'1	1'1	3'8	4'1	41'5	2,5
Sofres	8'3	6'8	6'5	7'5	-	7'0	10'7	10'5	5'6	6'4	4'6	58'7	3,6
Anticriptogàmics	8'3	12'8	11'5	12'0	5'4	12'0**	17'2	16'6	6'7	10'2	8'7	100'3	6,2
Patates de llavor	39'5	42'0	40'9	80'7	32'3	-***	31'7	24'7	18'3	12'1	20'3	261'0	16,0
Total productes	327'8	214'8	231'2*	322'8	213'6	172'3	213'0	206'9	115'5	85'9	69'1	1.630'4	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la CAO V dels anys 1902-1912. Algunes memòries (1905, 1906, 1909 i 1912) fan constar les matèries adquirides i no les que ha despatxat als socis. Per exemple, l'any 1905, només de superfosfats de calç van sobrar 23.000 kg. Els totals de cada producte i els percentatges exclouen les dades dels anys 1902 i 1903, atès que no són prou detallades.

(*) Inclou 1.453 kg. de llavor de cànem d'Itàlia.

(**) Inclou 26 kg. lisol.

(***) Aquest any es compraren 400 sacs de patates de buffé nano procedents de la Cerdanya; però les vendes als socis no es produïren fins al gener de 1908 i figuren en el compte d'aquest any.

L'any 1902 la CAO V havia distribuït 266 tones de primeres matèries per a la confecció de guano, que tenint en compte el nombre de socis suposarien la distribució de prop de 500 kg. per soci, una xifra respectable, un estalvi global de 15.200 ptes., a banda que eren productes garantits amb anàlisis prèvies²². La CAO V

²² Les anàlisis eren efectuades per Francesc Novellas, que fou, des de l'any 1908, el director del laboratori químic de la Càtedra agrícola ambulat "Pere Grau". Sobre aquesta càtedra, vegeu *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 123-130.

també havia repartit adobs orgànics, sofres i sulfats, llavors de patata de buffe i “*algunas varietats novas de patatas, de blat, de blat de moro y altres llevors*”²³. L’any següent es van assajar amb èxit les llavors de cànem procedent d’Itàlia i el 1904 s’en distribuïren 1.453 kg.; però fou una experiència puntual, que no es tornà a repetir. Aquest any les vendes d’adobs havien superat les de l’any anterior tot i que “*habent escassejat l’aygua, molts no s’han atrevit á sembrar, y si alguns s’ha arriscat á fer-ho, no han volgut gastar en guanos com en anys anteriors, a fí de no perdre tant*”²⁴. Tanmateix, el volum de vendes del primer any estava lluny de tornar-se a repetir: l’any 1905, l’augment registrat de 52 tones respecte l’any anterior reflecteix el total de les compres efectuades per la secció i cal tenir en compte que, només de superfosfats, van sobrar 23 tones. En els anys següents el subministrament d’adobs va estancar-se i, a partir de 1910, a disminuir de forma pronunciada. L’única novetat ressenyable és la tendència dels socis a proveir-se de guano confeccionat, en comptes de les primeres matèries per a produir-lo particularment, “*proba que la confiança qu’els mereix la Cambra es complerta*”²⁵.

En conjunt, durant els primers deu anys de funcionament, la CAOVI va distribuir 1.700 tones d’adobs, en la seva pràctica totalitat químics (95%), i per tant, tot i el declivi d’aquesta activitat a partir del final de la primera dècada, cal no desestimar la seva contribució a la regularització de la seva venda: segons els seus dirigents, “*al fundarse la Cambra el guano’s venía de 22 á 25 pessetes la saca y ara’s ven de 15 á 18 pessetes*”.²⁶ La distribució de productes químics que realitzà la CAOVI durant els primers anys del segle havia de tenir alguna entitat, si tenim en compte que —segons un informe intern—, a la competència dels comerciants locals “*que no contents en desacreditar la Cambra, van a trobar als socis oferintlos preus mes baixos que els nostres*”²⁷, s’hi havia afegit “*la d’alguna casa de productes fuminichs que s’acontenta en perdre en aquesta Comarca, ab tal de poder fer mal a la Cambra*”²⁸. No tenim dades per comprovar quins socis feien una utilització efectiva d’aquest servei, tot i que hi ha constància que una part dels adobs i primeres matèries eren adquirits pels masovers dels socis, fet que era considerat un abús:

²³ CAOVI: Mem. 1902.

²⁴ CAOVI: Mem. 1904.

²⁵ CAOVI: Mem. 1907.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ ACMV, lligall 8: borrador d’un informe intern de la CAOVI, redactat per Jaume Maspons i signat per Fèlix Fages, Salvador Boquet i el mateix Maspons el 21 de novembre de 1906.

“Si el propietari-soci paga una part dels adobs de la propietat, aquesta part és solament la que deuría treurers de la Cambra y no com se fa ara, que’s treu la part que toca pagar al propietari y la part que toca pagar al masover, entés que deuría ferse aixís en el cas que’l masover no sigui soci. Si hi ha masover que no es soci y perque ho es el propietari ve a comprar primeres materies haventles de pagar en un tot dit masover, allavores l’abús es intolerable”²⁹

La distribució d’anticriptogàmics (sulfat de coure, sofres i lisol, un producte insecticida que la CAOVI havia assajat amb èxit l’any 1903), va tendir a augmentar lleugerament, tot i que podia dependre de la incidència que les malalties de les vinyes podien tenir d’un any a l’altre. Finalment, les patates per a llavors que es compraven a la Cerdanya també van tendir a disminuir a partir de la segona meitat de la dècada, després de la compra extraordinària de l’any 1905: en la memòria de 1906 la baixa s’explica perquè *“la cullita ha sigut molt escassa al punt de producció [i perquè] les grans nevades primerenques que per tota la montanya varen interrompre les comunicacions, impediren que la Cambra adquirís la quantitat de patata de llevar que hauria volgut pera atendre a tantes demandes com han quedat inservides”*. Però els anys successius les vendes foren menors.

En bona part, aquesta evolució era la conseqüència de la creació de sindicats i associacions agrícoles a diferents llocs de la comarca. A la memòria de l’any 1910, el secretari de la CAOVI afirmava que *“molts pagesos que abans proveían aquí, ara no tenen necessitat de venir perque als seus pobles respectius ja trovan el menester”*. En efecte, al final de la primera dècada del segle se n’havien creat a Mollet (1907), Llinars (1908), Santa Agnès de Malanyanes (1910), Llerona (1908), Bigues (1908), Castellar del Vallès (1908), Sentmenat (1906) i caldria afegir-hi la Lliga de Propietaris de Montornès (1901) i les cambres agrícoles de Sabadell (1905), de Rubí (1906), i d’Arenys de Mar (1908), que tenien un radi d’influència superior al local. En el cas de la Cambra Agrícola de Rubí, en el moment de fundar-se ja comptava amb més de quatre-cents socis³⁰.

Algunes d’aquestes associacions foren promogudes per membres de la CAOVI, com en el cas del Sindicat Agrícola de Mollet, fundat per Frederic Ros l’any 1907, o el Sindicat Catòlic de Llinars, en la fundació del qual, l’any 1908, hi participà destacadament Jaume de Sanromà. La memòria de la CAOVI de l’any 1908 deixava

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *RCAOVI*, 8.1906. En representació de la CAOVI, va assistir a la inauguració oficial de la Cambra Agrícola de Rubí el propietari de Cerdanyola Tomàs Fatjó.

constància d'“*haver assistit a la concepció, naixement y creixensa de la nostra vehina, la Cambra Agrícola del Districte d'Arenys, perquè mentre s'estava elaborant la idea de sa creació, vingué aquí a pendre consells y orientacions una nombrosa y distingida comissió de procreadors d'aquella entitat*”. L'any 1905 la CAOV va rebre la visita de la comissió organitzadora de la Cambra Agrícola de Sabadell “*que quedà molt impressionada*” i la CAOV també va assessorar els fundadors de la Cambra Agrícola del Bages. Més tard, des de la Cambra Agrícola de Sabadell i de la del Baix Llobregat fins i tot sol·licitaren a la CAOV que els proporcionés alguns inputs que compraven de forma cooperativa, com ara patates de llavor³¹.

Segons els dirigents de la CAOV, si una de les finalitats de la CAOV era l'establiment de serveis cooperatius, una altra igualment important era “*extendre l'esperit d'associació*”³². Però la proliferació d'associacions agràries d'àmbit local a la comarca, que actuaven com a cooperatives, aniria abocant la CAOV a una posició cada vegada més marginal, com succeí fins i tot a la localitat de Caldes de Montbui, on la CAOV tenia una delegació. La Delegació de la CAOV a Caldes de Montbui creada l'any 1904 per aproximar els serveis cooperatius als socis d'aquella àrea de la comarca acabaria generant un volum de vendes superior al de la Cambra central. Com es veu en la taula 29, a partir de 1905 els ingressos de la CAOV (generats en més d'un 90% per les vendes) van començar a reduir-se progressivament i l'any 1911 la Delegació de Caldes fins i tot els superava:

	CAOV			DELEGACIÓ DE CALDES		
	Ingressos	Despeses	Excedent	Ingressos	Despeses	Excedent
1903	65.626,36	60.810,54	4.815,82	-	-	-
1904	67.859,94	65.097,03	2.762,01	16.147,35	14.000,80	2.146,55
1905	82.322,93	77.854,90	4.468,03	s.d.	s.d.	s.d.
1906	69.758,53	66.650,15	3.108,38	s.d.	s.d.	s.d.
1907	60.397,03	59.098,44	1.298,59	33.398,90	29.088,05	4.310,85
1908	62.640,05	61.534,89	1.105,16	34.480,25	30.730,90	3.749,35
1909	49.988,77	48.859,05	1.129,72	33.770,65	30.265,85	3.504,80
1910	s.d.	s.d.	s.d.	28.954,50	23.531,85	5.422,65
1911	26.322,25	25.759,93	562,32	31.387,75	29.092,85	2.294,90

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la CAOV i de la Delegació de Caldes de Montbui dels anys 1903-1911.

Les vendes que efectuava la Delegació de la CAOV també van estancar-se molt ràpidament i van tenir tendència a disminuir a partir de l'any 1906, però la caiguda no

³¹ CAOV: Mem. 1905.

³² CAOV: Mem. 1910.

fou tan pronunciada com la de la Cambra central. En la taula 30 es detallen els productes que la Delegació va subministrar als socis durant els primers quatre anys:

TAULA 30a. SUBMINISTRAMENTS DE LA DELEGACIÓ DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS A CALDES DE MONTBUI, 1902 – 1907 (en tones)							
Productes	1904	1905	1906	1907	TOTAL *	%	
Superfosfat de calç	2'8	3'8	2'1	2'7	8'6	2,8	
Clorur de potassa	1'5	0'8	0'3	0'3	1'4	0,5	
Sulfat amònic	4'5	2'3	1'1	1'6	5'0	1,6	
Nitrat de sosa	0'5	5'0	6'3	3'8	15'1	4,8	
Sulfat de ferro	-	0'1	0'4	0'5	1'0	0,3	
Guano per a cereals	s.d.	37'8	47'7	37'8	123'3	39,7	
Guano per a vinya	s.d.	0'3	-	-	0'3	0,1	
Guano per a patates	s.d.	3'8	5'1	4'4	13'3	4,3	
Guano per a hortalisses	s.d.	10'3	8'0	9'9	28'2	9,0	
Guano en matèries soltes	s.d.	4'3	2'0	1'5	7'8	2,5	
Total guanos preparats	24'8	56'5	62'8	53'6	172'9	55,6	
Adobs químics i minerals	34'1	68'5	73'0	62'5	204'0	65,6	
Serradura de banya	4'4	14'9	20'3	25'7	60'9	19,6	
Total adobs	38'5	83'4	93'3	88'2	264'9	85,2	
Sulfat de coure	1'9	2'4	2'5	2'8	7'7	2,5	
Sofre	3'2	4'2	4'2	4'8	13'2	4,3	
Anticriptogàmics	5'1	6'6	6'7	7'6	20'9	6,8	
Patates de llavor	5'7	8'5	12'5	3'9	24'9	8,0	
Total productes***	49'3	98'5	112'5	99'7	310'7	100,0	

TAULA 30b. SUBMINISTRAMENTS DE LA DELEGACIÓ DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS A CALDES DE MONTBUI, 1902 – 1907 (en ptes.)							
Productes	1904	1905	1906	1907**	TOTAL*	%	
Superfosfat de calç	784,40	443,45	263,05	344,35	1.835,25	1,1	
Clorur de potassa	460,85	239,95	95,75	95,20	891,75	0,5	
Sulfat amònic	2.054,75	1.051	430,40	618,20	4.153,60	2,3	
Nitrat de sosa	210,95	1.966,05	2.406,05	1.391,10	5.974,15	6,3	
Sulfat de ferro	-	13,55	55,30	51,45	120,30	0,1	
Guano per a cereals	s.d.	10.464,70	12.446,50	9.946,50	32.857,70	35,6	
Guano per a vinya	s.d.	79,25	-	-	79,25	0,1	
Guano per a patates	s.d.	1.031,25	1.356	1.166	3.553,25	3,8	
Guano per a hortalisses	s.d.	2.928,75	2.078,85	2.664,50	7.672,10	8,3	
Guano en matèries soltes	s.d.	1.162,50	501	264,80	1.928,30	2,1	
Total guanos preparats	6.734,70	15.666,45	16.382,35	14.041,80	52.825,30	49,9	
Adobs químics i minerals	10.245,65	19.380,45	19.632,90	16.542,06	65.801,06	60,2	
Serradura de banya	1.659,20	5.893,12	7.697,45	8.573,80	23.823,57	24,0	
Total adobs	11.904,85	25.273,57	27.330,35	25.115,86	89.624,63	84,2	
Sulfat de coure	1.553,60	1.895	2.024,95	2.668,90	8.142,45	7,1	
Sofre	791,50	1.065,75	1.020,50	1.223,25	4.101,00	3,6	
Anticriptogàmics	2.345,1	3.006,85	3.078,45	3.931,65	12.362,05	10,8	
Patates de llavor	1.033,15	1.537,30	2.193,20	662,55	5.426,20	4,8	
Total productes***	15.283,10	29.887,22	32.678,10	29.789,41	107.637,83	100,0	

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la Delegació de la CAO V a Caldes de Montbui (1904-1907).

* Els totals exclouen l'any 1904, atès que la delegació d'inaugurà el 23 de maig i molts socis ja s'havien proveït d'alguns productes, a banda que les dades no són prou detallades.

** El producte total de les vendes de l'any 1907 s'ha recalculat a partir de l'import de les diferents partides i no es correspon amb les dades publicades en la memòria de la delegació.

*** No s'especificuen algunes quantitats menors de l'isol (53 kg. per valor de 118 pessetes en total de 1905 a 1907) entre els anticriptogàmics i d'altres productes (9'5 kg. i 225 pessetes, la suma dels tres anys).

Durant el primer any de funcionament, tot i que quan es fundà molts socis ja s'havien proveït de sofres, sulfats i primeres matèries per a les necessitats d'aquell any, va distribuir 5 tones d'anticriptogàmics i 25 de guanos preparats, és a dir uns

tres-cents quilos per soci. L'any següent el nombre de socis s'havia duplicat i també ho havien fet les transaccions, "*qual augment se troba en totes les substancies, á excepció del sulfat amonich, del clorur potassich y de superfosfat de cals, y encara aixó es porque ha crescut la confiansa dels nostres socis en els guanos que aquesta Delegació'ls procura y en lloch de prepararse'ls cada hú, els obtenen preparats á mida de ses necessitats y de la composició convenient pera cada cultiu*"³³. Com hem vist abans, aquesta confiança amb els guanos preparats es consolidà en els anys següents³⁴.

Com es veu en la taula 30, la major part dels guanos preparats es destinaven a cereals (71%) i també s'en distribuïa una quantitat important per a les hortalisses (16%) i les patates (8%). Els adobs eren el principal producte que es subministrava als socis (tant en quantitat com en valor superava el 80% del total) i a banda de serradura de banya en una quantitat remarcable (24 tones, més d'una quarta part del total d'adobs subministrats durant els primers quatre anys), eren adobs inorgànics (66 tones). Els anticriptogàmics i les patates de llavor (que representaven un 11% i un 5%, respectivament del valor total de les transaccions), eren els altres productes que facilitava la Delegació de Caldes, a més de petites quantitats de lluquets, llevadura, embalatges, amb un import molt petit (0,2%). El valor total d'aquestes transaccions va superar, en els primers quatre anys de funcionament de la delegació, les cent mil pessetes.

Per a realitzar les operacions comercials la Delegació s'havia de posar d'acord amb la secció primera de la junta de la CAO.V. Segons les bases per a la creació de delegacions que es van establir a partir de la creació de la Delegació de Caldes, "*se tomarán notas de cada Delegación de las demandas hechas por los socios de la misma, para enviarlas á la Directiva general dentro del plazo que esta señale, á fin de poder hacer oportunamente las compras y, dentro del plazo acordado, las Delegaciones recibirán el género previamente pedido en el punto que se indique para que se reparta entre los socios*".³⁵

³³ CAO.V: Mem. Delegació 1905.

³⁴ En la memòria de la Delegació de l'any 1906, que registrava un nou augment de les transaccions, es feia notar que aquest augment "*se nota principalmente en els guanos confeccionats, disminuhint en la part de materies soltes, lo cual proba la bondat de dits guanos y la confiansa que s'han merescut de nostres consocis*".

³⁵ "Proyecto de algunas bases para la creación de delegaciones, subdelegaciones ó sucursales de la Cámara Agrícola del Vallés", *RCAOV*, 9.1904. En unes noves bases que es van redactar l'any 1913 per regir les relacions de la Delegació de Caldes de Montbui amb la cambra central i que no van arribar a entrar en vigència, aquesta base era eliminada i es preveia un funcionament totalment independent en les operacions comercials de la Delegació.

Tot i que es preveia la possibilitat de realitzar operacions a càrrec exclusivament de la Delegació, la fórmula ordinària era proveir-se per mitjà de la Central i partir-se al 50% els beneficis generats, cosa que complicava la gestió de la secció de compra-venda que, com hem vist, fou molt deficient. L'any 1906 es plantejà la conveniència d'establir *“una separació absoluta entre les dues entitats per lo que respecta a la c.v. [compra-venda]”*³⁶; però en els anys següents el sistema de les operacions comercials de la delegació es van mantenir sense canvis. Com es veu en la taula 31, l'obligació de compartir els beneficis (50% de les operacions de compra-venda, 5/8 dels ingressos de quotes) deixava la delegació permanentment endeutada amb la Cambra central i això li restava capacitat econòmica efectiva:

TAULA 31. COMPTE DE RESULTATS DE LA DELEGACIÓ DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS A CALDES DE MONTBUI, 1907-1911 (en ptes.)												
	Ingressos					Pagaments	Efectiu			Saldo deutor		Líquid disponible
	Efectiu en caixa any anterior	Vendes	Quotes	Altres*	Total		En caixa	Stock magatzem	Total	CAOV	Altres	
1907	1.665,05	30.509,55	1.196,80	27,50	33.398,90	29.088,05	4.310,85	2.832,40	7.143,25	4.717,25	424,10	2.001,90
1908	4.310,85	29.171,70	947,20	50,50	34.480,25	30.730,90	3.749,35	5.283,15	9.032,50	6.216,10	410,05	2.406,35
1909	3.749,35	28.940,70	1.069,00	11,00	33.770,65	30.265,85	3.504,80	6.540,45	10.045,25	6.356,35	1.268,10	2.420,80
1910	3.504,80	24.537,65	899,80	12,25	28.954,50	23.531,85	5.422,65	3.978,30	9.400,95	2.293,75	4.452,40	2.654,80
1911	5.422,65	25.164,70	794,70	6,00	31.387,75	29.092,85	2.294,90	3.937,60	6.232,50	2.331,05	1.327,00	2.574,45

Font: Memòries de la Delegació de la CAOV a Caldes de Montbui dels anys 1907-1911.
*màquines de sulfatar; interessos d'un pagaré (1908).

Els problemes de coordinació entre la CAOV i la Delegació de Caldes de Montbui anirien generant tensions que acabarien per provocar, l'any 1914, la dissolució de la Delegació i la creació d'un sindicat agrícola totalment independent a Caldes³⁷. Aleshores la secció de compra-venda de la CAOV continuava existint, si bé amb molt poca activitat. En la memòria de l'any 1915, la junta contemplava la situació amb un cert conformisme:

“Tots sabem que les transaccions que sobre adobs y llevors venia fent la Cambra desde la creació d'aquesta secció, anavan reduint-se d'uns quants anys en aquesta part, se pot dir per rahó natural; porque sent evolutiu tot moviment, aquest ha de seguir indefectiblement l'òrbita de la forsa que les circumstancies l'imposa, y aquestes, com no ignorém, no han romanat invariables per nosaltres com si fossim una excepció [...]”.

³⁶ ACMV, lligall 8: Borrador d'un informe intern...

³⁷ Vegeu l'apartat 8.1.

El funcionament de la secció va patir des d'un inici la falta de capital circulant i la descentralització dels serveis cooperatius que es portà a terme amb la creació de la Delegació de la CAO V a Caldes de Montbui (1904) i del dipòsit de Mollet (1905), va complicar la seva gestió. Un informe intern de novembre de 1906 descrivia una “situació deplorable de la Cambra, tant per son regim interior com per l'economich”:

*“Falta capital flotant pera pagar al comptat, direcció i administració, de manera que no faltin materies al seu dia y hi hagi els menors sobrants possibles. [...] Se compra a fiar pera pagar ab diners que encara s'han de fer; ve el dia del pago y no hi ha cuartos; s'han de demanar prorrogues del plasso fixat pera'l pago. Els interessos maten els beneficis. La cantitat que importen els interessos, no s'ha carregat o afegit al preu de compra y si s'hi carregués, obligaria a vendre a preus mes cars que'ls revenedors locals, que ja limiten tot lo que poden els preus, en forta competència ab la C. [Cambra], competència mes temible per habershi afegit la d'alguna casa de productes fuminichs que s'acontenta en perdre en aquesta Comarca, ab tal de poder fer mal a la C. Si aixó dura, al cap de dos o tres anys el soci mes entusiasta de la C. Deixará de venir a comprar”.*³⁸

Al final de l'any anterior la CAO V tenia un deute per la compra d'inputs agrícoles per valor de 25.327 ptes. i havia acumulat uns stocks al magatzem de 6.670 ptes. d'adobs, 834 ptes. de sofres i sulfats i 8.104 ptes. de patates de llavors. Aquell any sols s'havia venut per valor de 9.708 ptes. Bona part de la responsabilitat d'aquest desgavell era dels responsables de la junta directiva,

*“que de res s'ocupen, fins al extrem de que ab prou feines sapiguen els interessats si estan o no encarregats de les Seccions. No pensen en cap servey nou, deixen caure els establerts, deixantho tot a mans del Administrador general que de fet porta la marxa dels negocis de la casa, inclos y principalment en les importants operacions de compra-venda [...] per competent que fos, no ho seria prou, perquè tal com está, no podría donar l'abast a tot”.*³⁹

L'informe de 1906 proposava una solució radical: que la CAO V es desprengués de l'administració de la secció primera i llogués el servei a comerciants professionals. Aquests es beneficiarien d'una clientela segura, de l'estalvi de lloguer del magatzem, de l'excepció de contribució, de la llei de timbre i altres avantatges de les cambres i sindicats agrícoles, i la CAO V obtindria el 50% dels beneficis (que

³⁸ ACMV, lligall 8: Borrador d'un informe intern...

³⁹ *Ibidem*. El juliol de 1902 es nomenà Josep Comas i Cardús per a fer-se càrrec de l'administració de la CAO V. Josep Comas, que era secretari municipal de Palou i d'altres pobles de la comarca, va sintonitzar plenament amb els dirigents de la CAO V i va viure amb la seva família al mateix local de la Cambra, fins a la seva mort l'any 1926.

podria destinar a la creació de nous serveis) i no hauria d'assumir les pèrdues. El perill que suposava l'afany desmesurat de guany i la venda a fora de la Cambra es controlarien amb l'amenaça de rescisió del contracte. Les altres opcions per millorar el servei de compra-venda d'inputs, eren considerades mers paliatius, que no donarien el resultat desitjat, atès que

*“es molt difícil, per no dir impossible, exigir dels encarregats de la c.-v. [compra-venda] la competència, l'interés y l'activitat d'un comerciant particular. Y tot lo que no sigui posarse en condicions iguals als competidors particulars, naturalment que significa lluitar ab armes desiguals. La S. de c.-v. [Secció de compra-venda] exigeix que'ls que la formen no pensin en altra cosa; o al menos que si ve'l cas, considerin com a secundaris els seus interessos y obligacions particulars. Y com a regla general, no cal esperar que un particular posposi als interessos de la colectivitat, els seus propis. Además, una corporació may pot moure's ab el desembràs d'un comerciant. La S. de c.-v. te de ser eminentment comercial. El comers te secrets y ressorts que sols poden aprofitar els que hi son entregats de ple; unicament ells poden y saben trobarlos”.*⁴⁰

Aquesta solució no es portaria finalment a terme; però, com hem vist, el subministrament als socis va decaure en els anys següents i, en la memòria de l'any 1912, davant la situació que *“les transaccions comercials persisteixen a la baixa iniciada en els anys anteriors”*, la junta advertia que *“creyém arribada la hora de que'ns preocupém y mirém entre tots de posarhi remey”*. Però la crida no va tenir efectes pràctics: l'any següent, el secretari de la CAOV feia constar que *“respecte a la part econòmica, podem dir que romana dins la mateixa tesitura que l'esmentada en la memoria del any passat, sens dupte per efecte d'aquella passivitat de que parlavem al començament, si bé el consum d'abonos sols ha sobrepujat en conjunt de 2.000 kilos més que'n l'exercici anterior”*⁴¹.

Probablement, les dificultats per a l'adquisició de productes químics que sobrevingueren amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial acabarien de posar en crisi aquest servei de la CAOV. A 31 de desembre de 1915, el balanç de la CAOV oferiria uns ingressos de 1.278,84 ptes. i unes despeses de 1.265,79 ptes⁴², fet que indica que no realitzava cap activitat cooperativa. L'abril de 1916, un pasquí dirigit als *Agricultors del Vallés* explicava que el sulfat de coure que havia comprat el Govern seria distribuït a la comarca des de l'ajuntament de Granollers; d'aquesta manera

⁴⁰ ACMV, lligall 8: Borrador d'un informe intern...

⁴¹ CAOV: Mem. 1913.

⁴² AGCB, Fons Associacions, exp. 2.996.

—informava el pasquí— s'evitaria que la CAOVI pogués utilitzar el subministrament d'inputs agrícoles com una forma de pressió política:

“A les altes regions governamentals coneixen bé'ls resultats negatius que ha donat la Cambra Agrícola del Vallés per al progrés i desenrotllament de l'agricultura comarcal. Es un fet públic que la Cambra, pràcticament, no és un associació agraria, sino un acumulador de la baixa política caciquista dels pobles de la terra, en sentit profundament partidista. El petit agricultor jamai ha trobat aixopluc a la sombra de la Cambra Agrícola; i per aixó va acabar-se l'únic socors que li donava; i ha acabat perquè'ls petits agricultors prompte varen donar-se compte de que la Cambra comprava a plaços i venia al comptat”.

No tenim cap notícia que després d'aquests anys tornés a funcionar la secció de compra-venda. És molt possible que, en aquesta segona etapa, la CAOVI abandonés totalment l'activitat cooperativa. La incapacitat per desenvolupar la secció de compra-venda tindria conseqüències negatives pel funcionament intern de la CAOVI, perquè li privaria d'uns ingressos sanejats que no donaven les quotes. Per dotar-se de capital, el febrer de 1903 la CAOVI va fer una emissió de 500 obligacions de 100 pessetes, en garantia de la qual va hipotecar l'edifici que posseïa a Granollers. Durant aquell any es van col·locar 209 obligacions, però en els anys següents la iniciativa no va tenir l'èxit esperat: l'informe intern del novembre de 1906 es queixava que les obligacions “no's coloquen per deixadesa de la Junta y per la falta de vida externa y ventatjas positives de la Cambra”⁴³. L'any següent es col·locaren 64 obligacions i s'havia aconseguit reunir el capital suficient per cancel·lar una hipoteca de 8.500 ptes. al 5% anual que s'havia respectat quan es va efectuar la compra de l'edifici. Però, com es veu en la taula 32, l'any 1913 encara quedaven un centenar en cartera i la capacitat econòmica de la CAOVI era molt limitada:

⁴³ ACMV, lligall 8: Borrador d'un informe intern...

TAULA 32. ACTIU TOTAL DE LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS, 1909-1913 (en ptes.)

	Edifici social*	Béns mobles	Obligacions**	Efectes a cobrar	Deute Delegació de Caldes	Stock magatzem	En caixa	Total actiu
1909	19.937,70	1.028,35	17.100,00	2.381,65	6.356,35	1.921,80	1.093,77	49.819,62
1910	20.070,25	1.028,35	17.100,00	1.827,40	2.293,75	3.419,55	943,00	46.682,30
1911	20.070,25	1.028,35	17.100,00	1.419,70	2.331,05	2.661,55	1.504,62	46.115,52
1913	20.070,25	1.028,35	10.000,00	875,50	2.445,65	1.810,95	1.452,03	37.682,73

Font: AGCB, Fons Associacions, exp. 2.996.

* En comprar el local es respectà una hipoteca que gravava l'edifici de 8.500 ptes. al 5% anual, que fou cancel·lada definitivament l'any 1907,

** Capital de les obligacions existents en cartera.

Com a conseqüència d'aquesta falta de capacitat econòmica, la secció de préstecs —que havia de ser l'altra *“base dels ingressos y de la vida de la Cambra”*⁴⁴— va tenir una vida raquítica i encara més curta que la del subministrament d'adobs i llavors. La seva funció era efectuar crèdit de petites quantitats (un màxim de 500 ptes. per soci, tot i que per terme mig les operacions no superaven les 200 ptes.) a curt termini (normalment per un semestre) i a un interès mòdic (5% anual), per tal de facilitar la compra-venda d'inputs agrícoles a aquells pagesos *“que no trobantse [amb] recursos pera pagar al contat, debian acudir al usurer o bé comprar á fiar”*⁴⁵. Com es veu en la taula 33, el crèdit agrícola de la CAOVB no va arribar a desenvolupar-se realment:

TAULA 33. PRÉSTECES EFECTUATS PER LA CAMBRA AGRÍCOLA DEL VALLÈS, 1902-1908

	Núm. pagarés (a)	Import total (ptes.) (b)	b/a
1902	30	4.362,77	145,43
1903	24	4.078,78	169,95
1904	35	7.748,00	221,37
1905	33	5.900,00	178,79
1906	34	5.540,87	162,97
1907	24	3.482,95	145,12
1908	29	4.160,60	143,47
TOTAL	209	35.273,97	168,77

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la CAOVB.

⁴⁴ ACMV, lligall 8: borrador d'un informe intern...

⁴⁵ CAOVB: Mem. 1902.

Durant el primer any de funcionament de la CAOVI la secció de préstecs havia efectuat crèdit per valor de 4.000 ptes. en una trentena d'operacions i l'any 1904 va estar a prop de duplicar la quantitat prestada; però els fons de la CAOVI eren minsos i els qui usufructuaven aquest servei eren “*gaire be sempre els mateixos, demanant pròrrogues continuament. Si procedíssim ab tot rigor —s'afirmava en l'informe del novembre de 1906— fent complir els pagos al seu dia, es probable que alguns dels deutors serien insolvents*”. A finals de l'any 1905, dels 33 pagarés signats n'hi havia 16 de pendents de pagament (3.009,47 ptes.), l'any següent dels 34 pagarés signats n'hi havia 20 de pendents i encara se n'arrossegaven 2 de l'any anterior (2.725,60 ptes.), l'any 1907 es signaren 24 pagarés i en quedaven 15 pendents de cobrament (2.365,15 ptes.) i l'any 1908, el darrer del qual disposem d'informació, es van signar 29 pagarés i a final d'any en quedaven 18 de pendents (2.644,40 ptes.). Com es veu, les quantitats eren ínfimes i en la memòria de l'any 1906 el secretari de la CAOVI se'n lamentava:

“Aquest estat no'ns pot satisfer. Segons ell, l'agricultor vol ser explotat; prefereix l'usurer que l'escanya al amich que'l salva. El mal no radica en nosaltres solament; es general en tot Catalunya. Indubtablement estem mancats d'institucions bones pera'l credit agrícola, pero cal regoneixer que hi ha una prevenció molt gran contra l'utilisació d'aquets procediments salvadors de les societats modernes”.

Més que en l'activitat cooperativa, que com hem vist fou molt limitada, la contribució de la CAOVI a la modernització de l'agricultura es troba en la divulgació de la nova oferta tecnològica. Tot i que la CAOVI no va aconseguir disposar de camps experimentals⁴⁶, sovint alguns socis es prestaven a assajar en les seves finques noves varietats de llavors o de maquinària que després la CAOVI s'encarregava de difondre; també es va experimentar amb nous adobs i es donaren a conèixer aparells com ara l'ensofradora Mausser, el pulveritzador automàtic, els cohets contra les pedregades, o uns aparells per abastar olives que van interessar a la Càmera Agrícola de Arcos de la Frontera (Cadis), la qual els havia vist descrits en la revista de la CAOVI⁴⁷. Precisament, un dels instruments de divulgació tècnica era la pròpia revista de la CAOVI, que es repartia gratuïtament entre els socis a més de posar-se a la venda, i que amb una periodicitat mensual o bimensual es va publicar fins a l'any 1914.

⁴⁶ Des del primer any de funcionament de la CAOVI va fer gestions per sol·licitar un camp d'experiències (RCAOVI, 6.1902); però no va arribar a aconseguir-ne la concessió.

⁴⁷ CAOVI: Mem. 1902.

La CAOVB també va endegar algunes campanyes importants. L'any 1906 s'inicià una campanya per a la millora de la raça porquina, que aleshores es considerava que havia degenerat molt:

“procurar á la nostra Comarca una casta forsa productiva del bestiar porquí es l'ideal que persegueix la Cámara Agrícola del Vallés, y á dit objecte se nomenà una Junta especial perque estudihi la rassa mes convenient pel nostre pais, y proposi els medis mes adequats no solament per conservar-la en ses bones cualitats, si que tambe per seleccionar-la y milloararla en quan se pugui”.⁴⁸

Després d'aquests estudis, la CAOVB va decidir introduir a la comarca alguns exemplars de la raça craonesa, *“la millor y més elogiada á Fransa, coneguda ja en la nostra terra”*⁴⁹ i dos membres de la comissió es desplaçaren a Marsella per adquirir exemplars d'aquest bestiar⁵⁰, que després es revendrien a tots els pagesos del Vallés que ho sol·licitessin, tot i que els socis de la CAOVB se'ls oferien condicions més avantatjoses. Aquests esforços van tenir un impacte limitat, atès que l'any 1928 l'Associació Regional de Ramaders de Catalunya continuava treballant *“per a obtenir una millor raça [porcina] que doni més rendiment del que per la seva degeneració dóna l'actual”*⁵¹.

També va tenir importància la campanya que endegà el 1907 contra l'epidèmia de glossopeda, una malaltia que afectava fonamentalment el bestiar vaquí, però que tenia perill de contagi humà. La CAOVB va publicar dos mil exemplars d'uns fulls instructius, dels quals se'n feu ressò la premsa, i va visitar el Governador Civil de la província per comprometre'l en fer complir les normes sanitàries que havien caigut en desús. També va organitzar una reunió pública a la seu de la CAOVB a la qual va assistir el Governador Civil i també el president de la FACB, Ignasi Girona i el de la Cambra Agrícola de l'Empordà, Eusebi de Puig:

“Tots recordarem la gentada may vista que vingué aquell dia a la Cambra, malgrat el que la majoria no tenia coneixement de la reunió sinó al

⁴⁸ Junta de foment i millora del bestiar porquí, “Millora del bestiar porquí”, Granollers, 12.3.1906.

⁴⁹ *Ibídem*.

⁵⁰ La comissió estava composta per Frederic Ros, Josep Rovira de Villar, Tomàs Fatjó i Esteve Guasch. Els dos últims es desplaçaren a les immediacions de Marsella, on van adquirir 8 truges i 23 mamellons que, previ sorteig, foren repartits entre els sol·licitants (CAOV: Mem. 1906).

⁵¹ “Activitat pecuària”, *Diari de Granollers*, 20.4.1928. Amb aquest objectiu, una comissió de l'Associació Regional de Ramaders i de la Junta Local de Granollers s'havien traslladat a l'estranger *“per a visitar diversos mercats i estacions pequàries per tal d'estudiar les races de porcs que millor s'adaptin a aquesta important comarca del Vallés, i en la qual tan necessàries són llurs renovació i manteniment”*.

moment de celebrar-la; tots recordarem aquell aplech d'Alcaldes, de veterinaris, de grans propietaris lleters, de senzills pagesos [...]".⁵²

Després de les diferents exposicions i del debat, es redactaren unes conclusions que foren lliurades al Governador Civil i també es dirigí a l'ajuntament de Granollers perquè prengués mesures en la celebració dels mercats. Més endavant, quan l'any 1911 l'epidèmia es tornà a manifestar, la CAOV va tornar a actuar prop del Governador Civil.

Una altra forma de difusió de les millores agràries eren les conferències, exposicions i certàmens: d'aquests, cal destacar els que va organitzar la delegació de la CAOV a Caldes de Montbui els anys 1905 i 1906, el primer de caire teòric i del qual es publicarien en un volum els treballs premiats i el segon "*destinat a premiar els actes meritoris del humil pages [que] ab sos conexements practichs y laboriositat pot donar lliçons al propietari mes enlletrat que sols coneix l'agricultura per lo que li ensenyen els llibres*"⁵³. Ambdós van comptar amb un èxit de participació important, fet que explica que la Càtedra agrícola ambulat Pere Grau escollís la localitat de Caldes per donar a conèixer el conveni que l'uniria a la Diputació de Barcelona, en un acte organitzat conjuntament amb la CAOV i la Delegació de Caldes que va tenir lloc el 25 de març de 1908⁵⁴. Aquest mateix any la CAOV organitzà onze conferències de caràcter tècnico-agrícola a diferents localitats de la comarca, per les que —gràcies a una gestió del diputat provincial Bonaventura M. Plaja, aleshores president de la comissió de Foment— comptava amb una consignació de 750 ptes. de la Diputació: "*gairebe pot dirse que'l difundir la ensenyansa agrícola es una especialitat de la nostra Cambra vallesana*", s'afirmava en la memòria de la CAOV d'aquell any. Més endavant, però, les conferències foren més escasses i fins i tot s'arribà a qüestionar la dotació que rebia de la Diputació per l'organització de conferències i cursets.

La CAOV també va organitzar excursions d'interès tècnic o experimental: l'any 1902 a can Diumer de Cardedeu, responent a una invitació de la Societat Vitícola de la localitat; l'any 1903 a Mollet, per veure funcionar la màquina de batre que hi havia instal·lat el secretari de la CAOV, Frederic Ros; el febrer de 1905 a la Granja Experimental d'Agricultura de Barcelona, i el juny de l'any següent a la Granja Avícola 'Paraíso' de Salvador Castelló a Arenys de Mar, en la qual hi participaren una cinquantena de socis.

⁵² CAOV: Mem. 1907.

⁵³ CAOV: Mem. Delegació 1906.

⁵⁴ Sobre la càtedra, vegeu *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 123-130.

Però a més d'aquestes activitats que, amb caràcter més o menys puntual, la CAOV anava organitzant, hi havia les iniciatives que promovien els seus dirigents a les respectives explotacions agràries i que, indubtablement, podien esdevenir models a imitar. Frederic Ros, esmentat abans per la introducció d'una màquina de batre a Mollet i fundador de l'empresa Bregadora del Vallés, també va experimentar a les seves propietats amb nous productes (blat de primavera, llavor de cànem italià, guanos...)⁵⁵. Albert Rosàs va començar l'elaboració de xampany a Santa Eulàlia de Ronçana i va establir una petita indústria que el 1920 va iniciar-ne la comercialització, i va patentar una màquina de trencar i destriar ametlles per a petits comerciants i pagesos que fou patentada a diferents països⁵⁶. Francesc Brustenga, que era el propietari de la finca més important d'aquest municipi, va expandir el regadiu i va desenvolupar una explotació ramadera, amb bestiar de totes classes, que el 1930 causà l'admiració dels socis de l'IACSI en la tradicional favada⁵⁷. Uns anys abans, a petició de la CAOV, realitzava a la seva finca les proves d'una màquina de fangar accionada amb un motor de benzina que, segons la crònica, van reunir uns doscents pagesos "*de les principals cases de Llerona, Ametlla, Bigas, Riells, Caldas, Llisá de munt y Llisá de Vall*"⁵⁸. Domènec Fatjó, de Cerdanyola, fou un dels primers propietaris que va muntar quadres de bestiar vaquí per a la producció de llet a gran escala. Quan es produí la invasió de la fil·loxera va anar a França a estudiar la replantació de vinya americana i portà estaves que serviren per replantar no sols les vinyes de la seva propietat, sinó també d'altres de la comarca; també importava sulfats d'Anglaterra quan encara no eren d'ús corrent, i quan s'adonà que la vinya deixava de ser rendible va plantar fruiters i fins i tot exportava fruita a França⁵⁹.

Quin impacte van tenir aquestes iniciatives en la modernització tècnica de l'agricultura comarcal? Segons un observador qualificat, que fou soci de la CAOV, cap al final de la segona dècada del segle XX els procediments tècnics que s'aplicaven a l'agricultura de la comarca seguien essent molt tradicionals i destacava la falta d'instrucció agrícola:

⁵⁵ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵⁶ Aquesta màquina, que fou construïda a la foneria Trullàs de Granollers, va ser presentada a les juntes directives de la CAOV i de l'IACSI el 15 de setembre de 1928. Vegeu la nota biogràfica d'A. Rosàs a l'apèndix 28.

⁵⁷ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

⁵⁸ *Revista Vallesana*, 30.1.1921.

⁵⁹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

“La vritat siga dita, encare es l’hora que, en general, s’usen los procediments agrícols més atrassats, tant en los aparells de treball com en els sistemes d’adobar les terres, cria y engreix del bestiar. En tot s’hi veu la manca d’instrucció de l’horrós art de la pagesia. Are fa poch anys y encar en relativa petita escala, s’es introduit l’explotació del bestiar boví pera portar llet a la capital del Principat, empró aixó s’es fet en rudiment, sens casi tindrer coneixements de lo que’s porten entremans y gairebé per etsar ha donat bons resultats. No hi ha en nostra comarca cap gran explotació agrícola que, donant resultats, tinga adaptats procediments científichs agrícols. No tenim encar cap gros propietari que hagi convertit ses finques en lo que verament es l’art de l’agricultura ab tota l’extensió e intensitat que pot adquirir y ab quin desarrollo s’incloquin totes les diverses manifestacions de tant productiu art. Hi manca, torném a dir, instrucció de l’art del pagés. Los hereus de les cases aprenen, be o malament, los coneixements que s’adquireixen en la primera y segona ensenyansa, empró de l’art del pagés sols aprenen lo que veuen fer y algùn que altre, ben poch, lo que per tindrer afició han pogut assolir en alguna revista agrícola, que sol ser ben migrat [...] Resultant que no s’adquireixen per lo jovent de la terra los coneixements que en altres paratges han fet avensar l’agricultura”⁶⁰.

En aquesta faceta, segurament, la CAOVB topava amb les dificultats ja esmentades per implicar la petita pagesia en el seu projecte. Com altres cambres agrícoles, la CAOVB només va aconseguir integrar molt marginalment a la pagesia, que era el sector que hauria pogut donar més transcendència a l’aplicació del canvi tècnic. Però, com hem vist, la modernització tècnica podia ser també un mitjà per legitimar el lideratge dels propietaris en el món rural⁶¹. De manera que el que podria constituir un fracàs en termes d’eficiència econòmica, podia donar lloc a una relativa eficiència “de classe” (A. Badhuri). En aquest aspecte, una vegada més, penso que la CAOVB és un exemple força representatiu del nou model associatiu liderat pels grans propietaris. És el que veurem a continuació.

7.1.3. L’activitat política i de grup de pressió⁶²

Els objectius de la CAOVB no es reduïen a la modernització de l’agricultura i, per tant, el seu camp d’actuació fou molt més ampli. Com a grup de pressió en defensa dels interessos dels propietaris va seguir de prop les orientacions de l’IACSI i recolzà sempre les seves iniciatives en defensa dels “*interessos agrícols*”: per exemple en el

⁶⁰ M. de Vallderiol, “Manca d’instrucció de l’Art del Pagès”, *La Comarca*, 23.6.1917.

⁶¹ Vegeu l’apartat 2.4.

⁶² Aquest apartat és, en bona part, una síntesi del que vaig publicar en el llibre *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, núm. 4, Ajuntament de Granollers, 1991, al qual remeto per una descripció més detallada de les activitats de la CAOVB.

conflicte entre els industrials fariners i propietaris bladers (1903), en favor de l'exempció de contribució industrial per a les màquines de serrar fusta dels propietaris forestals (1904), o contra la depreciació de la patata (1916), entre altres. La continuïtat amb l'antiga APRV era, en aquest punt, prou evident: l'IACSI era el punt de referència indiscutible d'aquestes entitats locals i comarcals, que sovint actuaven com a sucursals de l'Institut.

Com hem vist, la CAO V agrupava bona part als socis corresponsals de l'IACSI (i també als socis residents amb propietats a la comarca); però no sols això, alguns dels dirigents de la CAO V foren també membres de la junta directiva de l'IACSI: Salvador Dachs, el principal fundador i primer president de la CAO V (1901-1907 i 1913-1918) fou membre de la junta de l'IACSI (1913-1917); Jaume Maspons, secretari de la CAO V (1907-1912) fou el Secretari General de l'IACSI des de l'any 1908 fins a la seva mort, l'any 1934; Fèlix Fages, president de la CAO V (1908-1912) fou membre de la junta de l'IACSI en dues ocasions (1909-1913 i 1919-1921); Josep Rovira de Villar, president de la CAO V des de l'any 1918, fou també membre de la junta de l'IACSI (1927-1931); Francesc Torras, vicepresident de la CAO V durant molts anys (1901-1918), formà part de la junta directiva de l'IACSI els anys 1925-1929; Frederic Ros, primer secretari de la CAO V (1901-1903) i membre de la seva junta fins al 1907, fou després membre de la junta de l'IACSI (1917-1921); Albert Rosàs, membre de la junta de la CAO V des de 1913, també ho fou de la de l'IACSI (1931-1933); i Josep Cirera i Voltà l'any 1934 succeí en la presidència de l'IACSI a un altre membre de la CAO V, Santiago de Riba i d'Espanya⁶³. Des de l'any 1909, per tant, a més de la presència de Jaume Maspons a la Secretari General de l'IACSI, pràcticament sempre hi va haver algun altre membre de la CAO V entre els dirigents de l'IACSI i en alguns anys foren fins i tot quatre dels membres (1927-1929).

Hauríem d'afegir-hi alguns dels dirigents de l'IACSI que tenien finques a la comarca i que foren socis de la CAO V, com ara Alexandre M. Pons i Serra (membre de la junta de l'IACSI els anys 1899-1901), Ildefons de Casanova (1899-1901, 1905-1909), Manuel de Llanza i Pignatelli de Aragón, Duc de Solferino (1907-1911) o Ramon Ribas i Ribot (1911-1915, 1921-1925, 1927-1931). I tampoc no hem d'oblidar l'estreta relació que establiren els membres de la CAO V amb els màxims dirigents de l'IACSI, com ara Ignasi Girona (president de l'Institut els anys 1902-1906 i 1915-1923), que va visitar la CAO V en diverses ocasions (fou present, per exemple, en la junta general de socis de l'any 1909) i també n'ostentà la representació, per exemple en la reunió que havia de tenir lloc a Valdepeñas per discutir la qüestió dels

⁶³ Vegeu les notes biogràfiques als apèndix 10 i 28.

alcohols⁶⁴. En les eleccions a diputats a Corts de l'any 1907, Ignasi Girona ocupà el lloc de Francesc Cambó i fou elegit precisament pel districte de Granollers, iniciant un domini polític de la Lliga Regionalista que no entraria en qüestió fins a l'any 1920⁶⁵. La identitat dels dirigents d'una i altra entitat (i, com hem vist, en bona part també de les respectives bases socials) era, doncs remarcable: els membres de la CAO V eren, en poques paraules, els homes de l'IACSI a la comarca del Vallès Oriental⁶⁶.

L'IACSI exercia una labor de patronatge sobre aquestes associacions locals i comarcals que agrupaven propietaris rústics i agricultors i, d'aquesta manera, augmentava la seva força com a grup de pressió, al mateix temps que reforçava la seva hegemonia en el món rural. En algunes ocasions, l'actuació de la CAO V seguint les orientacions de l'IACSI fou destacable. Per exemple, quan l'any 1909 es plantejà la possibilitat que el Govern delegués en una empresa privada l'execució del cadastre parcel·lari, la CAO V s'apuntà ràpidament al criteri de l'IACSI, que pressionava perquè *"si el Govern no pot ó no vol realisar el Catastre el deixi fer a les Diputacions que'ns ofereixen mes garantíes que cap altre organisme"*⁶⁷. La CAO V va *"pendre un lloch en la creuada que s'ha aixecat en el país per defensarse dels perills de la tal empresa"*⁶⁸ i va convocar una reunió al seu local pel 27 d'agost (un dijous al matí, per facilitar la màxima aflluència de propietaris i pagesos al mercat de Granollers) invitant, a més dels socis, als diputats a Corts dels districtes del Vallès, als diputats provincials, a la FACB, a les entitats agrícoles i als ajuntaments de la comarca, per tractar del tema amb el cap del Servei Agronòmic de la província, Ignasi Víctor Clarió-Soulan. Segons la memòria de la CAO V d'aquell any,

"may s'havia vist aquí tanta gent com aquell dia, ni tantes representacions públiques reunides. [...] l'exit donchs va ser dels quefan época y la

⁶⁴ RCAOV, 9.1908.

⁶⁵ Albert Balcells, Joan B. Culla, Conxita Mir, *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Estudis Electorals, núm. 4, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1982. Segons M. Joseph, les eleccions de 1920 foren perdudes pels regionalistes a causa d'una nevada que privà d'exercir el vot als electors de l'àmbit rural, on el predomini de la Lliga estava més assentat: *"els electors dels poblets, els habitants de masies i llogarets allunyats de les meses on havien d'anar a votar, restaren aïllats en llurs cases per culpa de la neu; en canvi, l'electorat obrer, la majoria addicta a en Torras, que residia en els centres més poblats, Granollers, Badalona i Mollet, acudí a les urnes sense excepció"* (Miquel Joseph, *La impremta del meu pare. El regionalisme a la comarca*, Barcelona, 1970, pàg. 139-141).

⁶⁶ Vegeu Jordi Planas, "L'IACSI a comarques: el cas del Vallès Oriental", *RIACSI*, any CXL, 140 aniversari, pàg. 64-70. Un enfocament similar per a la comarca del Baix Llobregat fou presentat per Gemma Tribó, "La presència de l'IACSI al Baix Llobregat", *ibídem*, pàg. 51-57.

⁶⁷ ACTC: *Als Agricultors Vallessans* (pasquí signat el 20.5.1909).

⁶⁸ ACTC: circular amb convocatòria de la CAO V a l'acte del 27.5.1909, signada pel president de la CAO V, Fèlix Fages, i el secretari, Jaume Maspons, el 20.5.1909.

Cambrà no's dormí sobre'ls llaurers, perquè el mateix dia, volguen completar la tasca, facilità a tots els Ajuntaments uns models d'instància a la Diputació demanantli s'encarregués del Catastre encara que fos gravant el contingent provincial. Se feu general a Catalunya el moviment i en conseqüència el Govern no tingué més remey que nega a l'Empresa l'autorització pera dur a terme els treballs cadastrals”.

Durant les primeres dues dècades del segle, aquesta labor de patronatge de l'IACSI respecte a les associacions agràries locals i comarcals va estar mediatitzada per la FACB. Com hem vist, els propietaris del Vallès van participar directament en la fundació de la FACB⁶⁹ i la CAOVI tindria un protagonisme destacat en les seves activitats: a partir de l'any 1903, en què la FACB començà la celebració de reunions mensuals a la seu de l'IACSI, no hi faltava mai la presència de representants de la CAOVI i en els congressos anuals sovint hi enviava delegacions nombroses, com en el que es va celebrar a Vic l'any 1908 en què els delegats de la CAOVI “arribaven a la quarantena [...] no se'ns titllarà pas d'exagerats —deia el secretari de la CAOVI en la memòria d'aquell any— si afirmem que la nostra Corporació constitueix un factor dels mes importants que donen forsa a la Federació Agrícola Catalana-Balear”. Alguns dels membres de la CAOVI van presentar ponències en els seus congressos, com en el que es va celebrar a Manresa l'any 1903, que va comptar amb ponències de Salvador Dachs, Frederic Ros i Jaume Maspons, i hi van exercir càrrecs directius: en el congrés celebrat a Manacor l'any 1907, Salvador Dachs, que era el vicepresident de la FACB, fou elegit com a president, i Jaume Maspons passà a ocupar el càrrec de secretari. A la memòria de la CAOVI de l'any 1907 s'al·ludia a aquest fet tot dient: “¿Com no havíem d'estar en íntima y constant relació amb la entitat capdal de l'agricultura catalana, si el President y Secretari d'aquella ho son a la vegada de la nostra associació?”⁷⁰.

Algunes iniciatives de la CAOVI foren recollides o van tenir un suport important de la FACB. Ja s'ha esmentat el recolzament de la FACB en la campanya contra la glossopeda de l'any 1907. Altres actuacions destacables que partiren de la iniciativa de la CAOVI foren: la concessió de franquícia postal per a les cambres agrícoles (1904)⁷¹, les al·legacions contra la llei de caça i de la llei municipal (1904) i la qüestió de la redimibilitat dels censos (1908). Fou també a partir d'una proposta de la CAOVI i de la Cambra Agrícola de Vic que es portà a terme la creació d'una *Comunitat per a*

⁶⁹ Vegeu l'apartat 6.3.1. Des del mateix moment de la seva fundació, la CAOVI renovà l'adhesió a la FACB que havia fet l'APRV (RCAOV, 11.1901).

⁷⁰ Vegeu els apartats 4.3.3. i 4.3.4.

⁷¹ El Reial Decret de 12.9.1904 concedia la franquícia postal a les cambres agrícoles per a les comunicacions que aquestes sostinguessin entre si i amb organismes oficials (centrals, provincials o municipals).

l'adquisició de matèries primeres, que l'any 1909 la FACB considerava un dels fets cabdals de la vida del col·lectiu.

Altres qüestions en les que la CAO V va maldar per intervenir, tot redactant exposicions al Govern o bé promovent campanyes de mobilització, foren les referents a la tributació i als aranzels. Referent a les primeres, ja hem esmentat la campanya del Cadastre de l'any 1909. Un any abans la CAO V ja havia organitzat una mobilització important amb motiu de la complimentació de la Llei de Plagues del Camp: el Consell Provincial havia acordat que a cada municipi fos creat un fons de 40 cèntims per cada 100 ptes. de riquesa imposable, fet que va motivar la resposta d'*“alguns dels alcaldes mes identificats ab la nostra Cambra”*⁷²: els alcaldes de la Garriga (Josep de Rosselló), Caldes de Montbui (Francesc de P. Torras), Mollet (Frederic Ros), Palou (Antoni Mayol) i Santa Eulàlia de Ronçana (Francesc Brustenga), convocaren a tots els alcaldes de la comarca a una reunió a la CAO V *“al objecte de acordar entre tots la conducta a seguir devant d'una proposició legal que ha de dificultar en gran mesura la marxa normal de la administració de molts municipis”*⁷³.

La reunió va tenir lloc el 12 de novembre i va constituir *“sens dubte una de les planes mes honroses de la nostra vida social, perquè els convocats hi assistiren pot dirse en totalitat; eren una cinquantena, composta de varis alcaldes y del nostre President”*⁷⁴. En aquesta reunió es nomenà una comissió que s'entrevistaria amb el Cap de Foment de la província per tal d'exposar-li les dificultats que comportava la recaptació de fons per combatre les plagues del camp i que obtindria unes modificacions perquè l'import fos menys oneros⁷⁵. També s'aprofità aquella reunió d'alcaldes per tractar dels problemes de la depreciació dels vins i, abans d'aixecar la sessió, s'acordà enviar el següent telegrama al Ministre d'Hisenda i als diputats a

⁷² CAO V: Mem. 1908.

⁷³ ACTC: pasquí de la convocatòria signada el primer de novembre de 1908.

⁷⁴ CAO V: Mem. 1908. Hi assistiren, a més dels alcaldes que convocaven l'acte, els alcaldes de Granollers, Santa Coloma de Gramanet, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall, Sant Cugat, Montmeló, Parets del Vallès, l'Ametlla del Vallès, Montseny, Sant Esteve de Palautordera, la Roca, Aiguafreda, Palau-solità i Plegamans, Santa Perpètua de Mogoda, Cànoves i Samalús, Castellterçol, Sant Llorenç Savall, Sant Pere de Vilamajor, Sant Antoni de Vilamajor, Llinars del Vallès, Fogars de Montclús, Llerona, Montornès, Montmany, Gallifa, Martorelles, Sant Feliu de Codines, Cardedeu, Santa Maria de Palautordera, Sentmenat i Polinyà, i s'hi adheriren els alcaldes de Terrassa i de Castellar del Vallès. Entre els presents hi havia, a més del president de la CAO V i de la delegació de Caldes, els presidents del Sindicat Agrícola de Mollet i del Foment de la Propietat de les Franqueses. El fet de congregar un gran nombre d'alcaldes cridà l'atenció i n'aparegué una notícia elogiosa a la *Revista Moderna de Administración Local*.

⁷⁵ LVC, 14.11.1908. La comissió estava composta dels alcaldes de Granollers (Josep Tardà), la Garriga (Josep de Rosselló), Caldes de Montbui (Francesc Torras), Mollet (Frederic Ros) i Santa Perpètua de Mogoda, juntament amb Domènec Fatjó, membre de la Junta Directiva de la CAO V i del Consell Provincial d'Agricultura, i del president de la CAO V, Fèlix Fages.

Corts dels districtes dels ajuntaments representats: *“Reunits Cambra Agrícola Vallès 50 alcaldes comarca demanen lliure destilació de vins única salvació viticultura”*.

L'any 1912, una altra convocatòria dels alcaldes per tractar dels arbitris que la Diputació provincial havia imposat sobre els passos i edificacions en les carreteres i camins veinals va tenir un èxit similar: en la reunió, que va tenir lloc al local de la CAOV el 29 d'agost, a més dels propietaris més significats hi foren representats la majoria dels ajuntaments de la comarca⁷⁶, i posteriorment una comissió s'entrevistà amb el president de la Diputació, Enric Prat de la Riba⁷⁷.

Els aranzels, tant per afavorir la importació de determinats productes com per protegir el mercat intern en altres, foren una altra de les qüestions de les que s'ocuparia la CAOV: l'any 1903 sol·licità d'intervenir en la Junta d'Aranzels, en la qual considerava que hi havia una absència de representants d'agricultors catalans; aquell mateix any va demanar que fossin denegades les admissions temporals de blats i la reducció de drets per a les llavors. Altres peticions foren la reducció d'aranzels per adobs químics i minerals (1904), el manteniment de mesures proteccionistes per a la fusta (1909), la protecció per a la producció del cànem i en contra de la introducció de carns estrangeres (1910). L'any 1925, un grup de grangers de la comarca es dirigiren a la CAOV per tal que instés al Govern a canviar la classificació en la importació de gerros de llet, un fet que dóna compte de la consideració que encara mereixia la CAOV com a interlocutora amb les instàncies governamentals.

La CAOV va actuar en moltes qüestions que no afectaven exclusivament l'agricultura comarcal: la construcció d'un pont sobre el riu Congost a Granollers, la construcció de carreteres, el pla de ferrocarrils secundaris i el canvi de traçat de la línia de França i de l'estació de ferrocarril de Granollers, o la situació dels jutjats al cap de partit foren qüestions en les quals va intervenir durant les primers dècades del segle. Essent una entitat que vinculava els principals propietaris de la comarca, molts dels quals tenien un control efectiu del poder local als diferents municipis, les

⁷⁶ La reunió va comptar amb representació dels municipis de Granollers, Cardedeu, Mollet del Vallès, Sant Feliu de Codines, Caldes de Montbui, Sant Celoni, Aiguafreda, Bigues i Riells, Canovelles, Fogars de Montclús, l'Ametlla del Vallès, la Garriga, la Roca del Vallès, Llerona, Llinars del Vallès, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall, Martorelles, Montmeló, Montseny, Palou, Parets del Vallès, Santa Eulàlia de Ronçana, Sant Fost de Campsentelles, Sant Quirze de Safaja, Santa Coloma de Gramanet, Barberà del Vallès, Montcada, Palau-solità i Plegamans, Polinyà, Santa Perpètua de Mogoda, Gallifa, Sant Cugat del Vallès, Gualba, Santa Maria de Palautordera i Vilalba Sasserra.

⁷⁷ Formaven aquesta comissió el president accidental de la CAOV (Francesc de P. Torras), l'alcalde de Granollers (Josep Barangé), l'alcalde de Sant Cugat del Vallès (Sever Mas) i els propietaris de la Garriga (Salvador Dachs), de Sant Feliu de Codines (Domènec Permanyer), de Gualba (Joan Ragué), de Santa Eulàlia de Ronçana (Francesc Brustenga), de Sant Quirze de Safaja (Joan Sarrà) i de Palou (Santiago de Riba i d'Espanya).

qüestions que concernien els seus interessos eren més àmplies que les estrictament agràries.

Una de les primeres actuacions destacades de la CAO V fou, precisament, en relació al projecte de Reglament dels Secretaris d'Ajuntament de 1902 que, segons els dirigents de la CAO V, constituïa "*un vertader atentat contra la vida municipal*"⁷⁸. El 4 de setembre advertia de la perillositat del projecte a la FACB i immediatament sol·licità al Ministre de la Governació que ampliés el termini per informar i que estengués aquesta facultat reservada als ajuntaments a les corporacions agrícoles i econòmiques amb caràcter oficial. Al mateix temps, la Junta Directiva de la CAO V convocava els alcaldes de la comarca a una reunió per discutir el projecte i l'estratègia per a oposar-s'hi. La reunió, que va tenir lloc el 2 d'octubre, va reunir els alcaldes de l'Ametlla del Vallès, Barberà del Vallès, Bigues i Riells, Cànoves i Samalús, les Franqueses del Vallès, la Garriga, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall, Matadepera, Montcada, Montseny, Palou, Parets del Vallès, Ripollet, Rubí, Sant Feliu de Codines, Sant Quirze de Safaja i Santa Perpètua de Mogoda. Alguns alcaldes que no hi podien assistir hi van enviar regidors en representació, com en el cas de Caldes de Montbui, Cardedeu, Montmeló, Palau-solità i Plegamans, Sentmenat, Tagamanent) i altres van adherir-se als acords que es prenguessin, com en el cas de la Roca del Vallès i de Sant Antoni de Vilamajor. La convocatòria, doncs, fou un èxit i aconseguí una bona part de la representació dels pobles del Vallès. En la reunió s'acordà la redacció d'un informe que es repartiria a tots els ajuntaments de la comarca i que també s'envià a una setantena d'associacions agrícoles i econòmiques de Catalunya i d'Espanya, requerint als seus presidents que cooperessin en la campanya contra el projecte de llei. En aquest document s'afirmava el següent:

"Resultando que en muchas de sus prescripciones vienen mermadas y aun anuladas en algunos casos las indispensables facultades que deben competir y competen actualmente á los Alcaldes y Corporaciones municipales, concediéndolas a un funcionario que en la práctica resultará de carácter permanente [...] quedando en realidad burlada la facultad del Ayuntamiento de elegir su Secretario [...] Considerando que imperando este Reglamento resultaría denigrante el ejercicio de los cargos concejiles y como consecuencia de difícil provisión. Considerando que el espíritu de este Reglamento resulta diametralmente opuesto á los propósitos de descentralización anunciados repetidas veces por los Gobiernos [...] Acuerda informar á la Dirección General de Administración en sentido

⁷⁸ "Reglament de Secretaris d'Ajuntament", RCAOV, 9.1902.

contrario al Reglamento Orgánico del Cuerpo de Secretarios de Ayuntamiento [...] para que en definitiva sea retirado dicho Reglamento”.

A més de la FACB i de l'IACSI, la CAOVI va rebre el suport del Foment del Treball Nacional i de la Lliga Regionalista, i quan els presidents de les principals corporacions econòmiques de Barcelona es personaren a Madrid per tractar de diversos assumptes prop del Govern, la retirada del projecte fou una de les qüestions negociades amb èxit. Més tard, un dels autors del Reglament derogat publicaria un llibre amb una diatriba contra les accions de la CAOVI que seria contestada per la mateixa amb l'opuscle *El Reglamento de Secretarios Municipales y la Cámara Agrícola Oficial del Vallés* (1903). L'agost de 1902 la CAOVI adreçà una exposició al Ministre de Gràcia i Justícia reivindicant el manteniment del règim jurídic català escrit i consuetudinari⁷⁹, i el març de l'any següent interposaria amb èxit un recurs contra el projecte de llei de reforma del notariat, que era considerat centralista.

Tot i que segons resaven els seus estatuts, la CAOVI estava “*destituïda absolutament de caràcter polític*” (art. 2), no va inhibir-se gens d'actuar en aquest terreny. Jaume Maspons, que era el director de la secció de Propaganda de la CAOVI, ho defensava des del pla teòric quan afirmava que les associacions agrícoles havien d'estar en activitat constant, i que aquesta activitat havia de ser aplicada “*lo mateix a qüestions d'interessos materials, siguin de caracter públich siguin propis exclusivament dels particulars, que a qüestions d'ordre moral y social, encara que semblin sien qüestions polítiques, perquè tot justament en aquest ram de la política l'associació agrícola hi te una grandíssima esfera d'acció en que deixar sentir els seus beneficiosos efectes*”⁸⁰.

En les associacions agràries d'altres països que els dirigents de la CAOVI prenién com a model, singularment els sindicats agrícoles francesos, aquest era també un aspecte que observaven i que consideraven essencial en el moviment agrarista:

“Tenim que fer present que si els viticultors francesos han lograt y pensan lograr dintre de no molt tardar lleys que'ls permetin sortir victoriosament

⁷⁹ El motiu de l'exposició al Ministre de Gràcia i Justícia era una sentència que anul·lava quatre testaments per haver utilitzat com a testimonis els escrivents del notari atenent a una disposició del Codi Civil de 1889, fet que, de crear jurisprudència, es creia que podia invalidar tots els testaments que des d'aquella data haguessin estat redactats d'aquesta forma (ACTC: *Exposición que la Cámara Agrícola Oficial del Vallés eleva al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia con motivo de una sentencia dictada por el Juzgado del Hospital de Barcelona, declarando la nulidad de cuatro testamentos*, signada per Salvador Dachs i Frederic Ros el 14.8.1902, Imp. J. Joseph, Granollers).

⁸⁰ J. Maspons, *Agremiació agrícola. Notes històriques*, Granollers, Imp. J. Joseph, 1906, pàg. 46. Aquest treball fou premiat al certamen organitzat per la Delegació de la CAOVI a Caldes de Montbui el 9 d'octubre de 1905.

*del estat crítich que atravessan, es degut á la bona organització que s'han sapigut donar, puig que per medi dels Sindicats Agrícols, que son semblants á las nostras Cámaras Agrícolas, s'han fet forts y respectables, poden aixís enviar un bon número de representants á las Cámaras de Diputats, y tenir Diputacions y Ajuntaments que'ls ha permés cridar d'aprop l'atenció dels governs y treuren ventatjas que de cap mes manera haurían conseguit*⁸¹

Com hem vist, la fundació de la CAOVI ja va tenir una indubtable dimensió política, essent presentada com un gran pas en la lluita contra el caciquisme i comptant amb la presència de Francesc Cambó en la campanya de propaganda⁸². A Granollers, tot i que l'any 1904 es creà un Centre Català que va participar activament en algunes campanyes electorals, fins al setembre de 1913 no es creà un centre polític de la Lliga Regionalista⁸³. Aquesta situació propicià que en els primers anys del segle XX la CAOVI es convertís en un centre polític afí a la Lliga i que jugués un paper preeminent en la vertebració del regionalisme polític a la comarca del Vallès Oriental.

El principal fundador i primer president de la CAOVI, Salvador Dachs, es va presentar a les eleccions provincials de 1905 per la Lliga Regionalista i la CAOVI va recolzar obertament la seva candidatura. Aquesta, però, va sortir derrotada per l'alta votació que va aconseguir Josep Barangé a Granollers (574 contra els 61 vots de S. Dachs), cosa que, segons ell, “*sublevó a los directores de la cámara*”⁸⁴. Segons el mateix Barangé, aquesta havia estat la primera desviació dels dirigents de la CAOVI i en les eleccions de diputats a Corts del mateix any, en què la Lliga presentava com a candidat a Bonaventura M. Plaja, “*la Cámara acentuó todavía más su política*”:

“Desde entonces, y cuando los vaivenes de la política han dado su triunfo a los candidatos regionalistas, todos han podido apreciar que en la Cámara Agrícola del Vallés ha recibido, el diputado a Cortes, a los electores y sus peticiones; que allí recibe en corte el diputado provincial regionalista; que el secretario de la Cámara lo es de ayuntamientos del Partido que tienen mayoría los regionalistas; que de los socios de la Cámara se escojen los alcaldes y los concejales; que socios de la Cámara son los jueces municipales, fiscales y suplentes de aquellos pueblos; que entre elementos de la Cámara y los que no son adictos a ella, se disputan

⁸¹ Frederic Ros, “Memoria de la Estació Enotécnica de Cete”, *RCAOV*, 9.1902.

⁸² Vegeu l'apartat 6.3.2.

⁸³ Sobre el Centre Català de Granollers, vegeu *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 79 i ss. L'actuació de la Lliga Regionalista a la comarca del Vallès Oriental i les relacions amb la CAOVI també han tingut un tractament específic a la mateixa obra, pàg. 82-90.

⁸⁴ M.C., “Granollers y la Cámara Agrícola del Vallés. Declaraciones importantes”, *El Demócrata*, 21.12.1913.

*el predominio político de Palou, Parets, Las Franquesas, Mollet y otros pueblos. Es un hecho tan evidente que huelga insistir*⁸⁵.

A les eleccions provincials de 1909, el nou president de la CAOVI, Fèlix Fages, es presentà també dintre la candidatura de la Lliga Regionalista: “*portat per un excés de la delicadesa que caracterisa al senyor Fages*”⁸⁶, aquest va presentar la dimissió del càrrec, però un cop elegit va prendre de nou possessió de la presidència de la CAOVI. Amb motiu de les eleccions, la junta directiva de la CAOVI va enviar una circular a tots els socis “*pera felshi present la conveniencia de que posin un interés especial en apoyar la candidatura del nostre estimat President*”:

“El trionf del senyor Fages representará una serie inacabable de sacrificis pera ell, pero de beneficis extraordinaris per la Comarca, ell ha demostrat una y mil vegades que sab sacrificarse per aquesta terra de les seves afeccions, ahont hi está afincat y hi passa llargues temporades, y especialmente per aquesta Cambra Agrícola nostra que de una manera tan complerta representa y interpreta el seu voler colectiu. Ara, tota aquesta voluntat nostra, tot el nostre pensament, totes les nostres aspiracions, les portará y les interpretará el senyor Fages dintre de la Diputació provincial. En aquet sentit es poder lo que el suscrit se dirigeix a vosté, pregantli que presti tot el seu valió concurs á la candidatura del nostre President, porque ab ella hi va involucrada la defensa de la agricultura y dels interessos morals y materials de la Comarca, ideals que defensará el senyor Fages com ha defensat sempre, donats els seus sentiments rel·ligiosos y reconeguda energía, ideals que son en fi els d’aquesta Cambra, per lo que tením la convicció de que ab el concurs de tots podrem dir desde ara que la Cambra Agrícola te el seu propi y genui representant dintre la Diputació provincial de Barcelona”⁸⁷.

En sortir elegit, responent a la felicitació de la junta de la CAOVI, Fages manifestà que “*primer que Diputat se sentía agricultor y President de la Cambra Agrícola, subordinant tots els seus actes dintre la Diputació a la conveniencia nostra [de la CAOVI]*” i la CAOVI considerava que ambdós càrrecs es complementaven perfectament⁸⁸. Fèlix Fages fou reelegit l’any 1913, quan encara era president a la CAOVI, i de nou l’any 1917, de manera la CAOVI va tenir un representant directe dels seus interessos a la Diputació i a la comissió provincial de Foment de l’Agricultura. A partir de l’any 1921, els propietaris rurals de la comarca tindrien un altre representant

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ ACTC: circular sol·licitant el vot dels socis per a la candidatura de Fèlix Fages signada pel president accidental de la CAOVI, Francesc de P. Torras i Sayol, el 14.10.1909.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ CAOVI: Mem. 1909.

ben qualificat en la persona de Santiago de Riba i d'Espanya, propietari de can Riba de la Serra de Palou i que també era soci de la CAO.V.

Com a diputats a Corts del districte, el representant dels interessos de la CAO.V fou inicialment Ignasi Girona (president de l'IACSI els anys 1902-1906 i de nou 1915-1923, l'estreta relació del qual amb la CAO.V ja ha estat esmentada), que com a candidat de la Lliga Regionalista va imposar-se per primer cop al districte de Granollers en les eleccions de 1907. La Lliga ja havia previst que fos el seu candidat a les eleccions de 1905 i els dirigents de la CAO.V ja s'havien preparat per aquesta eventualitat:

“en el supost que'n Girona tingués d'esser el provable candidat per lo nostre Districte, fora molt oportú y de bon efecte el que avans de declararsel com á tal, algunas personas el coneguessin de las que no'l coneixen, y al efecte, per lo que's refereix al meu poble, trovaria indicat la visita que podria fer á Mollet ab l'escusa de aturarse per veure las batadoras, el vinent diumenge de pas cap á Caldas. Me sembla que la gent pagesa els predisposaria bé, quan posteriorment á la referida visita, sapiguessin que'l candidat en aquella persona que's mostrá aficionada á las cosas agrícolas [...] Tot aixó convindria, en tot cas, que fos preparat sens que ningú compregués la doble intenció, ni el mateix Girona”⁸⁹.

Finalment la Lliga va desestimar la candidatura d'Ignasi Girona i va presentar com a candidat en aquelles eleccions a Bonaventura M. Plaja, que va obtenir millors resultats que en anteriors comicis, però que no va resultar elegit. Atenent a aquests resultats, l'any següent Plaja es dirigia a Jaume Maspons, que era redactor de *La Veu de Catalunya*, reclamant més atenció per al districte de Granollers:

“Convé que la Solidaritat s'ocupi de la situació vergonyosa que's troba el districte de Granollers y que la Veu fassi campanya combatent las demasías del caciquisme en aquet districte. Si no's fa aixís la influencia nostra minvará cada dia més, las nostras forsas se reducirán y el caciquisme tornaré á arrelar altre cop”⁹⁰

Plaja fou de nou el candidat de la Lliga Regionalista en les eleccions de 1910, en les quals va sortir elegit amb més de 5.000 vots, superant d'aquesta manera

⁸⁹ ACMV, lligall 23: Carta de Frederic Ros a Jaume Maspons signada a Sabadell l'11.7.1905. Ignasi Girona havia estat convidat per la Delegació de la CAO.V de Caldes a pronunciar una conferència el diumenge 16.7.1909. Frederic Ros, l'autor de la missiva, era membre de la junta de la CAO.V i el propietari de les primeres màquines de batre que s'instal·laren a Mollet.

⁹⁰ ACMV, lligall 23: Carta de Bonaventura M. Plaja a Jaume Maspons, signada a Sant Sadurn d'Anoia el 31.7.1906.

l'anterior candidat de la Lliga Regionalista, Ignasi Girona⁹¹. Les eleccions generals de 1914, amb Bonaventura M. Plaja altra vegada per la Lliga, foren molt disputades. Els polítics del partit liberal, antagonistes de Plaja en aquests comicis, van concentrar les crítiques en la CAO, entenent que era *“la entidad que le proporciona relativa fuerza en los pueblos rurales”*⁹². Francesc Torras i Villà, en la presentació del candidat liberal en aquestes eleccions, Andreu de Boet, va desqualificar els dirigents de la CAO pel seu fracàs en la gestió econòmica i per haver-la convertit en *“un casinillo de política misérrima, desde donde se impuso a los agricultores y labradores de la comarca, y más concretamente, del distrito, un cacicato indigno y tiránico”*⁹³. Boet abundà en les crítiques a la CAO i es va comprometre a informar al Govern de la seva actuació i fins i tot a promoure la creació d'altres entitats agrícoles que protegissin els agricultors sense convertir-se en centres polítics i de recolzament de determinats candidats⁹⁴.

No eren només els liberals els qui criticaven la instrumentalització política de la CAO. Des del periòdic local *La Opinión* també es criticava la Lliga Regionalista, tot dient que

*“se ampara en lo económico que representa la Cámara Agrícola, en donde se hallan agrupados los propietarios y principales agricultores del Vallés, además de los caciques rurales, y explotan la buena fe de aquéllos, haciéndoles entender que sólo ellos representan la defensa de los intereses agrícolas y en tal carácter proclamen los candidatos y como éstos pertenecen a la Lliga, lo son también de la misma y, por lo tanto, regionalistas, de lo que se deduce claramente que la Cámara Agrícola del Vallés, sostenida con el dinero de hombres de todos los partidos, sirve de esqueneta para encumbrar a los diminutivos [sic] regionalistas. Quitad a éstos su predominio en la Cámara Agrícola y quedarán reducidos a cuatro gatos los regionalistas del Vallés”*⁹⁵.

I un pasquí sense data, però que probablement fou repartit amb motiu de les mateixes eleccions, s'adreçava als *Pagesos del Vallés* tot dient-los:

⁹¹ L'any 1907 Ignasi Girona va obtenir 4.964 vots, però com que en aquella ocasió els liberals no es van presentar, Ignasi Girona va aconseguir una majoria abrumadora (72 % dels vots), mentre que en les eleccions de 1910 Plaja no va assolir el 50% dels vots (A. Balcells, J.B. Culla, C. Mir, *Les eleccions...*, pàg. 521 i 531).

⁹² *El Demócrata*, 28.2.1915.

⁹³ *El Demócrata*, 1.2.1914. Segons Francesc Torras Villà, *“la base de sus operaciones [económicas] era todo un poema: compra al contado para vender a plazos, sin que el agricultor perciba absolutamente ningún beneficio del salvador procedimiento, ya que en casi todas las operaciones verificadas los precios de la Cámara están por encima de la cotización del mercado”*.

⁹⁴ *El Demócrata*, 1.3.1914.

⁹⁵ X., “Frescura regionalista”, *La Opinión*, 13.4.1913.

“La Cambra Agrícola i els seus prohoms, amb en Plaja al cap, se titulen defensors dels vostres interessos. Però és ben segur que no han procurat que’ls amos de les terres us hagin rebaixat el preu de l’arrendament ni augmentat els míseros jornals. Voteu tots contra en Plaja, amparador i defensor dels que us roben el pa de vostres fills”.

En aquestes eleccions Plaja fou elegit diputat; però els liberals consideraven que el regionalisme, tot i les amenaces i coaccions que havien fet els propietaris als seus treballadors⁹⁶, havia patit un retrocés:

“ya no puede contar como incondicionales, la Cámara Agrícola Oficial del Vallés, a pueblos que, como Sant Feliu, Mollet, Parets, La Roca, Montmeló, Las Franquesas, Tagamanent, La Garriga, Sant Fost y Martorellas, Bigas y La Ametlla, han tenido el valor de hacerle cara, despreciando amenazas y recordando que son víctimas de un ominoso caciquismo importado por la Lliga Regionalista”⁹⁷.

En les eleccions a diputats a Corts dels anys següents de 1918, 1919 i 1920, en què el candidat regionalista fou Joan Lligé i Pagès, la CAO V ja no va polaritzar tant les crítiques contra el regionalisme. En bona part, això era degut a la pròpia vertebració del partit a la comarca⁹⁸; però també fou una conseqüència del decaïment progressiu de la CAO V. Després de la Primera Guerra Mundial l’activitat cooperativa de la CAO V no es va reprendre i la vida social va anar minvant, fins al punt que la junta directiva a penes es reunia: en una reunió de la junta a 18 d’octubre de 1923, el president de la CAO V declarava *“quedar reanudado el período de sesiones para convocar aquellas que se estimen oportunas en el día y hora que demanden las circunstancias”*, fet que indica que s’havien interromput les reunions de la junta i que tampoc s’establí una periodicitat fixa. Tampoc es renovaven els càrrecs i les juntes generals eren molt poc concorregudes (10 socis en la junta general de 1925)⁹⁹. Aleshores, aquella activitat que havia desenvolupat la CAO V en els primers anys ja només existia en el record:

⁹⁶ Segons ells, els propietaris de Parets, les Franqueses, la Garriga, Sant Fost, Martorelles i l’Ametlla havien amenaçat els pagesos que treballaven a les seves finques que si votaven al candidat liberal serien expulsats de les terres; a Mollet i a Sant Feliu de Codines alguns fabricants també havien exigut als seus treballadors el vot per la candidatura de Plaja, i a Cardedeu i Lliçà de Vall fou el rector qui va fer campanya i amaneçava els que votessin a Boet (*El Demócrata*, 15.3.1914).

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ L’any 1913 es creà la Lliga Regionalista de Granollers i també s’editaren periòdics d’àmbit comarcal afins al regionalisme, com ara *El Vallès Nou* (1912-1918), dirigit per l’industrial Jaume Serra i Dachs, i *Foc Nou* (1918-1920), òrgan de la Joventut Nacionalista de Granollers (Vegeu Joan Subirà, *La premsa a Granollers*, 2 vols., Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1982).

⁹⁹ Arxiu privat de Joan Mayol: Llibre d’Actes de la CAO V (1923-1935).

“Recordem amb gust aquell entusiasme que va donar lloc a la creació de la Cambra Agrícola del Vallès, amb aquell regust de seccions que la feren un dia ben potent, anant al capdavant de tots el gran patriota En Salvador Dachs, de grata memòria. Si aquells entusiasmes i esforços no donaren el resultat esperat no fou pas per culpa ni de la Comarca, ni dels directors de l’obra. La Cambra Agrícola del Vallès ha seguit la trajectòria de totes les Cambres Agrícoles de Catalunya, perquè la forma en què foren constituïdes no era una forma adequada. En aquells moments, la fórmula d’associació agrícola encara era vacil·lant, i el temps ha demostrat que la que va servir per a la fundació de les Cambres Agrícoles no era pas definitiva. Tenien el defecte de governar interessos de propietaris i cultivadors reservant la direcció a aquells; essent associacions mixtes, la direcció era sols en una classe, i això va ésser la causa del fracàs de les seccions de compra-venda, de préstecs, d’introducció de noves races de bestiar, etc. [...]”¹⁰⁰.

Aquestes consideracions no serien tan remarcables si no fos pel seu autor: el propietari Jaume de Riba, que era soci de la CAOVB i que en els anys 1930 seria president de l’IACSI.

7.2. Les societats adherides a la Cambra Agrícola del Vallès

De la mateixa manera que l’IACSI intentava articular l’associacionisme agrari català sota la seva direcció, els dirigents de la CAOVB tenien com a objectiu que a cada localitat del Vallès *“hi hagi nuclis d’agricultors organitzats, enllassats tots amorosament, patriarcalment a la soca de l’arbre sagrat, la Cambra Agrícola del Vallès”*¹⁰¹. Durant la primera dècada del segle, va semblar que aquest projecte esdevenia realitat. Després de la creació de la Delegació de Caldes de Montbui (1904), la CAOVB va promulgar unes bases per tal de regular la relació de la CAOVB amb les associacions locals que s’anaven creant a la comarca. L’any 1908 hi havia acollides a aquestes bases, a més de la delegació de la CAOVB a Caldes de Montbui, la Secció Agrícola del Patronat Obrer de Castellar del Vallès¹⁰², la Lliga de Contribuents de Bigues i Riells, el Sindicat Agrícola de Mollet i el Foment de la Propietat i la Indústria de les Franqueses. L’objectiu d’aquestes bases era ampliar

¹⁰⁰ Jaume de Riba, “Granollers Agrícola”, LVC, 23.6.1926.

¹⁰¹ CAOVB: Mem. 1908.

¹⁰² La Secció Agrícola del Patronat Obrer de Sant Esteve de Castellar havia estat admesa com a soci de la Delegació de Caldes de Montbui el desembre de 1908. Pagava una quota de 30 ptes. anuals que percebia íntegrament la Delegació.

l'esfera d'acció de la CAO V i consolidar-ne el predomini en l'associacionisme agrari comarcal, com a "*casa pairal de la pagesia vallesana*"¹⁰³.

L'any 1910, en crear-se la Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i del Congost, va domiciliar-se al local de la CAO V. I l'any 1912 també s'arranjaren unes dependències de la CAO V per instal·lar-hi la Unió de Colliters d'Avellana del Vallès. Anys més tard, la Federació de Vaquers del Vallès també adoptà interinament el domicili social a la CAO V.

La fundació d'altres cambres agrícoles a les comarques veïnes no va posar en qüestió aquest predomini: la Cambra Agrícola de Sabadell (1905) i la Cambra Agrícola de Rubí (1906) van tenir un radi d'implantació més localitzat, i la Cambra Agrícola del districte d'Arenys de Mar (1908) no va començar a tenir influència a la zona del Baix Montseny fins entrada la segona dècada del segle XX, precisament quan la CAO V ja havia començat a perdre força¹⁰⁴. De totes maneres, com ja hem vist, la CAO V mai no va tenir gaire implantació al Baix Montseny; la seva base social es concentrava principalment al sudoest de la comarca, la plana regada pel Congost i els seus afluents, que també era l'àrea més rica agrícolament¹⁰⁵. En aquesta zona la CAO V va aconseguir un predomini molt destacat durant almenys la primera dècada del segle XX. Ho veurem a continuació en resseguir les principals entitats locals que s'hi adheriren.

7.2.1. La Lliga de Contribuents de Bigues i Riells

La Lliga de Contribuents de Bigues i Riells fou creada l'any 1907 i tenia el domicili social a Bigues, tot i que en un article transitori dels seus estatuts ja feien constar que "*apart de aquest la Lliga tindrà com a delegació el local de la Cámara Agrícola Oficial del Vallès, ab la que viurà ab íntim y constant contacte*"¹⁰⁶. La comissió organitzadora estava encapçalada pels rectors de les parròquies de Bigues, Josep Albornà, i de Riells, Ll. Manel Soler, i també en formaven part Francesc de P.

¹⁰³ A propòsit de l'adhesió del Sindicat Agrícola de Mollet, des de la CAO V s'afirmava: "*Sentim una verdadera satisfacció al veure com totes les Societats agrícoles de la Comarca demanen aculliment á la Casa Payral de la pagesia vallesana [...] ¡Ja comensem a ser colla!*" (RCAOV, 1.1909).

¹⁰⁴ L'any 1915 la Cambra Agrícola del districte d'Arenys de Mar tenia socis a Campins (1), Gualba (2), Olzinelles (1), Sant Celoni (4), Sant Esteve de Palautordera (1), Santa Maria de Palautordera (1) i Vallgorguina (4). A Sant Esteve de Palautordera comptava amb Esteve Riu i Busquets, que havia estat membre de la junta directiva de la CAO V els anys 1906-1910.

¹⁰⁵ Vegeu la taula 26 i el mapa 12.

¹⁰⁶ *Estatuts de la Lliga de Contribuyents de Bigas y Riells*, Barcelona, Tip. L'anyari, 1908. Els estatuts foren redactats per la comissió organitzadora el 14.12.1907 i presentats al Govern Civil tres dies més tard (AGCB, Fons Associacions, exp. 5.519).

Maspons i Anglasell, Fèlix Fages i Vilà (ambdós membres de la junta directiva de la CAO), Enric Prat de la Riba, Joan Pineda i Paré, Josep Casajoana, Joan Coll i Corbera, Fidel Rocabert i Francesc Estaper.

Per formar part de la Lliga calia “*ser propietari ó usufructuari de alguna finca situada dintre'l terme de Bigas y Riells, o be estarhi domiciliat o tenirhi algún interès material, industrial o comercial*” (art. 2). Atès que era una associació de propietaris que sovint no tenien la residència en el mateix terme, es preveia la possibilitat de delegar en el masover la seva representació en les juntes generals. Hi havia tres categories de socis: els protectors, que contribuïen al sosteniment de la Lliga amb una pesseta al mes com a mínim, els socis de número, que hi contribuïen amb 50 cèntims i els adherits, amb una pesseta a l'any i que no eren elegibles per a la Junta ni tenien dret de vot en les juntes generals. Els objectius de l'entitat eren “*promourer y fomentar el desenrotllo dels interessos morals y materials dels dos pobles, procurant al mateix temps la major unió y armonía entre'ls contribuyents de l'un y l'altre*” (art. 1).

L'acte de constitució oficial de la Lliga de Contribuents de Bigues i Riells va tenir lloc el 27 d'abril de 1908, sota la presidència de Fèlix Fages i Vilà, que aleshores era el president de la CAO. A més dels membres de la comissió organitzadora, hi van assistir Joan Vila, Jaume Vila, Joan Bosch, Vicenç Resurrecció, Josep Viaplana, Pere Riera, Josep Grau, Pere Torruella, Josep Fontcuberta, Pau Fontcuberta, Miquel Viver, Pere Barbany, Jaume Fontcuberta i Josep Pratcorona¹⁰⁷. En nom de la comissió organitzadora, Fèlix Fages va informar que el Govern Civil havia autoritzat el reglament de l'entitat i es procedí al nomenament d'una Junta Directiva i d'una Junta Consultiva, ambdues proclamades per unanimitat:

¹⁰⁷ AGCB, Fons Associacions, exp. 5.519: acta de constitució, 27.4.1908.

**Junta Directiva de la Lliga
de Contribuents
de Bigues i Riells (1908)**

Francesc de P. Maspons i Anglasell (President)
Vicenç Resurrecció (Vicepresident)
Josep Fontcuberta (Tresorer)
Joan Pineda i Paré (Secretari)
rectors de Bigues i de Riells (Vocals)
Fèlix Fages i Vilà (Vocal)
Joan Vila i Torruella (Vocal)
Pere Riera Bayona (Vocal)
Joan Coll i Corbera (Vocal)
Josep Pratcorona i Turell (Vocal)

**Junta Consultiva de la Lliga
de Contribuents
de Bigues i Riells (1908)**

Antoni Molina
Enric Prat de la Riba
Pere Torruella
Josep Grau
Josep Batlles
Josep Bachs
Joaquim Garriga

Entre els membres d'aquestes juntes hi trobem, com era previsible, els principals propietaris rústics del terme. Francesc Maspons i Anglasell, el president de la primera junta directiva, era l'hereu de can Maspons de Bigues, una casa pairal documentada des del segle XIV, que a mitjan segle XX comptava amb més de 70 ha de terra¹⁰⁸. El vicepresident, Vicenç Resurrecció i Jordan, natural de Segorbe (Castelló), era el secretari de l'ajuntament de Bigues i Riells des de l'any 1890 i va contraure matrimoni amb Maria Matalonga i Boget, que heretà la finca de can Carreras (88 ha) de la seva mare, Maria Boget i Viver¹⁰⁹. Josep Fontcuberta i Bosch, el tresorer, fou l'hereu del patrimoni del seu pare, Pau Fontcuberta i Garriga¹¹⁰. Joan Pineda i Paré, el secretari, era el propietari de la Pineda de Riells del Fai (42 ha),

¹⁰⁸ A l'amillament de Bigues i Riells de 1942 consta com a propietat de Francesc Maspons i Labrós, amb una extensió total de 76 ha (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 810).

¹⁰⁹ Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I: padró d'habitants de Bigues i Riells de l'any 1901. Vegeu també la nota biogràfica de Pere Boget Viver, a l'apèndix 28.

¹¹⁰ Testament escriturat el 17.6.1898 (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 808: apèndix a l'amillament de Bigues i Riells per a 1902).

una casa pairal amb història documentada des del segle XIII. Entre els vocals, cal destacar Fèlix Fages, que el 1898 havia comprat a Pere Parellada el mas Corominas (25 ha)¹¹¹; Joan Coll i Corbera, propietari de la finca més important del terme, el mas Barri (98 ha), adquirit per compra a Manuela Ramoneda cap al final del segle XIX¹¹²; Pere Riera i Bayona, que era el propietari del mas Fabrera (32 ha), i Joan Vila i Torruella, que es convertiria en el propietari del mas Flix (35 ha)¹¹³.

Entre els membres de la junta consultiva hi trobem Antoni Molina, que era el propietari del mas Travé (26 ha) de Bigues i altres finques a la comarca¹¹⁴; el polític regionalista i futur president de la Mancomunitat Enric Prat de la Riba, que era fill de can Prat de la Riba, una finca radicada a Castellterçol però que al terme de Bigues i Riells comptava amb unes 5 ha de terra¹¹⁵; Pere Torruella Auferil, que l'any 1929 feia constar una petita propietat al terme municipal¹¹⁶; Josep Batlles i Camp, que era el propietari del mas Batlles (14 ha)¹¹⁷, i Josep Bachs i Margarit, propietari de can

¹¹¹ Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 808, apèndix a l'amillament de Bigues i Riells per a 1899-1900. El mateix any va comprar terres a les Franqueses i, el 1900, el mas Farell de Lliçà d'Amunt. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹¹² L'any 1864 Josep Ramoneda, propietari del mas Barri figurava com el primer contribuent del municipi (ACA, Secció Hisenda, amillament de Bigues i Riells de 1864). A la darrera dècada del segle el patrimoni rústic de Josep Ramoneda fou heretat per Manuela Ramoneda i Monés, segons testament autoritzat pel notari Serafín de Rodallés el 11.5.1875 (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 808: apèndix a l'amillament per a 1896-1897). L'any 1911, el mas Coll i Corbera (abans Barri, Pou i Molí Barri) va passar a mans de Francesca Vila i Cardona, com a successora del seu marit difunt Joan Coll i Corbera i, a la seva mort, fou heretat per la seva filla, Francesca Coll i Vila (escriptura de divisió de béns de 24.3.1926 autoritzada pel notari de Barcelona Fernando Escrivá Blasco). Francesca Coll i Vila consta també com el primer contribuent del municipi en els amillaments de 1929 i 1942, tot i fent constar extensions territorials diferents: 76 ha l'any 1929 i 132 ha el 1942 (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 808 i 810: amillaments de Bigues i Riells de 1929 i 1942 i apèndixs als amillaments per a 1911 i 1929).

¹¹³ A mitjan segle XIX, el mas Flix formava part del patrimoni de Martí Traver (ACA, Secció Hisenda, amillament de Bigues i Riells de 1864). L'any 1923 Joan Vila i Torruella es convertí en el propietari de la meitat indivisa del mas Flix i de can Roca per herència de Dolors Roca i Tura, segons capítols matrimonials del 11.11.1897. L'any 1935 va passar a mans del seu fill, Jaume Vila i Roca (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, apèndixs als amillaments per a 1926-1927 i 1935).

¹¹⁴ Probablement fou adquirit cap al final del segle XIX a Martí Traver, el qual havia detentat un dels grans patrimonis rústics del terme, amb el mas Traver, el mas Fabrera i el mas Flix, que sumava en conjunt 86 hectàrees i que va acabar desagregant-se (ACA, Secció Hisenda, amillaments de Bigues i Riells de 1864). Al començament dels anys trenta, Assumpta Molina i Solà va rebre en herència d'Antoni Molina el mas Traver (testament de 27.7.1908) i l'any 1942 el va inscriure amb una extensió de 26 ha (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 810, apèndix a l'amillament per a 1933 i amillament de 1942). Antoni Molina i Urban també era el propietari de la finca Casa Alta a la Roca (75 ha) i fou membre de l'APRV i fundador i obligacionista de la CAOV.

¹¹⁵ Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 810: amillament de Bigues i Riells de 1929.

¹¹⁶ A l'amillament de 1929 figurava amb un líquid imposable de 863 ptes. (ACA, Secció Hisenda).

¹¹⁷ ACA, Secció Hisenda, apèndix a l'amillament de Bigues i Riells per a l'any 1926-1927. Aquest any passà a mans d'Emili Batlles i Cendra.

Margarit (22 ha) i que el 1929 figurava com el vuitè contribuent rústic del municipi¹¹⁸. Finalment, cal afegir que Fidel Rocabert i Vergés, que fou membre de la comissió organitzadora de la Lliga de Contribuents, comptava al terme municipal amb una propietat de 29 ha¹¹⁹.

Hi ha poques notícies de l'activitat d'aquesta Lliga de Contribuents. Els fundadors de l'entitat preveien un desenvolupament de la sociabilitat dels propietaris¹²⁰, que no sembla que es produís, i només va funcionar fins a l'any 1912.

7.2.2. El Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès

El Sindicat Agrícola de Mollet va néixer l'any 1907 de la mà de Frederic Ros, que aleshores era l'alcalde d'aquest municipi de poc més de dos mil habitants¹²¹. Segons Joan Solé, per tal de crear el servei d'aigua corrent per a les cases del poble, l'alcalde va haver de posar-se d'acord amb el Sindicat de Regants, creat a primers del segle per una colla de pagesos "*que tenien terrenys circumdants del Riu del Tren, del rec Nou i de la mina d'Abaix [...] per demostrar-els-hi el seu agraïment va formalitzar el primer Sindicat Agrari Local*"¹²². La creació d'aquest sindicat és un exponent més de l'activisme de F. Ros en l'associacionisme local i comarcal: des de l'any 1899 era l'administrador del Centre Mutua de Sant Isidre (una entitat de la qual consta l'existència des de l'any 1865¹²³), el 1900 era el secretari de l'APRV i l'any següent fou un dels fundadors de la CAO V i membre de la seva junta entre 1901 i 1907. L'any 1905 la CAO V havia creat un dipòsit a Mollet per apropar els serveis cooperatius a la localitat, que cal considerar un precedent directe del Sindicat Agrícola.

La iniciativa de la creació del Sindicat també cal emmarcar-la en el camp d'altres iniciatives locals impulsades pel mateix Frederic Ros. Membre de la Lliga

¹¹⁸ ACA, Secció Hisenda, amillament de Bigues i Riells de 1929. L'any 1931, el seu fill, Ramon Bachs i Camp, va vendre la finca a Antoni Cuspinera i Sagalés, de Caldes de Montbui (Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 810: apèndix a l'amillament de l'any 1933).

¹¹⁹ Arxiu Municipal de Bigues i Riells, Fons I, caixa 810, amillament de Bigues i Riells de 1942.

¹²⁰ Els seus estatuts donaven als socis el dret a "*concorrer al local de la Lliga si'n tingués y disfrutar dels elements de comoditat, educació y esbarjo en ell establerts*" (art. 11).

¹²¹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹²² Joan Solé Tura, *Mollet. Una mica d'història*, Mollet del Vallès, 1981, pàg. 211.

¹²³ AGCB, Fons Associacions, exp. 989. Vegeu Vicenç Vilà, "Les societats de socors mutus de la nostra ciutat. El 'mont de pietat' de Sant Vicenç Màrtir", *Notes*, núm. 7, Centre d'Estudis Molletans, Mollet del Vallès, 1993, pàg. 111-122. En els anys trenta, l'alcalde de Mollet, Feliu Tura, va propiciar la fusió de les germanats de Sant Vicenç, Sant Isidre, Santa Rita i Sant Jaume, que donà lloc, l'any 1933, a la creació de la Societat de Socors Mutus de Mollet (Joan Solé Tura, *Mollet...*, pàg. 200).

Regionalista, l'any 1902 havia fundat un ateneu amb cafè, teatre, sala de ball i biblioteca, com a lloc de reunió dels seus partidaris¹²⁴. El Centre Català de Mollet, fundat per Vicenç Plantada l'any 1896 i que havia constituït una agrupació molt activa durant els darrers anys del segle XIX, va deixar de funcionar l'any 1905¹²⁵. Acabat de construir l'edifici de l'Ateneu, el seu consell directiu va voler dotar-lo d'un caràcter diferencial respecte altres centres més lúdics i va organitzar diverses activitats de l'àmbit instructiu. Juntament amb el Sindicat Agrícola de Mollet, que tenia l'estatge en el mateix local de l'Ateneu, organitzaren una sèrie de conferències, dues cada mes, a les quals se'ls donaria el caràcter de "converses": acceptaren de participar-hi dirigents de l'IACSI com ara Ignasi Girona i Josep Zulueta, el catedràtic dels Estudis Universitaris Catalans Lluís Nadal, el director de l'estació enològica de Vilafranca J. Oliveres, el fundador de la càtedra agrícola dels Estudis Universitaris Catalans Pere G. Maristany, el veterinari i professor de la càtedra agrícola ambulat J. Arderius, el polític Bonaventura M. Plaja, l'advocat Jaume Algarra i el també advocat i secretari de la CAOJ Jaume Maspons i Camarasa¹²⁶. També sabem que l'any 1910 el Sindicat Agrícola de Mollet s'adherí a la FACB.

Tot i que el Sindicat Agrícola de Mollet va prolongar la seva vida fins als anys trenta, s'ha conservat molt poca informació de la seva activitat. Hi ha constància que l'any 1912 va organitzar la presentació a Mollet de la Unió de Vinyaters de Catalunya:

"Lo 'Sindicat Agrícol' mogut pel bon desitj de contribuir en la mida de las sevas forsas á tot o que siga progrés ó millora per la seva classe pagesa, vos convida, pel present, al acte que la 'Unió de Vinyaters de Catalunya' donará'l prop-vinent diumenge, dia 4 del actual, á las tres de la tarde, en la sala del Ateneu, per darvos á coneixer, per medi d'alguns individus del Consell Regional de la propia 'Unió de Vinyaters' los seus propòsits, los seus treballs, la seva organisió y excitar-vos á que, com á conscients

¹²⁴ Segons J. Solé, "des de la seva inauguració, que va ésser el dia 21 de juny del 1902, sempre va tenir una línia marcadament de dretes, allí tenien lloc les reunions de la Lliga i de totes les manifestacions de caire tradicionalista que havia iniciat el senyor Ros. L'Ateneu tenia una magnífica biblioteca pels seus simpatitzants, una Societat Recreativa que aplegava a quasi tota la joventut del poble, però l'absolutisme dels mentors i principals dirigents que es mantenien distanciat en 'la taula del soborno' li va restar popularitat" (Mollet..., pàg. 64. Vegeu també, del mateix autor, *Mollet, 1900-2000. Memòries d'un molletà*, Argentona, L'Aixernador, 1988, pàg. 26-27).

¹²⁵ Vegeu J. Planas, *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 72 i ss i també la introducció de Feran Pérez a les *Obres completes de Vicenç Plantada*, Centre d'Estudis Molletans – Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 1997.

¹²⁶ Arxiu privat de Martí Pou: *¡Avant, y sempre avant!* (pasquí signat pel president del Consell Directiu de l'Ateneu, Joan Sans, a Mollet el 26.9.1907).

*conreadors de vinya, vingau á ocupar lo lloch que de dret vos correspon en las sevas filas*¹²⁷.

Presidia aleshores el Sindicat Joan Tura i Pedragosa, que també formava part de la CAO V i fou membre de la seva primera junta directiva¹²⁸. Van intervenir en el míting de propaganda de la UVC el propietari i viticultor Santiago de Riba¹²⁹, el secretari general del Sindicat Alella Vinícola Josep Bernades, el propietari penedesenc Joan Parellada de Naveran, el president de la UVC Josep Puig de la Bellacasa, l'esmentat Frederic Ros i l'alcalde de Mollet Francesc Paradell. L'acte fou presentat pel diputat a Corts del districte, el regionalista Bonaventura M. Plaja, acompanyat del diputat provincial i president de la CAO V Fèlix Fages. Plaja ho argumentà dient que *"no fa molt temps, los diputats per Catalunya, porque eran fets per los governs centralistas, lo poble'ls considerava enemichs; pero are que'ls elegeix lo poble's tractan com amichs [...]"*¹³⁰. Com a resultat d'aquell acte es constituí una delegació de la UVC amb el nom de Vinyaters del Vallès. Aleshores, la UVC ja comptava amb delegacions locals a Montmeló, Martorelles, Parets, Montornès, Mollet i Palou¹³¹. El delegat de Mollet era Joan Sans, el primer president de l'Ateneu.

Durant els anys vint es creà el Gremi de Vaquers de Mollet que, segons Joan Solé, va establir contactes amb el Sindicat Agrícola¹³². La creació del Gremi de Vaquers havia estat promoguda per Feliu Tura i Valldeoriola, fill de l'esmentat Joan Tura. Treballava de pagès com a arrendatari (tenia poca terra en propietat) i, com tants altres van fer en aquests anys a la comarca, va emprendre l'orientació

¹²⁷ Convocatòria del Sindicat Agrícola de Mollet signada pel president, Joan Tura i el secretari, Antoni Creus, a Mollet l'1.2.1912 (Reproduïda per *L'Art del Pagés*, primera quinzena de febrer de 1912).

¹²⁸ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹²⁹ La família Riba havia estat vinculada a Mollet, on fou propietària del mas Ros fins a la venda de la finca l'any 1891. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

¹³⁰ V. Plantada y Fonolleda, "Vinyaters del Vallès", *L'Art del Pagés*, primera quinzena de febrer de 1912.

¹³¹ Montmeló: delegat, Pau Torras i Guasch; Martorelles: delegat, Francesc Xicola; subdelegats, Jaume Cuní Vilaldach i Miquel Albiñana Cadafalch; Parets: delegat, Martí Mas; subdelegats, Cristòfol Ferret i Segimon Ciurans; Montornès: delegat, Isidre Comas; Mollet: delegat, Joan Sans; subdelegat, Francesc Fonolleda; Palou: delegat, Francesc Estrada; subdelegats: Jaume Capella i Joan Pocerull.

¹³² *"El seu president, Ramon Maseras, va creure convenient ajuntar esforços amb el Sindicat Agrícola i així mantenien una línia paral·lela en defensa dels seus raonaments"* (J. Solé Tura, *Mollet...*, pàg. 212). Segons els estatuts de la Unió de Vaquers Rurals, les línies d'actuació que es proposava aquesta associació eren *"l'establiment de laboratoris per garantir la qualitat dels productes, l'elaboració d'un registre genealògic per la conservació i millora de les races de vaques lleteres aclimatades al país, la difusió de la cultura professional entre agricultors i ramaders mitjançant revistes i conferències i la comercialització dels seus productes per obtenir-ne la màxima rendibilitat"* (Citada a AA.DD., *Moledo-Mollet, Mollet del Vallès*, 1993, pàg. 106).

ramadera¹³³. A més de la creació del Gremi de Vaquers, va promoure la fundació d'una federació comarcal en la qual també va ocupar càrrecs dirigents¹³⁴.

L'any 1930, Feliu Tura, Pere Bonvilà i altres pagesos de la Unió de Rabassaires van remodelar totalment el Sindicat, el qual va canviar de local per desenvolupar les activitats cooperatives, va modernitzar les seves instal·lacions amb un molí i una nova màquina d'aixafar raïm, va impulsar la producció de patates primerenques amb la importació de llavors i fins i tot amb la creació d'una marca patentada amb el nom de *Rabassunio Potatoes Catalunya. Productions Mollet*, tal com explicava un dels seus promotors:

“El Sindicat Agrícola de Mollet s’encarregava de subministrar la llavor de les patates importades d’Anglaterra i de les primeres matèries per fer el guano. Davant la necessitat de disposar d’un local on poder comprar i vendre, una vintena de pagesos col·laboraren per obtenir el traspàs del local de Cal Mitjà, que tenia molí. Substituïren aquest per un de més rendiment gràcies a un crèdit de 80.000 pessetes que demanaren al Banc Urquijo. Amb la compra d’una premsa es millorà la producció, de manera que es reduïa la diferència entre els costos de producció i el preu del producte. El Sindicat va prendre una certa importància. A la Llotja comprava farines, gra i adob. Feia contractes amb Liverpool, Londres, Bèlgica, Holanda i amb les cooperatives de Suïssa. Fins i tot tenia una patent Rabassunio Potatoes Catalunya Productions Mollet. Es feien intercanvis amb Lituània, Estònia i Renània. Els pagesos de Mollet, en suprimir els intermediaris, aconseguïen comprar més barat i vendre més car”¹³⁵.

En els anys trenta el Sindicat de Mollet es convertí en l'intermediari entre la secció cooperativa de la Unió de Rabassaires i els sindicats agrícoles del Vallès Oriental que hi estaven adherits¹³⁶. És probable que aquesta identificació dels nous dirigents

¹³³ Segons C. Pi, va arribar a tenir dos carros i onze vaques (Carme Pi, “Un rabassaire a l'alcaldia”, *Notes*, núm. 4, Centre d'Estudis Molletans, Mollet del Vallès, 1990, pàg. 52).

¹³⁴ “Com a ramader no està d'acord amb l'impost que se'ls aplica durant la Dictadura i decideix crear el Gremi de Vaquers de Mollet i Comarca, tot impulsant la Federació de Vaquers del Vallès. Més endavant esdevindrà president del Consell Directiu de la Unió de Vaquers Rurals” (*Ibidem*). L'any 1934, com al president de la Cooperativa de Vaquers del Vallès, dirigia una comunicació al President del Consell de Ministres perquè en el tractat comercial amb Holanda no es concedissin rebaixes aranzelàries als formatges (“La indústria lletera i els tractats de Comerç”, *Economia i Finances*, Any XVII, núm. 3, 10.2.1934, citat per Gabriel Plana, *El cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*, Barcelona, 1998, pàg. 382). A l'Arxiu del Govern Civil de Barcelona, tanmateix, només consta la inscripció a Mollet del Vallès d'una associació de Vaquers de Mollet creada l'any 1922 i d'un Gremi de Vaquers de Mollet i rodalies fundat el 1929 (AGCB, Fons d'Associacions: reg. 11.345 i 13.880).

¹³⁵ Pere Bonvilà, *Més de tres-cents anys d'història, 1640-1936* (mecanoscrit citat a *Moledo-Mollet, op. cit.*, pàg. 106).

¹³⁶ L'any 1935, al Vallès Oriental la UR comptava amb l'adhesió del Sindicat Agrícola Rabassaires de Caldes de Montbui, el Sindicat Agrícola Rabassaire de Sant Feliu de Codines, el Sindicat Agrícola Rabassaire de la

del Sindicat de Mollet amb la UR expliqui que no es vinculés amb la FSAL, tal com es produí l'any 1932 amb el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui i amb la Cooperativa Agrícola "El Progrés" de Montornès, i un any més tard amb el Sindicat Agrícola de la Roca. L'any 1933 el Sindicat Agrícola "La Unió" de Martorelles també va presentar la sol·licitud d'ingrés a la FSAL, però li fou denegada tot al·legant que es trobava apartat "*del que genuïnament pot considerar-se el Litoral*" i que en els seus estatuts es feia "*una classificació (social) determinada del pagès, essent un detalla aquest [...] que no va amb harmonia amb l'orientació que hem donat de la Federació, la qual no determina cap divisió de l'agricultor i sí, solament, els hi dóna caràcter de productors*"¹³⁷. Al marge, doncs, de l'eficàcia del funcionament de la federació hi havia raons de caràcter social i polític per no permetre l'ingrés de nous sindicats.

Segons Joan Solé, el Sindicat Agrícola de Mollet també va formar una guarderia rural encarregada de la vigilància dels camps¹³⁸; però és probable que es referís a la Lliga per a la Defensa dels Interessos Agrícoles de Mollet, que agrupava a la majoria de propietaris de la localitat i que es preocupà de la contractació de guàrdies jurats perquè vigilessin els camps, en uns moments en què molts pagesos havien començat a retenir les collites¹³⁹. De fet, l'any 1934 el Sindicat Agrícola de Mollet es refundava com a agrupació de "*arrendataris, parcers, jornales o propietaris que menin directament llur explotació agrícola, conreu o indústria derivada a Mollet o localitats veïnes*"¹⁴⁰, acollint-se a la Llei de Bases i de la Cooperació i a la Llei de Sindicats Agrícoles promulgades aquell any pel Parlament de Catalunya el 17 de febrer i el 30 de març respectivament. El president fou, de nou, Feliu Tura, que aleshores exercia el càrrec d'alcalde de Mollet, i el secretari fou Jaume Vallcorba.

7.2.3. La Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i del Congost

L'aprofitament de les aigües públiques, tan important per a l'activitat agrària, no va començar a tenir una regulació efectiva fins a la segona meitat del segle XIX. La primera llei d'aigües data del 3 d'agost de 1866, i fins a la llei del 13 de juny de 1879

Llagosta, el Sindicat Agrícola de Parets del Vallès, el Sindicat Agrícola de la Roca del Vallès i el Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès (Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 399 i 403)..

¹³⁷ *El Litoral Agrícola*, 7.1933 (Citat a J. Pomés, *Les "Mataró's potatoes i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*). (*La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral*), Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1991, pàg. 134-135.

¹³⁸ J. Solé Tura, *Mollet...*, pàg. 212.

¹³⁹ AA.DD., *Moledo-Mollet*, pàg. 105.

¹⁴⁰ Arxiu privat de Martí Pou: *Estatuts del Sindicat Agrícola de Mollet*, Mollet del Vallès, Impremta de la Vda. de J. Cabiscol, 1934, art. 8.

no s'establiren les comunitats de regants amb els seus sindicats i jurats de regadiu per dirimir els conflictes. L'any 1883 es regulà la concessió de nous aprofitaments i el R.D. de 12 d'abril de 1901 va establir registres d'aprofitaments d'aigües públiques en els Governos provincials i declarava abusiu tot aprofitament que no fos inscrit¹⁴¹. Tanmateix, la inscripció d'aprofitaments presentava problemes i, en el cas de la província de Barcelona, després de dotze anys d'existència només s'havien efectuat 280 inscripcions¹⁴². Com ja hem vist, l'IACSI va crear una oficina per a tramitar els expedients d'inscripció als registres; però aquests van tardar a normalitzar-se¹⁴³.

En aquest estat de desorganització, els principals conflictes respecte a l'aprofitament de les aigües van sorgir amb motiu dels projectes de proveïment de les grans ciutats. El creixement urbà i industrial de Barcelona va crear la necessitat d'assegurar el proveïment de la ciutat i l'ajuntament de la capital catalana va encarregar diversos projectes d'aprofitament de les conques del Besòs i del Llobregat. Contra aquests projectes, que amenaçaven els regadius de les àrees afectades, es van mobilitzar els propietaris rurals per mitjà dels ajuntaments, cambres agrícoles i sindicats, i en alguns casos aquesta mobilització va donar lloc a la creació d'associacions específiques per a defensar-se d'aquest perill.

Una de les primeres fou la Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent, Congost i Besòs. Es creà l'any 1910 per oposar-se a un projecte promogut per Gonzalo de Rivas que ofería l'aportació de 140.000 metres cúbics d'aigua a Barcelona. Aquesta aigua s'obtidria de 38 propietats situades als marges dels rius Mogent, Congost, riera de Vilamajor i Besòs, els propietaris de les quals havien establert contractes privats amb G. de Rivas en què es comprometien a atorgar-li escriptures de venda si el projecte es portava a terme¹⁴⁴. Els termes municipals afectats eren Llinars, la Roca, Montornès, Montmeló, Martorelles, Mollet, Sant Fost, Montcada, Palou, i també, indirectament, Cardedeu, Vilamajor, Santa Coloma de Gramanet, Sant Adrià de Besòs i Badalona, afectant un nombre de finques que

¹⁴¹ Per a una aproximació general, vegeu: M. Teresa Pérez Picazo i Guy Lemeunier, eds., *Agua y modo de producción*, Ed. Crítica, Barcelona, 1990; Ramon Garrabou i José Manuel Naredo (eds.), *El agua en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*, Madrid, Fundación Argentaria/Visor, 1999 i Carlos Barciela i Joaquín Melgarejo, *El agua en la Historia de España*, Alicante, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2000.

¹⁴² Santiago de Riba, "Inscripció d'aprofitaments d'aigües públiques", *RCAA*, 8.1913).

¹⁴³ Vegeu l'apartat 4.1.2.

¹⁴⁴ La proposició amb què concursava Gonzalo de Rivas al projecte de portada d'aigües a Barcelona datava del 23 de juliol de 1910.

comprenien 261 ha¹⁴⁵. Segons els detractors del projecte, per a la comarca del Vallès Oriental causaria gravíssims perjudicis econòmics:

“Es del todo indudable que desviando las aguas de los cauces de los expresados ríos, los terrenos que actualmente se fertilizan con el riego quedarían de seco; y mucho peor para los arrendatarios y aparceros si intentasen, los primeros años, seguir cultivando dichos terrenos, bajo la creencia de que algunos años de muchas lluvias aun pudiesen salvar las cosechas; pues [...] expondrían los abonos y trabajos que exige el cultivo de regadío, para cosechar, la mayoría de los años, menos que si lo cultivasen como seco, dando lugar á que se precipitase la ruina de muchas familias que hoy día, gracias á su trabajo y ahorro, consiguen formarse una posición desahogada en su clase.

Una vez se viesen privados los agricultores de los valles del Mogent, Congost y Besós, de las aguas que hoy constituyen su principal elemento de vida, forzosamente empezaría la emigración de los actuales habitantes, al revés de lo que sucede ahora durante todos los veranos; en virtud de una agricultura cada día más intensiva, vemos en todos nuestros pueblos numerosos grupos de trabajadores forasteros que, estimulados por un buen jornal, vienen para la recolección de los frutos. Si este desgraciado caso llegase, sobrarían tres cuartas partes de los habitantes que hay acualmente en esta comarca que se riega [...] y con éstas sobrarían muchas pequeñas industrias y comercios establecidos en las indicadas poblaciones al amparo de una agricultura progresiva, motivo de la prosperidad de la comarca.

Los municipios perderían uno de los ingresos que destinan para atenciones de enseñanza, cual es el 16 por 100 del recargo sobre las contribuciones; haciéndose difícil hallar medios para substituir dicho ingreso, dados los escasos recursos de que disponen los municipios rurales. Muchos servicios públicos quedarían desatendidos, y la higiene y algunos usos domésticos igualmente se resentirían, porque faltarían lavaderos, abrevaderos y agua para limpieza de las habitaciones y corrales”¹⁴⁶.

Tenint notícia d'aquest projecte, el Sindicat de Regants de Mollet va promoure la celebració d'una reunió a la seu de l'IACSI, que va tenir lloc el 4 de juliol de 1910 amb l'assistència d'una seixantena de propietaris. Amb sorpresa de tothom, hi va comparèixer també l'esmentat Gonzalo de Rivas per defensar el projecte, però no va

¹⁴⁵ Conferència de Santiago de Riba a l'IACSI del 27.12.1910 (RIACSI, 5.1.1911).

¹⁴⁶ *Memoria presentada por la Junta de Defensa de las aguas de los ríos Mogent y Congost al Ayuntamiento de Barcelona*, Barcelona, 15.10.1915. Aquesta memòria recollia i ampliava una altre document, datat a Mollet el setembre de 1910, sota el títol *Memoria demostrativa de lo impracticable que resulta el proyecto de traída de aguas á Barcelona, ofrecido por D. Gonzalo de Rivas*, que incloïa la proposició d'aquest i les finques i drets que acreditava per oferir la portada d'aigües a Barcelona. Ambdós documents formen part del fons de Sadurní Pont i Palau de l'arxiu privat de Jaume Anfruns.

poder convèncer els propietaris afectats i optà per retirar-se. D'aquesta reunió sortí una comissió, en la qual estaven representades totes les poblacions afectades i les societats de regants de la comarca, que inicià els treballs per a la defensa de les aigües¹⁴⁷: la visita d'alguns regidors de l'ajuntament de Barcelona per aconseguir que s'oposessin al projecte; el finançament de la campanya amb una contribució de dos rals per quartera¹⁴⁸ (fou nomenat dipositari dels diners Frederic Ros); començar la publicació de l'òrgan de premsa *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, que publicà el primer número el mes d'agost del 1910¹⁴⁹; encarregar un dictamen tècnic al geòleg Jaume Almera¹⁵⁰, i fer públiques les condicions del projecte per mitjà de reunions i mítings a diferents localitats, i amb el concurs dels mitjans de comunicació¹⁵¹:

“Lo que’s proposava la Junta era ajuntar a tota la comarca ab una acció comunal; convèncer als pobles de la desgracia que’ls menaçava; juntar als propietaris que no havien volgut abandonar al seu país; procurar que totes les minories de l’Ajuntament de Barcelona se convencessin de que’l projecte era dolent, injust y car, y posar de nostra banda l’opinió de Barcelona y ab ella a la Junta Municipal, y convèncer a tothom de que’l projecte era ruïnós pel Vallès y per Barcelona, perquè si conseguim tot això ‘l projecte era mort”¹⁵²

¹⁴⁷ Foren nomenats: Martí Pujol, president del Sindicat de Regants de Badalona; Lluís de Miquel, president de la Societat de la Mina, de Santa Coloma de Gramenet; Frederic Ros, president accidental del Sindicat de Regants de Mollet; Leopold Gil, propietari de Sant Fost; Santiago de Riba, propietari de Palou; Martí Borrell, propietari de la Roca; Sadurní Pont, propietari de la Roca i Martorelles, i els alcaldes dels pobles de Santa Coloma de Gramenet, Montcada, Martorelles, Sant Fost, Montmeló, Montornès, la Roca i Llinars.

¹⁴⁸ Més tard es comprovà que aquesta quantitat era exigua i s'acordà augmentar-la fins a una pesseta per quartera, així com també deslliurar els alcaldes de la recaptació i cobrar directament la Junta de Defensa (*Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 2.1911, pàg. 2).

¹⁴⁹ A partir del núm. 7, el títol canvià per *Defensa de les aigües del Mogent y altres afluent del Besòs*, atès que s'hi afegí el riu Tenes. La col·lecció més completa de la revista l'he localitzat a l'arxiu privat del senyor Jaume Anfruns: núm. 1 (agost 1910), núm. 2 (setembre 1910), núm. 3 (octubre de 1910), núm. 5 (febrer 1911), núm. 6 (juny 1911), núm. 7 (gener 1912), núm. 8 (desembre 1912). Com es veu, no tenia una periodicitat regular, sinó que sortia quan les circumstàncies ho reclamaven.

¹⁵⁰ *Dictamen razonado, referente á las funestas consecuencias de la traída de aguas del Mogent y Congost á Barcelona sobre el Vallés, por el Canónigo Rdo. Dr. D. Jaime Almera, Pbro.*, Barcelona, 5.11.1910. L'encàrrec a J. Almera fou decidit després d'entrevistar-se amb el meteoròleg granollerí Dionís Puig els principals dirigents de la Junta de Defensa, Santiago de Riba i Frederic Ros. En aquesta entrevista D. Puig “s'oferí a publicar en algun diari de Barcelona articles exposant les veritables condicions de la comarca del Vallès en quant se refereix al seu sistema idrològic, demostrant lo equivocat que es el projecte de portada de ses aigües a Barcelona” (*Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 10.1910, pàg. 2). Sobre Dionís Puig, vegeu: Jordi Planas, “Dionís Puig: una vida dedicada a la recerca científica”, *Lauro*, 1, 1990, pàg. 24-28, i també Francesc Roma, “Consideracions sobre l'obra de Dionís Puig. L'agricultura i el problema de l'aigua”, *Lauro*, 8, 1994, pàg. 14-17.

¹⁵¹ La Junta de Defensa va aconseguir que es publicuessin articles contraris al projecte de Gonzalo de Rivas a *La Veu de Catalunya* (de l'esmentat Dionís Puig), *La Vanguardia*, *El Poble*, *El Diluvio*, *Las Noticias*, *La Publicidad* i *El Correo Catalán*, altres. Només el periòdic lerrouxista *El Progreso* fou contrari a la campanya.

¹⁵² Arxiu privat de Jaume Anfruns: *Als veïns del terme municipal de Llinás*, Barcelona, abril 1911.

No era la primera vegada que es produïen campanyes a la comarca contra projectes d'aprofitament de les aigües diferents al de regar: en els anys 1864 i 1865 se succeïren iniciatives per aconseguir la concessió d'aigües del Besòs a Sant Fost de Campsentelles, que foren denegades pel Govern per l'oposició que van despertar, i de nou foren demanades els anys 1872, 1874 i 1878, sempre amb resultats negatius. L'any 1881 es demanà una concessió minera amb el nom de "La Previsora" per treure aigües des de Montornès a Montcada, també sense resultat. L'any 1896 un propietari de la Roca va arribar a un acord amb una companyia belga per a l'obtenció de les aigües, però la mobilització dels principals propietaris locals i de l'ajuntament, amb l'alcalde Francesc Sala al capdavant, va aconseguir parar les obres que ja havien iniciat. Al mateix terme de la Roca, l'any 1901 es denegà una altra concessió minera. La diferència entre aquests projectes i el de 1910 "es l'extensió de la comarca menaçada i la forma de la menaç [...] aleshores els projectes no tenien l'empenta del d'ara, ni usaren els medis que ara s'usen, puix ni's tractà de repartir diners a dojo entre alguns propietaris, establint la divisió entre ells, ni's comptava amb l'apoi de l'Ajuntament de Barcelona"¹⁵³.

Però l'extensió de l'àrea afectada (les conques del Mogent, Congost i Besòs), també permetien una campanya d'oposició al projecte molt més àmplia. Diversos ajuntaments de la comarca van dirigir exposicions a l'ajuntament de Barcelona per exposar els perjudicis que ocasionaria el projecte i es realitzaren mítings a moltes localitats. El primer va tenir lloc a l'ateneu de Mollet del Vallès el 18 de setembre de 1910, organitzat pel Sindicat Agrícola de Mollet, que es va celebrar "amb un èxit complet, puix l'ample saló de l'Ateneu estava ple de gom a gom de gent d'aquell poble i dels del voltant"¹⁵⁴. Hi van intervenir el diputat a Corts del districte, Bonaventura M. Plaja; els senyors Ventura Gausachs i Martí Pujol, de Badalona (aquest últim alcalde d'aquella localitat), els senyors Camps i Ros, de Mollet; Dionís Puig, de Granollers, i el diputat provincial Fèlix Fages. S'acordà celebrar un altre acte a la Roca el diumenge següent, que també va tenir un gran èxit, "puix la plaça d'aquell poble s'omplènà molt abans de començar l'acte"¹⁵⁵. Va obrir l'acte l'alcalde de la Roca, Francesc Sala, i van intervenir-hi: el diputat a Corts Bonaventura M. Plaja, que presidia l'acte, el propietari de la Roca, Sr. Monés; Ventura Gausachs, de Badalona; Ros, de Mollet; Puig, de Granollers; el rector de la parròquia de Santa Agnès de Malanyanes; el diputat provincial Fèlix Fages, i el president de la Junta de

¹⁵³ *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 9.1910, pàg. 11.

¹⁵⁴ *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 10.1910, pàg. 2.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

Defensa i propietari de Palou, Santiago de Riba. I s'acordà la celebració d'un altre altre míting el diumenge següent, en aquest cas a Montornès, on Gonzalo de Rivas havia aconseguit comprometre a la majoria dels propietaris.

L'únic ajuntament que va desmarcar-se de la campanya fou el de Llinars. L'alcalde, Montserrat Cullell i Coll, va evitar els actes de la Junta de Defensa en aquest municipi i va acabar signant un conveni amb Gonzal de Rivas obligant-se a no fer més oposició al projecte de portada d'aigües a canvi de realitzar algunes obres al poble i garantir l'aigua dels qui regaven. En virtut d'aquest acord, que comptà amb l'oposició d'alguns regidors (Jaume de Sanromà i Joan Prat), Montserrat Cullell presentà la dimissió del càrrec de vocal de la Junta de Defensa d'Aigües: *“s'ha preferit abandonar el poble —se l'acusava des de la Junta de Defensa— abans que descontentar a quatre propietaris que volen fer un negoci”*¹⁵⁶. Davant d'aquesta dimissió, en la reunió de la Junta de Defensa del 8 d'abril de 1911 es nomenà vocal de la Junta al propietari i regidor de Llinars Jaume de Sanromà i Gual¹⁵⁷, un dels grans propietaris del municipi, i a Sadurní Ramis, també propietari d'aquell terme, els quals van presentar un recurs d'alçada contra l'acord de l'ajuntament de Llinars amb Gonzalo de Rivas, que fou signat per tretze propietaris del terme i més de setanta veïns del poble. El 13 de febrer de 1911 va celebrar-se al cafè de can Bachs de Llinars un míting contra el projecte de portada d'aigües, que fou presidit per Fèlix Fages (per malaltia del diputat a Corts d'aquell districte, Joaquim Sagnier, que s'adherí a l'acte) i en el qual van intervenir: Frederic Ros, de Mollet; Martí Pujol, de Badalona, Ferran de Sagarra, de Santa Coloma de Gramanet, el president de la Junta de Defensa, Santiago de Riba, de Palou; el rector de Collsabadell, i Sadurní Ramis, propietari de Llinars¹⁵⁸. El gener de 1912 es constituí el nou ajuntament de Llinars i foren elegits, per als càrrecs d'alcalde, tinent d'alcalde i síndics, respectivament, Jaume Bachs, Marià Rosell, Joan Prat, Jaume de Sanromà i Joan Cullet, que eren contraris al projecte de portada d'aigües del Mogent a Barcelona. D'aquesta manera canviava l'actitud de l'únic ajuntament que signà conveni amb Gonzalo de Rivas. Segons la Junta de Defensa, *“això prova que no*

¹⁵⁶ *Als veïns del terme municipal de Llinàs*. Segons la Junta de Defensa, Gonzalo de Rivas havia fet ofertes tant o més bones a altres ajuntaments, particularment al de la Roca i al de Cardedeu, que foren rebutjades: *“el primer, ni tant sols ha respost, y el segon no va voler entrar ni tant sols ab tractes”*.

¹⁵⁷ Jaume de Sanromà era soci de la CAO V i formà part de la seva junta directiva l'any 1903.

¹⁵⁸ *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 6.1911, pàg. 3.

*poden anar, les autoritats d'un poble, contra l'opinió dels veïns y abandonar els seus interessos*¹⁵⁹.

Paral·lelament a la campanya contra el projecte de portada d'aigües, la Junta de Defensa es va anar organitzant internament, i el juny de 1911 es dotà d'uns estatuts, que foren aprovats pel Governador Civil de la província. Segons aquests estatuts, la Junta estaria constituïda pels presidents dels sindicats de regants dels rius Mogent, Congost i Besòs, pels alcaldes dels pobles que utilitzessin aquestes aigües i pels propietaris de les terres regades amb aquestes aigües que nomenés la junta general¹⁶⁰. Les despeses es finançarien amb la contribució d'una pesseta per quartera a càrrec dels propietaris, i amb els donatius dels sindicats de regants i dels ajuntaments que formaven part de la Junta de Defensa. Durant el primer any aquests eren els ajuntaments de la Roca, Llinars, Montornès, Vilamajor, Cardedeu, Montmeló, Palou, Mollet, Martorelles, Sant Fost, Montcada, Santa Coloma de Gramanet i Badalona, i els sindicats de regants de Mollet, Santa Coloma, Badalona i la Sèquia Comtal (la recaptació total d'aquest primer any, comptant amb les contribucions dels propietaris dels esmentats municipis, sumava tres mil pessetes). Amb motiu d'haver-se presentat un nou projecte, per part de Francesc Molas i Deulonder, que volia conduir les aigües de la riera del Tenes a Barcelona, algunes propietaris d'aquesta conca van demanar a la Junta de Defensa que estengués la seva acció també a la conca del Tenes, i en virtut d'això van entrar també a la Junta els representats dels ajuntaments i dels propietaris d'aquesta vall¹⁶¹.

El domicili social de la Junta de Defensa i lloc de reunió principal fou la seu de l'IACSI. Cada any, en el mes de juny, es celebraria una junta general en la qual es presentarien els comptes de l'any per ser aprovats i es renovaria la Junta, la qual, al seu torn, nomenaria els que haurien d'ocupar els càrrecs de president, tresorer i secretari. Inicialment, van ocupar aquests càrrecs Santiago de Riba, Frederic Ros i Joaquim de Barnola, respectivament. Tots tres eren membres de l'IACSI¹⁶².

¹⁵⁹ *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 1.1912, pàg. 16. Montserrat Cullell i Coll fou alcalde de Llinars del Vallès del 1909 al 1911 i de nou durant la dictadura de Primo de Rivera (1924-1927). Durant la Segona República fou un membre actiu de la CEDA i va morir l'any 1937 assassinat pels revolucionaris.

¹⁶⁰ Tant els presidents dels sindicats de regants com els alcaldes podien nomenar un delegat que els representés en la Junta de Defensa.

¹⁶¹ A partir del 5 d'octubre de 1911, en què va tenir lloc la reunió convocada per la Junta de Defensa per tractar d'aquest nou projecte, foren nomenats per formar-ne part: Salvador Dachs (propietari de la Garriga), Pau Guasch (de Parets), Carles de Llanza (de Lliçà de Vall), Ramon de Casanovas (de Lliçà d'Amunt), Francesc Brustenga (de Santa Eulàlia), Francesc Maspons i Anglasell (de Bigues), Josep Camps (de Riells) i Francesc de P. Torras i Sayol, com a representant de la Comunitat de Regants del Molí de Vendrell de Santa Eulàlia de Ronçana.

¹⁶² Vegeu les notes biogràfiques de Santiago de Riba i de Frederic Ros als apèndixs 10 i 28, respectivament. Joaquim de Barnola i de Bassols, que a diferència dels anteriors s'incorporà a la Junta de Defensa el juny de

1911, era advocat i propietari de terres a Sant Adrià de Besòs i a Palou. L'any 1925 també va rebre en herència la Torre d'En Bassols, una finca de més de 70 ha a Martorell, que era "*la pairalia més important d'aquell veral del Baix Llobregat*" (Joaquim de Camps i Arboix, *Les cases pairals catalanes*, Barcelona, Ed. Destino, 1965, pàg. 207; Ministeri d'Agricultura, Arxiu de l'IRYDA: *Inventari de Fincas Expropiables (1933-1935)*, tom 30). Va incorporar-se com a membre de l'IACSI l'any 1918, a la mort de Lluís de Barnola, entrà a la junta directiva l'any 1936.

**Junta de Defensa de les Aigües dels rius
Mogent, Congost i Besòs (1911)**

President: Santiago de Riba i d'Espanya (propietari de Palou)

Tresorer: Frederic Ros i Sallent (president accidental del Sindicat de Regants de Mollet)

Secretari: Joaquim de Barnola (propietari de Sant Adrià de Besòs i Palou)

Vocals: Ignasi Ventós (president del Sindicat de Badalona);

Lluís de Miquel (president del Sindicat de Santa Coloma de Gramanet);

Josep Gelabart (propietari de Montcada);

Miquel Albiñana (propietari de Sant Fost de Campsentelles);

Salvador Xicola (propietari de Martorelles);

Pau Vilallonga (propietari de Montornès);

Sadurní Pont (propietari de Montmeló);

Martí Borrell (propietari de la Roca);

Sadurní Ramis (propietari de Llinars);

Guillem de Soler (propietari de Sant Antoni de Vilamajor),

i els alcaldes dels municipis de les conques dels rius esmentats.

Santiago de Riba ja havia estat nomenat el 9 de setembre de 1910. Jove advocat barceloní, era també el propietari de can Riba de la Serra, una gran finca de Palou amb terres a la llera del Congost i, per tant, directament afectat pels projectes de portar aigües del riu a Barcelona. Potser per aquesta raó, com advocat aviat s'especialitzaria en la qüestió dels aprofitaments d'aigües, fins a convertir-se en un dels màxims experts en aquesta matèria: fou assessor de la Societat d'Aigües de Barcelona (empresa constituïda a París el 1882 amb capital francès i nacionalitzada l'any 1920), de la Confederació Sindical Hidrogràfica del Pirineu Oriental i secretari de la Sèquia Comtal que portava les aigües del riu Besòs des de Montcada a la ciutat de Barcelona. Membre de l'IACSI des de 1910, l'any 1913 fou nomenat director de l'Oficina que s'encarregaria de la inscripció als Registres dels aprofitaments d'aigües públiques¹⁶³. Participà en els diferents congressos nacionals de regs que es celebraren a Espanya en els anys vint i fou el principal impulsor del que es va celebrar a Barcelona l'any 1927 i que fou organitzat per l'IACSI. Va presentar-hi la primera de les ponències, precisament sobre el tema dels "Registros de aprovechamiento de aguas públicas. Su organización y eficacia"¹⁶⁴. Aleshores ja formava part de la junta directiva de l'IACSI i l'any 1931, després de la mort del Baró d'Esponellà, en fou elegit president.

Santiago de Riba va ocupar la presidència de la Junta de Defensa fins que, l'any 1913, fou elegit regidor de l'ajuntament de Barcelona i va creure que resultava

¹⁶³ Vegeu l'apartat 4.1.2.

¹⁶⁴ La ponència, amb el debat, esmenes i conclusions, fou publicada en el primer volum de *IV Congreso Nacional de Riegos*, Barcelona, 1929, pàg. 41-135.

incompatible amb el nou càrrec¹⁶⁵. En agraïment als treballs realitzats —no només la intensa campanya per la comarca del Vallès, sinó també facilitant tota mena de dades als qui, des de l'Ajuntament i del Parlament, s'ocuparen del projecte de portada d'aigües a Barcelona—, Santiago de Riba fou homenatjat pels propietaris del Vallès¹⁶⁶. Va succeir-lo en la presidència Frederic Ros, que ocupava el càrrec de tresorer de la Junta i que havia estat l'altre impulsor de la campanya de protesta iniciada l'any 1910:

“Els qui siguin homes fets —recordava l'any 1929 una publicació local de Mollet— recordaran bé com varen ser ell [Santiago de Riba] i el molletà Sr. Frederic Ros, els dos capdavanters de la campanya contra la portada a Barcelona de les aigües del Mogent que proposava un Ajuntament lerrouxista i que d'haver-se portat a cap, haguera significat l'empobriment d'aquest ric tros de terra catalana”¹⁶⁷.

En efecte, quan es produí aquella campanya, l'ajuntament de Barcelona tenia una majoria de regidors republicans radicals (25 contra 20) que van mostrar-se favorables a aquell projecte de portada d'aigües a Barcelona. Els regionalistes, en canvi, van encapçalar la oposició al projecte¹⁶⁸, que inevitablement es va polititzar i que s'arribà a portar al Congrés de Diputats i al Senat, on s'aconseguí aturar un projecte de llei modificant la llei d'aigües. A més, els seus detractors van esbombar que l'autor del projecte havia estat condemnat per estafa, adduint la impossibilitat legal de portar-lo endavant¹⁶⁹.

¹⁶⁵ *AiR*, 15.3.1929. El seu ingrés a la Lliga Regionalista podria haver tingut relació amb la campanya al front de la Junta de Defensa d'Aigües, atès que fou la primera activitat pública on va destacar: “[...] *sonó su nombre, públicamente, cuando un famoso asunto de aguas. Tal vez aquello orientó la vigilante atención de la Lliga Regionalista, siempre al acecho de hombres eficaces, y don Santiago de Riba ingresó en ella, siendo elegido concejal por el distrito II, en 1913, y nombrado presidente de la Comisión de Hacienda, a la que dio excelentes orientaciones. Fue designado para una tenencia de alcaldía, desde la que proyectó una acción ciudadana. Después pasó a la Diputación Provincial, siendo consejero de la Mancomunidad [...]*” (*La Noche*, 27.3.1926).

¹⁶⁶ *LVC*, 23.1.1914.

¹⁶⁷ *Nostre Ideal*, 24.3.1929.

¹⁶⁸ Tanmateix, uns anys més tard els adversaris de la Lliga s'atribuïen els mèrits de la campanya: “*Veieu també com us estimen, habitants de les vores del Mogent. Era en aquell temps en que a Barcelona hi mancaven aigües bones i s'havia obert un concurs per a son abasteixement, i, en lloc de purificar el gran caudal de que disposava i disposa encare avui la ciutat de Barcelona, els vostres protectors, els senyors regionalistes, defensaven aquell projecte de l'aventurer Gonçal de Riba, que es proposava assecar el nostre Mogent, deixant en la misèria a tots els terratinents de la rica i productiva vorada del Mogent, desde Llinàs a Montmeló [...]* Sortosament, allavors els elements d'esquerra, entre els quals s'hi comptava el nostre candidat, Manuel Rius i Rius, en aquella ocasió conceller de Barcelona, varen desbaratar els plans lligaires i se salvà la nostra comarca del perill que l'amenaçava. Veieu, doncs, si us estimen, pagesos del Vallès, els vostres protectors, els vostres moderns senyors feudals” (Un pagès, “Pagesos del Vallès, a la lluita”, *El Demócrata*, 21.2.1918).

¹⁶⁹ Segons un full volant, la detenció per nou delictes d'estafa del senyor Gonzalo de Rivas havia estat dictada el 15 d'octubre de 1906, i va estar empresonat fins al 3 de juny de 1908, en què sortí en llibertat provisional per mitjà d'una fiança per valor de 10.000 pessetes (Arxiu privat de Jaume Anfruns: Ricard Maseras, *Don Gonzalo de Rivas, procesado por estafa*, Barcelona, Imp. Hijos de Domingo Casanovas, 11.1910). El 10 de maig de

La CAOVI, que com hem vist estava molt vinculada a la Lliga¹⁷⁰, va participar activament en la campanya: de dins de la Cambra que sorgiren “algunes de les guspines que mes han abrandat el foch produhit per la qüestió de les aigües del Mogent y del Congost”¹⁷¹ i, com hem vist, alguns dels membres de la CAOVI, amb el seu president al capdavant, Fèlix Fages, van participar en els mítings que la Junta de Defensa va celebrar a diferents localitats de la comarca.

Tot i que va fixar la seu al local de l'IACSI, inicialment es domicilià al local de la CAOVI, on va celebrar moltes reunions amb propietaris i alcaldes dels pobles de la comarca, i la seu de la CAOVI també va servir per a la tramitació de les inscripcions d'aigües. El desembre de 1912 la Junta de Defensa va decidir encarregar-se de la tramitació d'expedients d'inscripció de les aigües dels propietaris que volguessin fer-la i recomanar a tots que la fessin. Amb aquest objectiu, va publicar una circular amb els preus de les inscripcions i les instruccions per a la recollida de dades, va organitzar reunions en els pobles i enviava un empleat per recollir les dades, el qual també atenia les consultes a la CAOVI els dies de mercat a Granollers. D'aquesta manera es recolliren les dades de gairebé tots els propietaris dels pobles de Llinars del Vallès, Lliçà de Vall, Montcada, Montmeló, Montornès del Vallès, Palou, Parets del Vallès, la Roca del Vallès, Sant Antoni i Sant Pere de Vilamajor¹⁷². A partir de l'any següent, havent ja recollit les dades de la majoria de finques de regadiu, la Junta de Defensa de les Aigües comissionà l'administrador de la CAOVI, Josep Comas, perquè atengués directament els propietaris que volguessin donar les dades o fer alguna consulta.

La Junta de Defensa va actuar de forma intermitent, “quan l'aigua que rega els nostres camps perilla, allí es presenta ella; ençut l'enemic, descansa, tot pensant que per desgràcia la seva actuació hauria de repetir-se”¹⁷³. Tot i que el primer projecte de Gonzalo de Rivas, es va aturar, l'amenaça per als regadius del Vallès no desapareixeria. L'any 1920, després de deu anys en què el projecte de portar les aigües del Mogent a Barcelona havia quedat aturat “por no haberse encontrado ningún ministro de Fomento dispuesto a tal otorgamiento”¹⁷⁴, el Govern espanyol

1911 l'Audiència Provincial va dictar sentència condemnant-lo a cinc anys de presó, contra la qual interposà recurs de casació davant del Tribunal Suprem de Madrid (*Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 6.1911, pàg. 3-4). El 1912 Gonzalo de Rivas va traspasar els seus drets a Manel Oromí.

¹⁷⁰ Apartat 7.1.3.

¹⁷¹ CAOVI: Mem. 1910.

¹⁷² *Defensa de les aigües del Mogent y altres afluent del Besòs*, 12. 1912.

¹⁷³ Jaume de Riba, “Granollers Agrícola”, *LVC*, 23.6.1926.

¹⁷⁴ *RIACSI*, 20.7.1920.

havia efectuat la concessió d'aigües al *Syndicat International de Recherches et Études Industrielles*. El mes de juliol la Junta de Defensa d'Aigües convocà a la seu de l'IACSI els propietaris de vint municipis afectats: després d'estudiar la qüestió van considerar que les garanties donades als usuaris eren insuficients i que el cabal sobrant de 410 litres/segon objecte de la concessió mermaria els actuals aprofitaments, i van acordar posar-se en contacte amb l'Ajuntament de Barcelona, amb la Junta de la Sèquia Comtal i altres entitats que tenien aprofitaments del Besòs per combatre l'acord de concessió¹⁷⁵. Sembla que aquella iniciativa no s'arribà a portar a terme, però quatre anys més tard el president de la CAOVI, Josep Rovira de Villar, fou advertit de les gestions d'una companyia per adquirir les aigües del riu Mogent per a destinar-les al consum barceloní. Per estudiar les accions a emprendre, s'encarregà una persona d'ofici per fer les gestions pertinents i va tenir lloc una reunió conjunta de la junta de la CAOVI i la Junta de Defensa de les Aigües, a la qual s'adherí l'Ajuntament de Granollers i que comptà amb l'advocat de l'empresa concessionària. L'any 1926 el problema encara no s'havia resolt, perquè la Junta de Defensa de la Aigües, encara presidida per Frederic Ros, havia d'actuar "*en defensa dels regants de Sant Fost i Montcada, als quals una empresa explotadora tracta de deixar sense aigua*"¹⁷⁶.

La Junta de Defensa de les Aigües dels rius Mogent, Congost i Besòs no fou cap cas excepcional. En aquests anys també continuava funcionant l'anomenada Defensa Hidràulica de la Conca del Tordera, una entitat que havia comptat amb l'assessorament de l'enginyer de mines i dirigent de l'IACSI, Silví Thos i Codina¹⁷⁷. L'any 1920 organitzà meetings de protesta a Blanes, Malgrat, Tordera i Hostalric "*en que tomaron parte todas las fuerzas vivas de la comarca*"¹⁷⁸, i comptava amb aportacions econòmiques dels propietaris afectats, a tant per quartera, "*tributo voluntario que demuestra el alzamiento entusiasta de los moradores y propietarios amenazados*"¹⁷⁹.

¹⁷⁵ De manera immediata, es va remetre al Ministre de Foment el següent telegrama: "*Reunidos interesados de veinte términos municipales afectados por la concesión, según Gaceta 6 de junio, de aguas del Mogent a una Sociedad extranjera en detrimento de los intereses agrícolas de la comarca, protestan de dicha concesión, cuyo proyecto habrá sido ya archivado y abandonado, esperando de V.E. amparará derechos postergados*" (*Ibidem*).

¹⁷⁶ Jaume de Riba, "Granollers Agrícola", *LVC*, 23.6.1926.

¹⁷⁷ Vegeu l'apartat 4.1.1.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *RIACSI*, 20.12.1920.

7.2.4. La Unió de Colliters d'Avellana del Vallès

Com hem vist, en els primers anys del segle XX la producció d'avellana es convertí en una de les principals vies d'especialització productiva de la comarca¹⁸⁰. L'any 1912 es creà una associació per defensar els interessos dels productors d'avellana del Vallès, "*tanto en su parte agrícola como económica*":

*"Por su parte agrícola se entiende lo relativo al abono, cultivo y recolección del avellano; manera de combatir las enfermedades y demás plagas que lo persiguen y adelantos que se introduzcan en el modo de cuidar la planta y recolección del fruto. La parte económica tiende á procurar por medio de la unión de todos los cosecheros de avellana el máximo posible de rendimiento"*¹⁸¹.

Els socis pagaven dues pessetes anuals per al sosteniment de l'entitat i, a canvi, rebrien els avantatges de les gestions que fes la junta: gestions davant dels poders públics en defensa dels interessos dels productors d'avellana i també notícies, dades i informacions relatives a aquest conreu. No es preveia cap tipus d'activitat cooperativa.

La Unió de Colliters d'Avellana del Vallès fou una entitat promoguda directament des de la CAOVB¹⁸². Segons el seu reglament, redactat el 8 de novembre de 1912, s'havia fundat "*bajo los auspicios de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés*" (art. 1) i "*formando parte de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés, acepta y reconoce las disposiciones que tiene establecidas para con las entidades similares a la Unión*" (art. 4). El seu domicili social es trobava en una de les dependències de la CAOVB (art. 5) i, en cas de dissolució de l'entitat, "*si hubiesen fondos ingresaran en la Caja de la mentada Cámara Agrícola del Vallés*" (art. 13). La seva junta directiva estava formada per un president, un vicepresident, un tresorer, un comptador, un secretari, un vicesecretari i dos vocals, que eren càrrecs que s'havien de renovar cada dos anys (art. 11), amb l'excepció del president, que era el mateix de la CAOVB (art. 10). A la pràctica, però, coincidien també altres membres. La primera junta directiva, elegida en l'acte de constitució celebrat el 3 d'abril de 1913, quan el Governador Civil de la província ja havia acceptat el reglament, estava composta per les següents persones:

¹⁸⁰ Vegeu l'apartat 5.2.2.

¹⁸¹ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 7.501: *Reglamento de la Unión de Cosecheros de Avellana del Vallés*, 1912, art. 2.

¹⁸² La idea de constituir-se en associació sembla que va partir de "*l'actiu agricultor*" i soci de la CAOVB Pau Armengol Casañas.

**Junta Directiva de la Unió de Colliters
d'Avellana del Vallès (1913)**

Fèlix Fages i Vilà (President)
Francesc de P. Torras i Sayol (Vicepresident)
Josep Rovira de Villar i Viver (Tresorer)
Josep M. Draper i Giroud (Comptador)
Frederic Wynn i Ellís (Secretari)
Santiago Costa i Palau (Vicesecretari)
Pau Armengol Casañas (Vocal)
Josep M. Duran i Girbau (Vocal)

Com es veu, la meitat eren membres al mateix temps de la junta directiva de la CAO V i tots en formaven part com a socis¹⁸³. En la comissió organitzadora de la Unió hi havia, a més dels membres de la primera junta directiva: Josep Mas (Lliçà d'Amunt), Josep Mayol (Palou), Salvador Boquet (Caldes de Montbui), Marcel·lí Vilardebò (Lliçà de Vall), Joan Sala, Salvador Dachts (La Garriga), Francesc Montpart (La Roca) i Francesc Brustenga (Santa Eulàlia de Ronçana). Excepte en el cas de Joan Sala, tots foren socis de la CAO V i la majoria formaren part de la seva junta.

No hi ha notícies de l'activitat que va desenvolupar la Unió de Colliters d'Avellana. Atès que estava tan lligada a la CAO V i que, sobretot a partir de 1914 l'activitat d'aquesta anava minvant, és possible que la Unió de Colliters d'Avellana tingués ben poca activitat i que, sense temps per consolidar-se, també acabés desapareixent en els anys de la Primera Guerra Mundial, probablement l'any 1917.

7.2.5. Altres entitats adherides

Altres entitats adherides a la CAO V foren el Foment de la Propietat Agrícola i Industrial de les Franqueses i la Secció Agrícola del Patronat Obrer de Sant Josep de Castellar. El Foment de la Propietat de les Franqueses s'adherí a la CAO V l'any 1908 i acordà que donaria la distinció de soci de mèrit al president de la CAO V. Era presidit per Josep Rovira de Villar i Viver, que deu anys més tard assumiria la presidència de la CAO V. No es coneixen les funcions que desenvolupava aquesta entitat més enllà de la defensa dels interessos dels propietaris. D'altra banda, l'any 1914 es creà a les Franqueses un sindicat de regs¹⁸⁴.

¹⁸³ Els càrrecs de president, vicepresident i secretari, que eren els més importants, requeien en les mateixes persones, i Josep Rovira de Villar havia exercit el càrrec de tresorer de la CAO V entre 1904 i 1907. Vegeu la relació de juntes directives de la CAO V a l'apèndix 21.

¹⁸⁴ AGCB, Fons Associacions, exp. 7.876: Sindicat dels Regs de Mig i Jubany de Llerona.

La Secció Agrícola del Patronat Obrer de Sant Josep de Castellar es vinculà a la CAOVB per mitjà de la seva delegació de Caldes de Montbui, de la qual fou admesa com a soci col·lectiu el 15 de desembre de 1908. Havia de satisfer una quota anual de 30 ptes. que percebria íntegrament la delegació de la CAOVB. Com hem vist, en un inici Castellar del Vallès fou la localitat que agrupà més socis de la delegació de Caldes; és probable que aquests formessin la Secció Agrícola del Patronat de Sant Josep i també que constitueixi la mateixa entitat anomenada Societat Agrícola de Sant Isidre creada l'any 1908, que s'adherí a la FACB dos anys més tard¹⁸⁵.

Encara en els anys 1920, la CAOVB seguia essent un punt de referència en l'associacionisme agrari a la comarca. Com hem vist, la Federació de Vaquers del Vallès, creada el 1923, adoptà inicialment el domicili social de la CAOVB. L'acte de constitució d'aquesta federació va tenir lloc al local de la CAOVB el 18 de gener de 1923, amb l'assistència dels següents delegats d'associacions locals: Josep Rosell i Antoni Monclús (Palautordera), Blas Deulofeu i Joan Masuet (Sant Celoni), Pere Juncà (Gualba), Jacint Parera (Sant Antoni de Vilamajor), Pere Recorda (Cardedeu), Jaume de Moner (la Roca), Pere Costa i Josep Puig (Vilanova de la Roca), Josep Bonvilà (Mollet), Manuel Guasch i Joan Volart (Parets), Josep Artigas i Josep Oliveras (Lliçà d'Amunt), Francesc Brustenga i Josep Uñó (Santa Eulàlia de Ronçana), Sebastià Costa (L'Ametlla), Josep Girbau (la Garriga) i Josep Manils i Joan Castells (Montmeló). La primera junta directiva estava formada per Josep Rosell (president), Josep Manils (vicepresident), Francesc Brustenga (tresorer), Josep Girbau (secretari), Josep Masuet (vicesecretari), Jacint Parera (vocal), Jaume de Moner (vocal), Joan Volart (vocal) i Josep Artigas (vocal), gairebé tots ells membres de la CAOVB¹⁸⁶.

Tot i que les relacions d'aquestes entitats amb la CAOVB podien ser més o menys estretes, durant alguns anys van consolidar la impressió que era, indiscutiblement, "*la primera entitat agrícola del Vallès*"¹⁸⁷.

¹⁸⁵ AGCB, Fons Associacions, exp. 5.625.

¹⁸⁶ AGCB, Fons Associacions, exp. 11.431. Eren membres de la CAOVB: Josep Rosell, Josep Manils, Francesc Brustenga, Josep Girbau, Jaume de Moner, Josep Artigas, és a dir tots els principals càrrecs de la Junta de la Federació. Josep Rosell va presidir la comissió organitzadora de la Federació.

¹⁸⁷ Aquesta era la impressió d'un grup de propietaris de l'Ateneu de Sant Feliu de Codines que es dirigien a la CAOVB per trobar recolzament a la celebració d'un certamen agrícola: la CAOVB hi oferí un dels premis i formà part del Jurat, al costat del president de la FACB, Leonci Soler i March (president honorari), el president de l'IACSI, Ignasi Girona (president efectiu), el secretari de l'Ateneu Feliuà Albert Rosàs (secretari), el director de *L'Art del Pagès*, Francesc X. Tobella (vocal) i el vicepresident del Foment del Treball Nacional, Manel Marquès (vocal). També oferiren premis el Rei Alfons XIII, l'Ateneu Feliuà, l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines, la Diputació Provincial de Barcelona, l'IACSI, el Foment del Treball Nacional, la Societat Econòmica barcelonesa d'Amics del País, el diputat a Corts del districte, Robert Farratges i el Ministre d'Agricultura (CAOV: Mem. 1904).

7.3. Altres associacions agràries de la comarca

7.3.1. El Sindicat Agrícola-Cooperatiu de Caldes de Montbui

Gairebé al mateix temps que es creava la CAOVI, a algunes localitats de la comarca s'organitzaven altres associacions agràries d'àmbit local que, a diferència de les esmentades més amunt, no van establir vinculació directa amb la CAOVI. Una d'aquestes entitats es va fundar a Caldes l'abril de 1901 amb el nom de Sindicat Agrícola-Cooperatiu de Caldes de Montbui (a partir d'ara, SACC). Els seus fundadors foren Joan Balada (el primer president), Josep Masclans, Josep Ambrós, Antoni Burgada, Antic Illa, Ramon Busquets, Oleguer Rosell, Joan Baptista Bel i Jaume Calvó (el primer secretari). L'any 1903, el president del SACC era Antoni Condal i Joan Fontcuberta figurava com a secretari suplent. Es tracta, sens dubte, d'un grup que formava part de la petita pagesia local: cap d'aquests dirigents tenia registrada una propietat rústica gaire superior a les 5 ha¹⁸⁸, i l'orientació cooperativa i fins i tot mutualista del sindicat apunta en aquesta mateixa direcció.

Els objectius del SACC eren ambiciosos: pretenia agrupar els propietaris, arrendataris, simples treballadors de la terra (jornalers) i totes aquelles persones que exercissin una professió relacionada amb l'agricultura per treballar per al foment de l'agricultura i ajudar-se mútuament¹⁸⁹. Aquests objectius, enunciats en el primer article del reglament, es concretaven en cinc apartats:

“A) Para lo primero [foment de l'agricultura] se pondrá en contacto con los centros docentes que crea convenientes; para lo segundo [recolzament mutu entre els socis] establecerá una Cooperativa de comisiones, producción y de consumos, cuya compra-venta sea prenda de bondad y economía.

B) Se procurarán primeras materias para ganos de los diferentes cultivos; azufre, sulfato é insecticidas para combatir las enfermedades de las plantas.

¹⁸⁸ Segons consta en l'amillament de Caldes de Montbui de 1944 (ACA, Secció Hisenda), Oleguer Rosell tenia en propietat quatre peces de terra que sumaven poc més de 5 ha i Josep Ambrós dues peces que sumaven 4 ha. No disposem d'informació dels altres dirigents del Sindicat, bé perquè ho dificulta la distància cronològica respecte del registre fiscal, bé perquè no tenien terres en propietat.

¹⁸⁹ L'article 8 del reglament del SACC preveia una categoria de socis honoraris per a “*aquellos individuos que por sus Títulos académicos puedan cooperar al desarrollo de la Agricultura*”, a més de l'alcalde de la localitat i de totes aquelles persones “*que por su posición y respetabilidad*” fossin considerades acreedores d'aquesta distinció per la Junta Directiva de l'entitat (ACTC: *Reglamento del Sindicato Agrícola-Cooperativo de Caldas de Montbuy*, Barcelona, Imprenta de Henrich y C^a, 1901).

C) Adquirir y revender ó alquilar á los asociados máquinas, herramientas, semillas y granos para toda clase de cultivos.

D) Celebrar conferencias, publicar memorias, ofrecer y conceder premios en concurso ó fuera de él, á los asociados que mejores productos obtengan de la tierra, costeándolos de los fondos del Sindicato, ó solicitándolos del Municipio y demás entidades que se entiendan convenientes.

E) Ejercer ante los Tribunales acciones criminales que procedan contra los que falsifiquen ó adulteren los productos de la tierra y sus industrias ó de cualquier manera ilegal influyan en el mercado de estos productos”.

Aquest darrer apartat es referia, indubtablement, al problema que suposava per als viticultors l'adulteració del vi: el municipi de Caldes de Montbui era un dels municipis de la comarca on el conreu de la vinya fou més important i, per tant, on les crisis de malvenda del vi tindrien un impacte més notable¹⁹⁰. En aquesta preocupació coincidiria amb la FACB, a la qual s'adherí: l'agost de 1903, el president de la FACB, Manuel Raventós, convocà al president del SACC a una reunió al local de l'IACSI per tal de discutir unes *Bases para un proyecto de persecución del vino sofisticado y para la supresión del impuesto de consumos*¹⁹¹.

L'organització del SACC preveia que la junta es dividís en tres seccions: Governació, Foment i Comercial. La primera s'encarregaria de vetllar pel compliment del reglament; la de Foment, de difondre les millors classes d'adobs, insecticides, eines i màquines, tot organitzant concerts amb entitats d'altres poblacions; la secció comercial, finalment, s'encarregaria directament de la compra-venda de tots els articles de què hagués de proveir-se el sindicat.

El seu reglament explicitava, doncs, una orientació cooperativa que ja enuncitava la mateixa denominació del sindicat. No sols això, el reglament establia que cap soci vendria cap producte sense avisar prèviament al sindicat i que tots els socis tindrien preferència a l'hora de vendre els seus productes abans de comprar-los a un altre agricultor no associat o comerciant (art. 2). L'ingrés com a soci exigia un compromís fort amb l'entitat, atès que cada soci hauria de pagar per ser admès amb tots els drets una quota d'ingrés de 25 ptes., que constituïrien el capital social del SACC (art. 4). Atès que comptava agrupar la petita pagesia local, l'entitat també exerciria funcions de cooperativa de consum, tot procurant que els comestibles es procuressin

¹⁹⁰ Sobre la crisi de sobreproducció vitivinícola del primer terç del segle XX a Catalunya, vegeu Josep Pujol, "La crisi de malvenda del sector vitivinícola català entre 1892 i 1935", *Recerques*, núm. 15, Barcelona, 1984, pàg. 57-78.

¹⁹¹ Vegeu l'apartat 4.3.3.

als preus més avantatjats (art.2, 2ª), i també mutualistes, tal com s'encarregava d'explicitar l'article 12 del reglament:

“Siendo uno de los fines sindicales el mutuo apoyo, deberán tratarse los socios entre sí como á hijos de una verdadera familia de asociados, y por lo tanto en todo tiempo, en todas las calamidades y en sus respectivas enfermedades, deberán contar con el auxilio de todos los individuos que constituyen esta verdadera agrupación de hermanos, y por esto, si carece de modesta posición el necesitado, procurarán los socios que sus campos no queden sin cultivo y su estado de enfermedad no deje de ser socorrido en sus necesidades”.

D'acord amb aquesta diversitat de funcions i de la intensitat que havia de tenir la vida cooperativa, la junta directiva es reuniria un mínim de dos cops al mes (art. 10) i la junta general cada trimestre (art. 27), essent destinades les tres primeres juntes generals ordinàries a l'aprovació dels comptes trimestrals (art. 28) i la quarta, a final d'any, al balanç general de l'any i l'elecció de càrrecs, que serien d'elecció forçosa i durarien dos anys, renovant-se la meitat de la junta cada any (art. 29 i 31). El local social estava situat a la Plaça Major de Caldes i es preveia crear una biblioteca, que estaria a càrrec del Secretari quan els fons de l'entitat ho permetessin (art. 25 i 46).

Tot i que el SACC va funcionar durant almenys dos anys¹⁹², probablement l'activitat cooperativa fou minsa: l'any 1904, quan es creà la delegació de la CAOVI a Caldes de Montbui, les necessitats de la pagesia local no estaven cobertes i això explicaria el ràpid augment de socis que experimentà la delegació durant els primers dos anys de funcionament¹⁹³. A més, alguns dels fundadors del SACC s'incorporaren després a la delegació de la CAOVI, com és el cas d'Antoni Burgada, Antic Illa i Oleguer Rosell. Aquest darrer fins i tot va exercir càrrecs directius en la delegació de la CAOVI (1907-1909, 1911-1913) i més tard en el Sindicat Agrícola de Caldes fundat l'any 1914, del qual fou vicepresident (1914-1915)¹⁹⁴. A la vista dels problemes de finançament que va patir aquest sindicat durant els primers anys per desenvolupar l'activitat cooperativa¹⁹⁵, no ha d'estranyar que el SACC tingués una vida efímera. Com hem vist, els seus fundadors formaven part de la petita pagesia local i el SACC difícilment podia dotar-se d'un capital social que li permetés desenvolupar sense problemes totes aquelles activitats que anunciava en el seu reglament.

¹⁹² La darrera notícia que tinc del SACC correspon al 30 d'agost de 1903.

¹⁹³ Vegeu l'apartat 7.1.2.

¹⁹⁴ Vegeu l'apartat 8.2.1.

¹⁹⁵ Vegeu l'apartat 8.2.2.

Per prevenir qualsevol problema entre els socis del SACC, s'instituí un Jurat compost per tres persones de reconeguda honradesa, nomenats per la junta directiva (art. 38). Per acord de la junta general, el SACC va nomenar membre d'aquest Jurat a Francesc de P. Torras i Sayol, "*teniendo en cuenta los claros conocimientos que le adornan y la rectitud y justicia que informan todos sus actos*", càrrec que aquest va acceptar "*dispuesto á prestar mi humilde concurso á una asociación que tan buenos servicios puede prestar á la clase agrícola*"¹⁹⁶. Més tard, quan s'adherí a la FACB, el SACC també el nomenà perquè fos el seu representant a les reunions de la Federació, "*facultantlo per obrar segons li dicti son recte criteri, en benefici de tots*"¹⁹⁷. F. Torras fou, precisament, el màxim impulsor de la creació de la delegació de la CAO V a Caldes de Montbui i, des de l'any 1918, també es faria càrrec de la presidència del nou Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui¹⁹⁸.

7.3.2. La Lliga de Propietaris de Montornès i Vallromanes

La Lliga de Propietaris de Montornès, una altra entitat d'àmbit local fundada al mateix temps que la CAO V, va tenir, en canvi, continuïtat fins a la Guerra Civil¹⁹⁹. En foren els organitzadors Antoni Mola, Joaquim Layret, Frederic Esteve, Lluís Estapà, Domènec Balet i Baptista Comamala. El 4 de desembre de 1901 presentaven al Governador Civil la sol·licitud d'aprovació dels estatuts de l'entitat i el 16 de desembre tenia lloc al Foment del Treball Nacional, a Barcelona, l'acte de constitució, que fou presidit per Frederic Esteve i en el qual foren elegits per unanimitat els membres de la junta directiva:

¹⁹⁶ ACTC: Carta del president del Sindicat Agrícola-Cooperatiu de Caldes, Joan Balada, a Francesc de P. Torras, del 24.9.1901, i borrador de la resposta.

¹⁹⁷ ACTC: Carta del president del Sindicat Agrícola-Cooperatiu de Caldes, Antoni Condal, a Francesc de P. Torras, del 30.8.1903.

¹⁹⁸ Vegeu l'apartat 8.3.1. i la nota biogràfica de l'apèndix 28.

¹⁹⁹ Segons un informe de l'alcalde de Montornès al Governador Civil del 7.1.1943, "*por datos adquiridos de algún propietario de dicha asociación, quedó disuelta desde que imperó el dominio rojo*" (AGCB, Fons Associacions, exp. 3.044).

**Junta Directiva de la Lliga de Propietaris
de Montornès (1901 – 1902)**

Lluís Estapà Muñoz-Pavón (President)
Josep O. de Sentmenat (Vicepresident)
Antoni Mola (Tresorer)
Frederic Esteve (Comptador)
Joaquim Layret (Secretari)
Josep Gassó i Martí (Vocal)
Antoni d'Argila i Matas (Vocal)
Esteve Riera i Llambí (Vocal)
Pere Tey (Vocal)
Miquel Ventura (Vocal)
Pau Viñallonga (Vocal)

Segons aquests estatuts (detalladíssims, constaven de 66 articles), la Lliga de Propietaris de Montornès (des d'ara LPM) era *“una asociación destinada a promover y fomentar el desarrollo de los intereses agrícolas, industriales, morales y materiales de dicho pueblo en todos sus ramos y manifestaciones como base de prosperidad y cultura; procurando, en consecuencia, el progreso de las propiedades de los individuos que la componen”* (art. 4). Com es veu, es tractava d'una associació de defensa dels interessos locals i, més específicament, de defensa i promoció dels patrimonis de la localitat, atès que la residència dels socis era secundària i, en canvi, era substantiva la possessió dels títols de propietat²⁰⁰.

Entre les activitats encaminades a aquest objectiu que preveia desenvolupar la LPM, cal destacar el fet de posar-se en relació els propietaris per tal d'informar-se de les necessitats de les respectives propietats i indústries i, més enllà d'aixó, es preveia elevar exposicions a les autoritats encaminades al foment de l'agricultura, la indústria i la ramaderia. La junta directiva nomenaria comissions especials per estudiar reformes o disposicions governamentals o de les autoritats locals que poguessin afectar els interessos que defensava l'entitat. Fins i tot es nomenaria un advocat, amb caràcter de delegat assessor, que assistiria a les comissions que li encomanés el president de la LPM, assistís a la junta i al secretari, assessorés l'associació en els aspectes legals i jurídics, i representés l'entitat davant de les

²⁰⁰ Tot i que la LPM es proposaria *“procurar por todos los medios posibles el ingreso de socios á fin de que en la liga se hallen representados todos los elementos productores de la localidad”* (art.5,2), els estatuts deixaven ben clar que, tal com anunciava la denominació de l'entitat, estaria constituïda per *“todos los propietarios del término municipal de Montornés que se adhieran á los fines propuestos y que poseyendo legítimos títulos de propiedad estén domiciliados en el mismo, en la capital de provincia o en cualquiera de sus distritos judiciales, y que reunan carácter de español”* (art. 6) (AGCB, Fons Associacions, exp. 3.044: Estatutos de la Liga de Propietarios del término municipal de Montornés, 1901).

autoritats²⁰¹. També es preveia l'organització de conferències públiques sobre temes relacionats amb els del caràcter de l'associació²⁰², i, si els fons de l'associació ho permetien, “establecer el patronato a favor de los derechos involucrados en las propiedades de los socios”²⁰³. No hi havia, per tant, cap orientació de tipus cooperativista i fins i tot la vida social de l'entitat sembla que devia ser escassa. Quan es fundà, la LPM establí el domicili en un local de Vallromanes habilitat com a sala de ball, a més d'establir la seu del Foment del Treball Nacional, a Barcelona, com a sucursal; però dos anys més tard el domicili es canvià per can Patons, a Montornès, en règim de lloguer, quedant el local de Vallromanes com una sucursal, i l'any 1929 el lloc de reunió era simplement el domicili del secretari de la LPM²⁰⁴.

No sembla, doncs, que l'associació busqués promoure la sociabilitat entre els socis. Poc temps després de fundar-se, va organitzar una “*fiesta íntima de caràcter popular*”, tot convidant els veïns de la localitat a una demostració pública d'un canó contra les pedregades que havia instal·lat a la seva finca el secretari de la junta, Joaquim Layret, “*qui se proposa fer probas ab diferents sistemas de canons y bombas granífugas, avans de decidirse per uns ó pe'ls altres*”; l'acte fou precedit per una cerimònia religiosa a càrrec del rector de Vallromanes i, segons la crònica, “*fou una d'aquellas festas que deixan grat record á tots los que s'hi trobaven*”²⁰⁵. Però no hi ha notícia d'altres actes semblants, fora d'alguna conferència pública, fet que indica que l'actuació de la LPM no va anar més enllà de l'organització dels interessos corporatius dels propietaris. Aquesta és també la impressió que s'extreu de la

²⁰¹ *Estatutos de la Liga...*, art. 32. Aquest article (i per tant aquesta figura) va desaparèixer en la nova redacció dels estatuts de la LPM de l'any 1929, a partir del qual la denominació de l'entitat fou Lliga de Propietaris de Montornès i Vallromanes (AGCB, Fons Associacions, exp. 3.044).

²⁰² Hi ha notícia d'una conferència organitzada per la LPM l'octubre de 1904, a la qual assistiren “*els srs. Estapá, pare i fill, Balet y demás propietarios que estiuejan á Montornés, els srs. de Granollers Joseph Barangé, Esteve Riera y Manuel Puntas, propietarios de Montornés, el sr. Miquel Blanxart, Alcalde de Granollers, Tardá, l'Alcalde y Secretari de Montornés*” i dirigí unes paraules el rector de Vallromanes, Dr. Pere Bou (RCAOV, 10.1904).

²⁰³ *Estatutos de la Liga...*, art. 5,5.

²⁰⁴ Segons els estatuts de la LPM redactats el 30.11.1901, “*la Liga tendrá su domicilio en Montornés en el Salón de baile sito junto á la Plaza del distrito conocido por Vallromanas, y su sucursal en Barcelona en el Fomento del Trabajo Nacional, Plaza Santa Ana número 4*” (art. 2). El 31.12.1903, la LPM es dirigia al Governador Civil per manifestar-li que la Junta havia acordat l'immediat canvi de domicili de l'associació i, en virtut d'això, canviat aquest article de la forma següent: “*La Liga tendrá su domicilio en Montornés, en la casa conocida por Can Patons, sita en la calle de Prim y su Sucursal en el Salón de baile, sito junto á la Plaza del distrito del mismo pueblo, conocido por Vallromanas*”. En la nova redacció dels estatuts de 1929, l'article segon era de nou reformat: “*La Liga de Propietarios de Montornés-Vallromanas tendrá su domicilio en Montornés, o en su agregado de Vallromanas, en la casa de la persona que desempeñe el cargo de Secretario de esta entidad*”.

²⁰⁵ Tobella, “Lliga de Propietaris de Montornès”, *L'Art del Pagès*, primera quinzena d'abril de 1902. F. X. Tobella, que es congratulava de la creació de la LPM, trobava a faltar en els seus estatuts “*un poch d'aquell esperit catalanesch, que tan bé li escauria á la entitat que acaba de pendre carta de naturalesa al Vallés, ab caràcter francament autonómich*”.

crònica de la junta general de la LPM celebrada vint anys més tard, el 17 d'abril de 1922: segons el secretari de la LPM,

“Hoy por hoy [...] todos los trabajos, todos los esfuerzos de la Liga, van encaminados principalmente a conseguir la definitiva realización de la carretera de Montmeló a Vallromanas y puente sobre el río Besós en Montmeló [...] ya que las principales mejoras que se ansiaron al constituirse la Liga fueron poco a poco realizándose”²⁰⁶.

En la memòria d'activitats d'aquell any el fet més destacat era la gestió efectuada per alguns socis prop de l'Energia Elèctrica de Catalunya per tal d'aconseguir una derivació cap a Vallromanes de l'energia elèctrica, “*sin que por ahora haya dado resultado, debido al excesivo coste de la obra*”²⁰⁷. Els pressupostos de l'entitat apunten cap a la mateixa direcció: el balanç de l'any 1903 oferia tan sols unes despeses de 500 ptes. i l'any 1932, tot i que s'havien incrementat, es situaven entorn a les 1.500 ptes. (en concepte de lloguer del local social, honoraris del cobrador i auxiliar de secretaria, etc.)²⁰⁸. El nombre de socis al començament del segle es pot calcular entorn de la seixantena i en els anys trenta hauria disminuït molt poc, tot i que la seva activitat havia decaïgut molt²⁰⁹. Els estatuts aprovats l'any 1929 limitaven l'exigència d'activitat de la junta directiva a una reunió anual (en comptes d'un cop al mes, com estipulaven els estatuts aprovats l'any 1901) i les juntes generals ordinàries podien celebrar-se el dia que estimés oportú el president o la junta entre els mesos de gener a setembre de cada any (en comptes de dintre de la segona quinzena de desembre).

La LPM era, doncs, una associació de naturalesa diferent a la CAO, tot i que eren força assimilables en relació a la seva base social i pel fet que la LPM agrupava alguns propietaris residents a Granollers, com ara Antoni d'Argila, Esteve Riera, Manuel Puntas o Josep Barangé. De fet, Esteve Riera, que fou president de la LPM (1909-1911) i membre permanent de la junta directiva des de la seva creació fins al 1926, havia estat membre de la darrera junta de l'APRV i un dels organitzadors de la CAO. Altres dirigents de la LPM que foren al mateix temps membres de la CAO

²⁰⁶ “Desde Montornés”, *El Demócrata*, 14.5.1922.

²⁰⁷ *Ibidem*. El secretari de la LPM també es va estendre en lamentar “*la pérdida del antiguo socio don Francisco Vilá Manubens, quien en muchas ocasiones demostró su identificación con los deseos de la Liga*”.

²⁰⁸ AGCB, Fons Associacions, exp. 3.044. Segons els estatuts, durant la primera quinzena del mes de gener la junta directiva havia de presentar un pressupost general d'ingressos i despeses que havia d'aprovar la junta general de l'entitat abans de finalitzar el mes (art. 28), però aquest article fou suprimit en la nova redacció dels estatuts de 1929.

²⁰⁹ En el balanç de 1903 hi consten els ingressos per quotes de 65 socis i l'any 1932 de 54 socis (AGCB, Fons Associacions, exp. 3.044).

foren Antoni d'Argila i Matas (membre de la junta de la CAO V els anys 1903-1905 i de la LPM des de 1901 a 1914, quan es produí la seva mort) o Josep Oriol de Sentmenat i Despujol, que fou el primer vicepresident de la LPM (1901-1902)²¹⁰.

Les vinculacions dels dirigents de la LPM amb l'IACSI també eren notables: l'esmentat Josep O. de Sentmenat era germà del Marquès de Sentmenat que havia presidit l'IACSI l'any 1892 i ell mateix també en fou soci; també eren socis Lluís Estapà i Muñoz-Pavón (president de la LPM des de la seva fundació fins al 1908) i el seu fill, Ramon Estapà i Canaleta; el propietari i industrial Josep Gassó i Martí²¹¹ (junta LPM 1901-1910), Baptista A. Comamala²¹² (junta LPM 1903-1933), els fills d'Antoni Argila i Matas, Josep d'Argila i Camarasa (junta LPM 1915-1925) i Antoni d'Argila i Camarasa (vicepresident LPM 1932-1933), l'industrial Maties Muntadas (junta LPM 1924-1926), Lluís Cascante (junta LPM 1918-1933) i Carles d'Espanya (junta LPM 1932-1933). Tanmateix, la LPM no va establir una vinculació orgànica amb l'IACSI fins a l'any 1932, i en canvi a l'inici tenia la sucursal a Barcelona al Foment del Treball Nacional.

Tot i que segons els estatuts cada any havia de renovar-se una tercera part de la junta directiva, sovint els seus membres eren reelegits: Joaquim Layret Rosell va exercir el càrrec de secretari des de 1901 fins al 1926 i fou succeït en el càrrec pel seu fill Joaquim Layret Massana; Baptista A. Comamala fou el tresorer des de 1903 durant trenta anys; Frederic Esteve va exercir el càrrec de comptador des de 1901 fins a la seva mort el 1924; Antoni d'Argila fou membre de la junta des de 1901 fins a la seva mort, el 1914, en què fou substituït pel seu fill Josep d'Argila i Camarasa; Esteve Riera i Llambí ho fou des de 1901 fins al 1926. I en la renovació dels estatuts de 1929 fins i tot s'afegí un paràgraf a l'article 61, segons el qual es disposava que *"no habrá necesidad de proceder a votación secreta para elección de cargos cuando los nombramientos de éstos se verifiquen por aclamación de todos los presentes"*.

²¹⁰ Vegeu la relació de les juntes directives de la LPM a l'apèndix 23 i també les notes biogràfiques d'Esteve Riera i d'Antoni d'Argila a l'apèndix 28.

²¹¹ Josep Gassó i Martí fou president de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Barcelona (1905) i Andreu Gassó i Vidal en fou membre de la junta (1912).

²¹² Membre de l'IACSI, Baptista A. Comamala fou un dels principals promotors de les associacions de vaquers en els anys 1920. En una memòria presentada l'any 1924, proposava l'organització basada en la constitució d'entitats de recepció i venda de llet, i de sindicats de productors, amb centres que cobrissin entre 5 i 10 km. I que poguessin produir uns 5.000 litres de llet, sindicats que proveïssin les entitats de recepció mitjançant convenis. Aquesta organització asseguraria la qualitat de la llet i permetria que el productor col·loqués tota la seva producció i pogués dedicar-se plenament al conreu farratger i a l'administració de la granja i de les seves terres ("Las vaquerías y el aprovisionamiento de leche en Barcelona", *RIACSI*, 7.1924). L'any 1932 Baptista A. Comamala era el president de la Junta Regional de Ramaders de Catalunya.

Entre aquests dirigents de la LPM hi tobem, naturalment, els principals propietaris rurals del terme de Montornès i Vallromanes. El primer president, l'advocat Lluís Estapà, era propietari juntament amb la seva esposa, Angela Canaleta, del mas Calders (64 ha) que l'any 1922 fou venut a l'industrial Maties Muntadas (incorporat a la junta l'any 1924)²¹³. Josep Oriol de Sentmenat, el primer vicepresident, era el propietari a Montornès de can Rabassa (108 ha)²¹⁴. El secretari, Joaquim Layret Rosell, era un fabricant de teixits de Barcelona que a Vallromanes era propietari de la finca de can Gurgui (66 ha), que l'any 1928 fou heretada pel seu fill Joaquim Layret Massana, el qual l'any 1936 també consta com a propietari del mas Ginesta (113 ha)²¹⁵. Frederic Esteve era el propietari de can Cirera (46 ha) de Vallromanes, comprada a Miquel Maymó i Cirera cap al final del segle XIX²¹⁶. Baptista Comamala també havia efectuat en els mateixos anys la compra de les terres de can Solé (26 ha) de Montornès²¹⁷. Els granollerins Antoni d'Argila i Esteve Riera eren, respectivament, els propietaris de can Vilaró (59 ha) i can Torrents (76 ha). Ramon Sitges, membre de la junta de la LPM des de 1909 fins al 1914 era el propietari del mas Sala (39 ha)²¹⁸. Isidre Comas Volart, membre de la junta des de 1910 fins al 1925 i que l'any 1924 fou alcalde de Montornès, era propietari de 21 ha a Montornès²¹⁹. Joan Coret i Ambrós, membre de la junta de la LPM des de 1929 i que fou el darrer president de l'entitat, l'any 1928 s'havia convertit en propietari d'un patrimoni de 33 ha, heretat del seu pare Andreu Coret i Maristany²²⁰. Durant els anys trenta, alguns d'ells (Joaquim Layret Massana, Isidre Comas Volart, Josep Terradellas Torrents, Antoni d'Argila i Camarasa, Joan B. Comamala) foren els representants de Montornès i Vallromanes dintre de l'APPJ de Granollers, seguint la consigna de l'IACSI d'organitzar-se corporativament per partits judicials per enfrontar-se a les reivindicacions de la pagesia.

²¹³ ACA, Secció Hisenda, amillaraments de Montornès i Vallromanes de 1922 i 1936. La referència a la venda de la finca a Xavier Beltran, *Conèixer Montornès*, Ajuntament de Montornès del Vallès, 1985, pàg. 256.

²¹⁴ ACA, Secció Hisenda, amillaraments de Montornès i Vallromanes de 1922 i 1936: hi consta com a propietària la seva filla, Maria Lluïsa de Sentmenat i Goytisoló, atès que Josep O. de Sentmenat va morir l'any 1912. La finca havia estat adquirida anteriorment a Pere Vintró i Mariner i l'any 1936 consta amb una extensió de només 34 ha.

²¹⁵ ACA, Secció Hisenda, amillaraments de Montornès i Vallromanes de 1936 i apèndix a l'amillarament per a 1930.

²¹⁶ ACA, Secció Hisenda, amillarament de Vallromanes de 1936 i apèndix a l'amillarament per a 1897-1898.

²¹⁷ ACA, Secció Hisenda, amillarament de Montornès de 1936 i apèndix a l'amillarament per a 1897-1898.

²¹⁸ ACA, Secció Hisenda, amillarament de Montornès de 1936.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ ACA, Secció Hisenda, amillarament de Montornès de 1936 i apèndix a l'amillarament per a 1930.

L'organització estrictament corporativa dels propietaris de Montornès va facilitar que la pagesia d'aquest terme s'organitzés per constituir un sindicat orientat a millorar la seva situació econòmica per mitjà de l'activitat cooperativa. Els motius de la creació del sindicat eren exposats pels mateixos protagonistes a les pàgines de *El Litoral Agrícola*:

[...] per una obra d'ajut dels uns als altres i cansats ja del que representa l'explotació de què són objecte tots els pagesos per part dels comissionistes i comerciants, els quals només fan abusos del pagès que amb ells ha de tractar i per aquest motiu nosaltres hem format aquest petit Sindicat [...]".

El seu nom, "El Progrés", és prou eloqüent. Tot i que ells mateixos l'anomenaven "*petit Sindicat*", l'activitat que desenvolupà des d'un inici no té res a veure amb l'actuació de la LPM: el mateix any de la seva fundació havia aconseguit incorporar-se a la Federació Agrícola de Sindicats del Litoral per facilitar als socis l'exportació de patates primerenques, de manera que aquest sindicat —afirmaven els seus dirigents— "*unit a n'els companys del Litoral, són molts els beneficis que ha portat al nostre poble*"²²¹.

Aquestes dues associacions, tan diferents una de l'altra, foren les úniques que a Montornès i Vallromanes agruparen d'una manera efectiva els interessos agraris. Només s'hi podria afegir alguna entitat de caràcter purament mutual: des del final del segle XIX consta l'existència d'una germandat de Sant Isidre que tindria continuïtat fins als anys trenta d'aquest segle²²². L'any 1915 es creà el *Nuevo Montepío de San Isidro de Vallromanias*, que a diferència de l'antiga germandat tenia caràcter catòlic i que establí una caixa d'estalvis i préstecs. El rector de Vallromanes no era partidari de la fundació de l'entitat "*por ser muchos los feligreses contrarios a la nueva asociación*"; no obstant això, la Junta Diocesana d'Acció Catòlica va recomanar al Bisbat l'aprovació dels seus estatuts (fet que es produí el primer de desembre de 1915), rellevant al rector de Vallromanes de tota intervenció en l'entitat²²³. Pocs mesos més tard, el rector de Vallromanes es dirigia a la Junta d'Acció Catòlica per recomanar vivament l'aprovació eclesiàstica d'una altra germandat fundada a la

²²¹ *Ibidem*. El seu primer president fou Francesc Crivillé.

²²² Al registre d'associacions del Govern Civil de Barcelona constava la creació d'aquesta germandat l'any 1910 (reg. 6.256), però en les fitxes relatives a associacions del mateix Govern Civil hi consta, domiciliat a Montornès, un Mont de Pietat de Sant Isidre des de 1888.

²²³ ADB, Entitats: expedient del Nuevo Montepío de San Isidro de Vallromanias. La comissió organitzadora d'aquest mont de pietat estava formada per Tomàs Mogas, Rafael Guàrdia i Agustí Corbera. Aquest últim fou membre de la junta directiva de la LPM des de l'any 1918.

mateixa localitat, el *Montepío de San Bartolomé de Vallromanas*, també destinada a l'ajuda mútua dels pagesos en cas de malaltia i altres necessitats²²⁴. Segons el rector, l'aprovació sol·licitada “*sería motivo poderoso para aquietar los ánimos que se creen ofendidos en el acto de inauguración de otro Montepío de San Isidro por un propagandista poco delicado*”, a banda que “*sin dicha aprobación funcionaría igualmente dicha hermandad*”²²⁵. Atenent aquesta sol·licitud, el Bisbat de Barcelona accedí a l'aprovació dels estatuts de la nova entitat el 6 d'abril de 1916.

7.3.3. Els sindicats catòlics de Llinars i de Santa Agnès de Malanyanes

Encara que fins a l'any 1917, amb la creació de la Federació Catòlico-Agrícola Barcelonesa (FCAB), el sindicalisme catòlic agrícola no va tenir una vertebració efectiva a les comarques de Barcelona, els primers sindicats que buscaren l'aprovació eclesiàstica per a titular-se catòlics ja daten de la primera dècada del segle. Al Vallès, els primers que es fundaren foren els de Llinars del Vallès (1908), Polinyà (1909), Santa Agnès de Malanyanes (1910) i Santa Perpètua de Mogoda (1911). Es tracta de petits sindicats locals, que agrupaven a propietaris i pagesos d'una mateixa parròquia o d'un petit municipi, amb un nombre de socis que voltava la cinquantena²²⁶. Normalment la iniciativa de la seva fundació i també el màxim protagonisme en la direcció del sindicat era del mateix rector de la parròquia, com en el cas dels sindicats de Santa Agnès de Malanyanes i de Santa Perpètua de Mogoda.

En aquest darrer cas, sembla que fou el mateix capellà qui organitzà la demanda de rebaixa d'arrendaments²²⁷, tot i que en la primera junta directiva hi figuraven membres de l'IACSI tan significats com el Marquès de Comillas, propietari de

²²⁴ En el cas d'aquesta última, la sol·licitud d'aprovació al Bisbat, signada pel seu president, Joan Roca, el 10.3.1916, exposava que “*se socorre material y espiritualmente en vida y en muerte a sus hermanos, como es darle el subsidio en sus enfermedades y en su gravedad procurar que les sean administrados los Santos Sacramentos, dar una pequeña limosna para sufragar los gastos del entierro, rezar una misa anualmente para los socios difuntos, procurar que sus socios sean de buenas e irreprochables costumbres y finalmente hacer pública confesión de su fe religiosa alabando a Dios en su Santo Patrón, a quien se dedica todos los años una fiesta religiosa*” (ADB, Entitats, expedient del Montepío de San Bartolomé de Vallromanas).

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ L'any 1921 el Sindicat Agrícola de Polinyà comptava amb 47 socis, el de Santa Agnès de Malanyanes amb 50 socis i el de Santa Perpètua amb 51 (*La Llar*, 15.2.1921. Citat per Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000, pàg. 196-197). No dispo de dades del Sindicat Agrícola de Llinars, que agrupava quatre parròquies i que probablement va arribar a comptar amb un nombre de socis més elevat. El de Montcada i Reixac, fundat l'any 1916, comptava l'any 1921 amb 129 socis i el de Sant Llorenç Savall, fundat el 1918, amb 49 socis. El Sindicat Agrícola de Castellbisbal, que es fundà l'any 1913 amb 236 socis, és un cas excepcional.

²²⁷ F. Duran i Cañameras, “Història de la qüestió agrària”, *El Temps*, 1934 (Citat per Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 205).

l'extensa finca Quadra de Mogoda (230 ha, de les quals més d'un centenar eren de regadiu) i de la masia de can Folguera (30 ha), i Lluís Soldevila (1864-1938), propietari de la renovada explotació ramadera i industrial Granja Soldevila (60 ha, la major part de regadiu)²²⁸. Però el fundador i consiliari del Sindicat de Santa Perpètua, Camil Rossell i Cardús (1879-1947) va deixar la localitat l'any 1913 “*dolorit i disgustat per la incomprensió i ingrituds d'una part del poble ja que el varen manipular políticament*”, segons explica Joan Soley al llibre *Crònica del poble de Santa Perpètua de Mogoda*²²⁹. En tot cas, el Sindicat Agrícola de Santa Perpètua va continuar funcionant fins als anys trenta, en què va inscriure's com a soci col·lectiu de l'IACSI sota la denominació de Sindicat Catòlico-Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda.

L'any 1913 es fundà el Sindicat Agrícola de Castellbisbal, amb unes característiques que el fan assimilable a un sindicat catòlic, tot i que no ho era oficialment: els seus estatuts estan signats per Josep M. Casas de Muller, un dels que l'any 1917 fundarien la FCAB i l'article 11 estableix un Consell de Vigilància format per tres membres, un dels quals era “*el señor Cura Párroco de Castellbisbal, quien actuará además de consultor social del sindicato*”²³⁰. El Consell de Vigilància podia vetar els acords de la Junta de Govern i fins i tot destituir-la i els comptes del sindicat no quedaven aprovats sense el seu vist i plau²³¹. El Sindicat Agrícola de Ripollet, fundat el 1916, podia constituir un cas similar. Els seus estatuts, signats per Jaume Bayó (president) i Gabriel Naviner (secretari) el 25 de novembre de 1916, segueien el model del Sindicat Agrícola de Polinyà: tal com s'expressava en els estatuts del Sindicat de Polinyà de 1909 (art. 3), el Sindicat de Ripollet “*tiene por fin la defensa y desarrollo de los intereses agrícolas y el perfeccionamiento religioso,*

²²⁸ Els altres fundadors del Sindicat de Santa Perpètua foren Josep Font, Joan Soley, Joan Oller, Isidre Vilaseca, Fermí Rovira, Vicenç Barcom, Pere Escrigar, Joan Humet i Josep Jardí, que actuà com a secretari. Amb anterioritat, havia funcionat un Centre d'Agricultors de Mogoda, en el qual el nou sindicat establí una sucursal, quedant els seus socis incorporats al Sindicat de Santa Perpètua, amb dret a designar un representant a la junta directiva (ADB, Fons Entitats: *Estatutos del Sindicato Agrícola de Santa Perpetua de Mogoda*, 1911, art. 4).

²²⁹ Joan Ricart, *Coneguem Santa Perpètua de Mogoda. Recull d'articles*, Santa Perpètua de Mogoda, 1996, pàg. 112.

²³⁰ AGCB, Fons d'Associacions: *Estatutos del Sindicato Agrícola de Castellbisbal*, 1913, art. 11.

²³¹ *Ibidem*, art. 12. En l'acte de constitució, que va tenir lloc al domicili social del sindicat (carrer de l'Arrabal, 38 de Castellbisbal) el 1.9.1913, s'elegí una junta de govern formada per Jaume Comellas Mornals (president), Francesc Gusi Canals (vicepresident), Vicenç Elias Canals (secretari), Isidre Comellas Turn (vicesecretari), Pere Cañadell Bonastre (comptador primer), Francesc Gusi Closas (comptador segon), Jaume Mas Boada (vocal), Isidre Escayol Jorba (vocal) i Francesc Pastallé Comellas (vocal). El Consell de Vigilància quedà constituït per Jaume Comellas (delegat dels socis de primera categoria), Pere Rabellas (delegat dels socis de tercera categoria) i Joaquim Bernat (rector de la parròquia de Castellbisbal). Segons un informe de l'alcalde de Castellbisbal dirigit al Governador Civil el 20.9.1913, “*los antecedentes de los espresados señores [de la junta del Sindicato de Castellbisbal] son muy buenos, gozando de mucha estima en este vecindario*”. L'any 1917 fou elegit president Miquel Comellas Falguera, el 1922 Salvador Comellas i l'any 1925 Gabriel Torres Pastallé.

*moral, intelectual y material de los asociados y teniendo por patrón a San Isidro Labrador*²³²; també seguia els estatuts del Sindicat de Polinyà (art. 9) quan, en el capítol dels socis, establia que “*el Sindicato estará organizado por grupos de familias, cada una de las cuales estará representada por su jefe. Cuando éste sea mujer, se hará representar en la Junta por un socio de su elección, mediante carta ó comparecencia ante el Presidente o Secretario*”²³³ i també quan s’obligava als socis a “*observar en todo tiempo y lugar buena conducta, intachable honradez y cristianas costumbres*”²³⁴. El fet d’actuar a la pràctica com un sindicat catòlic sense ser-ho oficialment no era infreqüent: J. Pomés esmenta també els casos del Sindicat Agrícola de Sant Andreu de la Barca, el de Cerdanyola, de Sant Cugat, la Caixa Rural de Sentmenat, el Sindicat de Teià i el de Vallbona d’Anoia, a la diòcesi de Barcelona, que serien parangonables al de Castellbisbal o, com hem vist, al de Ripollet²³⁵.

A continuació em referiré als dos sindicats catòlics que es van crear al Vallès Oriental: el Sindicat Agrícola de Llinars i el Sindicat Agrícola de Santa Agnès de Malanyanes. Ambdós van sol·licitar l’aprovació dels seus estatuts al bisbat de Barcelona per tal de constituir-se oficialment com a sindicats catòlics i s’adheriren a la FCAB quan aquesta es va crear l’any 1917.

El Sindicat Agrícola de Llinars del Vallès (SALV), el primer que es va fundar, s’inaugurà oficialment el 8 de setembre de l’any 1908, durant la Festa Major de la localitat, tot i que els estatuts ja foren aprovats pel Governador Civil el novembre de 1907 i ja havia començat a funcionar el gener de l’any següent. A l’acte d’inauguració hi assistí “*una numerosísima concurrencia de propietarios y labradores de todo el Vallés*” i ocuparen llocs preferents el diputat Eduard Calvet, els rectors de Llinars i de Collsabadell, regidors de l’Ajuntament de Llinars i l’alcalde, Tomàs Moratones; hi enviaren representacions el Centre Diocesà d’Acció Social i la CAO, i van intervenir el president del sindicat, Francesc Rius, el secretari, Jaume Caballé, els rectors de Llinars i de Collsabadell, el diputat Eduard Calvet, el metge Dr. Pagès, Josep M. Omar i el sr. Monegal²³⁶.

²³² AGCB, Fons d’Associacions, exp. 9.312: *Estatutos del Sindicato Agrícola de Ripollet*, 1916, art. 2.

²³³ *Ibidem*, art. 7.

²³⁴ *Ibidem*, art. 13 (Transcripció literal de l’article 15 dels *Estatutos del Sindicato Agrícola de Polinyà*, ADB, Fons Entitats). L’any 1918 va modificar els estatuts i va passar a denominar-se Sindicat Agrícola Cooperatiu de Ripollet. Fou nomenat president Pere Nebot i secretari Manuel Font Elias. Sembla, tanmateix, que l’entitat ja s’havia dissolt l’any 1925.

²³⁵ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 203.

²³⁶ *RIACSI*, 20.9.1908.

Els fundadors del SALV de Llinars foren Francesc Rius, Esteve Collet, Jaume de Sanromà, Andreu Pujol, Salvador Pedregosa, E. Ferrer Oliveras, Genís Illa, Jaume Caballé, Pere Falgà, Isidre Codina, i els eclesiàstics Josep Junyent, Pere Pont, Pere Bonastre i Pius Bosch, que corresponien a les quatre parròquies compreses en el municipi de Llinars del Vallès: Santa Maria de Llinars, Collsabadell, Sant Joan de Sanata i Sant Esteve d'Alcoll. Un dels rectors, a designació del Consell Diocesà, exercia el càrrec de consiliari i els altres tres eren vocals nats de la junta del sindicat, que estava composta d'un president, un vice-president, un tresorer, un síndic, un secretari, un vice-secretari, dos comptadors, sis vocals i el consiliari, el qual tenia atribucions importants²³⁷. A més, el secretari havia d'informar al Consell Diocesà “*de todo lo referente al Sindicato siempre que la Junta lo indique ó aquél lo pida*”²³⁸.

El control eclesiàstic del SALV era, doncs, prou clar, tot i que la Junta Diocesana d'Acció Catòlica no va examinar-ne els estatuts fins a finals de l'any 1911 i no foren aprovats pel bisbe de Barcelona fins al 9 de gener de 1912. Un mes abans, el rector de Santa Maria de Llinars, Pere Bonastre, que fou un dels fundadors del Sindicat, envià la sol·licitud d'aprovació dels estatuts, tot manifestant que “*por un olvido involuntario*” el Sindicat havia estat funcionant “*sin la aprobación eclesiástica para titularse católico, como era el ánimo de sus fundadores y es hoy de la Junta Directiva*”²³⁹. En efecte, el SALV havia nascut amb una orientació religiosa ben patent: el seu lema era el dels antics gremis “*un pels altres i Déu per tots*” i tenia per patró Sant Isidre, la festa del qual celebrava cada any. Entre els objectius de l'entitat destacava la finalitat social, la qual “*comprende el fomento del espíritu religioso de los asociados, dirigir los intereses sociales, morales y religiosos, especialmente la santificación de los días festivos [...]*” (art. 4). De les condicions per a ser admès com a soci numerari la primera era “*ser católico y persona de honardez y buenas constumbres*” (art. 8) i entre els motius d'expulsió del Sindicat, el primer es dirigia contra “*los que con sus actos ó palabras ataquen á la familia, propiedad y*

²³⁷ Segons els estatuts, li corresponia “*velar por la moralidad y buen nombre del Sindicato y por el fomento de los fines para los que la asociación ha sido instituida. Asistir á las Juntas y demás actos del Sindicato, convocar Juntas, tomar acuerdos en casos urgentes é imprevistos y reunir la Directiva lo más pronto posible y darle cuenta. Poner veto á los acuerdos de la Junta por medio del Síndico, y si éste ó aquella no acataran la orden de veto, suspenderá su realización hasta que falle el Consejo Diocesano de las Corporaciones católico-obreras instituído por el prelado*” (art. 26) (*Estatutos para el Sindicato Agrícola de San Isidro Labrador establecido en Llinás del Vallés, Barcelona, Imprenta de La Hormiga de Oro, 1908*).

²³⁸ *Estatutos para el Sindicato Agrícola...*, art. 22.

²³⁹ ADB, Fons d'Entitats: Sol·licitud d'aprovació dels estatuts del Sindicat Agrícola de Llinars del Vallès, 8.12.1911.

desprecien á la Religión" (art. 44)²⁴⁰. En cas de dissolució, els fons del SALV s'entregarien en una cinquena part a la beneficència municipal de Llinars i les altres quatre cinquenes parts per igual a cadascuna de les parròquies del terme.

La beneficència i l'ajuda mútua entre els socis eren objectius preferents del SALV. En els estatuts, l'ajuda mútua en cas de necessitat estava molt ben reglamentada: tots els socis tenien dret, després de deu dies de malaltia, a rebre el socors de deu jornals i un per cada dia que continués sense poder treballar, segons dictaminés el metge-inspector nomenat pel sindicat, fins a un màxim de 60 (si eren d'aixadar), 30 (si eren de fangar) o 10 (si eren de llaurar); aquests jornals els havien de proporcionar els socis, bé directament o bé posant un jornalero a càrrec seu (obligatori a partir dels seixanta anys), segons l'ordre del número d'entrada, repetint el préstec del jornal un cop haguessin treballat tots els socis (art. 29, 31 i 34). Aquestes disposicions feien necessari exigir, com a requisit per a l'ingrés com a soci numerari (n'estaven exemptes els socis honoraris, protectors i els fundadors), la presentació d'un certificat de bona salut expedit pel metge nomenat pel sindicat. Dintre de la finalitat social, juntament amb el socors als malalts, es preveia la protecció als obrers "*procurándoles trabajo y prefiriendo los que observen mejor conducta*" (art. 4)²⁴¹. També es crearia una secció de beneficència que, amb el recurs de donatius, atendria les necessitats de les famílies pobres de les quatre parròquies: els donatius serien distribuïts pel consiliari d'acord amb la Junta Directiva del Sindicat i normalment en espècie.

Els socis també es beneficiarien de la intermediació del SALV en la venda de fruits i en la compra d'adobs, llavors, animals reproductors, etc., l'aplicació de remeis per a les plagues del camp, la defensa mútua de la propietat (establiment de guarderia rural), la difusió de coneixements útils per a l'agricultura per mitjà d'escoles, experimentació, certàmens i foment del crèdit agrícola. Respecte a aquest últim objectiu, els estatuts preveien la "*creación de instituciones o combinaciones de crédito agrícola, personal, pignoraticio ó hipotecario dentreo de la misma asociación, bien estableciendo Cajas, etc., separados de ella, ó constituyéndose la Asociación*

²⁴⁰ D'una manera semblant, els estatuts del Sindicat Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda, establien com a primera obligació per a tots els socis de "*admitir el orden social con sus derechos y deberes y sus bases fundamentales de Religión, Familia y Propiedad*" (ADB, Fons d'Entitats: *Estatutos del Sindicato Agrícola de Santa Perpetua de Mogoda*, 1911, art. 13).

²⁴¹ Alguns sindicats catòlics concretaven més aquesta protecció als socis jornaleros: en el cas del Sindicat Agrícola de Polinyà, els estatuts disposaven que es procuraria "*que los propietarios y demás socios den con preferencia ocupación á los socios braceros*" i també "*fomentar mediante instituciones cooperativas ó de otro modo la construcción de casas para las familias asociadas ó edificios destinados á fines agrícolas ó pecuarios*". També es preveia la compra de terres per part del sindicat, així com màquines agrícoles, eines i exemplars d'animals reproductius (ADB, Fons d'Entitats: *Estatutos del Sindicato Agrícola de Polinyá*, 1909, art. 3).

en intermediaria entre tales establecimientos y los individuos de ella" (art. 4). L'opció que finalment es va portar a terme fou la creació d'una caixa rural com a secció dependent del SALV²⁴².

La Caixa Rural Catòlica de Llinars estava administrada per la junta directiva del SALV (la qual nomenaria una Junta de Govern formada pel president, el secretari i el caixer i un altre individu de la junta) i un inspector nomenat pel bisbe de la diòcesi que tindria facultat per a vetar i suspendre les sessions generals o de la junta directiva fins que dictaminés el Consell Diocesà. Les sol·licituds de préstec haurien de ser visades pels rectors de les respectives parròquies i els sol·licitants haurien de ser socis numeraris del sindicat i de la caixa rural. Aquests, a més de complir les condicions exigides per ser socis del sindicat, havien de dipositar a la caixa rural 10 pessetes sense percebre interès. Els impositors, en canvi, podien ser tots els veïns del terme municipal o de les quatre parròquies; la caixa rural admetria les imposicions sempre que pogués col·locar els capitals i pagaria el 3 % d'interès anual tant als socis com als no socis, tot i que els primers tindrien preferència a l'hora d'imposar els seus capitals. El préstec màxim en cada pòlissa era de 400 pessetes, amb una duració de sis mesos renovables i un interès que fixaria la Junta general, sempre que es destinessin a fins reproductius de l'agricultura, ramaderia o indústries rurals i estiguessin prou garantits. La garantia podia consistir en els fruits pendents de les collites, però la venda dels fruits gravats podia determinar un recurs judicial contra el prestatari.

El reglament de la Caixa Rural Catòlica de Llinars estava signat el 12 de novembre de 1912 per Francesc Rius, Pere Bonastre (pvre.), Salvador Masjuan, Pere Falgà, Josep Vila, Tomàs Baixeres, E. Ferrer, Salvador Pedregosa, Pius Bosch (pvre.), Jaume Caballé i Jaume de Sanromà²⁴³. Els fundadors de la caixa rural foren, doncs, pràcticament els mateixos que, cinc anys abans, havien fundat el SALV. A banda dels rectors de les parròquies del terme, la iniciativa hauria sorgit de "*algunos de sus feligreses propietarios y colonos*", segons esmenta Pere Bonastre en la sol·licitud d'aprovació dels estatuts dirigida al bisbe de Barcelona. Entre els fundadors s'hi poden identificar alguns dels grans propietaris locals, com ara Jaume de Sanromà i Gual, propietari de ca l'Estapé, una de les cases pairals més importants del terme de Llinars, amb més d'una setantena d'hectàrees. Jaume de

²⁴² L'11 d'abril de 1913, el rector de Santa Maria de Llinars sol·licitava al bisbe de Barcelona la seva aprovació com a caixa rural catòlica, cosa que li fou concedida el 13 de juny (ADB, Fons d'Entitats).

²⁴³ ADB, Fons d'Entitats, *Estatutos-Reglamento de la Caja Rural Católica de la Villa de Llinás del Vallés*, 1912.

Sanromà era soci de la CAO V i formà part de la seva junta directiva l'any 1903²⁴⁴. Esteve Collet, propietari del mas Collet també formà part de la CAO V²⁴⁵. Un altre dels fundadors del SALV, Andreu Pujol i Guinart, constava l'any 1930 com el 5è contribuent rústic de Llinars i el primer entre els veïns de la localitat²⁴⁶. Finalment, Genís Illa Rabella també era titular d'una propietat rústica de certa consideració: en l'amillament de Llinars de l'any 1947 figura amb un líquid imposable de 4.259 pessetes²⁴⁷.

Tanmateix, el SALV pretenia convertir-se en una entitat interclassista, "*compuesta de propietarios, colonos, jornaleros y de individuos de profesiones anejas á la agricultura*"²⁴⁸. La divisió de socis en tres classes ratifica aquesta orientació: els estatuts estableixen la classe de socis honoraris per a "*los que contribuyan á los fines del Sindicato, ya con su cooperación personal, ya con algún importante donativo, bien sea fijo, bien periódico*"; els socis protectors eren "*los propietarios que viviendo en la localidad ó fuera de ella favorecen al Sindicato personal ó pecuniariamente*"; finalment, els socis numeraris podien "*trabajar por su cuenta ó por medio de jornaleros*"²⁴⁹ i les condicions per organitzar l'ajuda mútua també preveïen ambdós tipus de soci.

A part de la creació de la caixa rural, ha quedat poc rastre de l'activitat del SALV. Probablement no va generar més vida social que la indispensable per al funcionament estricte de l'entitat: les reunions de la junta es devien celebrar al domicili del president (que era el domicili social tant del Sindicat com de la Caixa Rural) i les imposicions a la Caixa es preveïa que es farien els diumenges, d'acord amb el calendari litúrgic. Els estatuts preveïen la seva federació amb altres sindicats, però només ens consta la seva adscripció a la FCAB, de la qual el rector de Santa

²⁴⁴ El seu fill, Salvador de Sanromà i Vellvehí (1911-1993), va lluitar dins del Tercio de Ntra. Sra. de Montserrat durant la Guerra Civil i després fou fundador i president de la Hermandad de Labradores y Ganaderos de Llinars; també fou regidor municipal des de l'any 1939 i alcalde entre 1966 i 1973 (*Un alcalde per un poble. Salvador de Sanromà Vellvehí*, Comissió de Festa de Collsabadell, agost de 1993). Acabada la Guerra Civil, Salvador de Sanromà figurava el 11è contribuent de la localitat (ACA, Secció Hisenda: Amillament de Llinars del Vallès de 1947).

²⁴⁵ Esteve Collet Mallas apareix en l'amillament de Llinars del Vallès de 1867 amb un líquid imposable de 3.909 rals. En l'amillament de 1926 ja figura com a propietari del mas Collet Joan Collet Basquens i consta com el 10è contribuent local amb un líquid imposable de 2.429 pessetes (ACA, Secció Hisenda: Amillaments de Llinars del Vallès de 1867 i 1926).

²⁴⁶ ACA, Secció Hisenda: Amillament de Llinars del Vallès de 1930.

²⁴⁷ ACA, Secció Hisenda: Amillament de Llinars del Vallès de 1947.

²⁴⁸ *Estatutos para el Sindicato...*, art. 1.

²⁴⁹ *Estatutos para el Sindicato...*, art. 8.

Maria de Llinars, Pere Bonastre, fou un dels fundadors²⁵⁰. L'any 1921 hi ha constància que el SALV operava en les activitats econòmiques de la FCAB²⁵¹; la Caixa Rural preveia en els seus estatuts que “*siendo todas las cajas rurales católicas hermanas, deben favorecerse con préstamos mutuos al 4 %*”²⁵², però no tinc notícia que establís relació amb altres entitats.

El Sindicat Agrícola de Santa Agnès de Malanyanes (SASAM) fou fundat l'any 1910 per membres de la junta parroquial, els quals, segons ells mateixos feien constar en la sol·licitud d'aprovació dels estatuts dirigida al bisbe de Barcelona,

*“después de varias reuniones habidas para tratar de la manera de poder remediar algunos males así del orden material como también moral y religioso de la Parroquia, han convenido, atendidas todas y cada una de las circunstancias de la localidad, que de ningún otro modo podrían conseguir con más asegurado éxito su apetecido objeto, que con la fundación de una sociedad titulada Sindicato Agrícola de Sta. Inés”*²⁵³.

Els fundadors foren Antoni Cañas, Jaume Muñoz, Joan Gurguí, Josep Mans, Joan Muñoz, Josep Valls, Esteve Collet (que havia estat també un dels fundadors del Sindicat Agrícola de Llinars), Andreu Puig, Joan Pont, Josep Codina, Jaume Riera, Cebrià Pont i Bas, Pere Recordà i el rector de la parròquia de Santa Agnès, Joan Ros. Aquest darrer actuà com a consiliari del Sindicat i, anys més tard, fou un dels fundadors de la FCAB, en la qual, a partir de 1920, també exercí càrrec de consiliari²⁵⁴. Aleshores, també formava part de la junta de la FCAB el Dr. Ramon Forts, el qual també fou un dels fundadors de la FCAB i que era considerat “l'ànima” del Sindicat²⁵⁵. En la junta general celebrada el juliol de 1920 foren elegits Esteve Vilà

²⁵⁰ Els fundadors de la FCAB foren Josep Cirera Voltà, Josep Oriol Marrugat Castro, Pere Bonastre, Joan Ros, Josep Casas Muller, Isidre Solsona, Ramon Fors i Lluís Gomis. La primera junta directiva de la Federació estava formada per Josep Borràs de Palau (president), Josep O. Marrugat (vicepresident), Josep Cirera Voltà (tresorer), Josep Casas Muller (secretari) i Tomàs Noguera Ruiz (vocal). (AGCB, Fons d'Associacions, exp.: acta de fundació de la FCAB, 26.6.1917).

²⁵¹ *La Llar*, 2.1921.

²⁵² *Estatutos-Reglamento...*, art. 36.

²⁵³ ADB, Fons d'Entitats: Sol·licitud d'aprovació dels estatuts del Sindicat Agrícola de Santa Agnès de Malanyanes, 24.5.1910.

²⁵⁴ *La Llar*, 15.5.1920. Després de la dimissió del president Josep Cirera Voltà, la Junta Directiva de la FCAB quedà constituïda per Firmo de Casanova Vallès (president), Josep Oriol Marrugat Castro (vicepresident), Josep Gassó Vidal (tresorer), Josep Cirera Voltà (comptador), Josep M. Rovira (vocal), Ramon Forts (vocal) i Joan Ros (consiliari).

²⁵⁵ *La Llar*, 15.7.1920.

(tresorer), Jaume Collet Nogueras (comptador) i Tomàs Puig i Joan Viadé, els quals, juntament amb el consiliari, composaven el Consell de Vigilància²⁵⁶.

El SASAM va seguir el model del Sindicat Agrícola de Llinars. Ja hem vist que un dels fundadors havia participat en la creació del Sindicat de Llinars, i devia existir contacte entre els rectors de la parròquia de Santa Maria de Llinars i el de Santa Agnès de Malanyanes, molt pròximes una de l'altra, i que més tard coincidiren en la fundació de la FCAB. En tot cas, els estatuts del SASAM, que foren presentats al bisbat de Barcelona el 27 de maig de 1910, són una còpia literal dels que havia publicat el Sindicat de Llinars l'any 1908.

Era diferent, però, l'organització de la beneficència i l'ajuda mútua: en cas d'impossibilitat de treballar la terra per malaltia, establia que els socis col·laborarien amb mig jornal (i no un), sense l'obligació de posar un jornalер els socis que haguessin complert els seixanta anys, "*y si la enfermedad se prolongase, haciéndose necesaria una labor general del campo, previo aviso, se anunciará en la iglesia parroquial haberse designado el próximo día festivo para realizar tan caritativa obra, y en este caso el Párroco aguardará el regreso de los trabajadores para principiar la segunda misa*"²⁵⁷.

Els estatuts del SASAM també preveien la creació d'un mont de pietat "*desde el momento que hubieren treinta socios comprometidos en satisfacer mensualmente la cuota de una peseta, para recaudar fondos especiales de mútuo auxilio*"²⁵⁸. Els membres del mont de pietat percebrien 3 pessetes diàries (2,50 en cas de cirurgia) durant els quatre primers mesos de malaltia, passats els quals, si aquesta continuava percebria la meitat de l'ajuda durant uns altres quatre mesos i, a partir dels vuit mesos, si continuava sense poder treballar, rebria 0'50 o bé 0'25 pessetes, segons si havia de romandre o no al llit, sense pagar la quota mensual de soci. Naturalment, per formar part del mont de pietat s'havia d'acreditar bona salut i en cas d'epidèmia o de malaltia contagiosa que afectés una part important dels socis es suspendria l'ajuda. Però fora d'aquestes precisions, els estatuts eren idèntics als del Sindicat de Llinars.

El domicili social era el del president, per tant l'activitat social devia girar al voltant de la parròquia. És possible que deixés de funcionar un temps i fos refundat el 1920, atès que a l'inici de l'any 1921 la Revista de l'IACSI donà notícia de la fundació d'un

²⁵⁶ *Ibídem*.

²⁵⁷ ADB, Fons d'Entitats: *Estatutos para el Sindicato Agrícola de Sta. Inés establecido en el pueblo de Sta. Inés de Malanyanes*, 1910, art. 29.

²⁵⁸ *Ibídem*, art. 37.

Sindicat Agrícola de Santa Agnès de Malanyanes orientat a l'elaboració i venda de fruits²⁵⁹. Refundat o no, a l'inici dels anys vint el SASAM participava en les reunions generals de la FCAB, probablement representat pel seu consiliari, mossèn Joan Ros²⁶⁰.

El SASAM fou el primer sindicat agrícola que es creà al municipi de la Roca del Vallès. La primera entitat específicament agrària d'àmbit municipal fou l'Associació de Vaquers de la Roca que es creà, com a molts altres pobles de la comarca, l'any 1922 i que s'integrà, un any més tard en la Federació de Vaquers del Vallès²⁶¹. Uns anys més tard, el 1936, es crearia un nou Gremi de Vaquers de la Roca, que fou presidit per Miquel Llobet²⁶². L'any 1932 es creà un Sindicat Agrícola de la Roca, amb la finalitat de "*ayudar la economía de la agricultura y beneficiar a los que trabajan en ella, el estudio y la defensa de sus intereses, venta, exportación, conservación y mejora de los productos agrícolas*"²⁶³. Va estar inicialment domiciliat a un pis del carrer Torrens i Moner, núm. 21, però degut a la necessitat de disposar d'un local propi l'octubre de 1933 va adquirir un solar per construir-hi un local social²⁶⁴. Aquest Sindicat tenia una orientació interclassista, atès que "*para ser socio se requiere [...] tener intereses agrícolas en la Comarca y en concepto de propietario de tierras, ya de 'rabassaire', aparcerero o arrendatario y ser admitido por la Junta Directiva*"²⁶⁵. Tanmateix, l'elecció de la primera junta directiva ens confirma que era una entitat fonamentalment pagesa i que escapava del control dels grans propietaris locals²⁶⁶: cap dels membres de la primera junta figurava entre els principals propietaris locals i el primer secretari (1932-1939) i un dels principals dirigents del Sindicat, Romà Planas i Plana, fou escollit alcalde de la Roca el juliol de 1936²⁶⁷. Un cop creat, el

²⁵⁹ RIACSI, 2.1921.

²⁶⁰ *La Llar*, 2.1921.

²⁶¹ AGCB, Fons d'Associacions, reg. 11.370.

²⁶² AGCB, Fons d'Associacions, exp. 17.414.

²⁶³ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 15.926: Sol·licitud d'aprovació dels estatuts, 22.5.1932.

²⁶⁴ L'acord de compra del terreny, que era propietat de Pere Duran i Estapé, es va prendre en una assemblea general celebrada el 23 de setembre de 1933 i l'escriptura de compra-venda es va signar el 13 d'octubre (L'escriptura de compra-venda del terreny està reproduïda a la revista *Roquerols*, juliol-agost 1991, pàg. 13).

²⁶⁵ *Estatutos del Sindicato Agrícola de la Roca*, 1932, art. 5. Els estatuts estaven signats a la Roca el 20.5.1932 per Romà Planas Plana, Romà Planas Badiella, Joan Arús, Agustí Arús, Francesc Vilà, Jaume Pericas, Joan Quintana i Jaume Quintana.

²⁶⁶ En la primera reunió general, celebrada el 6.10.1932, s'elegí una junta directiva composta per Joan Quintana Mauri (president), Màrius Gallemí (vicepresident), Romà Planas Plana (secretari), Tomàs Nogueras (vicesecretari), Santiago Brullet (caixer), Josep Pujades (comptador), Isidre Raimí (vocal), Pere Portell (vocal) i Salvi Fortuny (vocal). L'any 1933 Sadurn Pujades Estapé fou nomenat tresorer.

²⁶⁷ Romà Planas i Plana fou alcalde de la Roca des del 24 de juliol de 1936 fins al 16 de febrer de 1937, en què va dimitir del càrrec. El seu fill, Romà Planas i Miró, fou alcalde de la Roca l'any 1995, en què va morir.

Sindicat de la Roca va negociar el seu ingrés a la FSAL i el juliol de 1933 va aconseguir ser acceptat dintre de la Federació i, posteriorment, que el municipi de la Roca quedés integrat dintre de l'àrea de producció de patata primerenca d'exportació que tenia el centre a Mataró²⁶⁸. L'any 1935 el Sindicat promouria la creació d'una cooperativa de queviures²⁶⁹ i el 1937, ja adherit a la Unió de Rabassaires, el Sindicat de la Roca es refundà com a Sindicat Agrícola i Caixa Rural, i després de la Guerra Civil continuaria funcionant i, segons algun testimoni, es convertiria en “*un dels més importants del Vallès Oriental*”²⁷⁰.

7.3.4. El Sindicat Agrícola del Vallès: un exponent de la crisi de la Cambra

Fins aquí hem resseguit la creació d'associacions agrícoles d'àmbit local independents de la CAOVI. L'establiment de serveis cooperatius o la defensa d'interessos estrictament locals justificava la creació d'aquestes entitats que, per raó del seu àmbit d'actuació, no arribaven a posar en qüestió l'hegemonia de la CAOVI. Certament, com ja hem vist²⁷¹, la funció cooperativa de la CAOVI anava quedant devaluada a mesura que apareixien aquestes entitats amb serveis més eficients: l'exemple més emblemàtic el trobem en el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui, al qual dedicaré el proper capítol. Però els dirigents de la CAOVI no tenien el cooperativisme com a objectiu únic (i ni tant sols preferent) i van demostrar una capacitat d'actuació notable en múltiples camps relacionats amb els “interessos agrícoles” de la comarca²⁷². Aquestes actuacions i les vinculacions més o menys intenses de la CAOVI amb altres entitats agràries de la comarca, així com el fet de constituir un interlocutor privilegiat amb associacions de fora de la comarca, com ara l'IACSI i la FACB, contribuïren a afermar la seva hegemonia en l'associacionisme agrari comarcal.

Aquesta hegemonia es començà a perdre a partir de la segona dècada del segle, al mateix temps que la CAOVI entrava en una crisi que seria determinant. L'any 1915, a causa de la reducció dels mitjans econòmics, la CAOVI es va veure forçada a prendre mesures importants, com ara la convocatòria dels accionistes a una reunió

²⁶⁸ Jordi Pomés, *Les Mataró's Potatoes i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Mataró, 1991, pàg. 133 i 171 i ss.

²⁶⁹ *La Vall del Mogent*, 24.1.1935.

²⁷⁰ Segons Pasqual Ferrer, “*els pagesos de la Roca tenien de tot, gènere a preu baix i maquinària necessària, el molí no parava mai de moldre i dos camions transportaven la llet dels pagesos diàriament*” (Pasqual Ferrer, “El Sindicat de la Roca”, *Roquerols*, juliol-agost de 1991, pàg. 9).

²⁷¹ Apartat 7.1.2.

²⁷² Apartat 7.1.3.

general a la seu de l'IACSI o la suspensió de l'edició del seu butlletí²⁷³. A partir d'aquestes dates la vida de la CAOVB va experimentar un progressiu esmortiment fins als anys de la Segona República, en què ressorgí com a instrument de defensa dels propietaris enfront de la política de la Generalitat i la creixent tensió en el camp.

Un indicador d'aquesta crisi de la CAOVB és precisament la creació, l'any 1916, d'una altra associació agrària d'àmbit comarcal: el Sindicat Agrícola del Vallès. Aquesta entitat es fundà a Granollers el juny de 1916 amb la denominació de Sindicat Agrícola, Industrial i Comercial del Vallès (des d'ara SAICV). La composició de la primera junta directiva és un exponent del caràcter comarcal de la nova entitat:

**Junta Directiva del Sindicat Agrícola,
Industrial i Comercial del Vallès (1916)**²⁷⁴
President: Gorgoni de Canet Turró (Barcelona)
Vicepresident: Jaume Estrada Bellavista (Granollers)
Tresorer: Paulí Torras Villà (Granollers)
Comptador: Joaquim Pont Puig (La Roca)
Vocals: Agustí Agustí Amat (La Roca)
Esteve Mallol Jané (La Garriga)
Josep Molins Roca (Parets)
Esteve Guitet (Montmeló)
Pere Castells (Mollet)
Fèlix Florensa (S.F. Codines)
Tomàs Oliveras Ribafort (S.E. Ronçana)
Josep Oriach Pera (Lliçà de Vall)
Josep Crous Parera (Cànoves)
Ramon Ricart Trias (La Llagosta)
Secretari General: Antoni Vilardebò Planas (S.F.Campsentelles)

Entre els dirigents de la nova entitat hi figuren alguns dels principals contribuents rústics de la comarca, com ara Joaquim Pont, Agustí Agustí, Josep Molins, Esteve Guitet o Josep Crous²⁷⁵. Els dos primers, Joaquim Pont i Agustí Agustí, que foren

²⁷³ CAOVB: Mem. 1915. Durant l'any 1915 la Revista de la CAOVB no es va publicar i la memòria de l'any 1915 es publicà en un número del primer semestre del 1916, que fou el darrer.

²⁷⁴ *El Demócrata*, 18.6.1916. Aquesta junta directiva quedà definitivament aprovada en l'assemblea general celebrada el 29 de juny de 1916, quan els estatuts ja havien estat aprovats pel Governador Civil. Segons la documentació interna del SAICV amb data del 25 de novembre de 1916 la junta directiva estava composta inicialment per 13 vocals; a més dels esmentats hi figurava Salvador Fortuny, de la Garriga, i quatre membres més de Sant Fost de Campsentelles: Salvador Xicola Aloy (que seria substituït pel molletà Pere Castells), Jaume Suñol Recolons, Sebastià Armengol Pou i Agustí Ferrer Plans. Tanmateix, aquests noms apareixen ratllats, fet que podria indicar que no s'incorporaren mai a la junta directiva (Arxiu Municipal de Sant Fost de Campsentelles, exp. 82.20: Sindicats Agrícoles, 1906-1919).

²⁷⁵ Joaquim Pont, propietari de can Puig de Martorelles (58 ha) i soci de l'IACSI des de 1932, era el segon contribuent rústic del municipi; Agustí Agustí era el propietari de can Amat de la Roca (62 ha) i en els anys trenta fou membre de l'APPJ de Granollers; Josep Molins, propietari de can Berenguer de Parets (13 ha) i soci

alcaldes de la Roca en els anys 1918-1923²⁷⁶, havien format part de la CAOVB, tot i que no hi havia exercit càrrecs directius.

Un mes després de la creació del SAICV, s'acordà el nomenament d'una junta consultiva integrada per Pere Albàs²⁷⁷, Francesc Torras, Joan Moretó i Josep Manuel Bigas²⁷⁸. La composició dels membres d'ambdues juntes ens adverteix que la CAOVB no sols havia perdut la primacia com a entitat agrària d'àmbit comarcal, sinó que el SAICV constituïa una contestació a la CAOVB en el terreny polític. Els germans Torras Villà eren els màxims exponents del partit Liberal a Granollers, que constituïa el principal adversari polític de la Lliga. Des de l'any 1909, en què la candidatura Popular va vèncer a les eleccions municipals, Francesc Torras Villà va controlar políticament l'ajuntament de Granollers: ell mateix fou alcalde de la localitat (1916-1917) i el seu germà, Paulí Torras Villà, regidor des de l'any 1916, també fou alcalde (1920-1922 i 1927-1930). Com a diputat provincial (primer els anys 1917-1921 i després els anys 1924-1930), Francesc Torras Villà es convertí en el màxim representant del règim de Primo de Rivera al districte de Granollers, i es destacà pels seus enfrontaments amb la Lliga Regionalista, en defensa del municipalisme i en contra del poder de la Mancomunitat. En les eleccions a diputats a Corts de l'any 1914 dirigí duríssims atacs a la CAOVB per la seva vinculació manifesta amb la Lliga²⁷⁹ i l'any 1920 fou elegit diputat a Corts. Jaume Estrada, vicepresident del SAV, també fou regidor a l'ajuntament de Granollers per la coalició liberal des de l'any 1914²⁸⁰. A Mollet, el propietari de la farinera, Joan Moretó Riera, també fou alcalde els anys 1918-1920. Abans, però, fou regidor del grup Solidaritat Molletana, minoria contrària a l'alcalde Frederic Ros, membre de la Lliga i un dels principals dirigents de la CAOVB, al qual s'enfrontà durament²⁸¹.

de l'IACSI des de 1929, també era un dels primers contribuents rústics d'aquest municipi; Esteve Guitet Bosch, propietari de can Guitet i altres peces a Montmeló (21 ha) era un dels primers contribuents de Montmeló; finalment, Josep Crous era fill de can Antich de Cànoves (212 ha), una de les finques rústiques més extenses de la comarca (ACA, Secció Hisenda: Amillaraments de Martorelles de Baix de 1944, la Roca 1921, Parets, 1933, Montmeló 1929 i Cànoves i Samalús 1940).

²⁷⁶ Agustí Agustí fou alcalde de la Roca de l'any 1918 a 1921, i Joaquim Pont el succeí en el càrrec de 1922 a 1923.

²⁷⁷ El 20 de setembre de 1917 s'acordà la seva incorporació a la junta directiva, així com també l'acceptació com a socis del SAICV de Pau Cirera, de Sant Feliu de Codines, i de Joan Gelabert, de Montcada (Arxiu Municipal de Sant Fost de Campsentelles, exp. 82.20: Borrador d'acta del 20.9.1917).

²⁷⁸ *El Demócrata*, 30.7.1916.

²⁷⁹ Vegeu l'apartat 7.1.3.

²⁸⁰ L'any 1916 fou primer tinent d'alcalde. Es presentà per la Coalició Liberal Democràtica i també per Acció Granollerina.

²⁸¹ *El Demócrata*, 17.9.1916.

Precisament l'any 1915 es creà a Sant Fost un centre polític adherit al partit Liberal. Fou després d'una reunió al mas Canyelles, on atenent una invitació del propietari, Luis de Llanes, van assistir els regidors de l'ajuntament de Granollers, Torras Villà, Barbany, Pagès, Montañà i els senyors Boet. Després de dinar, van dirigir-se a la societat Unión Recreativa, on —segons una crònica de *El Demócrata*— “*en medio del mayor entusiasmo, se tomó el acuerdo de convertir dicha sociedad en centro político adherido al partido liberal que acaudilla el conde de Romanones*”²⁸².

No és estrany que les notícies de l'activitat del SAICV apareguin en el periòdic *El Demócrata*, afí als liberals i molt crític amb la Lliga²⁸³. Segons aquest periòdic, la nova entitat “*da muestras de preocuparse grandemente de los intereses del agricultor*” i la labor desplegada des del moment de constituir-se la seva Junta era “*la mejor constestación a la campaña de insidias que contra el Sindicato vienen haciendo los que, bajo la capa de agricultores, no son más que acaparadores y aun aquellos otros que, diciéndose protectores de la agricultura, cuidan sólo de su conveniencia particular*”, fent referència probablement als propietaris vinculats a la CAO²⁸⁴.

En relació als treballs efectuats per la junta del SAICV, el periòdic granollerí destacava que, acabada de constituir, ja havia enviat un telegrama al Ministre d'Hisenda sol·licitant una pròrroga per a l'exportació de patates primerenques, “*estimando el Sindicato ser este asunto de vital interés para los obreros del campo*”. Com a resultat de la gestió el Ministre notificà al SAICV la concessió d'una pròrroga d'alguns dies i després pagant els drets establerts. Uns dies després, la Junta de Subsistències va establir el preu de 8,25 ptes. els 100 kilos, fet que lesionava greument els interessos dels agricultors del Vallès i va remetre una exposició al President del Consell de Ministres, juntament amb una altra que fou enviada des de l'IACSI. En les gestions per aconseguir una augment del preu de les patates hi participà també la CAO²⁸⁴ i finalment s'acordà augmentar-lo a 9,50 ptes. els 100 kg. Davant la perspectiva que els comerciant defugissin la compra del tubercle, el SAICV va veure la necessitat de buscar altres mercats i una comissió es dirigí a Saragossa

²⁸² *El Demócrata*, 3.10.1915.

²⁸³ El periòdic de Granollers *El Demócrata*, que inicialment va aparèixer amb el subtítol de *Semanario Liberal Monárquico*, fou el portaveu de la Coalició Liberal Democràtica de Granollers (a partir de 1922, de la Coalició Liberal Demòcrata i Autonomista). Nascut el 1913, va patri diverses suspensions i va desaparèixer definitivament amb el cop d'estat del general Primo de Rivera. En foren directors Màrius de Boet i Julià Brunet i Sans, i entre els seus principals col·laboradors hi havia Francesc Torras Villà, Andreu de Boet, M. Bigas i Montañà, i Esteve Garrell, a la impremta del qual es confeccionava el periòdic (Joan Subirà, *La premsa a Granollers (1882-1892)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1982, vol. I, pàg. 241-245).

²⁸⁴ *El Demócrata*, 27.8.1916.

i, sota la protecció de la Cambra Agrícola Oficial d'aquesta ciutat i del Sindicat de comerciants industrials i agricultors va aconseguir acords de compra. Durant aquests primers mesos, el SAICV també es preocupà dels problemes amb què topava la importació de blat de moro i va enviar una instància al Ministre de Foment per aconseguir la franquícia de l'aranzel per a la importació d'aquest producte tan necessari per als ramaders²⁸⁵.

Uns mesos després, el SAICV acordà acollir-se a la llei de Sindicats Agrícoles de 28 de gener de 1906 i al reglament de 16 de gener de 1908 i disposicions complementàries, que permetien que gaudís d'exempció d'impostos de timbre, duanes, drets reials i utilitats²⁸⁶. Amb aquest objectiu, el 25 de novembre de 1916 va celebrar al local social que tenia a la plaça de la Corona de Granollers una assemblea general extraordinària per aprovar una reforma dels estatuts, amb la qual canviava la denominació de l'entitat per Sindicat Agrícola del Vallès i adaptava els estatuts a les disposicions legals vigents respecte als sindicats agrícoles. La proposta de la junta fou aprovada per unanimitat i en virtut d'aquesta, un cop aprovats els nous estatuts i constituït el nou sindicat, es dissoldria la vella entitat "y se dejan por ahora fuera de la organización social las secciones que existían para la defensa de los intereses industriales y comerciales"²⁸⁷.

Els nous estatuts, aprovats pel Governador Civil el 22 de desembre de 1916, consagraven l'activitat del SAICV a l'acció cooperativa. L'article primer establí quins eren els seus objectius:

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ L'expedient fou aprovat pel Ministre d'Hisenda el 27 d'agost de 1917 (Arxiu Municipal de Sant Fost de Campsentelles: Sindicato Agrícola de Granollers, expedient 82.20).

²⁸⁷ Arxiu Municipal de Sant Fost de Campsentelles: acta de la sessió del 25.11.1916 (exp. 82.20). Tanmateix, el borrador de l'acta de la sessió de la junta directiva del dia 23.11.1916 dóna compte de la previsió de crear una Cambra Industrial i una Cambra Comercial, que es regirien pels mateixos estatuts aprovats per al Sindicat Agrícola, variant els conceptes. Fins i tot hi havia una junta prevista per a cada entitat. El nou Sindicat Agrícola mantindria la mateixa junta directiva, amb un vocal més: Salvador Xicola Aloy, de Sant Fost de Campsentelles. La junta directiva de la Cambra Industrial estaria composta per Joan Moretó (president), Paulí Torras Villà, fabricant de teixits de Granollers (vicepresident), el també fabricant de teixits de Granollers Albert Murtra (tresorer), Pere Castells, de Mollet (comptador), Antoni Vilardebò Planas, de S. Fost (secretari) i, com a vocals, Martí Muntaner, pintor de la Garriga, Antoni Borrell, Josep Mallol, de la Garriga, Joan Sallés, paleta de la Garriga, Feliu Florensa, de Sant Feliu de Codines, Àngel Brosa, propietari d'una fàbrica de serrats de Granollers, Joan Rovira, rajoler de Granollers, Esteve Mallol, de la Garriga, Martí Moretó, de Mollet i Francesc Torras, fuster de Caldes de Montbui. La junta directiva de la Cambra de Comerç estaria composta per Esteve Mallol (President), Joan Montaña (vicepresident), Eduard Pujol Molas, de Granollers (tresorer), Pere Castells, de Mollet (comptador), Antoni Vilardebò Planas, de Sant Fost (secretari) i, com a vocals, Ramon Novellas Lladó, de Granollers, Julià Estrada, de Granollers, Joan Blancafort (la Garriga), Francesc Dalmau, carboner de Granollers, Salvador Corts, carnicer de Granollers, Àngel Brosa, taberner de Granollers, Jaume Ventura, venedor de pesca salada de la Garriga, Joan Martí, forner de Granollers, Hilarió Planas, taberner de Granollers i Josep Pujadas, de Granollers.

“1º. Adquisición de aperos y máquinas agrícolas y ejemplares reproductores de animales útiles, para su aprovechamiento por el Sindicato.

2º. Adquisición, para el Sindicato o para los individuos que lo formen, de abonos, plantas, semillas, animales y demás elementos de producción y el fomento agrícola pecuario.

3º. Venta, exportación, conservación, elaboración o mejora de productos del cultivo o de la ganadería.

4º. Aplicación de remedios contra las plagas del campo.

5º. Creación o fomento de institutos o combinaciones de crédito agrícola personal, pignoraticio o hipotecario, bien sea directamente dentro de la misma Asociación, bien estableciendo o secundando Cajas, Bancos o Pósitos separados de ella, bien constituyéndose la Asociación en intermediaria entre tales establecimientos y los individuos de ella.

6º. Enseñanza, publicaciones, experiencias, exposiciones, certámenes y cuantos medios conduzcan a difundir los conocimientos útiles a la agricultura y a la ganadería, y estimulando sus adelantos, sea creando o fomentando institutos docentes, sea facilitando la acción de los que existan o el acceso a ellos.

7º. El estudio y la defensa de los intereses agrícolas comunes a los Sindicatos y la resolución de sus desacuerdos por medio del arbitraje²⁸⁸.

Per tal de portar a terme aquestes activitats, el SAICV crearia tres comissions: 1/ de reforma legislativa, resolucions administratives i crèdit agrícola; 2/ d'ensenyament agrícola, certàmens, concursos i plagues del camp; 3/ d'adquisició de màquines agrícoles, llavors, adobs i altres elements de la producció i foment agrícola (art. 9). També preveia l'ingrés en el SAICV de pagesos “*de condición humilde y escasos medios*”, els quals es podrien beneficiar dels serveis del Sindicat sense haver de fer efectiva la quota mínima de 6 pessetes anuals, almenys temporalment, “*sin pérdida de derecho alguno, y beneficiarlos públicamente en forma compatible con el estado económico y promordiales deberes de la Asociación*” (art. 7). Un article transitori també previa la creació de “*instituciones de cooperación de mutualidad, de seguro, y de auxilio o retiro para inválidos y ancianos, aplicadas a la agricultura o la ganadería*”.

El SAICV continuaria amb el mateix local social de Granollers (al primer pis de la plaça de la Corona, núm. 1), però els estatuts preveien l'establiment de delegacions als diferents pobles de la comarca: aquestes gaudirien d'autonomia per realitzar les seves activitats, tot i que estarien sotmeses a l'autoritat del president del Sindicat i li

²⁸⁸ Arxiu Municipal de Sant Fost de Campsentelles, exp. 82.20: *Sindicato Agrícola de Granollers. Estatutos* (1916).

haurien de comunicar tots els acords que no fossin d'estricta regim interior. Igualment, les assemblees que celebressin les delegacions estarien presidides pel President del SAICV o bé un delegat de la junta directiva, que tindria veu i vot. En aquells pobles on no es creés una delegació, el Sindicat estaria representat per un delegat nomenat per la junta, que seria el responsable dels fons i interessos que estiguessin al seu càrrec i liquidaria mensualment amb el tresorer. En l'exercici d'aquestes funcions, els delegats podrien estar assistits per un o diversos adjunts, igualment nomenats per la junta directiva.

Els càrrecs de la junta serien elegits entre els socis que figuressin en la meitat superior de l'escala que es formaria amb tots els membres del SAICV i tindrien una duració de quatre anys, renovant-se la meitat cada dos anys, però amb la possibilitat de ser reelegits. També es preveia la creació d'una junta consultiva "*con personas de ilustración y competencia reconocidas*", que assessoraria la junta directiva (art. 15).

De l'activitat efectiva del SAICV n'han quedat poc rastre. El gener de 1917, el president, Gorgoni de Canet, va viatjar a Madrid "*al objeto de gestionar asuntos de intereses agrícolas del distrito [de Granollers]*"²⁸⁹. Durant els mesos següents hi ha notícies de les gestions que efectuà per a la reforma de la línia de ferrocarril de Sant Joan de les Abadesses²⁹⁰, gestions en les quals en algun moment va coincidir amb la CAO. Però independentment dels resultats pràctics de l'activitat del SAICV, la seva aparició l'any 1916 és significativa: la fundació d'un sindicat agrícola d'àmbit comarcal constitueix un indicador que la CAO ja no desenvolupava les activitats que al començament de segle li havien donat la primacia en l'associacionisme agrari comarcal.

Un altre sindicat —aquest d'àmbit més local— acabaria posant en qüestió l'activitat de la CAO: el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui, creat l'any 1914 a partir de la dissolució de la delegació de la CAO a Caldes, va desenvolupar una intensa activitat cooperativa fins als anys de la Guerra Civil i va superar també àmpliament en nombre de socis a la CAO. Ambdues entitats són ben representatives de dos models d'associacionisme agrari: d'una banda el de les primeres cambres agrícoles, creades pels grans propietaris com a resposta a la crisi del final del segle XIX, que van fracassar en l'àmbit del cooperativisme, i el dels sindicats més moderns i més directament vinculats a l'activitat agrària, en els quals

²⁸⁹ *El Demócrata*, 14.1.1917.

²⁹⁰ *El Demócrata*, 17.6.1917.

l'impuls al cooperativisme era menys retòric i la participació de la petita pagesia més efectiva. Aquest cooperativisme més modern no exclouïa la participació dels grans propietaris: el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui acabaria essent liderat per un exponent de la vella classe propietària i, al mateix temps, un dels màxims impulsors de la CAO V (i de la seva delegació de Caldes). És el que veurem en el proper capítol.

Capítol 8. Un nou model de cooperativisme: el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui (1914-1939):

8.1. La dissolució de la Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui

El 25 de gener de 1914 la Delegació de la CAOVS a Caldes de Montbui va celebrar la seva darrera assemblea general. El president, Salvador Boquet¹, va exposar que una gran part dels socis s'havien donat de baixa per fundar una altra societat agrícola totalment independent de la CAOVS i va plantejar la conveniència de dissoldre la Delegació.

El malestar, que venia de lluny, tenia a veure amb les relacions de la Delegació amb la Cambra central i amb la progressiva desconfiança amb què eren vistos els seus màxims dirigents. En l'assemblea general del 1911, un soci s'atreví a proposar obertament que la Delegació s'independitzés de la CAOVS "*para mayor facilidad en las operaciones que esta sociedad realiza, al propio tiempo que contribuir a la mejor marcha administrativa de la misma*"². Li contestà amb contundència Francesc de P. Torras i Sayol, que n'era el vicepresident³, fent les següents consideracions:

*"[...] el fin y objeto primordiales de estas asociaciones no es el de obtener mayores beneficios metálicos ni mayores lucros posibles, sino el de asociarnos para amparar, proteger y velar por los intereses que á los agricultores atañen o afectan; el de establecer cuantas relaciones posibles sean con las demás asociaciones que á igual fin que la nuestra estan fundadas, para que siguiendo el refrán de que 'la Unión hace la fuerza', pudiéramos conseguir no se dictaran leyes ni se impusieran ciertos tributos que más de las veces perjudican en alto grado los intereses de la agricultura"*⁴.

¹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

² Llibre d'Actes de la Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui: acta del 22.1.1911.

³ Així com el president de la Delegació era per dret propi vocal de la junta de la CAOVS, els membres d'aquesta que residissin al districte de Caldes podien formar part de la junta de la delegació: aquest era el cas de Francesc de P. Torras i Sayol, qui, a més, havia presidit la Delegació des de la seva fundació fins al 1907.

⁴ Llibre d'Actes de la Delegació...: acta del 22.1.1911.

Aquest objectiu d'organitzar-se com a "classe" per defensar més eficaçment els seus interessos davant dels poders públics estava en l'origen de la CAOV (així com en el de la seva Delegació de Caldes) i els seus dirigents no perdien oportunitat de recordar-ho⁵. En l'acte de la inauguració de la Delegació de Caldes F. Torras ja havia fet unes consideracions semblants, així com també el propietari de l'Ametlla Josep M. Draper, aleshores vicepresident de la CAOV, el qual destacà la importància de l'entitat "*per a fer valer els nostres interessos davant els poders públics*", i l'esmentat Salvador Boquet "*hizo apología de la sociedad y las ventajas que en sí lleva, toda vez que [en] los tiempos actuales, el espíritu de asociación se hace indispensable, ya que sin ella los gobiernos cargarían continuamente de contribuciones más pesadas aun que las que tenemos hoy día*"⁶.

És, doncs, evident que per als dirigents de la CAOV els serveis cooperatius no eren la finalitat essencial de l'entitat; però, en canvi, ho era segurament per al més d'un centenar de socis adscrits a la Delegació de Caldes, "*todos ellos agricultores prácticos*" segons les paraules del mateix F. Torras⁷, és a dir pagesos o petits propietaris que explotaven directament les terres. I, com hem vist, aquests serveis cooperatius no van funcionar degudament⁸. Per a l'adquisició d'adobs, llavors i altres inputs agrícoles, la delegació havia de posar-se d'acord amb la secció de compra-venda de la CAOV, traslladar-li les peticions dels socis i, un cop rebia els gèneres, repartir-los i cobrar el seu import. Aquest sistema generava retards i stocks que no es cobraven: al cap del primer any de funcionament de la Delegació, la CAOV tenia un deute pendent per l'adquisició de primeres matèries de 25.327 ptes. i tenia al magatzem llavors (per valor de 8.103 ptes.), adobs (6.670'55 ptes.) i sofres i sulfats (833'85 ptes.), que importaven en conjunt 15.608'30 ptes.

Tot i que l'augment de l'activitat cooperativa era motiu de satisfacció, els dirigents de la CAOV van començar a contemplar amb malestar el deute que generaven la Delegació de Caldes i el Dipòsit establert a Mollet l'any 1905: a finals d'aquell any, el

⁵ Vegeu l'apartat 6.3.2.

⁶ Llibre d'Actes de la Delegació...: acta 23.5.1904.

⁷ Llibre d'Actes de la Delegació...: acta 24.1.1909.

⁸ Vegeu l'apartat 7.1.2.

Dipòsit devia a la CAO V prop de 10.000 pessetes i la Delegació gairebé 4.000. Un informe intern elaborat l'any següent analitzava la situació en aquests termes:

La Delegació de Caldes y el Diposit de Mollet son causa permanent de malestar economic per la Central y la Central, baix el punt de vista de la c.-v. [compra-venda], es una rémora per la Delegació de Caldes. En aquest concepte, tant com mes augmenten, mes perjudiquen a la Central. Tenen un gran capital entretingut y fan usar y abusar a la Central del Credit; compliquen l'administració en perjudici de tots; augmenten els rebutjos y sobrants, ab les conseqüencies que s'han senyalat. Si Caldes i Mollet deixen de cobrar d'alguns particulars, és en perjudici de la Central; encara que Caldes perderá en aquest cas el 50 per 100 dels beneficis que li toquen. La C. [Cambra] se troba donchs en el cas possible d'acumular a les perdues propies, les de Mollet y les de Caldes, si Caldes ne tingués. En cambi, havent de fer Caldes y Mollet les previsiones de materies per mediació de la Central, pot ser motiu de que no arrivin a son poder en les fetxes que'ls convingu⁹.

L'any 1907, “a fí també de donar mes impuls y regularitat a la marxa comercial de la Delegació”¹⁰, la junta nomenà una comissió de compra-venda de la Delegació de Caldes, formada pel vicepresident (Ramon Masclans), el tresorer (Genís Anglí) i un vocal (Oleguer Rosell), però els resultats foren més dolents que els de l'any anterior¹¹. Començaven a notar-se els primers símptomes de desafecció d'una part dels socis, perquè —segons explicava el secretari, Avel·lí Xalabarder— “les transaccions fetes aquest any, si bé es veritat no pujan del tot tant (encar que en poch se deferencian) com les del any anterior en rahó del nombre de socis ab que contém, pot dirse que son molt mes crescudes que en cap mes any al nombre de socis que s'han portat com a tals venint a provehir d'abonos a casa nostra” i, dirigint-se a aquells socis poc diligents, que no feien ús dels serveis cooperatius de la Delegació, afirmava que “els qui enganyats per falagueres promeses forman causa comú ab nostres contraris, no son germans nostres ni saben lo que fan”, per acabar fent una crida a la disciplina i a la unitat dels socis: “Cumplim tots ab nostre deber y ben units serém forts y valents pera resistir qualsevol embestida [...] formem tots un

⁹ ACMV: Informe intern elaborat per Salvador Boquet, Fèlix Fages i Jaume Maspons datat a Granollers el 21 de novembre de 1906.

¹⁰ CAO V: Mem. 1907.

¹¹ El producte de les vendes realitzades per la Delegació de Caldes va disminuir de 32.677,85 ptes. (1906) a 30.509,55 ptes. (1907) i 29.171,70 ptes. (1908). Aquest any es nomenà un soci de la delegació, Francesc

*sol cos, directors y dirigits, puig el cap necessita dels membres y els membres del cap pera que hi haigi harmonia*¹².

Malgrat aquests advertiments, l'activitat cooperativa de la Delegació va seguir minvant any rera any, així com la seva activitat general. A l'inici de 1912, el secretari s'adreçava als socis demanant-los *“el fer-vos cárrech de l'acció passiva observada per aquesta Junta Directiva durant aquest darrer any [...] la vostra magnanimitat es prou gran pera que sápigam perdonarnos el no havernos dirigit en tot aquest any per res á vosaltres*¹³. Aquest any, el balanç de l'activitat cooperativa de la delegació registrava dèficit: *“Han vingut comerciants o traficants sense escrúpols y han posat a la venda gèneros a més baix preu y també d'inferior qualitat, y el pagés enlluhernat per l'economía d'uns quants quartos, al fer les seves provisions, cap allá s'ha dirigit”*. Fent de la necessitat virtut, la junta directiva hi treia importància:

“no'ns importa a nosaltres el no fer negoci, ja que aquesta no es la nostra missió. Lo que si ens importa es el procurar el gènere pur y verdader sense falsificació de cap mena [...] Nosaltres, en contra de l'arma de batalla que tenen sempre als llavis els nostres enemichs, de que no som res mes que uns de tants magatzems dedicats sols a la venda de gèneros y treuern el major benefici possible, hauríem pogut obrar com a tals y ha haverho fet aixís, no hauríem obtingut dèficit en nostre balans com el qu'havem obtingut aquest any”¹⁴.

Cap al final d'aquest any, la crisi esclatà per unes crítiques adreçades als dirigents de la delegació en què se'ls titllava de *“caciquistes y polítichs”*. La junta no replicà, *“fentnos cárrech de que quant les acusacions son filles d'un detingut examen o estudi fet ab molta cura, mereixen esser ateses, mes quan elles son filles del despit o bé de la enveja, allavaors sols mereixen despreci y la més gran indiferència”*, però s'en queixà amargament: *“lo de dóldrer —s'afirmava en la Memòria de l'any 1912— lo que afecta més en la nostra ánima es al veurer com devant de tan benemérita obra [que realitzava la Delegació] s'interposin cobardement els esperits insidiosos, sembrant rezels y desconfianses, atribuint actes y mires al pervindre jamay*

Galceran i Petit, com a representant en la Comissió de compra-venda de la CAO. La comissió creada l'any anterior en el si de la delegació hauria, doncs, deixat de funcionar.

¹² CAO: Mem. 1907.

¹³ CAO: Mem. 1911.

¹⁴ CAO: Mem. 1912. Com a resultat d'aquest dèficit, la delegació es trobava en una situació molt compromesa i, el gener de 1913, *“en vista del no muy halagüeño estado económico de la Delegación, se acuerda estudiar la manera de hacer economías en su administración”* (Llibre d'Actes de la Delegació...: acta del 29.1.1913).

somniades y posant tota mena de traves y entrebanchs". El que més preocupava als membres de la junta era *"al veurer com aquestos fan els seus satélits"* i va fer una crida als socis perquè li fessin costat:

*"Ara si que es indiscutiblement necessari acoblarnos, si possible es, més compactes que may y fer feina regeneradora cridant y procurant fer venir a nosaltres a tots aquells elements que s'en hagin allunyat, ja sorpresos en la seva bona fé, ja per inducció, etc. puig devant del nombre tan crescut d'enemichs que s'han format en contra nostre, sería probable'l sucumbir si vosaltres ¿estimats consocis! no'ns prestessiu vostre concurs y apoy moral y material"*¹⁵.

El malestar no només provenia de la ineficàcia amb què funcionaven els serveis cooperatius, sinó també del rebuig que alguns sectors sentien per l'activitat social i política que portaven a terme els propietaris que dirigien la CAOV. Un exemple serà suficient per recordar la interrelació de l'esfera econòmica, social i política que es produïa en la CAOV: l'any 1909, el seu president, Fèlix Fages, s'havia presentat a les eleccions provincials al costat d'Enric Prat de la Riba i de Lluís Pericas, i el vicepresident, com a president accidental de la CAOV, s'encarregà de dirigir-se a cadascun dels socis *"pregantli que presti tot el seu valió concurs á la candidatura del nostre President, porque ab ella hi va involucrada la defensa de l'agricultura y dels interessos morals y materials de la Comarca, ideals que defensará el senyor Fages com ha defensat sempre, donats els seus sentiments rel·ligiosos y reconeguda energía, ideals que son en fi els d'aquesta Cambra"*¹⁶. En sortir elegit, la CAOV es felicitava de tenir el seu propi representant en la Diputació de Barcelona.

Els dirigents de la Delegació van fer un darrer intent per solucionar la crisi oberta. Malgrat la desautorització que F. Torras havia fet de la proposta d'independitzar-se de la CAOV, s'intentà satisfer el sector de socis dissidents i es redactaren unes noves *Bases por las que se regirá la Delegación de Caldas de Montbuy de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés en sus relaciones con esta Cámara, desde primero de enero de mil novecientos catorce*. Segons aquestes bases, *"la Delegación podrá verificar operaciones sobre toda clase de materias a su exclusivo cargo, sin que en los beneficios o pérdidas que de ellas resultasen tenga*

¹⁵ CAOV: Mem. 1912.

¹⁶ ACMV: Circular, signada per Francesc Torras i Sayol, com a president accidental de la CAOV el 14 d'octubre de 1909.

*participación alguna la Cámara Central*¹⁷. A part de la independència absoluta en les operacions comercials, establien la possibilitat de reduir la quota de 8 a 4 pessetes¹⁸, si no es volia rebre el butlletí de la CAOV. Aquest últim extrem és significatiu: la reducció de l'import de la quota responia a la necessitat d'adequar-se a una base social fonamentada en la petita pagesia per a la qual una quota anual de 8 pessetes podia resultar massa gravosa¹⁹ i que, d'altra banda, podia sentir-se poc identificada amb el discurs polític i ideològic que vehiculava la revista de la CAOV.

La situació, però, ja no tindria marxa enrera. L'acord amb els socis dissidents (entre els quals hi havia alguns antics membres de la junta de la delegació²⁰) fou impossible, tota vegada que a l'oferta de modificació de les Bases que regien la relació de la delegació amb la CAOV van respondre que *“se proponían quedar absolutamente independientes de la Cámara del Vallés”* i en la reunió del 25 de gener de 1914 s'acordà per unanimitat la dissolució de l'entitat per tal d'*“evitar competencias que siempre traen disgustos y divisiones en una población y desde el carácter serio de la Delegación”*, tal com va aconsellar el seu vicepresident, Jaume Samsó i Garau²¹. Acte seguit, s'acordà que la mateixa junta de la Delegació²² es constituís com a comissió liquidadora, donant-li tota la confiança perquè saldés els deutes, cobrés els crèdits i, si resultava algun sobrant, el repartís entre els socis.

¹⁷ ACTC: *Bases por las que se regirá...*

¹⁸ Les primeres bases per les que s'havia de regir la delegació de Caldes, establien que de la quota de 8 ptes. que pagaven els seus socis, 5 s'havien d'ingressar a la Cambra central i les 3 restants quedaven en el fons de la Delegació. Davant de les peticions d'alguns socis, les bases es publicaren a la RCAOV de setembre de 1904: *“Proyecto de algunas bases para la creación de delegaciones, subdelegaciones ó sucursales de la Cámara Agrícola Oficial del Vallés”*.

¹⁹ Fins a l'any 1936 la quota anual del Sindicat Agrícola de Caldes fou de 4 pessetes.

²⁰ En la comissió organitzadora del Sindicat Agrícola de Caldes hi havia Ramon Masclans i Cassart, (vicepresident de la Delegació els anys 1907-1909), Oleguer Rosell i Collet (vocal de la Delegació els anys 1907-1909 i 1911-1913) i Jaume Fontcuberta i Cerdà (vocal de la Delegació els anys 1908-1911).

²¹ Llibre d'Actes de la Delegació...: acta 25.1.1914. Uns anys més tard, una memòria feia constar que *“una buena parte de los agricultores instaron y suplicaron al Sr. Torras para que continuase la Delegación de la Cámara, pero él con muy clara visión optó por su disolución a fin de no crear obstáculos ni rivalidades a la nueva entidad naciente”* (*Memoria leída por el Administrador de este Sindicato Agrícola D. Isidro Puigdueta Miramanda, en el acto de homenaje público dedicado al que fué digno Presidente del mismo D. Francisco de P. Torras Sayol, celebrado el día 9 de Octubre de 1939.* Hermandad Sindical de Labradores. Caldas de Montbuy: Mem. 1942).

²² La darrera junta directiva de la Delegació de la CAOV a Caldes de Montbui estava composta pels següents membres: Salvador Boquet i Vives (president), Jaume Samsó i Garau (vicepresident), Isidre Puigdueta i Miramanda (tresorer), Jaume Fàbregas i Monistrol (comptador), Josep M. Germà i Clusella (secretari), Josep M. Duran i Girbau (sots-secretari) i Oleguer Rosell i Collet, Valentí Picañol i Aguilar i Jaume Rosàs i Ventura (vocals).

Efectivament, es repartiren encara a cada soci alguns quilos de guano i algunes pessetes en metàl·lic, un fet que fou destacat per rebatre les acusacions de mala administració: *“Podem estar orgullosos [...]. No sol succehí gaire que cuan se disol una societat se liquidi ab sobrán al rebés de algun altre poble que cuan se volgué emancipá fundanse una societat á part estaba deben á la Cámara de cuatro á cinch mil pesetas y sen sortí com se ba pogué”*²³, una al·lusió que només podia anar dirigida al Sindicat Agrícola de Mollet creat l’any 1907²⁴. L’any 1939, l’Administrador del Sindicat Agrícola de Caldes destacava un cop més el procés de liquidació de la Delegació de la CAO V, tot assegurant que era un *“caso quizá único entre todas las cooperativas que han funcionado en esta villa”*²⁵. Es retornaren a la CAO V la documentació i els objectes que li pertanyien i es procedí oficialment a la dissolució el 28 de gener de 1914.

Tot i que la dissolució de la Delegació es produí quan l’activitat de la CAO V ja havia decaigut molt (l’any 1913 el nombre de socis ja s’havia reduït a la meitat), va suposar un cop molt fort per a l’entitat: va representar una pèrdua d’impuls i d’implantació (atès que Caldes i el seu radi d’influència aportaven un nombre molt important de socis) de la qual la CAO V ja no es recuperaria i va posar fi a l’hegemonia de la CAO V en el moviment associatiu agrari a la comarca. Aquesta hegemonia s’havia pogut aconseguir a través d’una associació *“constituhida a la moderna”* i amb *“una utilitat inmediata y de carácter práctic”*²⁶; però, com hem vist, la CAO V va fracassar com a entitat cooperativa.

Aquest fracàs en el vessant cooperatiu no va estroncar la continuïtat de la CAO V, perquè aquest no era l’objectiu principal que perseguïen els seus dirigents, tal com ho recordava F. Torras, en comentar la dissolució de la delegació de Caldes:

“Alguns se crehuen que porque la Cámara deixa de ocuparse de aqueste especie d’acció cooperativa, te necesitat de disoldres y no es vritat, porque el fi principal de la Cámara es defensá els intereses morals y

²³ ACTC: Manuscrit sense data.

²⁴ Vegeu l’apartat 7.2.2.

²⁵ Hermandad Sindical de Labradores. Caldas de Montbuy: Mem. 1942.

²⁶ J. Maspons i Camarasa, “La Associació de Propietaris del Vallés a Figueras”, *LVV*, 24.2.1901.

*materials de la clase agrícola [...] Jo crech que tots continuarem adictes á la Cámara porque tenim obligació de treballá en aquet sentit*²⁷.

Però tot i que la CAOV no va deixar d'existir fins a les vigílies de la Guerra Civil, l'any 1914 clou la seva etapa de màxima activitat i de presència activa en el món agrari comarcal i, al mateix temps, posa fi a un lideratge fins aleshores poc qüestionat dels grans propietaris en el si de la societat agrària comarcal. Amb la fundació de la CAOV els grans propietaris havien intentat aixamplar la seva esfera d'acció com a grup social, tot buscant la participació de la pagesia en la defensa dels interessos comuns de la "classe agrícola". La dissolució de la Delegació va qüestionar aquesta pretesa homogeneïtat d'interessos i va posar de relleu, de forma ben explícita, la crisi del model associatiu de les cambres agrícoles.

8.2. El Sindicat Agrícola de Caldes: els primers anys

8.2.1. Els dirigents

El 19 de març de 1914 va tenir lloc a Caldes la constitució del Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui (des d'ara, SACM). Oberta la sessió, la comissió organitzadora va explicar els treballs realitzats per a la creació del Sindicat i aprovació dels estatuts pel Govern Civil, "*los cuales son leídos para satisfacción de los socios que aún no estaban alistados cuando fueron discutidos y aprobados, siendo de unánime conformidad de todos ellos y quedando por lo tanto constituido definitivamente el Sindicato*"²⁸. Acte seguit, els membres de la comissió organitzadora foren proclamats per unanimitat per integrar la junta directiva, que va quedar formada pels següents càrrecs:

²⁷ ACTC: Manuscrit sense data. En aquesta intervenció F. Torras també llançava una amarga acusació als dissidents: "*Jo crech que sis preguntaba als disidents que motivaren aquesta determinació la causa, no sabrían que contestar, porque no podan alegar mala administració porque encara hayá algun sobrán per repartí entre'ls socis, y altre cosa y hauria si no hagues sigut la compra desastrosa de patatas de fa dos anys [1912] feta per algun dels socis disidents que era de la junta de cual compra resultá un escalabro de 4 ó 5 sens \$*".

²⁸ Arxiu privat de Joan Fontcuberta: Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 19.3.1914.

**Junta Directiva del Sindicat Agrícola
de Caldes de Montbui (1914)**
Ramon Masclans i Cassart (President)
Oleguer Rosell i Collet (Vicepresident)
Josep Ambròs i Duran (Tresorer)
Esteve Vilaburgès i Masclans (Comptador)
Josep Fontcuberta i Rogés (Secretari)
Francesc Ventura i Pratcorona (Vicesecretari)
Ramon Sutrias i Prat (Vocal)
Jaume Fontcuberta i Cerdà (Vocal)
Jaume Desplà i Andreu (Vocal)
Joan Coll i Ambròs (Vocal)

Fins a l'any 1918, aquest grup dirigent va tenir poques variacions. Segons els estatuts, calia renovar cada any la meitat de la junta directiva, però en la primera assemblea general de l'any 1915 s'aprovà que el càrrec de secretari tingués una duració indefinida, "*procediéndose sólo á su renovación cuando lo considere conveniente la Junta ó por dimisión del que lo ejerza*"²⁹ i que dels nou membres restants de la junta només es renovés una tercera part. En virtut d'aquest acord, Josep Fontcuberta va mantenir el càrrec de secretari durant vint-i-dos anys (un fet que explica que fos considerat com l'"*ànima del Sindicato*"³⁰) i s'incorporaren només tres nous membres cada any. Entre els canvis destacables d'aquests primers anys, cal consignar l'expulsió d'Oleguer Rosell (Vicepresident) i la dimissió de Jaume Desplà (Tresorer), així com al incorporació de Joan Anglís i Peig (Tresorer).

L'expulsió del vicepresident es decidí en l'assemblea general del febrer de 1915, en resposta a una presentació de càrrecs contra la junta directiva "*por infidelidad en la administración del Sindicato*"³¹. El mes d'octubre la junta ja s'havia dirigit al Sr. Rosell per qüestionar-li el seu retraïment, atès que des de feia algun temps no

²⁹ *Ibidem*: acta del 2.2.1915. En aquesta reunió s'acordà també nomenar una Junta Consultiva composta també de nou membres "la cual será consultada para los asuntos de más interés, cubrir interinamente las vacantes de la Directiva y velar á todo punto los intereses del Sindicato", per a la qual foren elegits els socis: Gabriel Rifé, Joan Fruitós, Valentí Picañol, Joan Coll, Francesc Ventura, Antoni Ambròs, Josep Masclans, Esteve Barnadas i Joan Rodés.

³⁰ *El Litoral Agrícola*, desembre 1912. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix.

³¹ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 2.2.1915. En la declaració del president del SACM al jutjat municipal va argumentar els motius següents: "1º por no haber cumplido el cargo de vice-presidente que se le confió dejando de asistir á las sesiones de la Junta Directiva; 2º por haber creído la Junta ver en algunas operaciones de compra que él había efectuado ciertos actos que no garantizaban verdadera fidelidad en pró de los intereses del Sindicato y 3º por haber hablado mucho en puestos públicos, atacando á la Junta por infidelidad en la administración del Sindicato y en la compra de géneros, y además desacreditando los géneros del almacén en forma que la Junta creyó intolerable" (acta del 22.4.1915).

assistia a les reunions de la junta directiva. Ell al·legà inicialment motius de salut per explicar les seves absències, però a continuació es queixà per no haver estat nomenat membre de la comissió de compra-venda³² i va presentar verbalment la dimissió³³. Tot i que mai no va presentar-la per escrit, la junta directiva va declarar vacant el seu càrrec fins a la renovació de càrrecs en l'assemblea general ordinària de 1915. La seva intervenció en aquella assemblea determinà la seva expulsió com a soci del SACM, però Rosell va recórrer-la judicialment i va haver de ser readmès com a soci³⁴.

Josep Ambrós, que durant el primer any havia exercit el càrrec de tresorer del SACM, va ocupar la vicepresidència i Jaume Desplà assumí les funcions de tresorer. A banda del president i del secretari, aquest era el càrrec més important i que exigia més dedicació, fet pel qual comptava amb una assignació econòmica³⁵. Jaume Desplà va exercir el càrrec des del febrer de 1915 fins al mes de setembre, en què va dimitir, tot i que la Junta no va acceptar la dimissió i va insistir en que la reconsiderés. Un més després Desplà va retirar-la, però a la següent renovació de càrrecs va abandonar la junta. El succeí en el càrrec Joan Anglís i Peig, que exercí el càrrec de tresorer els anys 1916-1917 i, de nou, els anys 1933-1934, i que des de la seva incorporació formà part de la junta directiva de manera ininterrompuda fins a l'any 1936. Altres dirigents d'aquests primers anys del SACM foren Josep Catafau,

³² El 16 de setembre de 1914 es nomenà una comissió de compra-venda estava composta pel tresorer, Josep Ambrós, i els vocals Jaume Fontcuberta i Ramon Sutrias, que actuarien amb cooperació amb el secretari Josep Fontcuberta. La comissió de compra-venda es reuniria setmanalment i donaria compte de les seves activitats a la reunió mensual de la junta directiva (acta del 20.2.1915); però aquesta decisió fou posteriorment revocada i "se acordó que en adelante se reuniera la Junta semanalmente á fin de intervenir todos en las operaciones necesarias" (acta del 18.8.1915). A l'inici de l'any següent la comissió de compra-venda va quedar integrada per Josep Ambrós, Josep Nualart i Enric Puigdomènech i es formà també una comissió revisadora de comptes integrada per Antoni Poch, Joan Anglís i Esteve Vilaburgès, i una de foment, integrada per Ramon Masclans, Antoni Poch i Josep Fontcuberta (acta del 31.1.1916).

³³ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 18.10.1914.

³⁴ *Ibidem*: acta del 18.5.1915.

³⁵ En principi, només el tresorer era un càrrec retribuït. No obstant això, el gener de 1915 s'acordà retribuir al president amb 2'50 ptes. diàries com a sou "para la administraci3n y venta de los géneros en el almacén" i que el secretari tingués una retribució de 80 pessetes "en vista del excesivo trabajo que el mismo ha reportado durante el finido año" (Llibre d'Actes...1914-1918: acta del 6.1.1915). Al final d'aquell any, "en vista de lo difícil que se hace para el contador comprobar las cuentas de la sociedad, teniendo en cuenta su gran desarrollo, se acuerda nombrar para el próximo año una persona apta para dicho desempeño, retribuyendole su trabajo" (acta del 15.12.1915), tot i que és dubtós que aquest acord fos portat a efecte atès que el mes següent es formà una comissió revisadora de comptes. A banda dels membres de la junta directiva, es designà andador de la societat a Joan Carrera i Cruells, amb una retribució anual d'un ral per soci (acta del 16.9.1914), que treballaria al SACM durant més de vint anys. L'any 1927 se li assignà per la seva feina com a mosso de magatzem la

que l'any 1915 exercí el càrrec de vicesecretari, Antoni Poch, que el succeí en el càrrec, Josep Nualart, que fou vocal entre 1915 i 1917, i Enric Puigdomènech i Joan Torras i Gispert, que tindrien continuïtat com a vocals de la junta directiva fins als anys trenta³⁶.

Quina era l'extracció social d'aquests primers dirigents del Sindicat? En la primera memòria del SACM, el secretari descrivia la fundació afirmant que *"un reduït grup de pagesos d'aquesta vila, guiats solament per l'afany d'economia i sense altre preparació ni direcció que la bona voluntat de tots, va fundar aquesta entitat sense saber tal volta lo que un Sindicat representava"*³⁷. Aquesta descripció concorda amb la que uns anys més tard en feria F. Torras, el qual s'hi referí com *"unos humildes labradores"*³⁸. Després d'avaluar la riquesa rústica que aquests dirigents posseïen a Caldes de Montbui, podem adscriure'ls efectivament a la petita pagesia local: Oleguer Rosell, juntament amb la seva dona i la seva filla, declarava la propietat al terme de Caldes de quatre peces de terra amb poc més de 5 ha; Josep Ambròs, dues peces i 4 ha; Jaume Fontcuberta i el seu fill Josep, dues peces i menys de 2 ha; Francesc Ventura, tres peces i 1,5 ha; Ramon Sutrias, una peça de 0,5 ha; Jaume Desplà, tres peces i 1,7 ha, i Joan Coll Ambròs, dues peces i 1,2 ha³⁹. No dispo de informació sobre el president, Ramon Masclans, ni sobre Esteve Vilaburgès, tot i que és significatiu que aquest últim fos un dels dirigents de la Unió Obrera Caldense, dissolta l'any 1925 sota la dictadura de Primo de Rivera⁴⁰.

Com a grup dirigent, per tant, es diferenciaven poc de la base social que tenia el SACM en aquests primers anys. Com es veu en la taula 34, només una petita minoria dels socis (8,2 %) tenien més de 5 ha de terra al municipi, i gairebé la meitat (44,3 %) disposaven tan sols d'una extensió de propietat que podem anomenar residual o micropropietat (< 1 ha). Si considerem que una explotació de menys de 5

quantitat de 72 ptes. setmanals (acta del 13.12.1927) i deu anys més tard el seu sou superava les 4.000 pessetes (SACM: Mem. 1937).

³⁶ Les juntes directives del SACM apareixen relacionades a l'apèndix 24.

³⁷ SACM: *Memòria llegida en la reunió general ordinària celebrada el dia 26 de gener de 1916*.

³⁸ ACTC: Instància del President del SACM al Ministre de Treball, Comerç i Indústria, 23.7.1926 (reproduït a l'apèndix 26).

³⁹ He utilitzat l'amillament de Caldes de Montbui de 1944 (ACA, Secció Hisenda). Per això, en alguns casos no apareixen o bé se'ls ha d'identificar per mitjà dels seus descendents directes, com ara en el cas de Jaume Desplà (Maria Desplà Farré) o de Ramon Sutrias (Pere Sutrias Serra).

⁴⁰ Arxiu Municipal de Caldes de Montbui: Associacions.

ha difícilment podia assegurar la reproducció de la unitat familiar pagesa⁴¹, conclourem que l'absoluta majoria dels socis del SACM (91,8 %) havien de treballar com a arrendataris o parcera d'altres terres o bé complementar el treball agrícola amb altres ingressos. Entre els membres de la junta només un 23 % dels dirigents disposaven de més de 5 ha de terra en propietat i és significatiu que entre ells no hi trobem cap propietari amb una extensió de més de 10 ha.

Atès que a Caldes de Montbui hi havia una extensió considerable de terres d'horta, he volgut comprovar aquesta composició social a partir de la riquesa rústica declarada (líquid imposable de les terres en propietat l'any 1944): tot i que s'observa una major estratificació, la major part dels socis (75 %) es situa molt per sota de la riquesa mitjana de la localitat (aproximadament 1.000 ptes. de líquid imposable), gairebé dues tercers parts (62,3 %) tenien assignada una riquesa inferior a 500 ptes. i no hi havia cap propietari amb una riquesa superior a les 5.000 ptes. (a l'amillament de l'any 1944 consten més d'una vintena de contribuents d'aquesta categoria, cinc dels quals eren veïns de Caldes). Entre els membres de la junta directiva, tot i que hi trobem dos dels tres socis amb una major riquesa rústica declarada, gairebé la meitat (46,2 %) tenien una riquesa inferior a les 1.000 ptes. i un 30,8 % no arribava a les 500 ptes.

⁴¹ Vegeu Josep Colomé, "Mercado de trabajo y pluriactividad en la Cataluña vitícola del ochocientos", A. Carreras, P. Pascual, D. Reher, C. Sudrià (eds.): *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Col·lecció d'Homenatges, 17: Doctor Jordi Nadal, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999, vol. I, pp. 461-478.

TAULA 34. COMPOSICIÓ DE LA BASE SOCIAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI SEGONS L'EXTENSIÓ DE LA PROPIETAT I LA RIQUESA RÚSTICA (1915)				
Extensió propietat	Socis	%	Junta*	%
>10 ha	0	0,0	0	0,0
5-10 ha	5	8,2	3	23,1
1-5 ha	29	47,5	8	61,5
0-1 ha	27	44,3	2	15,4
Total mostra	61	100,0	13	100,0
Total socis	225	27,4	21	61,9
Riquesa rústica**	Socis	%	Junta*	%
> 5.000 ptes	0	0,0	0	0,0
2.500-5.000 ptes	3	4,9	2	15,4
1.000-2.500 ptes	12	19,7	5	38,4
500-1.000 ptes	8	13,1	2	15,4
100-500 ptes	28	45,9	4	30,8
0-100 ptes	10	16,4	0	0,0
Total mostra	61	100,0	13	100,0
Total socis	225	27,4	21	61,9

Font: elaboració pròpia a partir de l'amillament de Caldes de Montbui de l'any 1944 (ACA, Secció Hisenda).
 * s'han considerat els que foren membres de la junta directiva i consultiva dels anys 1914-1917.
 ** ptes. de líquid imposable de l'any 1944.

Una anàlisi de la composició social del SACM permet, doncs, comprovar que en aquests primers anys agrupava fonamentalment a la petita pagesia calderina (almenys un 80 % dels socis que tenia el Sindicat l'any 1915 eren residents a Caldes)⁴² i que els dirigents es diferenciaven poc d'aquesta caracterització. En aquests primers anys, doncs, els grans propietaris locals van restar completament al marge del SACM.

Aquesta imatge es correspon, doncs, a la descripció que en feien tant Francesc Torras (*"unos humildes labradores"*) com el secretari Josep Fontcuberta (*"un reduït grupo de pagesos... sense altre preparació ni direcció que la bona voluntat de tots"*). Tot i aquesta darrera afirmació, cal tenir en compte que alguns dels dirigents del SACM comptaven ja amb alguna experiència prèvia en el món associatiu. Dels membres de la primera junta directiva, tres —com hem vist més amunt— havien

⁴² D'entre els socis del SACM de l'any 1915 només he pogut detectar 7 residents a fora de Caldes: Barcelona, Castellar, Castellterçol, Palaudàries, Palausolità, Sant Feliu de Codines i Sentmenat.

participat en la junta de la Delegació de la CAO V a Caldes: el president Ramon Masclans, el vicepresident Oleguer Rosell i el vocal Jaume Fontcuberta, pare del secretari Josep Fontcuberta i Rogés. Cal afegir-hi que Joan Anglí, que s'incorpor  a la junta l'any 1916, havia estat vicepresident de la Delegació de la CAO V durant els anys 1910-1912, just abans de convertir-se en l'alcalde de la localitat. A més, el president i el vicepresident havien format part de la comiss  de compra-venda que la Delegació va crear l'any 1907. I no sols aix : el vicepresident Oleguer Rosell i el tresorer Josep Ambr s havien participat en la fundació de l' fimer Sindicat Agrícola Cooperatiu de Caldes de Montbui l'any 1901⁴³. L'afirmació del secretari era, doncs, exagerada; però podria ser indicativa de la novetat que representava el SACM en el panorama associatiu de la localitat per raó, fonamentalment, de la seva dinàmica cooperativa. Aix  és el que veurem en el següent apartat.

8.2.2. L'activitat cooperativa

L'activitat cooperativa que va portar a terme el nou SACM va anar molt més enllà del que havia fet la Delegació de la CAO V. La nova orientació es manifest  des del seu inici: en el mateix acte de constitució de l'entitat, la junta directiva va proposar als socis l'organització de la campanya de la batuda amb una m quina de batre i va comunicar-los que ja havia efectuat la compra del sulfat de coure i del sofre, acords que foren molt ben acollits per l'assemblea de socis⁴⁴. A més de sulfats i sofres, el SACM efectuaria la compra cooperativa de serradura de banya, farines, blat de moro, garrofes, llobins, patates de llavor i adobs químics, en quantitats importants. Alguns exemples extrets del primer llibre d'actes són prou il·lustratius: el mes de juliol de 1914, el SACM va contractar a la casa Cros de Barcelona 20 tones de superfosfat de calç, 16 de sulfat amònic i 4 de clorur de potassa; el mes d'octubre s'acord  la compra de 6 tones de serradura de banya; el novembre s'acord  la compra de dos vagons de superfosfat de calç, 5 tones de sulfat amònic i potassa, i 18 tones de patates de llavor, i el mes següent s'hi afegiren 5 tones de patata de buffet.

El SACM també gestionava l'exportació comuna de patata primerenca. Inicialment la compra de patates de llavor i també l'exportació a França s'efectuava a través

⁴³ Vegeu l'apartat 7.3.1.

d'un comerciant de Vilassar de Mar (Miquel Maltas). Més endavant, a partir de 1932, el SACM entraria a formar part de la FSAL i utilitzaria els serveis cooperatius d'aquesta Federació per a proveir els socis de patates de llavor; en canvi, l'exportació es continuaria organitzant des del SACM de manera autònoma. El balanç del primer any d'activitat del SACM fou prou satisfactori:

“a les llistes de l'associació s'hi acoblaven els pagesos de la vila en número tan important que al complir-se el primer any de la seva existència contava ja amb 194 socis i havia girat pel valor de 58.000 pessetes en gèneros exclusius per a la societat”⁴⁵.

En comparació amb el moviment econòmic que assoliria el SACM en els anys posteriors, aquestes xifres són modestes; però cal comparar-les amb les de la Delegació de la CAO V a Caldes, que en el moment de la seva màxima implantació tenia 179 socis i que l'any que va tenir els millors resultats va fer transaccions per valor de 32.000 ptes (un total de 112'5 tones d'adobs i altres productes). En menys d'un any, el SACM ja havia superat aquesta xifra i en el resum de comptes de l'any següent es fa constar que *“s'ha girat per valor de 78.000 pessetes i s'ha arribat al crescut nombre de 225 socis, quedant en 31 de desembre de l'any finit un saldo a favor del Sindicat de 2.835 pessetes”⁴⁶.*

D'aquests resultats cal extreure dues conclusions: en primer lloc, la necessitat que hi havia d'una institució que facilités la compra en comú d'adobs, llavors i altres inputs agrícoles, i, d'altra banda, la incapacitat de la Delegació de la CAO V per desenvolupar amb eficàcia aquesta activitat⁴⁷. La necessitat de les compres cooperatives s'havia incrementat a mesura que progressava l'especialització pecuària (especialment de bestiar vaquí i porcí) entre els pagesos de la comarca, tal com explicava F. Torras l'any 1926:

“ [...] a medida que se fue intensificando la cría y re cría de ganado no bastaron, como es natural, para su alimentación los productos que

⁴⁴ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 19.3.1914.

⁴⁵ SACM: Mem. 1915.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Els objectius del SACM quedaren enunciats en la memòria llegida pel secretari a l'assemblea de socis del 20 de febrer de 1930: *“Nuestro Sindicato, como muchos recordareis muy bien, fué fundado por la necesidad que sentíamos todos nosotros de poder adquirir con las mejores garantías de calidad y precio los abonos y semillas para nuestras tierras y los piensos para nuestros ganados y además poder aumentar por medio de conferencias, cursillos y revistas, nuestros conocimientos agrícolas desterrando prejuicios y procedimientos rutinarios”* (SACM: Mem. 1929).

sacaban de sus tierras y tuvieron que acudir a la compra de los despojos de los trigos de las harinas de todos los puntos de España y a la importación de maíces de la Argentina que llegan al puerto de Barcelona en cantidades extraordinarias. Esto motivó que se establecieran multitud de comercios en todas las poblaciones, que suministran a los payeses y ganaderos todos aquellos productos y además los abonos químicos y semillas para sus tierras, y azufres y sulfatos de cobre para la viña. Con mucha frecuencia los pobres labradores eran víctimas de la codicia de estos comerciantes que, atentos sólo a su negocio, y faltos de conciencia en muchas ocasiones, hacían pingües beneficios a costa de los sufridos labradores, aumentando indebidamente los precios y mixtificando la pureza de los abonos y calidad de las semillas”⁴⁸.

S’afegiren a aquesta situació les restriccions que suposà la Primera Guerra Mundial en l’abasteixement de moltes primeres matèries, fent encara més necessària una organització de les compres cooperatives. El subministrament dels adobs químics fou especialment complicat en aquella conjuntura, tal com advertia la casa Cros als seus clients —entre els quals hi havia el SACM— l’estiu de l’any 1914:

“a consecuencia de la guerra que ha estallado en Europa comunican que las casas inglesas proveedoras de amoníacos han anulado los contratos hechos con casas españolas y por lo tanto la casa ‘Cros’ se ve obligada a comunicarlo a sus clientes si quieren anular los contratos ó dejarlo a la eventualidad de las circunstancias”⁴⁹.

La ràpida implantació del Sindicat de Caldes s’explica, precisament, per haver fet de l’activitat cooperativa el seu objectiu preferent, tal com s’expressa en la primera memòria de l’entitat:

“[...] resumint, doncs, aquesta Junta ha procurat amb gran interès durant aquets dos anys, l’adquisició de adobs i de llevors per la societat, buscant sempre la millor qualitat i major economia possibles amb tot i haber tingut de lluitar amb grans dificultats a causa de la guerra europea, havent-se pogut lliurar aixís dels enganys i abusos que cada dia s’era víctima per part de negociants poc escrupulosos, s’ha conquistat un nom envejable dintre el comers”⁵⁰.

Les compres cooperatives havien suposat, en alguna ocasió, el desplaçament d’algun membre de la junta directiva del SACM a França. Cap a finals del 1915, “*con el fin de poder acreditar que las patatas francesas compradas a Miguel Maltas de*

⁴⁸ Instància del President del SACM.... (23.7.1926).

⁴⁹ Llibre d’Actes del SACM, 1914-1918: acta del 28.8.1914.

⁵⁰ SACM: Mem. 1915.

*Vilasar son verdaderamente de Francia, se acuerda que á la que se tenga noticia de la llegada del vagón a Cerbère, vaya un comisionado allí para dicho fin y que al propio tiempo vaya a La Bastide (Ariege) de Francia para ver si es posible comprar serradura de asta en las mismas fábricas allí situadas ó á lo menos poder entrar en trato con dichas casas*⁵¹. El comissionat fou el secretari, Josep Fontcuberta, qui un mes més tard va informar la junta que *“era del todo imposible poder exportar más patatas de dicha nación, y que referente á su visita á las fábricas de serradura de asta era difícil poder hacer una partida importante por la poca cantidad que de dicho género fabrican á causa de la guerra y por pretender la poca que hay á muy elevado precio*⁵².

La memòria de l'any 1915 precisa els gèneres subministrats als socis durant aquell any: com es veu en la taula 35, prop de la meitat eren adobs, principalment guano (la guerra europea dificultava enormement el subministrament d'adobs químics), i més d'una tercera part eren pinsos per al bestiar, sobretot blat de moro i farines; també es repartien un volum important de patates de llevor:

TAULA 35. SUBMINISTRAMENTS DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI (1915)		
Productes	Tones	%
Guano	98'5	36,9
Serradura de banya	24'3	9,1
Total adobs	122'8	46,0
Sulfat de coure	7'5	2,8
Sofres	9'2	3,5
Total anticriptogàmics	16'7	6,3
Blat de moro	35'8	13,4
Farines per al bestiar	33'0	12,3
Segó	5'4	2,0
Garrofes	15'9	5,9
Total pinsos	90'1	33,7
Patates de llevor	29'0	10,8
Llobins	5'7	2,1
Faves	2'5	0,9
Llevors	0'3	0,1
Total llevors i altres	37'5	14,0
Total productes	267'1	100,0

Font: SACM: Mem. 1915. La memòria també consigna altres productes per valor de 500 ptes.; venen expressats en saques les farines (550) i el segó (272).

L'activitat cooperativa, però, va tenir també altres aspectes destacables. Ja hem vist com en el mateix acte de constitució la junta directiva havia exposat el seu

⁵¹ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta 25.11.1915.

⁵² *Ibidem*: acta 15.12.1915.

propòsit d'organitzar la batuda “*fugint de l'antiga forma de batre amb animals*”⁵³. La instal·lació d'una màquina de batre ja s'havia plantejat l'any 1910 en una assemblea de la delegació de la CAO V: un dels socis, “*el Sr. Cladellas, proposá la instal·lació de màquines de segar y batre, creyent que donarien un resultat positiu*”; però la seva proposta fou rebatuda “*especialment pels senyors Torras y Mas, alegant que la primera de ditas màquines no podia tenir èxit en nostres terrenos per lo mal plans que son y la segona per son elevat preu*”⁵⁴. Només s'acordà posar-ho en estudi.

La diferència entre l'orientació de la Delegació de la CAO V i el SACM resulta evident: acabat de fundar-se aquest, una comissió es reuní amb representants del Sindicat Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda “*para que le den detalles referentes a la máquina trilladora que tienen de su propiedad dicho Sindicato y en la forma que el de Caldas podría efectuar la operación de trilla con máquina este año*”⁵⁵, i el 20 de maig es convocà a tots els socis per organitzar la primera campanya: tots havien d'inscriure les garberes previstes i aquells que s'ocupessin dels treballs rebrien els jornals corresponents. La campanya s'efectuà el mes d'agost amb una màquina de batre sistema *Ruston* moguda a vapor que oferia Isidre Pagès, de la Llagosta, i s'arrendà també l'era per a efectuar la batuda.

A part de les operacions comercials, la batuda mecànica fou la principal innovació agrícola que portà el SACM a la localitat. La campanya de 1915 no va poder comptar amb la batuda mecànica per dificultats que sorgiren amb la companyia d'electricitat: el 24 de juny, quan ja s'havien inscrit mil garberes per a la campanya i es confiava en arribar a les tres mil amb els socis que faltaven, el SACM es va veure obligat a cancel·lar el contracte amb els propietaris de la màquina de batre per la indisposició de la companyia “*Alumbrado de Poblaciones*” a fer les despeses per a la instal·lació del motor⁵⁶. Tanmateix, dos mesos més tard, quan fou publicada la R.O. autoritzant al Banc d'Espanya a concedir crèdits als sindicats agrícoles, el SACM va emprendre gestions per tal d'obtenir un crèdit per a l'adquisició d'una màquina de batre i

⁵³ SACM: Mem. 1915.

⁵⁴ Llibre d'Actes de la Delegació...: acta del 23.1.1910. En la mateixa assemblea, el president de la Delegació de la CAO V va explicar que no s'havia fet efectiva la instal·lació d'un alambí per a la destil·lació de vins que s'havia proposat en la junta general de l'any anterior “*degut en primer lloch al seu elevat cost y en segon lloch per haver desaparegut casi del tot les causes que la motivaren*”.

⁵⁵ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 13.5.1914. L'adquisició d'una màquina de batre fou una de les finalitats immediates de la creació del Sindicat Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda. Els estatuts ja preveien la utilització dels beneficis de la màquina de batre per a la formació d'un capital social que permetés el sosteniment d'una caixa rural (ADB, Entitats: Estatutos del Sindicato Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda, articles 5, 19 i 22). La màquina de batre del Sindicat de Santa Perpètua ja va servir per fer unes primeres demostracions a diversos camps del terme de Vic el mateix any 1911 (Santi Ponce, *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*, Vic, Eumo Editorial, 1999, pàg. 158).

⁵⁶ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: actes del 3.6.1915 i 24.6.1915.

projectava també l'establiment d'un molí de la societat⁵⁷. Aquestes millores, com veurem, van tardar encara uns anys a fer-se realitat, però es convertirien en les activitats centrals de la dinàmica del SACM. La necessitat d'inscriure les garberes previstes per a batre feia necessària la participació de la major part dels socis en les assemblees prèvies: en l'acta de la reunió del 3 de juny de 1915, l'única en què hi figura la relació dels assistents, hi trobem els noms de 68 socis "y otros"; és a dir que en les reunions generals la participació de la "*mayoría de socios*" que hi fa constar el secretari en les actes probablement no era un simple formulisme, o bé almenys no devia ser infreqüent. En l'assemblea general de socis del 31 de gener de 1919, quan el SACM comptava amb 300 socis, l'acta fa constar-hi l'assistència d'un total de 210.

Tanmateix, l'adquisició d'una arada moderna tipus *brabant* per a posar-la a disposició dels socis al preu d'una pesseta diària no va tenir l'èxit esperat:

*"[...] totes les probes varen donar excelents resultats fent una feina a la perfecció, i no obstant i això ha treballat solsament tres o quatre dies, essent molts i molts els camps d'aquest terme que poden ser conreuats amb aquella arada. Jo tinc de dir-vos que sento vergonya pel fracàs que ha tingut la primera prova que ha fet el Sindicat per progresar en el modo de treballar les nostres terres, i que seguint an aquest pàs haurem de conformar-nos a seguir la nostra rutina, cosa que de cap manera podem tolerar"*⁵⁸.

L'arada brabant "Melotte" havia estat adquirida l'any 1914 a la sucursal de Barcelona de la casa Alberto Ahles y cía. per un total de 325 pessetes i el SACM va acabar venent-la el 9 d'octubre de 1918 per un import de 200 pessetes⁵⁹. També consta la compra d'unes màquines polvoritzadores sistema Bachus "*después de haber hecho las pruebas y haber dado excelentes resultados así para la viña como para el arbolado*" per posar-les a la venda entre els associats⁶⁰.

8.2.3. Altres activitats

A banda de les funcions estrictament cooperatives, el SACM va desenvolupar altres activitats ressenyables. D'aquests primers anys, cal destacar els treballs per

⁵⁷ L'advocat del Sindicat, Joaquim Gibert, va fer gestions per a aconseguir informació sobre la forma en què el Banc d'Espanya facilitava crèdit als sindicats agrícoles (acta del 23.9.1915); però, com veurem, aquesta eventualitat no s'arribà a produir.

⁵⁸ SACM: Mem. 1915.

⁵⁹ ASACM: Llibre Major del SACM, núm. 2, juliol-desembre 1918.

⁶⁰ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 23.4.1914.

disposar d'un camp experimental que van tenir origen en un comunicat de la Granja Escola de Barcelona *"en el cual desean se les dé detalles sobre el cultivo de la patata y además si podrían disponer de un campo para experiencias de dicho tubérculo"*⁶¹. Josep Nualart, elegit vocal de la junta directiva del SACM el febrer del 1915, oferí un camp de la seva propietat, però aquesta opció no fou atesa. Dos anys més tard, amb motiu del concurs obert per la Mancomunitat de Catalunya per a la creació de camps experimentals, el SACM va presentar-hi un camp arrendat a la Vda. Masclans. S'acordà establir un contracte d'arrendament provisional per a cinc anys, per un import de 150 pessetes anuals, que es deixaria sense efecte o es ratificaria segons el resultat del concurs⁶².

En aquesta actuació ja hi va intervenir el qui a partir de 1918 agafaria la presidència del SACM, Francesc de P. Torras Sayol: el mes d'agost de 1917 havia rebut una carta del diputat a Corts Francesc Cambó on li explicava que *"la Escola Superior d'Agricultura, creada i sostinguda per la Mancomunitat Catalana, vol aixamplar considerablement la seva esfera d'acció. Es possible que, per a organitzar la seva acció en aquesta Comarca, se dirigeixi a vostè, a qui he indicat jo com una de les persones que amb major zel i competència podran orientar als Directors de la Escola"*⁶³. Aquell mateix mes, F. Torras va rebre una carta de Josep M. Valls, enginyer agrònom del Servei Tècnic de la Mancomunitat de Catalunya, en la qual li deia que *"havent-me indicat el Diputat a Corts Don F. Cambó a Vostè com a persona de la seva confiança en aquest poble"*, li enviava una circular amb el model de la sol·licitud per al concurs de camps experimentals *"al objecte de que s'en enteri i vegi si a Vostè o a algun amic seu li pot convenir sol·licitar-ne"*⁶⁴. Aquest camp experimental s'arribaria a establir un any més tard, tot i que sembla que no va tenir continuïtat. L'única notícia que en tenim procedeix del balanç de l'any 1920: s'hi consignen unes pèrdues per aquest concepte de 50,70 ptes., resultat del pagament a la propietària del terreny cedit, Emília Rifé, en concepte d'indemnització (100 ptes.) corresponent a l'any 1919 i de la subvenció de l'ajuntament de Caldes com a ajuda al seu sosteniment (49,30 ptes.)⁶⁵.

⁶¹ Acta del 17.2.1915.

⁶² Acta del 5.9.1917.

⁶³ ACTC: Carta datada el 24.8.1917.

⁶⁴ ACTC: Carta datada l'agost de 1917.

⁶⁵ ASACM: Llibre Major del SACM, 1919-1923.

Una altra de les funcions dels sindicats era promoure la instrucció agrícola per mitjà de conferències, cursets i concursos⁶⁶. A Caldes de Montbui ja es comptava amb l'experiència de la Delegació de la CAOVI, que havia organitzat conferències i certàmens, el primer, l'any 1905, amb la participació de nombroses entitats i personalitats vinculades al món agrari. Fou precisament a Caldes on la Càtedra agrícola ambulante Pere Grau va inaugurar la seva organització definitiva, amb un acte organitzat per la CAOVI i la seva Delegació de Caldes el 25 de març de 1908. El SACM també va desenvolupar aquestes activitats des dels primers anys.

Tot aprofitant que l'Escola Superior d'Agricultura de la Diputació de Barcelona ofería cursets d'instrucció agrícola ambulants, el SACM va estudiar la possibilitat de celebrar un d'aquests cursets d'agricultura a Caldes. La iniciativa data de l'any 1915, però no fou fins al mes de setembre de l'any següent quan la junta directiva va iniciar els treballs per a la celebració del curset. En l'assemblea general del 6 de novembre de 1916 es comunicà als socis i foren molts els que es van inscriure immediatament; tot i així, el director de l'Escola d'Agricultura, Josep M. Valls, va considerar que calia celebrar un acte preparatori a Caldes i a dos altres pobles veïns. Aquests van tenir lloc a Mollet i a Palau-solità el 17 de desembre, amb la col·laboració del Sindicat Agrícola de Mollet i dels ajuntaments respectius i el curset es celebrà els dies 14, 15, 16, 17 i 18 del mes de març següent⁶⁷.

Uns mesos més tard, amb motiu de les malalties de l'olivera, l'enginyer agrònom Jaume Nonell va donar una conferència pública per tractar aquestes malalties, inaugurant una col·laboració que es repetiria en anys posteriors, com ara amb motiu de la inauguració de l'edifici social del SACM el 12 d'octubre de 1920, quan també pronuncià una conferència i "*encoratjà a la Junta Directiva a prosseguir en la tasca cultural i econòmica que va fent en bé dels seus associats i que podia servir d'espill a la majoria de Sindicats similars de Catalunya*"⁶⁸. Amb motiu de l'assemblea general ordinària de l'any 1926 s'invità de nou al director de l'Estació Agronòmica de l'Estat i professor de l'Escola Superior d'Agricultura a donar una conferència sobre les malalties de l'olivera i altres arbres fruiters. L'acompanyava en aquesta ocasió el director del Laboratori de Bacteriologia de l'Estació Agronòmica Mariano González. En tancar l'acte, el president del SACM va oferir-los una olivera del terme de Caldes

⁶⁶ *Estatutos del Sindicato Agrícola y Caja Rural de Caldas de Montbuy*, art. 3.

⁶⁷ Entre 1915 i 1917 l'Escola Superior d'Agricultura havia organitzat 47 cursos com aquest, en els quals havien participat al voltant de vuit mil agricultors. Vegeu Josep Casanovas i Prat: *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1996. Un resum, en el seu article "L'ensenyament agrícola a Catalunya (1912-1939)", *Recerques*, 37, pp. 81-107.

⁶⁸ LVC, 4.11.1920.

per als seus estudis experimentals⁶⁹. El SACM va organitzar una altra conferència de Jaume Nonell el 22 de desembre de 1927, la qual va tenir lloc al Cine Ideal de Caldes i una el 20 de maig de 1930 al mateix lloc, acompanyat en aquesta ocasió pel Sr. Bardia, sempre sobre el mateix tema⁷⁰.

El SACM també va intervenir en algunes qüestions no estrictament locals. Per exemple, per iniciativa de la Cambra Agrícola d'Arenys de Mar, va adherir-se a la petició adreçada al Govern per diverses entitats agrícoles, demanant la creació d'una Estació de Patologia Vegetal a la província⁷¹. També s'adherí a la campanya per a demanar al Govern l'establiment de zones neutrals i envià una comissió formada per Esteve Vilaburgès, de la junta directiva, i Joan Coll, de la junta consultiva, perquè representessin el Sindicat en una gran assemblea que s'havia de celebrar a l'Ajuntament de Barcelona el 10 d'octubre de 1915⁷². L'establiment d'un port franc a Barcelona era una vella reivindicació, en la qual ja havia participat la CAOVI a l'inici del segle i que es reactivà amb la creació de la Mancomunitat⁷³. Un article de Jaume Maspons i Camarasa publicat a les pàgines de la revista de la CAOVI és prou il·lustratiu:

“Per la Mancomunitat, Catalunya se refá espiritualment y en conseqüència se posa en camí d'enriquirse moral y materialment, de manera que els batechs de progrés que alenen al cor de Barcelona, arribin fins al més amagat recó de montanya y les ansies de vida que se senten en el llogarret més insignificant, sien sentides sense desviacions y sense enfebliments fins a la Plassa de Sant Jaume de la Comtal Ciutat. [...] Catalunya necessita d'una gran metròpoli, porque tot país sense una gran ciutat no ha sigut mai res. Barcelona té encare poch veinat; per aixó necessita de la zona neutral, que la convertirá en un grandíós centre de comers y de industria, d'atracció natural, retornant a les comarques catalanes deus de riquesa que haurá rebut a regalims. [...] No'ns espanti als agricultors la zona neutral; necessitém els agricultors més que ses facilitats per exportar els seus productes, que de lo que realment fém diners, en general, es de lo que se anirá al extranger, si no la nostra producció propia, altra de igual classe; la zona neutral es el medi més

⁶⁹ Llibre d'Actes del SACM, 1919-1930: acta del 11.2.1926.

⁷⁰ Actes del 13.12.1927 i 16.5.1930.

⁷¹ Acta del 24.6.1915.

⁷² Acta del 7.10.1915.

⁷³ La concessió d'un port franc fou sol·licitada pel Foment del Treball Nacional l'any 1900; l'esclat de la Primera Guerra Mundial i la concessió d'un dipòsit franc a la ciutat de Cadis l'any 1914 revifaren la campanya a Barcelona, que fou assumida per totes les forces polítiques i societats econòmiques de Catalunya. Tanmateix, l'autorització del dipòsit franc va arribar quan l'anormalitat econòmica creada per la guerra ja s'havia acabat (Magda Sellés, *El Foment del Treball Nacional, 1914-1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, pàg. 131-143).

*adequat pera fomentar la exportació. Doném, donchs, calor a la Mancomunitat y treballém pera que sía un fet la zona neutral*⁷⁴.

El juny de 1916 el SACM s'adherí a una campanya promoguda per l'IACSI per tal d'augmentar el preu de venda de les patates d'acord amb l'encariment dels adobs, llavors i jornals, i van enviar un comunicat a la Junta Provincial de Subsistències "*en el sentido de que regatear el precio señalado por el Instituto era pretender llevar la ruina a ciertas comarcas productoras*", entre les quals hi havia la comarca vallesana⁷⁵. La Junta de Subsistències havia fixat inicialment un preu de 8'25 ptes./kg., però a causa de les pressions de l'IACSI i del recent constituït Sindicat Agrícola del Vallès, i després d'una negociació entre elements productors i comerciants i amb la participació de la CAOVI i de la pròpia Junta de Subsistències, s'aconseguí fixar un preu de 9'50 pessetes, "*salvando de tal suerte los intereses del agricultor del peligro inminente que le amenazaba*"⁷⁶.

El SACM també va col·laborar amb la Secció de Plagues del Camp del Consell Provincial de Foment en la divulgació dels remeis per combatre el mildiu i altres malalties dels diferents conreus⁷⁷ i en la sol·licitud al Govern de nicotina com a insecticida per a l'agricultura⁷⁸. Per tal de combatre les malalties de l'olivera, el SACM va dirigir-se a la Junta local de Defensa contra les Plagues del Camp per tal d'adquirir arseniat de sosa i, com que la Junta local no va respondre a la demanda, s'adreçà al President de la Junta Provincial; aquest va manifestar que "*si el Sindicato creía que los individuos que formaban la Junta local no cumplían su cometido, se procediera á la formación de una nueva Junta, remitiéndole los nombres de los señores que debieran formarla para poder entregarles sus respectivas credenciales*"⁷⁹. La junta del SACM va designar per a la formació d'una nova junta local de Plagues del Camp a Joan Bta. Germà, Francesc de P. Torras i Sayol, Ramon Burgada, Pau Armengol, Joaquim Martí, Joan Padró i el president del SACM Ramon Masclans.

⁷⁴ J. Maspons, "La Mancomunitat y la zona neutral", *RCAOV*, novembre/desembre 1914.

⁷⁵ Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 29.6.1916.

⁷⁶ "El Sindicato Agrícola del Vallés", *El Demócrata*, Granollers 27.8.1916.

⁷⁷ Actes del 31.1.1916 i 18.2.1916.

⁷⁸ Acta del 12.6.1916.

⁷⁹ Acta del 8.6.1917.

8.2.4. El problema del finançament

La dinàmica del SACM va topar, durant aquests primers anys, amb un problema fonamental: el finançament de les compres cooperatives, que es complicava per la situació de guerra a Europa. La compra de sofre i de sulfat de coure, molt afectats per la carestia, s'havia de fer prèvia comanda "*para evitar que hubiese sobrante este año y el año próximo estuviese á precios más bajos*"⁸⁰. L'octubre de 1914 la junta del SACM ja va veure's obligada a fer un emprèstit de 2.000 pessetes per fer front al pagament d'una comanda de 6 tones de serradura de banya que, "*por causa de las anormales circunstancias que se estan atravesando*", havia d'efectuar-se al comptat. L'emprèstit, que es va fer pes sis mesos a un interès anual del 5 %, fou cobert fonamentalment pels membres de la mateixa junta: Ramon Masclans, 500 ptes.; Jaume Desplà, 500 ptes., Josep Masclans, 500 ptes.; Josep Ambròs, 250 ptes., i Jaume Fontcuberta, 250 ptes. Les quantitats subscrietes estaven garantides amb "*todos los géneros, muebles e inmuebles que existan o puedan existir de propiedad del Sindicato*"⁸¹. Uns mesos després, el contracte de compra de 12 tones de sofre que comportava també el pagament a l'arribada del gènere va obligar a la junta directiva a convocar els socis per formar el capital necessari (unes 2.500 pessetes), "*no contando la caja del Sindicato con capital suficiente para cumplir la condición expresada*"⁸². El mes següent s'acordà obrir un emprèstit de 5.000 pessetes "*para poder cumplir los pagos del azufre y sulfato*", tot interessant els socis perquè hi participessin i cobrint la resta entre els membres de la junta. Finalment s'efectuà només un emprèstit per valor de 2.500 pessetes⁸³. Per evitar la proliferació d'emprèstits per a les comandes que exigien el pagament al comptat, la junta directiva recomanava als socis que retiressin els gèneres en el moment de la seva arribada, i amenaçava fins i tot amb multes aquells socis que tardessin a retirar-los⁸⁴.

És clar que aquesta no era la solució. En l'assemblea general ordinària del gener de 1916, la junta va presentar la necessitat de formar un capital social per poder fer front a les necessitats comercials del Sindicat i s'aprovà una proposició perquè cada soci hi contribuís amb la quantitat de 25 pessetes. La proposició fou presentada pel

⁸⁰ Acta del 18.2.1916.

⁸¹ Actes del 20.10.1914 i 25.10.1914.

⁸² Acta del 25.3.1915.

⁸³ Actes del 5.4.1915 i 15.4.1915.

⁸⁴ "*En vista de los abusos que se han cometido con las anteriores partidas de patatas tardando muchos días en retirar el género inscrito del almacén del Sindicato, el presidente pone en conocimiento de los socios que el socio que teniendo género inscrito en un pedido no lo retirase dentro de los ocho días que se le hubiese pasado el correspondiente aviso de llegada, la Junta se vería obligada á imponerle una multa y en caso de abandonar su compromiso á expulsarle de la Sociedad*" (acta del 10.12.1914).

Sr. Serracant i fou aprovada per unanimitat. La junta directiva havia previst proposar un augment de les quotes fins a 6 ptes. anuals “con el objeto de poder formar un capital suficiente para poder efectuar los pagos al contado que sean necesarios sin tener que hacer préstamo alguno” i que els socis que ingressessin a l’entitat paguessin 5 ptes. com a dret d’entrada; però aquesta proposició no s’arribà a discutir en l’assemblea⁸⁵.

En una assemblea general extraordinària per tractar d’aquesta qüestió s’aprovaren les bases següents:

“1ª. Al capital social del Sindicato contribuirá cada socio con la cantidad de veinte y cinco pesetas.

2ª. Esta cantidad podrá ser satisfecha de una sola vez, por trimestres ó por partes mensuales que no podrán ser inferiores á una peseta.

3ª. Dicha cantidad deberá ser satisfecha en dos años, debiendo haber ingresado al finalizar el primer año trece pesetas y al siguiente las restantes.

4ª. Las partes de dicha cantidad, ya sean mensuales ó trimestrales, deberán ser abonadas á la sola presentación del recibo correspondiente por el andador.

5ª. El socio que dejase de pertenecer al Sindicato ya sea voluntariamente ó por expulsión, podrá retirar del capital la cantidad por él impuesta, hallándose comprendido en este caso la familia del socio que hubiese dejado de pertenecer por defunción.

6ª. Siempre que un socio dejase de pertenecer al Sindicato y estuviese al descubierto de cuotas, se le restarán de la parte de capital por él impuesta el importe de su descubierto.

7ª. Siempre que se presentasen más de cinco bajas voluntarias á la vez, solicitando las cantidades por él impuestas, la Junta podrá suspender su devolución convocando antes una asamblea general para deliberar este asunto.

8ª. En la época de azufrar y sulfatar las viñas y considerando este procedimiento como necesidad momentánea, el socio que se halle necesitado podrá hacer uso de su parte de capital, debiendo devolver esta cantidad en la época de la cosecha, considerándose como término de ésta el treinta y uno de octubre.

9ª. El socio que faltase á esta institución, se considerará comprendido en lo que previene el artículo veinte y siete, párrafo segundo de los estatutos vigentes”⁸⁶.

⁸⁵ Actes del 20.1.1916 i 26.1.1916.

⁸⁶ Acta del 2.2.1916.

En una reunió posterior, però, la junta directiva va acordar no efectuar el cobrament aquell any degut a “*lo difícil que sería para muchos socios el abonar las cuotas señaladas para dicho objeto [la formación de un capital social] por razón de la crítica situación que se atravesaba*” i estudiar un pla per a solventar les dificultats⁸⁷.

La solució la va propiciar el contacte amb el Director de l'Escola Superior d'Agricultura, Josep M. Valls, amb motiu de la preparació del curset d'extensió agrícola celebrat a Caldes l'any 1917, qui va suggerir-los la creació d'una caixa rural⁸⁸. Estimulats per aquesta idea, en l'assemblea general ordinària del 15 de febrer de l'any 1917, la junta directiva va demanar un vot de confiança per estudiar “*una reforma de los estatutos que permitiera poder ofrecer crédito á los asociados y efectuar las compras de géneros colectivamente*” i aplaçar la renovació de la junta fins haver efectuat la reforma⁸⁹.

Com en el cas de la batuda mecànica, la creació d'una caixa rural ja s'havia plantejat en el si de la Delegació de la CAO. En la junta general de l'any 1911 el vicepresident de la CAO, Francesc de P. Torras i Sayol, va llençar la proposta de “*buscar la millor manera (para procurarla d'una estabilitat segura) de crear o instituir a n'aquesta Vila el funcionamiento d'una caixa rural*”. Però el projecte en aquell moment no va prosperar perquè s'esperava la fundació del Banc Nacional Agrari, que en aquell moment semblava propera⁹⁰; i la crisi de la Delegació va aturar el projecte.

No és cap casualitat que, en reprendre la idea d'instituir una caixa rural a Caldes, s'acudís a Francesc Torras, una persona que a més gaudia de gran prestigi entre els seus convilatans i els donaria confiança a l'hora de dipositar-hi els estalvis. En el funcionament de les institucions locals de crèdit, l'honradesa i el reconeixement social dels dirigents eren fonamentals i sovint, per assegurar la confiança dels

⁸⁷ Acta del 12.6.1916.

⁸⁸ Un cop més, es veu aquí la importància que va jugar l'Escola Superior d'Agricultura no sols en la formació sinó també en l'auxili tècnic que va oferir als agricultors. Vegeu: Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària (1912-1939)*...

⁸⁹ Acta del 15.2.1917.

⁹⁰ A proposta del mateix F. Torras, la junta decidí “*no avensar ni donar curs a cap treball mentre y quan la fundació del Banc Nacional Agrari no fos un fet, ja que segons se desprenia de la forma en que'ls treballs de la fundació se trobaven, no tardaria molt en ésser prompte una vera realitat y aixís, un cop estés fundat, tant la seva administració interior com l'exterior y com l'económica podrian servirnos pera orientarnos y sens dupte pera ayudarnos en molt á assolir el que prompte siga també una realitat el nostre projecte*” (CAOV: Mem. 1911). Sobre les vicissituds del projecte de creació del Banc Nacional Agrari, vegeu l'apartat 4.3.3 i també, a l'apèndix, la nota biogràfica del seu impulsor, l'hisendat i polític Josep Zulueta i Gomis.

impositors, s'hi posava al capdavant un membre del cos eclesiàstic⁹¹. La creació d'una caixa rural feia necessari comptar amb persones solvents i que fossin acreeadores d'una absoluta confiança per part dels convilatans: “*era un paso más el que intentábamos —deia el secretari del SACM—, pero era un paso tan grande que, a pesar de nuestros entusiasmos, no dejábamos de comprender que podíamos fracasar y para asegurar su éxito solicitamos la cooperación de algunos propietarios agricultores que, conscientes de sus deberes, se pusieron gustosos inmediatamente a nuestro lado*”⁹². El 12 de març de 1917, la junta directiva prenia l'acord de formar una ponència amb les persones “*que se considerasen aptas para tal objeto*”⁹³, ponència que estaria formada pels senyors Francesc de P. Torras i Sayol, Isidre Puigdueta i Miramanda, Francesc Sagalés i Serra i Francesc Sala i Molas, “*quienes de acuerdo con la Junta Directiva llevarían a cabo la referida redacción [dels nous estatuts] para someterla más tarde á la aprobación de la asamblea general*”⁹⁴.

Paral·lelament, acordà fer una visita al Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí per tal de rebre instruccions sobre el seu funcionament, així com també demanar dades i reglaments de totes aquelles entitats que poguessin servir de model⁹⁵. El Sindicat de l'Espluga de Francolí fou una de les associacions més dinàmiques de les que es crearen a la Conca de Barberà al començament del segle XX⁹⁶. Havia estat fundada l'any 1905 per un dels “apòstols” de l'associacionisme agrari català, Josep M. Rendé, i serví de patró per a la creació de molts altres sindicats i caixes rurals d'arreu de Catalunya i fins i tot d'Espanya⁹⁷. Els fons de la

⁹¹ El mateix F. Torras destacava aquest component indispensable en la seva carta al Ministre del Treball: “*Las Cajas rurales son modestos organismos cuyo radio de acción no traspasa los límites de la población en que funcionan, al frente de las cuales están las personas de más alto prestigio moral de la población por su honradez e inteligencia y por eso los vecinos no reparan en aportar sus ahorros en la Caja rural, porque conocen muy bien y saben quiénes y cómo se administran sus ahorros*” (Instància del president del SACM.... , 23.7.1926)

⁹² SACM: Mem. 1929.

⁹³ Acta del 12.3.1917.

⁹⁴ Acta del 8.6.1917. Els treballs realitzats per al projecte de reforma foren aprovats unànimament el 24 de juny en una assemblea general extraordinària (acta del 24.6.1917).

⁹⁵ Acta del 12.3.1917.

⁹⁶ El caràcter pioner de la Conca de Barberà en el desenvolupament del cooperativisme agrari català ha estat destacat per Andreu Mayayo, *La Conca de Barberà (1890-1939). De la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1986.

⁹⁷ Abans del SACM, el Sindicat Agrícola de l'Espluga de Francolí havia rebut representants d'entitats agrícoles i comissions dels pobles següents: Barberà, Cambrils, Vendrell, Riudoms, Marsà, Sarreal, Montblanc, Guiamets, Blancafort, Cornudella, Castellvell, Vimbodí, Alió, Rocafort de Queralt, Pla de Cabra, Cabra, Vallmoll, Mollerussa, Castellserà, Tiana, Badalona, Navarcles, Ivars d'Urgell, Granollers, Montroig, Constantí, Cabacés, Sant Martí de Maldà, Cervià, Maspujols, Pobla de Mafumet, Cheste, Vilaseca, Masroig, Albí, Valls, Sant Sadurní d'Anoia, Falset, Vilafranca del Penedès, Santa Coloma de Queralt i d'altres. I havia enviat exemplars del reglament, impressos i notícies, entre altres, a Palau d'Anglesola, Espluga Calba, Castellví de la Marca, Almacelles, Binèfar, Bellmunt, Llançà, Tiana, Piera, Vandellós, Lleida, Palau Sabardera, Catllar, Capçanes,

caixa rural van servir perquè l'any 1913 construís un celler cooperatiu que, quatre anys més tard, va obtenir la Medalla Mural dels premis Deu que atorgava l'IACSI⁹⁸. Aleshores el Sindicat de l'Espluga de Francolí comptava amb 579 socis, un capital social de prop de 30.000 ptes. i les imposicions de la caixa rural superaven les 100.000 ptes.⁹⁹.

Es tractava, doncs, de procedir a una veritable refundació del SACM, amb la creació d'una caixa rural que permetés oferir crèdit als socis i dotés els serveis cooperatius de tresoreria. Els estatuts del nou Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui redactats per la ponència foren presentats a la junta directiva el 18 de novembre de 1917 i foren aprovats definitivament per aclamació general el 5 de desembre, tot preveient que la caixa rural podria començar a funcionar el primer de gener de 1918¹⁰⁰.

En la renovació de la junta directiva, que s'havia postposat fins a la reforma dels estatuts, figurarien els quatre membres de la ponència amb els càrrecs de president (Francesc Torras), vicepresident (Francesc Sala), tresorer (Isidre Puigdueta) i comptador (Francesc Sagalés)¹⁰¹. Només el secretari del Sindicat, Josep Fontcuberta, conservà el càrrec. Ramon Masclans, que fins aleshores havia presidit el SACM, va deixar la junta directiva.

Tres anys després d'independitzar-se de la CAO, el SACM tornava a quedar en mans del que n'havia estat el màxim representant a la localitat: des d'aleshores i fins a l'esclat de la Guerra Civil el SACM estaria presidit per Francesc de P. Torras i Sayol.

Masroig, Arnes, Montbrió, Malgrat, Sant Fruitós del Bages, Pla de Penedès, Borges d'Urgell, Flix, Vinaixa, Navarcles, Sahagún (León), Arbeca, Balaguer, Vilanova de Prades, Castrojeriz (Burgos), Llançà, Castellldans, Vinyols i Arcs, Manacor (Mallorca), Igualada, Vilella Baixa i Cangas de Tineo (Oviedo) (Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí, *Memòria resum dels seus 10 anys d'actuació 1906-1916*, Impremta Vda. de A. Monmany, Montblanc, 1917).

⁹⁸ RIACSI, 5.7.1917.

⁹⁹ *Memòria resum dels seus 10 anys...*

¹⁰⁰ Actes del 18.11.1917 i 5.12.1917. Els estatuts, signats a Caldes de Montbui el 31 de desembre de 1917 per la junta sortint, foren presentats al Govern Civil el 5 de gener de 1918 per als efectes de la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906 i van rebre la conformitat del Ministeri d'Hisenda, d'acord amb el Ministeri de Foment, per rebre els beneficis de la Llei el 14 de març de 1918 (vegeu els estatuts a l'apèndix 25). La tramitació de l'expedient va comptar amb les diligències de Francesc Cambó, a qui la junta del SACM expressà l'agraïment "*por haber instado pronto despacho [de] dicha aprobación*" (acta del 18.3.1918), però el funcionament de la caixa rural no podria iniciar-se fins al primer de maig de l'any 1918 (acta del 27.3.1918).

¹⁰¹ Elegits en l'assemblea general extraordinària del 26 de desembre de 1917, van prendre possessió dels càrrecs dos dies després (actes del 26.12.1917 i 28.12.1917).

8.3. Els propietaris prenen la direcció del Sindicat

8.3.1. Els nous dirigents

La participació de Francesc de P. Torras i Sayol en el SACM s'havia iniciat abans de constituir-se la ponència per a la renovació dels estatuts: el juny de l'any 1917 ja havia estat nomenat pel SACM per integrar la nova Junta local de defensa contra les plagues del camp¹⁰² i dos mesos després, com hem vist, va intervenir en les gestions per establir un camp experimental¹⁰³. Es tractava, com veurem, d'una personalitat amb un relleu extraordinari en la vida local i el seu lideratge és indisociable de l'èxit que assoliria el SACM en els anys vint. Francesc Torras era un propietari acomodat de Caldes: el seu patrimoni rural no era molt extens (la finca més important, la de can Gafa, a Santa Eulàlia de Ronçana, no arribava a les 30 ha, i a Caldes es reduïa a algunes petites peces i al mas Orjussà, amb unes 6 ha de terra, que va adquirir l'any 1928), tot i que en conjunt, entre les diferents finques escampades per la comarca, superava les 50 ha, i també era propietari d'algunes finques urbanes (a Caldes i també a Sabadell). En gran part, era un patrimoni heretat del seu pare, Josep Torras i Germà, que procedia de la petita pagesia local, però que havia invertit en terres i en béns mobles i s'havia casat amb la filla d'un fabricant de Sabadell. D'acord amb aquesta posició social, F. Torras va participar en múltiples iniciatives en defensa de la propietat i dels interessos agraris durant tot el primer terç del segle XX: a banda de la seva actuació dintre de la CAO V i de la Delegació de Caldes, va participar activament en la FACB, fou membre de la junta directiva de l'IACSI (1925-1929), fou un dels fundadors de la Unió de Sindicats Catòlics creada a Barcelona l'any 1928 i en els anys trenta va ser el president de l'APPJ de Granollers i el seu representant dintre del Consell Directiu de l'IACSI¹⁰⁴.

Quan assumí la presidència del SACM, Francesc Torras continuava com a vicepresident de la CAO V, l'associació de la qual havien volgut independitzar-se els fundadors del SACM. En considerar "*poc delicat continuar exercint els dos carrecs*", Torras va presentar la dimissió de la vicepresidència de la CAO V: "[...] *contra la meva voluntat, per imposició dels amics i altres variats causes que'l dia que'ns*

¹⁰² Acta del 8.6.1917.

¹⁰³ Per tal de presentar-se al concurs de la Mancomunitat de Catalunya per a la creació de camps experimentals agrícoles, el SACM va establir un contracte d'arrendament provisional d'un camp d'un camp propietat de la Vda. Masclans "*respondiéndole de ello los señores Fco. Torras Sayol, Ramon Masclans, Fco. Sagalés y José Fontcuberta, siempre á condición de que esta responsabilidad fuese solo nominal y que de hecho fuese el responsable el Sindicato*" (acta del 5.9.1917).

¹⁰⁴ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

vegem tindrè'l gust d'explicarvos —li explicava al president de la CAO, Salvador Dachs, en una carta personal— *he acceptat el carrec de President del Sindicat Agrícol i Caixa rural d'aquesta, això fa que vos pregui accepteu la meua dimisió del carrec de vis-president d'eixa Camara Agrícola, al objecte de que la vacant pugui cubrirse en la proxima Junta general*". I afegia, per refermar el seu compromís amb el projecte de la CAO: "*Això no implica disconformitat amb els que tants anys hem sigut bons amics i companys de Junta, molt el contrari, penso continuar estan identificat amb tots vosaltres, per lo que á la marcha de la Cámara es refereix*"¹⁰⁵.

Els altres càrrecs de la nova junta del SACM també eren uns representants clars de la gent d'ordre de Caldes. El vicepresident, Francesc Sala i Molas, farmacèutic i propietari d'una de les principals finques rústiques de Caldes, era membre de l'IACSI des de l'any 1918 i seria un dels participants en l'assemblea contra la política de la Generalitat que l'IACSI va celebrar a Madrid el 8 de setembre de 1934, preludi dels fets del 6 d'octubre¹⁰⁶. Isidre Puigdueta i Miramanda havia estat el tresorer de la delegació de la Cambra Agrícola a Caldes (1911-13), fou membre de la Junta local de Ramaders (1927) i, a partir de l'any 1941, després que en un primer moment es fés càrrec de la presidència del Sindicat i de la Caixa Rural Francesc Sala i Molas, fou el cap de la Hermandad de Labradores y Ganaderos en què es reconvertí el Sindicat sota la dictadura de Franco. Francesc Sagalés i Serra, propietari d'una de les primeres empreses de transport de la comarca, també fou membre de l'IACSI (1927-1931) i de l'APPJ de Granollers, i fundador i vicepresident de l'Associació de Propietaris de Finques Urbanes de Caldes (1935). No era propietari d'una gran extensió de terres¹⁰⁷, però fou l'administrador del patrimoni del Marquès de Caldes de Montbui¹⁰⁸.

Dels altres integrants de la nova junta directiva del SACM, només Josep Fontcuberta (que continuà com a secretari) i Joan Anglí havien tingut algun càrrec amb anterioritat; els altres, Enric Puigdomènech i Joan Torras, només havien estat

¹⁰⁵ ACTC: Carta de Francesc Torras a Salvador Dachs del 16 de gener de 1918. És possible que la dimissió no li fos acceptada, atès que en els anys trenta seguia formant part de la junta directiva de la CAO.

¹⁰⁶ Nascut a Vic, Francesc Sala va contraure matrimoni amb Josefa Viaplana, propietària del mas Corró de Caldes, una finca de més de 70 ha de terra i una de les més riques de la localitat (ACA, Secció Hisenda, amillament de Caldes, 1944). Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

¹⁰⁷ A Caldes, per raó del seu matrimoni amb Teresa Torras Matas, era propietari d'una petita finca (5 ha) i a Sentmenat també hi tenia unes 5 quarteres (ACA, Secció d'Hisenda, amillaments de Caldes de Montbui, 1944, i de Sentmenat, 1918).

¹⁰⁸ Carles de Sanllehy i Girona (1882-1973), succeí en el títol de marquès de Caldes de Montbui a la seva mare, Anna Girona i Vidal, filla del banquer Manuel Girona i Agrafel. Del seu pare, Domènec J. Sanllehy i Alrich (1847-1911) heretà el mas Camp de Caldes de Montbui (199 ha, segons l'amillament de Caldes de l'any 1944), a més d'una extensíssima finca al Gironès. Des del 1918, fou soci honorari del SACM.

vocals de la junta. Aquests últims formaven part de la petita pagesia local: el primer tenia a Caldes cinc peces de terra que sumaven en total unes escasses 5 ha, i el segon, que va morir l'any 1926, va precisar que el SACM es fés càrrec de les despeses del seu funeral "*dado el estado precario en que ha quedado sumida su familia*"¹⁰⁹. Joan Anglí també provenia d'una família humil i va començar treballant molt jove en un forn de calç; però amb els estalvis va comprar algunes terres i va començar a dedicar-se a l'activitat agrícola, tot acabant per formar un patrimoni de certa consideraci ¹¹⁰. Finalment, Josep Masclans i Boy era fill d'un dels fundadors del Sindicat Agrícol i Cooperatiu de Caldes (1901), que també havia estat membre de la junta consultiva del SACM (1915-1917) i que també formava part de la petita pagesia local¹¹¹.

Però els càrrecs importants de la junta estaven en mans dels grans propietaris, i aquesta tindria continuïtat fins al juliol del 1936¹¹². L'any 1918 marca, en aquest sentit, un canvi d'etapa en la direcció del SACM.

Junta Directiva del Sindicat Agrícol i Caixa Rural de Caldes de Montbui (1918-1932)

Francesc de P. Torras i Sayol (President)
 Francesc Sala i Molas (Vicepresident)
 Isidre Puigdueta i Miramanda (Tresorer)
 Francesc Sagalés i Serra (Comptador)
 Josep Fontcuberta i Rogés (Secretari)
 Joan Anglí i Peig (Vocal)
 Enric Puigdomènech i Auferil (Vocal)
 Joan Torras i Gispert¹¹³ (Vocal)
 Josep Masclans i Boy (Vocal)

El control del SACM per part dels propietaris estava garantit pels nous estatuts que entraren en vigor l'any 1918, segons els quals per formar part de la junta

¹⁰⁹ Acta del 10.2.1926.

¹¹⁰ L'any 1919 ja era un dels contribuents de Caldes amb dret a prendre part a l'elecció de vocals per a la Cambra Agrícola Provincial,  s a dir que pagava m s de 25 ptes. anuals de contribució rústica.

¹¹¹ A l'amillament de Caldes de 1944, la declaració de Josep Masclans Cassart incloïa quatre peces de terra que no arribaven a sumar 4 ha.

¹¹² L'any 1933 van deixar la junta directiva Isidre Puigdueta i Francesc Sagalés, que foren substituïts en els càrrecs de tresorer i comptador per Joan Anglí i Peig i Esteve Ventura i Rosell. Aquestes incorporacions, aix  com les de Ramon Vidal i Crusellas i Ramon Burgada i Serra com a vocals en substitució de Joan Anglí i Joan Torras foren les úniques variacions en la composició de la junta fins al juliol de 1936 (vegeu l'apèndix 24). Tot i que segons els estatuts els càrrecs de la junta tenien una duració de quatre anys i s'havia de renovar la meitat cada dos anys (art. 16), eren reelegits sistemàticament per aclamació.

¹¹³ Per defunció, l'11 de febrer de 1926 fou substituït per Esteve Vilaburgès i Masclans.

directiva era indispensable tenir en el SACM imposicions a termini per valor almenys de 250 pessetes, i en el cas que no hi hagués socis que reunissin aquest requisit sempre tindrien preferència els que tinguessin alguna imposició a termini (art. 15). A més, en les assemblees de socis, aquells qui comptaven amb alguna imposició a termini tenien un vot més per cada 100 pessetes (art. 34)¹¹⁴.

Aquest control va tenir traducció en l'activitat del SACM. Un dels seus actes socials més importants fou el certamen "*destinat a recompensar la virtud i actes meritoris de la classe pagesa*". El paral·lelisme d'aquest acte, que va tenir lloc l'octubre de l'any 1918, amb els que havia organitzat la delegació de la CAOVB en els primers anys de segle és prou evident: en el certamen de l'any 1905, per exemple, van formar part del jurat els presidents de la FACB i de l'IACSI i els diputats a Corts Josep Zulueta i Leonci Soler i March; en el certamen de l'any 1918, el jurat estava presidit pel baró d'Esponellà (aleshores president de la FACB i vicepresident de l'IACSI) i en formaven part el diputat provincial Fèlix Fages, Carles de Sanllehy (marquès de Caldes de Montbui), Francesc Viñas, Jaume Maspons i Camarasa (secretari general de l'IACSI), Joaquim Mas i Tasis, a més dels membres de la junta del SACM, Francesc Sala Molas i Josep Fontcuberta i Rogés, que actuà com a secretari. En el cartell de premis hi trobem l'Ajuntament de Caldes, la Diputació Provincial, el diputat a Corts del districte Rafel Vehils, el diputat provincial Fèlix Fages, la CAOVB, l'IACSI i la marquesa de Caldes de Montbui, a més del propi SACM. Aquest va oferir tres premis consistents en llibretes obertes a la recent constituïda caixa rural "*al criat o moço que tenin bona conducta moral fassi mes temps que serveixi en una mateixa casa de pagés o de treballadors de la terra d'aquesta vila*", "*a la minyona de servei que tenin bona conducta moral conti mes temps en una mateixa casa de pagés o de treballadors de la terra*" i "*a un alumne, noi i noia, de cada una de les escoles d'aquesta vila que sent de pares pobres i pagesos, amb preferència socis d'aquest Sindicat, es distingeixi per la seva aplicació i bon comportament*". Es tractava doncs, d'un acte carregat del paternalisme propi dels propietaris i que es volia celebrar amb tota solemnitat: el lliurament dels premis va tenir lloc el 14 d'octubre a "*l'espaiosa sala del Casino Caldense, el qual s'omplí de gom a gom*"¹¹⁵ i va servir d'inauguració oficial de la caixa rural del sindicat¹¹⁶. Les

¹¹⁴ Vegeu l'apèndix 25.

¹¹⁵ "*Malgrat el període anormal que estem travessant, ocasionat per l'epidèmia gripal, el Certamen organitzat pel Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'aquesta vila ha ocasionat un èxit, com s'esperava donada la significació i l'autoritat de les persones que l'organitzaven*" (LVC, 22.10.1918).

¹¹⁶ La celebració del certamen es comunicà als socis del SACM l'11 de setembre, en una reunió general en què el president, Francesc de P. Torras i Sayol, "*dio cuenta de los trabajos que estaba realizando la Junta Directiva para celebrar en uno de los días del próximo Aplech, un concurso organizado por este Sindicato para premiar la*

despeses ocasionades pel certamen foren cobertes per una subvenció del Ministeri de Foment, aleshores dirigit per Francesc Cambó, qui en contestació a la petició de Francesc Torras, es va comprometre a què *“encare que el numero de peticions de subvencions es extraordinari, fará tots els possibles pera qu’a vostès els hi pugui arribar alguna cosa”*¹¹⁷.

8.3.2. Un sindicat catòlic?

Una altra mostra del tarannà de la nova junta directiva del SACM el trobem en les activitats de caire religiós. Durant els primers anys, els dirigents del SACM no havien mostrat cap atenció per les festivitats religioses; és més, amb motiu de la invitació rebuda del pendonista de la processó de Corpus perquè hi assistís corporativament, la junta acordà *“no tomar parte corporativamente en dicho acto, dejando en libertad de acción á los socios que deseasen concurrir”*¹¹⁸. Aquest és l’únic acord relacionat amb la vida religiosa local que va prendre la direcció del SACM durant els primers anys.

En canvi, la nova junta encapçalada pels propietaris va promoure la celebració solemne de la festa de Sant Isidre i costejava i assistia en corporació a un ofici solemne. L’any 1924, en una reunió per discutir la celebració de la festa de Sant Isidre, la junta acordà per unanimitat *“celebrar un Oficio solemne con música, cantores y panegírico del Santo y con asistencia de los individuos de la Junta”*¹¹⁹. L’any següent acordà altra vegada *“asistir la Junta en corporación al Oficio solemne que se celebraría en el día de la fiesta de San Isidro y que el Sindicato costease dicho oficio como el año anterior”*¹²⁰, acord que es repetiria els anys successius (si bé en les memòries dels anys trenta no apareix consignat cap donatiu per a la festa)¹²¹. De fet, l’any 1921 el rector de la parròquia de Caldes de Montbui ja havia manifestat

virtud y actos meritorios de la clase agrícola y dar al mismo tiempo a dicho concurso el carácter de inauguración oficial de la Caja de ahorros de este Sindicato” (acta de l’11.9.1918).

¹¹⁷ ACTC: Carta de Francesc Cambó a Francesc Torras del 14.5.1918.

¹¹⁸ Acta del 28.5.1915.

¹¹⁹ Acta del 6.5.1924.

¹²⁰ Acta del 12.5.1925.

¹²¹ Després de la Guerra Civil, quan el Sindicat procurava celebrar aquesta festivitat amb més solemnitat que mai, el secretari es queixava de la resposta dels socis: en la memòria de l’any 1946, insistint en la petició que ja havia fet l’any anterior, manifestava que *“sería bien agradable se despertara entre nosotros un mayor entusiasmo para dar un poco más de calor a dicha fiesta”*, i l’any següent, fent el balanç de les activitats del Sindicat tornava a insistir en el mateix: *“celebramos la fiesta de San Isidro con bastante animación, pero sin entusiasmo. Esta fiesta es difícil de arraigar en esta población y casi nos atrevemos a afirmar que no la sienten la mayoría de nuestros agricultores y además recae en una época, la más laboriosa de todo el año. Es posible que dando a esta fiesta otra organización, cobraría un poco más de calor, pero resultaría demasiado honerosa para nuestra Entidad y en estos momentos esto no es conveniente”* (SACM: Mem. 1945, 1946 i 1947).

que, si bé el SACM no era oficialment catòlic, estava dirigit “*por elementos neta y prácticamente católicos que aprovechan todas las ocasiones para catolizar*”¹²².

I no només això, perquè l'any 1926 el SACM va sol·licitar l'ingrés a la Federació Catòlica Agrícola de Barcelona¹²³: fou probablement una adhesió promoguda per Francesc Torras en un intent de revitalitzar aquesta Federació, la qual des de l'any 1920 donava símptomes de crisi i que després d'un darrer intent de reactivació va finalment dissoldre's aquell mateix any 1928¹²⁴. Dos anys després, en la constitució a Barcelona d'una Unió de Sindicats Agrícoles auspiciada per l'Església que volia convertir-se en el nexa d'unió de totes les entitats agrícoles de Catalunya i establir relació amb les de la Península, Francesc Torras formava part de la seva junta directiva¹²⁵.

També és significatiu que la primera conferència que va organitzar la nova junta dels propietaris, l'any 1918, tingués com a protagonista un dels màxims propagandistes del sindicalisme catòlic, mossèn Josep Maria Rovira, de Sant Sadurní d'Anoia, destacat dirigent de la FCAB¹²⁶. També era soci del SACM el rector dels escolapis de Caldes, mossèn Josep Vila, i va estar present en moltes de les seves activitats, com ara en la presidència del certamen de 1918 o en la benedicció del local el 1920. L'any 1928 va ingressar com a soci del SACM un altre religiós de Caldes: Francesc Caledo.

Però més que en la presència d'eclesiàstics en les seves activitats, l'afinitat del SACM amb el sindicalisme catòlic es troba en la missió social que li atorgaven els seus màxims dirigents: contrarrestar l'onada revolucionària i paliar els efectes del

¹²² Citat per Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 203.

¹²³ Acta del 24.3.1926.

¹²⁴ Vegeu Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 179 i ss.

¹²⁵ El *Diari de Granollers* (24.4.1928) anunciava la “*fundació d'una important entitat agrícola [...] nascuda amb l'objecte d'aplegar totes les entitats agrario-agrícoles de Catalunya, avui sense nexa d'unió, per actuar coordinadament i relacionar-se amb les institucions d'igual caràcter de la Península, sota la direcció del cardenal primat, cap de designi de S.S. de l'Acció Social Catòlica*”. A més del Conciliari nomenat pel bisbe de Barcelona, la junta directiva estava compost per Ramon Albó i Martí (president), Josep M. Gich (vicepresident), Lluís Pons i Tusquets (tresorer), Jesús Raventós i Fatjó (secretari), Joan Clavell i Gurguí (vicesecretari) i el marquès de Caldes de Montbui, Eusebi de Puig, Francesc de P. Torras i Sayol, Gaspar Modolell, Jaume Nonell, Josep Bernades i Narcís Dausà (vocals).

¹²⁶ La conferència, dedicada al tractament de l'oïdi a la vinya, va tenir lloc al local social del SACM el març de 1918 “*devant d'un nombre molt crescut de socis que omplenava el saó d'actes*”. A causa de les dificultats que hi havia en aquell moment per obtenir sofre per a combatre l'oïdi a la vinya, Josep M. Rovira proposava la seva substitució pels polifulfurs o sofres líquids. El president del SACM, F. Torras, va manifestar que el Sindicat procediria a la preparació de polisulfurs en quantitats suficients per a satisfer les demandes dels associats (LVC, 31.3.1918).

desenvolupament del capitalisme al camp¹²⁷. Aquests objectius estaven clarament enunciats en la valoració que en feia el seu president, F. Torras:

“...Y agrupados y unidos estrechamente en el Sindicato los propietarios y campesinos, amos y jornaleros, no se dejaron sentir en esta villa aquellas estridencias sociales que en no lejanos días agitaron y conmovieron a los pueblos poniendo en pugna a las diversas clases sociales, no librándose de este movimiento las clases agrarias, de donde resulta que el Sindicato Agrícola de esta villa ha realizado la doble obra, una económica mejorando la suerte de los humildes agricultores y la obra social haciendo que la paz no se haya alterado entre los modestos campesinos”¹²⁸.

El manteniment de l'ordre social era una preocupació fonamental dels dirigents del SACM, de manera que quan l'any 1919 aquest s'adherí a la petició d'autonomia sol·licitada per la Mancomunitat de Catalunya, s'hi féu constar *“la salvedad de que se procure a ser posible sea concedida sin estridencias ni perturbaciones que tanto daño podrían acarrear a nuestra estimada Cataluña”¹²⁹.*

8.3.3. La projecció exterior: la sendera dels propietaris

El component conservador del SACM va tenir també una traducció en la seva projecció exterior: a banda de la seva articulació amb les federacions catòliques que ja hem vist, el SACM va arrencar-se clarament amb les organitzacions dels grans propietaris, com ara l'IACSI, la FACB i l'Associació Regional de Ramaders de Catalunya. Des de l'any 1918, els propietaris que dirigien el SACM van marcar molt clarament la seva orientació.

El SACM s'havia vinculat a la FACB l'any 1915; però durant els primers anys va participar molt poc en les activitats de la Federació. L'ingrés dintre la FACB fou propiciat per l'IACSI, al qual el SACM havia recorregut per tal d'orientar-se respecte a la concessió de crèdit als sindicats agrícoles des del Banc d'Espanya. La junta directiva del SACM va decidir associar-se a la FACB *“á fin de poder realizar este plan y poder actuar con más seguridad en asuntos de gran importancia”*, entenent que en la FACB *“siempre facilitarían datos y orientaciones para los asuntos*

¹²⁷ Aquestes són, segons J. J. Castillo, les dues característiques fonamentals dels sindicats catòlics (Juan José Castillo, “Notas sobre los orígenes y primeros años de la CNCA”, *La cuestión agraria en la España contemporánea*,.....)

¹²⁸ Instància del President del SACM al Ministre de Treball, 23.7.1926 (reproduïda a l'apèndix 26).

¹²⁹ Acta del 23.1.1919.

*necesarios*¹³⁰. Va delegar un soci que representés el SACM en les reunions mensuals que celebrava la FACB, però aquesta participació fou poc rellevant, atès que el representant (Joaquim Pujadas, escollit perquè residia a Barcelona) no fou mai membre de la junta del SACM. L'única referència d'una reunió de la FACB que consta a les actes és l'acord de "*no asistir a ella por tener que ir en breve una comisión á Barcelona y podría enterarse de los acuerdos tomados en ella*"¹³¹. En aquesta reunió s'havia de tractar del problema del sulfat de coure i el sofre; precisament quan el SACM va dirigir a la FACB les seves peticions de sofre i de sulfat de coure, es va veure obligat, "*ante las noticias pesimistas que daba dicha entidad*" a acceptar l'oferta de la casa Cros tot i la carestia d'aquests productes¹³². En els congressos anuals que celebrava la FACB, la participació del SACM no passà mai de la simple adhesió¹³³. Fou, doncs, en conjunt, una vinculació molt formal i molt poc efectiva, un fet comú, d'altra banda, a moltes altres entitats associades.

L'any 1930 el SACM va inscriure's com a soci col·lectiu de l'IACSI. La FACB havia quedat inoperativa i calia reforçar els llaços del món rural amb l'associació més representativa dels propietaris catalans, atès que el moviment rabassaire s'estava organitzant arreu de Catalunya i la localitat de Caldes de Montbui no fou una excepció, perquè el 1931 es produí la constitució del Sindicat Agrícola Rabassaire, fundat per alguns membres del mateix SACM¹³⁴. Després del decret de 28 d'abril de 1933 que, una vegada més, reorganitzava les cambres agrícoles provincials, el SACM s'integrà en la Cambra Agrícola de Barcelona, en la qual Isidre Puigdueta (tresorer del SACM) formà part del comitè directiu al costat de significats propietaris de la província¹³⁵.

¹³⁰ Acta del 6.8.1915. En l'acta de la reunió següent, celebrada el 23.9.1915, es dona compte de l'admissió del SACM com a soci de la FACB.

¹³¹ Acta del 31.1.1916.

¹³² Acta del 18.2.1916.

¹³³ Actes del 8.5.1916 i 10.5.1917.

¹³⁴ La comissió organitzadora del Sindicat Agrícola Rabassaire de Caldes de Montbui estava formada per Gabriel Banús i Villar (president), Pere Canals i Vila, Salvador Masats i Giol, Ramon Burgada i Serra, Oleguer Rosell i Collet, Antoni Masclans i Farreras, i Josep Puig i Torras. Gabriel Banús, Pere Canals, Ramon Burgada i Oleguer Rosell eren membres del SACM.

¹³⁵ El primer comitè directiu de la Cambra Agrícola de Barcelona, nomenat el 5 de novembre de 1934, estava format per Carles Jordà Fages (president), Pere Cabot Puig (vicepresident primer), Francesc Santacana Romeu (vicepresident segon) i els vocals Jaume Albareda Camprubí, Rafael Bertran Catà, Josep Carbonell Coll, Jaume Garriga Vilà, Isidre Puigdueta Miramanda i Magí Serra Batet, a més dels vocals nats imposats per la Llei: Jesús Luque Arto (Inspector provincial d'Higiene Pecuària), Pere Ribas Bové (Enginyer en Cap del Servei Forestal) i Trinitat Catasús (Enginyer en Cap de la Secció Agronòmica). L'Enginyer de la Secció Agronòmica Antoni Almirall Carbonell fou designat per al càrrec de secretari.

Altres fets confirmen l'aliniament del SACM amb les organitzacions dels grans propietaris, com ara els representants que escollí per a formar part de les institucions públiques, que sempre foren membres insignes de la burgesia agrària. Per exemple, en l'elecció de representants de les associacions agràries per a la Junta d'Aranzels i Valoracions, l'assemblea de socis va aprovar per unanimitat dels 210 assistents la candidatura formada pel Marquès de Camps, Josep Zulueta, el Baró de Casa Fleix i Josep Elias de Molins, tots ells vinculats estretament a l'IACSI¹³⁶; i per al Consell Provincial de Foment, la junta va elegir a Manuel Armengol i Bas i Ignasi Casamada de Montcada (vocals en propietat) i Francesc Matheu i Joan Parellada de Naveran (vocals suplents)¹³⁷.

En relació a l'orientació política, cal dir que la junta directiva del SACM va evitar qualsevol intromissió que pogués perjudicar la imatge del Sindicat, cosa que havia succeït en el cas de la CAO.V. De totes maneres, el SACM va mostrar sempre un reconeixement de les autoritats, fins i tot entusiasta durant la dictadura del general Primo de Rivera, en què el president del SACM era, al mateix temps, l'alcalde de la localitat. Quan aquest, com a alcalde, va demanar el nomenament de tres socis per a les meses destinades a recollir signatures per al plebiscit sol·licitat per la Unió Patriòtica, foren designats tres membres ben destacats: el vicepresident, el tresorer i un vocal de la junta directiva¹³⁸. Tal com afirmava el secretari en un resum de l'actuació del SACM fins a l'any 1929, "*nuestro sindicato ha mantenido constantemente buenas relaciones con las autoridades locales y superiores acatando siempre sus disposiciones y habiendo recibido siempre de todas ellas muestras de respeto y benevolencia que mucho agradecemos*"¹³⁹.

L'any 1927, l'Associació Regional de Ramaders de Catalunya (filial de l'AGGR) va promoure un acte d'homenatge al general Primo de Rivera, en agraïment per les disposicions en favor dels ramaders i agricultors, que va tenir lloc a Granollers el

¹³⁶ Acta del 31.1.1919. El Marquès de Camps fou president de l'IACSI els anys 1897-1901 i membre permanent del seu Consell Directiu; Josep Zulueta fou membre de la seva junta (1899-1903); a Marià Clua (Baró de Casa Fleix), el trobem cap al final del segle XIX com un actiu propagandista a les comarques lleiditanes de l'associacionisme agrari vinculat a l'IACSI; finalment, Josep Elias de Molins, era soci de l'IACSI des de 1911 i, tot i que no va desenvolupar la seva activitat agrarista en el si de l'entitat, era considerat "*un amigo afectuoso del Instituto*" (RIACSI, 10.1928).

¹³⁷ Acta del 27.4.1924. Manuel Armengol era soci de l'IACSI des de l'any 1905 i fou el president de la Cambra Agrícola d'Arenys de Mar (1915-1920); Francesc Matheu fou membre de la junta directiva de l'IACSI (1911-1917) i un dels membres destacats de la UVC; Joan Parellada de Naveran fou vicepresident de la UVC (1918) i, soci de l'IACSI des de 1911, en fou un dels representants al Pacte de la Generalitat (1931) i delegat al Consell Directiu de l'IACSI pel partit judicial de Vilafranca del Penedès (1932).

¹³⁸ Acta del 7.9.1926.

¹³⁹ SACM: Mem. 1929.

primer de novembre¹⁴⁰. El president del SACM va manifestar que “*con el fin de demostrar la importancia de nuestro Sindicato y patentizar nuestro agradecimiento a tan dignas Autoridades que tanto se desvelan para favorecer el desarrollo de la agricultura y ganadería, sería conveniente que en dicho acto asistiesen el mayor número posible de socios*” i va proposar que el SACM pagués el transport de tots els socis que volguessin assistir-hi “*al objeto de que siendo el viaje gratuito la asistencia sea más numerosa*”¹⁴¹. Van assistir a l’acte molts centenars d’afiliats a l’Associació Regional de Ramaders, entre els quals —diuen les cròniques— hi havia nodrides representacions de les juntes locals de ramaders de tot el Vallès i de les juntes provincials de tot Catalunya, que van omplir l’esplanada del Parc davant d’una tribuna presidencial formada pel Cap del Govern, el Director General d’Agricultura, el d’Abasteixements, el Capità General, el Governador Civil, el President de la Diputació, el President i el Secretari de l’AGGR i de l’Associació Regional, i l’alcalde de la ciutat, entre altres personalitats¹⁴².

L’any següent, amb motiu de la inauguració del monument a la font del Lleó, havien de ser presents a Caldes de Montbui les primeres autoritats de la província. Tot aprofitant la seva visita i la circumstància que el president del SACM ostentava el càrrec d’alcalde de la vila i, al mateix temps, de cap del sometent del partit de Granollers, la junta directiva del SACM va voler fer-li un homenatge per la seva tasca al capdavant del Sindicat durant deu anys, tot fent-li obsequi, en presència dels seus superiors jeràrquics, d’un bastó de comandament¹⁴³. L’acte va tenir lloc el 9 d’abril, amb la presència del Capità General, Sr. Barrera, el Governador Civil, Sr. Milans del Bosch, el cap provincial de la Unió Patriòtica en representació de la Diputació provincial, Sr. Gassó i Vidal i el comandant dels sometents, general Berenguer, a més dels representants dels Ajuntaments de Barcelona (el tinent d’alcalde Lluís Damians era fill de Caldes), Granollers, Terrassa, Castellterçol, Mollet, Centelles, Ripollet, la Garriga, Premià, Llinars i Sant Llorenç de Savall. Un cop inaugurat el monument, obra de l’arquitecte Manuel J. Raspall, els il·lustres visitants es traslladaren al local del SACM, on Francesc Torras va rebre l’obsequi. A la sortida,

¹⁴⁰ El responsable que l’acte es celebrés a Granollers fou l’influent diputat provincial Francesc Torras i Villà. A partir de l’any següent, es celebrarien a Granollers uns importants concursos de bestiar organitzats per l’Associació Regional de Ramaders i amb la cooperació de l’AGGR i de la Diputació de Barcelona, i l’Associació Regional va instal·lar una estació pecuària a la masia de Les Tres Torres.

¹⁴¹ Acta del 25.10.1927. A la reunió en què s’aprovà aquesta proposta van assistir els membres de la Junta local de Ramaders, la qual s’havia creat des del Sindicat el mes d’agost i que estava composta per Francesc Sala i Molas (President), Joan Anglí i Peig, Jeroni Casabayó i Roquer, Francesc Banús i Camps, Francesc Torras i Pedragosa i Isidre Puigdueta i Miramanda, tots ells membres del Sindicat (acta del 24.8.1927).

¹⁴² *La Gralla*, 6.11.1927.

¹⁴³ Acta del 6.4.1928.

les autoritats van passar revista al sometent i imposaren la medalla de la Constància al caporal de Caldes, Josep Berenguer¹⁴⁴. El promotor de l'homenatge fou el tresorer del SACM, Isidre Puigdueta, el qual en va informar als socis durant l'assemblea general ordinària de l'any següent:

[...] eran muchos los Sindicatos que en todas partes se han formado, pero que solamente progresaban los que tenían la suerte de estar dirigidos por una persona de las dotes y prestigio de nuestro Sr. Presidente; por eso la Junta directiva, como sabéis, creyó interpretar vuestros sentimientos, ofreciéndole un bastón de mando que le fué entregado solemnemente por conducto de las autoridades superiores de la provincia en nueve de abril último y un modesto pergamino en recuerdo de aquel acto, constituyendo todo aquello una pequeña prueba de la gratitud que le debemos¹⁴⁵.

Aquests i altres exemples constitueixen proves d'un tarannà ben definit de “gent d'ordre” dels dirigents del SACM, que contrastava amb una base social que —com veurem en el proper apartat— havia canviat relativament poc en relació a la dels primers anys.

8.3.4. La implantació del Sindicat: els socis

Si bé qualitativament es pot afirmar que la base social del SACM va canviar poc respecte la dels primers anys, en canvi quantitativament la implantació del SACM va experimentar un gran canvi: a partir del 1918, els dos-cents socis dels primers quatre anys van augmentar any rera any fins a superar els vuit-cents a finals dels anys 1920; és a dir que en deu anys el nombre de socis es multiplicà per quatre:

¹⁴⁴ *Diari de Granollers*, 10.4.1928.

¹⁴⁵ Acta del 26.2.1929.

**TAULA 36. EVOLUCIÓ DEL
NOMBRE DE SOCIS DEL SINDICAT
AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI
(1914-1937)**

Any	Socis	Any	Socis
1914	194	1926	729
1915	225	1927	858
1916	s.d.	1928	849
1917	s.d.	1929	854
1918	200	1930	823
1919	324	1931	811
1920	330	1932	808
1921	421	1933	813
1922	488	1934	783
1923	557	1935	750
1924	644	1936	s.d.
1925	677	1937	1.008

Font: SACM, Memòries dels anys 1915, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 i del 9 d'octubre 1939¹⁴⁶.

Aquest nombre de socis en què el SACM s'estabilitzà cap a finals dels anys vint el situen entre els primers de Catalunya. La Societat Agrícola de Valls, la primera societat de pagesos que es fundà a Catalunya l'any 1888 comptava, cap al final del segle XIX, amb uns nou-cents socis i a partir de la primera dècada del XX superà el miler¹⁴⁷. El nombre de socis dels potents sindicats agrícoles de Cervera i de Guissona també se situava en els anys vint al voltant del miler¹⁴⁸. El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí, fundat per Josep M. Rendé a començaments del segle XX i que, amb el seu celler cooperatiu, es convertí en un dels més importants de la Conca de Barberà i també de Catalunya, comptava, cap a mitjans de la segona dècada del segle, amb uns cinc-cents socis¹⁴⁹. El Sindicat de Vilassar de Mar, que era el més important de la FSAL, al final dels anys vint tot just superava els dos-cents socis¹⁵⁰. Els sindicats agrícoles del Penedès orientats al cooperativisme

¹⁴⁶ Les contradiccions que presenten algunes memòries anuals amb la que va llegir l'administrador del SACM el 9.10.1939 s'han solucionat amb la consulta als balanços dels llibres majors, que registren els ingressos anuals per quotes dels socis. A partir d'aquesta font, i tenint en compte que la quota de soci havia augmentat fins a 7 pessetes l'any 1938, es pot calcular un nombre de 1.008 socis per a l'any 1937. No he donat crèdit a una informació publicada a la Revista de l'IACSI del mes de març de 1925 en què, segons el balanç del Sindicat corresponent a l'any 1924, el nombre de socis era de 780.

¹⁴⁷ La Societat Agrícola de Valls ja tenia inscrits 1.040 socis l'any 1908 i al llarg de la seva història, que ha tingut continuïtat fins als nostres dies, ens diu A. Gavalrà que "ha comptat quasi sempre amb més d'un miler de socis" (Antoni Gavalrà, *L'associacionisme agrari a Catalunya...* pàg. XXIV., i també pàg. 124 i 181).

¹⁴⁸ Josep M. Ramon, *El sindicalisme agrari a la Segarra...*, pàg. 139.

¹⁴⁹ Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí, *Memòria resum dels seus 10 anys d'actuació, 1906-1916*, Impremta Vda. De A. Monmany, Montblanc.

¹⁵⁰ L'any 1929: 246 socis; el 1930: 209; el 1935: 257 (Jordi Pomés, *Les "Mataro's potatoes"...*, pàg. 81).

vitivinícola que ha estudiat Antoni Saumell en comptades ocasions superaven el centenar i escaig de socis¹⁵¹. El Sindicat Vitícola de Martorell, que l'any 1917 comptava amb més d'un miler de socis, deu anys més tard superava els dos mil (i encara augmentaria el seu nombre a començaments dels anys trenta); però la seva alta afiliació i també l'extensa àrea d'influència (que comprenia les comarques del Penedès, l'Anoia i el Baix Llobregat) respon a una orientació ben particular, com era el tractament de residus vínics per a la fabricació d'alcohol. Es pot afirmar, doncs, que en els anys vint el SACM s'havia convertit en un dels més importants de Catalunya pel nombre de socis.

Segons el secretari del SACM, a partir de l'any 1918 ingressaren "*todos los agricultores de la población y un número muy crecido de los pueblos colindantes*"¹⁵². Si tenim en compte que en l'amillament de Caldes de Montbui de l'any 1944 hi havia registrats 329 contribuents veïns de la localitat, l'expressió no resulta exagerada i ens adverteix que molts d'aquests pagesos que eren socis del SACM no eren propietaris de terres d'aquest municipi¹⁵³. Com es veu a la taula 37 i al mapa 13, a part de Caldes de Montbui, el SACM tenia una implantació important a Sentmenat, Santa Eulàlia de Ronçana, Sant Feliu de Codines, Lliçà d'Amunt, Castellar del Vallès i al municipi de Bigues i Riells. Destaca especialment el cas de Santa Eulàlia, on una gran part de la població rural formava part del SACM¹⁵⁴. En canvi, Palau de Plegamans, que era el tercer municipi en nombre de socis de la delegació de la CAO V (després de Caldes i Castellar), aportava menys de l'1% dels socis del SACM.

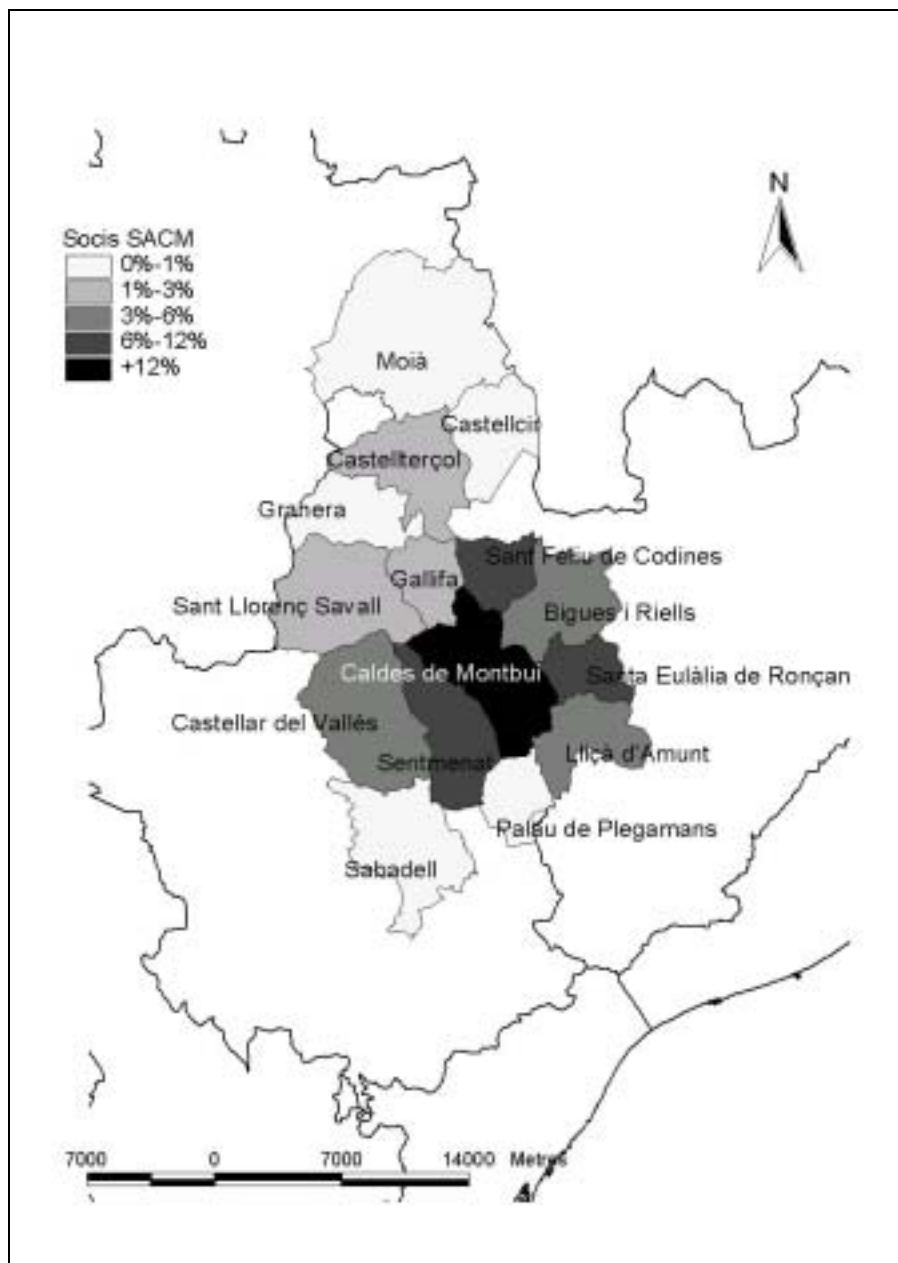
¹⁵¹ Antoni Saumell, *Viticultura i associacionisme a Catalunya...*

¹⁵² SACM: Mem. 1929 (el subratllat és meu).

¹⁵³ En relació al total d'habitants de Caldes només suposa un 12 %, però cal tenir en compte que aleshores el municipi ja tenia una economia prou diversificada i amb un pes considerable del sector industrial.

¹⁵⁴ Un 53 % respecte el nombre de contribuents rústics que constaven en l'amillament de 1946. En canvi, l'any 1906 al municipi de Santa Eulàlia només hi havia dos socis de la delegació de la CAO V a Caldes de Montbui.

MAPA 13. DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DELS SOCIS DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI



TAULA 37. DISTRIBUCIÓ DELS SOCIS DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI SEGONS LA LOCALITAT DE RESIDÈNCIA			
Localitat	Socis	%	% s/hab 1930
Bigues i Riells	40	3,6	4,4
Caldes de Montbui	572	51,5	12,0
Castellar del Vallès	57	5,1	1,5
Castellcir	10	0,9	3,2
Castellterçol	16	1,5	1,0
Gallifa	13	1,2	6,5
Granera	7	0,6	3,9
Lliçà d'Amunt	61	5,5	5,4
Moià	6	0,5	0,3
Palau-solità i Plegamans	9	0,8	0,7
Sabadell	7	0,6	0,0
Santa Eulàlia de Ronçana	101	9,1	10,1
Sant Feliu de Codines	70	6,3	2,9
Sant Llorenç Savall	16	1,4	1,0
Sentmenat	112	10,1	5,9
Altres	14	1,3	—
Total	1.111	100,0	—
s.d.	237	17,6	—

Font: Elaboració pròpia a partir de la relació de socis del SACM de 1915, de la Llista de Socis del SACM (1925-1930) i altres fonts complementàries.

Aquesta distribució dels socis, és clar, s'ha de relacionar amb l'existència d'altres sindicats a la comarca. A Santa Eulàlia de Ronçana, que tenia la seva població dedicada molt exclusivament a l'agricultura, no es va crear un sindicat agrícola local fins als anys de la Segona República. L'any 1931 fou presentat a l'ajuntament un reglament de l'anomenat Sindicat Agrícola Republicà de Santa Eulàlia de Ronçana, que fou inicialment desautoritzat perquè —segons el govern municipal— la majoria dels seus membres eren descendents dels que “*en tiempo de la dictadura obraban en este pueblo como a tales dictadores*”¹⁵⁵, i que fins a l'esclat de la Guerra Civil va tenir molt poca activitat. Amb anterioritat només hi ha notícies d'un sindicat de vaquers fundat el 1922¹⁵⁶. A Lliçà de Vall tampoc no es constituí cap sindicat fins a l'any 1931, en què es creà una Societat Obrera Agrícola per als agricultors “*cultivant*

¹⁵⁵ Arxiu Municipal de Santa Eulàlia de Ronçana: Llibre d'actes municipals (21.8.1931).

¹⁵⁶ AGCB, Fons d'Associacions, registre 11.368. L'any 1922 es fundaren associacions de vaquers a l'Ametlla del Vallès, Canovelles, Cardedeu, la Garriga, Granollers, Gualba, Lliçà d'Amunt, Mollet, Montmeló, Parets, la Roca, Sant Eulàlia de Ronçana, Santa Maria de Palautordera, Sant Antoni de Vilamajor, Sant Celoni i Sant Pere de Vilamajor, i el 18 de gener de 1923 es constituí una Federació de Vaquers del Vallès amb delegats de Palautordera, Sant Celoni, Gualba, Sant Antoni de Vilamajor, Cardedeu, la Roca del Vallès, Vilanova del Vallès, Mollet del Vallès, Parets del Vallès, Lliçà d'Amunt, Santa Eulàlia de Ronçana, l'Ametlla del Vallès, la Garriga i Montmeló (AGCB, Fons d'Associacions, exp. 11.431). L'any 1919 a Granollers ja es va crear un Centre de patrons vaquers i Gremi de venedors de llet de vaca amb estable (AGCB, Fons d'Associacions, reg. 9.678).

terra que no sigui de la llur propietat i amb l'objectiu de crear serveis de cooperació i mutualisme, i també de reclamar als propietaris la revisió de contractes¹⁵⁷. També hi ha constància de l'existència d'un Casino d'Agricultors de Lliçà de Vall fundat l'any 1889, del qual es desconeix la continuïtat i que, en tot cas, tindria funcions més lúdiques que no pas cooperatives¹⁵⁸. A Bigues i Riells només es coneix l'existència de la Lliga de Contribuents vinculada a la CAO, que funcionà entre els anys 1907 i 1912.¹⁵⁹ A Lliçà d'Amunt, l'any 1922 també es fundà una Associació de Vaquers "*a causa de la anormalidad en los precios de la leche que esta población remite en la ciudad de Barcelona*", sense tenir notícies de la seva continuïtat¹⁶⁰. A Sant Llorenç Savall es creà una Unió Agrícola l'any 1911 que l'any 1925 encara existia, però es tractava fonamentalment d'una societat de socors mutus¹⁶¹. No hi ha constància de l'existència de cap sindicat agrícola a Castellterçol, Castellcir, Granera i Gallifa, on el SACM també va tenir implantació.

En canvi, la dinàmica associativa d'altres localitats de l'entorn de Caldes de Montbui poden explicar que el SACM hi tingués una implantació més dèbil de la que hauria pogut esperar-se. És el cas de Palau de Plegamans, on l'any 1921 es fundà un Sindicat Agrícola i Caixa Rural, que sis anys més tard establí també un molí per a moldre el gra dels associats i que l'any 1932 s'adherí com a soci col·lectiu a l'IACSI¹⁶². A Mollet, encapçalat pel propietari i industrial Frederic Ros i Sallent, hi

¹⁵⁷ AGCB, Fons d'Associacions, expedient 15.052: *Estatuts de la Societat Obrero Agrícola de Lliçà de Vall, 1931*. Els estatuts foren presentats al Govern Civil de Barcelona el primer d'agost de 1931 per tres pagesos de Les Casetes: Joan Ramon Villà, Josep Puig Font i Josep Puig Rocarias. L'acte de constitució va tenir lloc el 23 de setembre de 1931 i s'elegí una junta directiva formada per Rafael Costa Corominas (president), Jaume Nadal Ramon (vicepresident), Vicenç Rovira Martorell (secretari), Josep Puig Rocarias (sots-secretari), Jaume Carreras Villà (tresorer), Llorenç Estany Soldevila (vocal) i Jaume Puig Argemí (vocal).

¹⁵⁸ AGCB, Fons d'Associacions, registre 1.066.

¹⁵⁹ Vegeu l'apartat 7.2.1.

¹⁶⁰ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 11.395: Sol·licitud d'aprovació dels estatuts de "Vaquers de Lliçà d'Amunt" adreçada al Governador Civil per Josep Sala Sanromà i Josep Artigas Riera el 4 de novembre de 1922. En l'acte de constitució de l'entitat, que va tenir lloc al domicili de Josep Artigas el 23 de desembre, es nomenà una junta directiva composta per Josep Sala Sanromà (president), Josep Artigas Riera (vicepresident), Pere Relats Cot (vocal), Jaume Roca Boter (vocal), Josep Manent Viñeta (tresorer), Jaume Deupi Rocarias (secretari) i Josep Cladellas Rovira (sots-secretari), i s'acordà nomenar Josep Roura com a andador. Josep Artigas fou escollit membre de la junta de la Federació de Vaquers del Vallès.

¹⁶¹ Els estatuts posaven com a condició per ingressar com a soci a la Unió Agrícola de Sant Llorenç Savall no pagar més de 40 ptes. anuals de contribució territorial i, fora del pagament d'una pesseta per l'ingrés, els socis no pagaven cap quota: l'ajuda mútua consistia exclusivament en la prestació de jornals en cas de malaltia (AGCB, Fons d'Associacions, exp. 6.842). Tanmateix, l'any 1932 va ingressar com a soci col·lectiu de l'IACSI un Sindicat Agrícola de Sant Llorenç Savall.

¹⁶² El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau-solità i Plegamans, presidit inicialment pel propietari i Averci C. de Sobregrau, membre de l'IACSI, ha tingut continuïtat fins als nostres dies. La primera junta directiva estava formada per Averci C. de Sobregrau (president), Jaume Bachs Padrós (vicepresident), Tomàs Castells (caixer), Joan Bassots (comptador), Àngel Grau Mata (secretari), Josep Malla (sots-secretari), Jaume Sampere (vocal), Narcís Fàbregas (vocal) i Jaume Torras, que des d'un inici va exercir d'administrador (Tomàs Castells, "El

havia un sindicat vinculat a la CAOVB des de l'any 1907¹⁶³. I a Sabadell des dels primers anys del segle XX es crearen nombroses entitats agrícoles: Societat de Jornalers i Agricultors de Sabadell (1901); Gremi de Colliters, Agricultors i Jornalers de Sabadell (1905), adherit a la FACB l'any 1910; Cambra Agrícola de Sabadell (1905)¹⁶⁴, adherida a la FACB des de la seva fundació i soci col·lectiu de l'IACSI des de 1930; Societat de Patrons Cabrers i Vaquers (1909)¹⁶⁵; Nou Gremi d'Agricultors, Colliters i Jornalers de Sabadell i rodalia (1912)¹⁶⁶; Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell, adherit a la FACB l'any 1917; Gremi de Vaquers (1926), i, ja en els anys de la Segona República, l'Associació de Propietaris de Sabadell (1931) i l'Associació d'Arrendataris Agrícoles del Partit de Sabadell (1932).

Altres localitats, tot i comptar amb associacions agrícoles locals, van aportar un bon nombre de socis. En algun cas, el SACM va cooperar amb aquestes entitats, com en el cas del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau-solità i del Gremi d'Agricultors de Sentmenat.¹⁶⁷ Aquest últim s'havia fundat a Sentmenat el 1906 després d'una visita que va realitzar-hi una delegació del Gremi d'Agricultors de Sabadell, el qual promovia la creació d'associacions similars en el seu districte, i s'incorporaren a la seva junta els principals propietaris de Sentmenat¹⁶⁸. Des de l'any 1917 consta adherida a la FACB i va funcionar almenys fins a l'any 1927¹⁶⁹.

A Sentmenat des de l'any 1907 també hi funcionava una caixa rural que —en paraules del seu consiliari, el mossèn Josep Clotet— en pocs anys es va convertir en “*un verdadero Banco de Crédito popular*” i al qual “*incontables son los ayuntamientos, párrocos y particulares de las cuatro provincias catalanas*” que s'hi

Sindicat”, *Quatrepins. Quaderns de Cultura*, núm. 14, Palau de Plegamans, 1997, pàg. 15-53). Sobre Averci C. de Sobregrau, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix.

¹⁶³ Vegeu l'apartat 7.2.2. i també la nota biogràfica de Frederic Ros a l'apèndix.

¹⁶⁴ La comissió organitzadora de la Cambra Agrícola de Sabadell estava formada per Antoni Domènech, Francesc d'A. Barata, Enric Vila Renom, Josep Llobet, Pere Argelaguet i Josep Miquel del Solà (*Reglamento General de la Cámara Agrícola de Sabadell*, Sabadell, Establecimiento Tipográfico Vives, 1905).

¹⁶⁵ La constitució de la Societat de Patrons Cabrers i Vaquers de Sabadell va tenir lloc a can Cruz el 15 de març de 1909. Fou elegida una junta directiva composta per Josep Picó Arall (president), Josep Saumell Rodó (vicepresident), Antoni Saumell Rodó (tresorer), Pere Sobregrau Margineda (comptador), Bartomeu Gili Creus (secretari), Joan Padrí (sots-secretari), Martí Pons Farràs (vocal), Vicenç Domènech (vocal) i Ramon Cunillé Mauri (vocal) (AGCB, Fons Associacions).

¹⁶⁶ La constitució del Nou Gremi d'Agricultors, Colliters i Jornalers de Sabadell i rodalia va tenir lloc el 15 de desembre de 1912. Foren elegits per formar part de la primera junta directiva: Joan Castells Peralta (president), que era jornalero, Joan Duran Ubach (vicepresident), Isidre Pujol Rovira (tresorer), Feliu Turell Figueras (comptador), Fermí Vidal Furriol (vocal), Joan Torras Mestre (vocal), Francesc Verdés Malet (vocal), Astre Janer Boix (secretari) i Pau Figueras Clusellas (sots-secretari) (AGCB, Fons Associacions, exp. 7.335).

¹⁶⁷ L'octubre de 1923 el SACM acordà la compra de patates “navarres” i del “buffet” d'acord amb el Sindicat Agrícola de Palau-solità i el Gremi d'Agricultors de Sentmenat (acta del 30.10.1923).

¹⁶⁸ *El Vallès*, 2.6.1906.

¹⁶⁹ AGCB, Fons d'Associacions, registre 5.013.

havien dirigit per conèixer el seu funcionament¹⁷⁰. Adherida a l'IACSI des de 1928, va funcionar fins als anys trenta, tot i que la seva activitat havia disminuït sensiblement i aleshores el seu actiu total es situava per sota de les 30.000 ptes.¹⁷¹

A Castellar del Vallès, com hem vist, hi va haver un grup important de socis de la delegació de la CAOVB; una de les societats adherides a la CAOVB fou precisament la Secció Agrícola del Patronat Obrer de Sant Josep de Castellar, i l'any 1908 es creà una Societat Agrícola de Sant Isidre, que s'adherí a la FACB l'any 1910¹⁷². L'any 1913 també es creà a Castellar una Societat d'Obrers Agricultors, i en el cens d'associacions de l'any 1933 consta un sindicat agrícola denominat "Harmonia", l'existència del qual data de l'any 1925¹⁷³.

Finalment, a Sant Feliu de Codines l'any 1918 es fundà un Sindicat Agrícola que agrupava pagesos i propietaris, presidit per Josep Pineda i Flaquer.¹⁷⁴

El creixement del nombre de socis i també del radi d'implantació del SACM s'ha d'explicar principalment pel desenvolupament de l'activitat cooperativa. Els anys de la Primera Guerra Mundial, amb els problemes d'abasteixement de molts inputs agrícoles (com els adobs químics), havien fet veure la necessitat de l'organització cooperativa. Com veurem, l'acció cooperativa del SACM va potenciar-se a partir de la creació de la caixa rural, que va permetre disposar de capital circulant per efectuar les compres en condicions més avantatjoses. Les millores de l'activitat cooperativa van atraure la pagesia de la rodalia a ingressar progressivament al SACM, ara encapçalat pels grans propietaris locals.

¹⁷⁰ *Memoria de la Caja rural de Sentmanat que leyó en la Asamblea diocesana de Acción católica el día 21 de Diciembre de 1911 el Rdo. Dr. D. José Clotet y Aymerich, cura-párroco de dicha parroquia* (citada per Narciso Noguer, *Las Cajas rurales en España y en el extranjero*, Madrid, 1912, pàg. 551). La primera junta directiva de la Caixa Rural de Sentmenat, que fou elegida en l'acte de constitució el 21 de juliol de 1907, estava composta per Josep Costajussà Gibert (president), Josep Vilardell Balagué (vicepresident), Joan Montllor Rossinyol (tresorer), Miquel Baygual Casanovas (comptador) Joan Rovira Margenat (secretari) i Josep Clotet Aymerich (consiliari).

¹⁷¹ AGCB, Fons d'Associacions, expedient 5.940.

¹⁷² Vegeu l'apartat 7.2.5.

¹⁷³ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 7.685. *Censo.....*

¹⁷⁴ AGCB, Fons d'Associacions, expedient 9.445. El Sindicat Agrícola de Sant Feliu de Codines, constituït el 14 de maig de 1918, tenia els següents dirigents: Josep Pineda Flaquer (pres.), Francesc Catot Puigmartí (vice.), Joan Font Carner (secr.), Feliu Vernet Esturgó (tres.), Vicenç Bayo Argemir i Jaume Vallcorba Maynou (vocs.), els quals, juntament amb Bonaventura Comas Torres, Josep Maurí Paré, Jaume Casas Usart i Josep Roca Serracacó, foren els fundadors del sindicat.

8.3.5. L'interclassisme, posat a prova

Com la major part de sindicats agrícoles, el SACM era una associació interclassista. Entre els socis trobem grans propietaris rurals¹⁷⁵, al costat de masovers, arrendataris o jornalers, és a dir pagesos sense terra o amb molt poca terra, que havien de complementar els seus ingressos arrendant altres parcel·les o bé amb altres ocupacions fora del sector agrari. En el Padró general de Caldes de Montbui de 1940 he comprovat que molts socis del SACM consten com a jornalers o arrendataris, i molts també consten empleats en altres activitats (picapedrers, paletes, cistellers, assaonadors, treballadors fabrils, empleats municipals, llenyataires, xofers,...). És possible que en aquesta data molts pagesos haguessin abandonat totalment l'activitat agrària, probablement perquè mai no havien disposat de prou terres per viure de l'agricultura i només havien practicat l'agricultura a temps parcial; o també es possible que molts socis del SACM no fossin agricultors i simplement complementessin la seva activitat professional amb l'engreix d'algun cap de bestiar. També he pogut comprovar que molts socis del SACM eren immigrants procedents d'altres regions d'Espanya que van establir-se a Caldes durant els anys vint, un fet que també és indicatiu del perfil de la base social del sindicat.

Alguns d'aquests exponents de la petita pagesia calderina van tenir una participació activa en el moviment sindical i en les agrupacions locals dels partits d'esquerra. Entre els socis del SACM, hi trobem, per exemple, els fundadors de la delegació local de la Unió de Rabassaires (1931), que promourien la revisió de contractes i s'enfrontarien amb alguns propietaris adscrits al mateix SACM. Entre els fundadors del Sindicat Agrícola Rabassaire de Caldes hi trobem Pere Canals, soci i membre actiu del SACM des dels seus inicis i que n'esdevingué el president els anys 1936-39; Oleguer Rosell, que fou vicepresident del SACM (1914); Ramon Burgada, membre de la junta directiva del SACM els anys 1933-34; i Gabriel Banús, president del Sindicat Agrícola Rabassaire i que també era soci del SACM. La compatibilitat en la pertinença a ambdós sindicats s'explica per la diferència dels seus objectius: fonamentalment cooperatius i adreçats als pagesos i ramaders de l'àrea de Caldes en el seu conjunt, en el cas del SACM, i de millora social dels treballadors del camp, en el del Sindicat Rabassaire. En aquest darrer cas, el primer article dels seus estatuts és prou significatiu:

¹⁷⁵ Per exemple, Carles de Sanllehy era el propietari del mas Camp (199 ha); Francesc Batista, del mas Valls (194 ha); Ramon Sans, del mas Carerac (106 ha); la Vda. de Martí Margenat, del mas Pascual i altres peces (232 ha) (ACA, Secció Hisenda, amillament de Caldes de Montbui de 1944).

“Con el título de ‘Sindicato Agrícola-Rabassaire de Caldas de Montbuy’ se constituye en dicha Villa un organismo para reunir a los rebassaires, aparceros, arrendatarios, colonos, jornaleros y demás trabajadores del campo que residan en el pueblo y término municipal de Caldas de Montbuy con el objeto de ir mejorando por los medios legales su actual condición económica, social y cultural”¹⁷⁶.

Entre els socis del SACM també hi trobem alguns membres de la comissió organitzadora del Sindicat Únic de Treballadors (1919), així com de la junta de la Unión Obrera Caldense, dissolta l'any 1925 quan era alcalde de Caldes el president del SACM, Francesc Torras, i, en els anys 1930, alguns membres del comitè local del PSOE i algunes de les persones *“más destacadas por su significación izquierdista durante la dominación roja”*¹⁷⁷. Encara que pugui semblar sorprenent, aquests elements més polititzats de la petita pagesia local van conviure sense estridències dintre del SACM amb alguns grans propietaris vinculats a l'IACSI, com el mateix Francesc Torras o Carles de Sanllehy (que foren membres de la junta directiva de l'IACSI durant els anys 1925-1929 i 1915-1919, respectivament), o altres propietaris que també formaren part de l'IACSI, com ara David Casulleres (1926), Pere Cerdà (1919), Domènec Codina (1929), Francesc Galceran (1929), Sadurní Margenat (1926), Joaquim Martí (1927), Francesc Sagalés (1927), Francesc Sala (1918) i Josep Vila (1931)¹⁷⁸. I també és significatiu que coincidissin com a membres del SACM tant el president del Centre Democràtic Progressista com el del Casino Caldense¹⁷⁹, les dues entitats més emblemàtiques dels sectors socials contraposats de Caldes de Montbui.

Per conèixer la composició social del SACM, dispo de una font excepcional: un llibre de socis dels anys 1925-1930 on hi consten domicilis i dates d'ingrés al Sindicat, amb un total de 1.224 noms¹⁸⁰. Juntament amb la relació de socis de 1915, aquesta font documental permet identificar pràcticament la totalitat dels associats fins als anys trenta i s'ha conservat també una relació de 569 clients amb compte corrent obert al SACM l'any 1937 (és a dir que operaven amb la secció de compra-venda), que m'ha permès afegir-hi alguns socis inscrits durant la dècada de 1930.

¹⁷⁶ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 15.268.

¹⁷⁷ He pogut detectar 14 d'aquestes persones més significades durant la Guerra Civil (15 % del total) que eren socis del SACM, segons consta en un expedient de responsabilitats polítiques (Arxiu Municipal de Caldes de Montbui: caixa 198).

¹⁷⁸ Entre parèntesi l'any d'ingrés com a soci de l'IACSI.

¹⁷⁹ Lluís Martí, soci del SACM des de la seva fundació, fou president del Centre Democràtic Progressista de Caldes els anys 1924-1932; Gaspar Sans, fou president del Casino Caldense l'any 1914.

¹⁸⁰ Hi consten, a més, les baixes d'alguns socis amb el nom del seu successor en cas de defunció (sovint la vídua o un fill o filla).

Amb tota aquesta informació i altres dades puntuals que he compilat, he pogut elaborar una relació general de socis del SACM de 1914 fins a 1938, que és la base per a l'anàlisi de la composició social del Sindicat que sintetitza la taula següent:

TAULA 38. COMPOSICIÓ DE LA BASE SOCIAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI SEGONS L'EXTENSIÓ DE LA PROPIETAT I LA RIQUESA RÚSTICA (1914-1938)					
Propietat (ha)	Socis	%	Líq. imp. (ptes.)	socis	%
>100	8	2,1	>10.000	8	2,1
50-100	9	2,3	5.000-10.000	7	1,8
20-50	5	1,3	2.500-5.000	12	3,1
10-20	8	2,1	1.000-2.500	57	14,9
5-10	29	7,6	500-1.000	51	13,4
1-5	163	42,7	100-500	145	38,0
0-1	160	41,9	0-100	102	26,7
Total mostra	382	100,0	Total mostra	382	100
Total socis	1.348	28,3	Total socis	1.348	28,3

Font: elaboració pròpia a partir dels registres de socis esmentats i dels amillaraments de Bigues i Riells (1929), Caldes (1944), Castellterçol (1942), Castellcir (1942), Lliçà d'Amunt (1940), Palau de Plegamans (1942), Sant Eulàlia de Ronçana (1946), Castellar del Vallès (1944), Sant Feliu de Codines (1941), Sant Llorenç de Savall (1944) i Sentmenat (1942) (ACA, Fons d'Hisenda).

En la taula 38 podem observar que, respecte als primers anys (taula 34), el SACM havia diversificat els seus components i entre les seves files hi trobem grans propietaris, alguns fins i tot amb més de 100 ha de terra. Era, però una petita minoria (només un 5 % amb més de 20 ha de terra i un 4 % amb més de 5.000 de riquesa rústica) i la base social del SACM seguia recolzant-se en la petita pagesia (85 % amb menys de 5 ha de terra i 65 % amb menys de 500 ptes. de riquesa rústica). De manera que hi havia molt poca correspondència entre la base social del SACM i els seus dirigents.

Tanmateix, aquesta falta de correspondència no sembla que generés conflictivitat a l'interior del Sindicat, ni s'adverteix cap qüestionament dels membres de la junta directiva. La conjuntura en què es produí el relleu dels primers dirigents era, a Catalunya, de molta tensió, i Caldes no era cap excepció, com testimonia la creació d'un Sindicat Únic de Treballadors l'any 1919 o d'una Unió Obrera Caldense (dissolta l'any 1925 per Francesc Torras des de l'alcaldia), en les quals hi participaren socis del SACM. És un fet conegut que davant de l'agitació social d'aquests anys, alguns sectors de propietaris agraris van abandonar momentàniament els postulats interclassistes i promogueren la creació d'entitats

patronals. A Caldes, però, s'imposà l'estratègia interclassista que preconitzaven els sindicats catòlics i la creixent capacitat econòmica del SACM va permetre intensificar l'activitat cooperativa i atendre les necessitats dels pagesos més pobres. El secretari del SACM descrivia així l'evolució de l'entitat:

“Pronto pudimos reunirnos unos 200 asociados llenos de fe y de entusiasmo y conseguimos inmediatamente una brillante actuación, especialmente en la compra en común de los abonos, semillas y piensos con resultados económicos bien manifiestos; pero faltos de capitales, tan solo podían aprovecharse de aquellas ventajas los que podían pagar al contado y los humildes, que eran los más numerosos y los que más necesitaban de protección y ayuda, se veían privados de tales beneficios. Además todos sentíamos la necesidad de instalar un molino para la trituración de los piensos, nos era indispensable poder adquirir una máquina trilladora; carecíamos de local adecuado para el desarrollo de nuestros fines y para todo ello carecíamos en absoluto de capital”¹⁸¹.

Aquesta falta de capital que durant els primers anys va bloquejar l'activitat cooperativa del SACM, va poder solventar-se a partir de l'any 1918 amb la creació de la caixa rural, la qual, a banda de facilitar als petits pagesos la compra d'inputs agrícoles amb el recurs del crèdit, va dotar el SACM d'un fons de capital que li va permetre desenvolupar l'acció cooperativa a un nivell fins aleshores desconegut. La creació de la caixa rural va fer realitat els objectius que s'havien proposat els fundadors del SACM:

“Vinieron las primeras imposiciones a nuestra caja de ahorros, siendo las primeras a plazo indefinido que aportaron algunos asociados para que sirvieran de garantía a las de la vista de conformidad con o estatuido. Vinieron seguidamente las imposiciones a la vista y pronto el éxito obtenido fué muchísimo más halagüeño de lo que podíamos esperar los más optimistas. Los capitales así reunidos nos permitieron seguidamente verificar las compras al contado, conceder créditos a los asociados entregándoles género a pagar a plazo, construir el edificio social, adquirir un tren de trilla, instalar un molino y tener invertidas en todo momento, como medida de prudencia, importantes cantidades en valores del Estado, de realización inmediata en caso de conveniencia”¹⁸².

Atès que, com es veu, la caixa rural fou una peça essencial per al desenvolupament de l'activitat cooperativa del SACM, començaré per examinar el funcionament econòmic de la caixa rural, per seguir després amb els altres serveis

¹⁸¹ SACM: Mem. 1929.

¹⁸² *Ibidem*.

cooperatius. Com veurem, el desenvolupament d'aquests serveis no té paral·lel amb cap altra associació preexistent a la comarca i constitueix un contrast evident amb l'acció cooperativa de la CAO.V.

8.4. La Caixa rural del Sindicat Agrícola de Caldes

Per a la petita propietat pagesa el recurs del crèdit era molt important, atès que l'escassa rendibilitat de les seves explotacions donava lloc a una falta de capitalització i de fons de reserva per fer front a les contingències. A més, el pagès havia d'utilitzar mitjans de producció de fora del sector (adobs químics o anticriptogàmics, per exemple) i l'estacionalitat dels fluxes d'ingrés l'abocava a buscar el recurs del crèdit per fer front a aquests i altres pagaments. Sovint, doncs, per al finançament de les despeses corrents de l'activitat agrícola la petita pagesia necessitava del recurs del crèdit; però molt més encara per afrontar inversions com ara la compra de terres o de maquinària. A partir del final del segle XIX, en la mesura que la competència creixent en els mercats agrícoles feia necessària la introducció de noves tècniques i canvis en els conreus, la demanda de préstecs va augmentar.

Els préstecs havien de tenir un interès mòdic, degut a la baixa rendibilitat de les explotacions i un termini més llarg per a les amortitzacions, perquè convenia que poguessin coincidir amb les collites, que era el moment en què els pagesos tenien entrades importants de diner. En la mesura que els mercats de crèdit estaven poc estructurats, sovint els pagesos queien en mans de prestamistes locals o bé dels mateixos comerciants que els subministraven els inputs agraris, els quals els exigien condicions molt més oneroses. L'interès podia variar extraordinàriament segons el capital demandat, les garanties ofertes pel prestatari i també segons l'àrea geogràfica on s'efectués el préstec, però alguns historiadors s'han aventurat a xifrar, per al cas espanyol, entre el 8 i el 25 % anual d'interès, per als préstecs sense hipoteca cap al final del segle XIX, o fins i tot entre el 10 i el 50 %¹⁸³. En unes consideracions extensibles a tot Espanya que precedien la informació oberta per la Comissió de Reformes Socials, F. Pérez del Toro afirmava que *“la mayor parte del capital de explotación con que trabajan los labriegos propietarios, arrendatarios y a*

¹⁸³ La primera estimació és de F. Simón Segura, “Aspectos del nivel de vida del campesinado español en la segunda mitad del siglo XIX. El problema de la usura en el campo”, *Hacienda Pública Española*, 38, 1976, pàg. 242. La segona és de Pedro Carasa Soto, “El crédito agrario en España durante la Restauración. Entre la usura y el control social”, B. Yun (coord.): *Estudios sobre capitalismo agrario, crédito e industria en Castilla (siglos XIX y XX)*, Junta de Castilla y León, Salamanca, 1991, pàg. 305.

veces hasta los aparceros, procede de préstamos usurarios. Después de escrupulosas indagaciones, yo afirmo que un 80 ó 90 % de nuestros agricultores se encuentra constantemente empeñado”.¹⁸⁴ Tot i que aquesta descripció es refereix al moment àlgid de la crisi agrària del final del segle XIX, aquesta situació no era excepcional. Segons A. P. Martínez Soto, que ha estudiat el cas de Múrcia, el creixement del petit crèdit realitzat per prestamistes-usurers no va deixar de créixer entre el 1875 i 1915, produint-se nombrosos casos d’embargaments i transferències de terres per causa de l’endeutament de la petita pagesia¹⁸⁵. A partir d’aleshores, aquestes vies informals del crèdit van començar a minvar gràcies a la consolidació de les entitats de crèdit especialitzades, tant rurals com urbanes, en un procés molt vinculat al desenvolupament del cooperativisme agrari que es produí a arreu d’Europa des del final del segle XIX¹⁸⁶.

El moviment de la cooperació de crèdit agrari va iniciar-se a Alemanya, on gairebé simultàniament es van gestar tres grans moviments cooperatius: els bancs populars de Schulze-Delitzsch, les caixes rurals de préstecs de F.W. Raiffeissen i la Federació Imperial de les Cooperatives Agrícoles Alemanyes de W. Haas. A Espanya la influència més important fou la de les caixes rurals de F. W. Raiffeissen, tot i que les primeres realitzacions foren molt tardanes (la primera data de 1901, quan a Alemanya data de 1869, a Itàlia de 1883 i a França de 1893)¹⁸⁷. Els poders públics van fracassar repetidament a l’hora d’establir unes mínimes bases per a regular l’accés al crèdit per part de la petita i mitjana propietat agrària, de manera que —tal com diu A.P. Martínez Soto— les respostes van dependre, en gran mesura, d’iniciatives privades molt localitzades i limitades¹⁸⁸. Tot i que el relatiu abandonament del crèdit agrícola per part de l’Estat és una característica comuna a tot Europa, la inoperància dels poders públics fins i tot a l’hora de regular el recurs al

¹⁸⁴ *Reformas Sociales. Información oral y escrita practicada por la Comisión de Reformas Sociales publicada de 1889 a 1893* (edició facsímil del Centro de Publicaciones del Ministerio de Trabajo, vol. II, pàg. 239, Madrid 1985 (Citat de P. Carasa, “El crédito agrario en España...”, pàg. 301).

¹⁸⁵ A. P. Martínez Soto, “Las vías de financiación de la agricultura murciana entre 1870-1936: el problema del crédito agrícola”, *Agricultura y Sociedad*, 84, 1997, pàg. 57. Vegeu, del mateix autor: “Cooperativismo y crédito agrario en la Región de Murcia, 1850-1936”, *Historia Agraria*, 20, 2000, pàg. 123-167; “La ‘tela de araña’. Mercados informales de financiación agraria, usura y crédito hipotecario en la Región de Murcia (1850-1939)”, *Áreas. Revista de Ciencias Sociales*, 21, 2001, pàg. 185-220.

¹⁸⁶ Una panoràmica dels inicis del moviment cooperatiu de crèdit en el món rural europeu es pot trobar a Federico Terrón Muñoz, *Las cajas rurales españolas. Nacimiento, auge y perspectivas del cooperativismo agrario crediticio en España*, Universidad de Granada, 1987, pàg. 51-86. També pot consultar-se l’obra del P. Narciso Noguer, *Las Cajas rurales en España y en el extranjero*, Madrid 1912, especialment les pàgines 245-503.

¹⁸⁷ A.P. Martínez Soto, “El papel del crédito y la financiación en la agricultura capitalista (1850-1970). Una primera aproximación a un campo multifactorial”, *Noticiario de Historia Agraria*, 7, 1994, pàg. 43. Les dates d’implantació del model Raiffeissen estan extretes de N. Noguer, *Las Cajas rurales en España...*

¹⁸⁸ “El papel del crédito...”, pàg. 53-54.

crèdit s'ha atribuït a la falta de voluntat política i a l'acció dels grups de pressió, particularment del moviment catòlico-agrari¹⁸⁹.

A Espanya el desenvolupament del crèdit agrícola va estar molt vinculat en els seus inicis al catolicisme social. En un moment en què, davant de l'agudització del problema social, les ideologies revolucionàries començaven a circular en el món rural, l'Església va pretendre "erigir un mur de contenció" contra la difusió del socialisme i de l'anarcosindicalisme i "organitzar" el camp per mitjà del moviment cooperatiu. Els historiadors que s'han ocupat del sindicalisme catòlico-agrari han destacat, sobretot, l'objectiu d'estendre el control i la influència política i social sobre el camperolat i, com el crèdit agrari fou utilitzat com un mitjà secundari i subordinat a l'objectiu de "*configurar a los agricultores como las últimas reservas del orden social y restaurar el tipo tradicional del agricultor*"¹⁹⁰. El cap d'Acció Social Agrària del Ministeri de Foment, Lorenzo Muñiz, es referia a les caixes rurals com "*un maravilloso instrumento social y moral*" i també destacava la seva contribució a la pau social:

*"Por los esfuerzos que necesita su organización, por el sentimiento de responsabilidad que despiertan, y por los hábitos de administración que desarrollan las instituciones sindicales y cooperativas, las Cajas rurales son un maravilloso instrumento social y moral. Bajo la asociación y la cooperación se suavizan asperezas, desaparecen enconos, se estrechan los lazos de unión entre los hijos de una misma localidad, y contribuyen eficazmente a la paz social"*¹⁹¹.

Aquests plantejaments coincidien totalment amb el balanç que l'any 1926 feia Francesc Torras i Sayol de l'actuació del SACM en la seva missiva al Ministre de Foment¹⁹². Les caixes rurals tenien un paper rellevant en l'objectiu d'aconseguir la pau social al camp, perquè només a través de la millora econòmica de la pagesia

¹⁸⁹ Pedro Carasa ha posat de manifest com els catòlics van oposar-se a qualsevol interferència de l'Estat en la regulació del crèdit rural que pogués amenaçar la seva acció social agrària i com l'Estat va intervenir quan va advertir el perill de la influència catòlica. Després de la Llei de Sindicats Agrícoles del 28.1.1906 i del Reglament del 16.1.1908, el balanç de l'actuació legislativa dels diferents Governos en el camp del crèdit agrícola és ben pobre: R.O. del 29.3.1910 sobre caixes rurals de crèdit, R.D. del 12.7.1917 que crea la Caixa Central de Crèdit Agrícola, primera institució oficial dedicada al crèdit rural, R.D. del 24.3.1925 que crea el Servei Nacional de Crèdit Agrícola i el R.D. del 13.9.1934 que reorganitza aquest Servei (P. Carasa Soto, "El crédito agrario en España...", pàg. 291-294).

¹⁹⁰ Citat de P. Carasa, "El crédito agrario en España...", pàg. 341. Sobre els objectius globals del sindicalisme catòlic agrari, vegeu també Juan José Castillo, *Proprietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España*, MAPA, Madrid, 1979, i Samuel Garrido, *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, València 1996, pàg. 48 i ss..

¹⁹¹ L. Muñiz, *La Acción Social Agraria en España*, Madrid, Ministerio de Fomento, Dirección General de Agricultura y Montes, 1924, pàg. 11.

¹⁹² Vegeu l'apartat 8.3.2.

pobre es podria aconseguir la convivència pacífica de les diferents classes socials. Aquest component conservador era ben patent en el pensament dels primers propagandistes de les caixes rurals, com ens il·lustra aquesta cita de Rivas Moreno:

*“las cajas rurales fomentan el ahorro, que entre sus innumerables ventajas presenta la de convertir al obrero en arrendatario y a éste en terrateniente y ya sabéis que el propietario es siempre conservador”*¹⁹³.

Foren aquelles regions on el sindicalisme catòlico-agrari estava més assentat, com ara Navarra o Castella, on el moviment de les caixes rurals es va difondre més ràpidament¹⁹⁴. A Catalunya els catòlico-agraris van tardar més a assolir una implantació important. No fou fins als anys 1917-1919, en el context d'una forta conflictivitat social que va accelerar l'expansió del sindicalisme catòlic, quan es fundaren les primeres federacions: el maig de 1917 es constituí la primera a Tortosa, la Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre, un mes després es constituí la Federació de Barcelona, en l'àmbit de la seva diòcesi i l'any següent es crearen les de Vic, Tarragona, Lleida i Girona¹⁹⁵. Segons les dades del Ministeri de Foment, al començament d'aquest any a Catalunya només hi havia 53 caixes rurals registrades i a la província de Barcelona, entre el centenar de sindicats i cambres agrícoles existents, només hi havia 4 caixes rurals¹⁹⁶.

Com hem vist, el SACM va ingressar a la Federació Catòlico Agrícola de Barcelona l'any 1926, quan ja estava a punt de dissoldre's. El seu caràcter confessional és, doncs, anecdòtic; però els seus dirigents participaven dels mateixos objectius “socials” que perseguia l'Església. Molts propietaris benestants van participar en el moviment cooperatiu agrari i sovint foren els qui prengueren la

¹⁹³ Citat per F. Terrón, *Las cajas rurales...*, pàg. 111.

¹⁹⁴ Sobre el cas de Navarra, vegeu Emilio Majuelo i Angel Pascual, *Del catolicismo agrario al cooperativismo empresarial. Setenta y cinco años de la Federación de Cooperativas navarras, 1910-1985*, MAPA, Madrid 1991; sobre Castella, vegeu la monografia de Juan José Castillo sobre la Confederación Nacional Catòlico Agraria: *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesinado*, MAPA, Madrid, 1979. Al País Valencià els sindicats catòlics també van desenvolupar el crèdit agrari, tal com ha explicat S. Garrido a *Treballar en comú...* i també a *Los trabajadores de las derechas. La acción social católica en los obispados de Tortosa y Segorbe*, Castelló, Diputació de Castelló, 1986.

¹⁹⁵ Josefina Cuesta, *Sindicalismo católico agrario en España (1917-1919)*, Narcea, Madrid 1978, pàg. 218-240. Sobre la Federació Catòlico-Agrària barcelonesa, vegeu Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 179 i ss. Sobre la Federació Catòlico-Agrària de Girona, que amb més d'una cinquantena de sindicats adherits fou una de les més potents i organitzades, vegeu Enric Saguer, “Acció social contra la refeorma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat (1918-1936)”, *RIACSI, CXL*, núm. extraord. amb motiu del 140 aniversari, pàg. 76-84, i també Enric Saguer i Javier Tébar, “Pelai Negre: un hisendat gironí i la qüestió agrària (1921-1939)”, *Revista de Girona*, núm. 144, pàg. 67-71.

¹⁹⁶ El nombre de caixes rurals per províncies era 4 (Barcelona), 26 (Tarragona), 12 (Lleida) i 11 (Girona), entre un total d'entitats agrícoles de 98 (Barcelona), 132 (Tarragona), 53 (Lleida) i 64 (Girona) (Ministerio de Fomento, *Memoria estadística social agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1918*, Madrid 1918).

iniciativa de la fundació de caixes rurals, sigui des d'una posició paternalista envers la petita pagesia o bé interessats pel control social que podien representar aquestes entitats, tal com explica Martínez Soto en el cas de Múrcia¹⁹⁷. A Navarra, fou l'Església qui va prendre la iniciativa, però també *“buena parte de los propietarios ricos de los pueblos participaron y dirigieron las Cajas locales, junto con el clero”*¹⁹⁸.

Les primeres caixes rurals creades pels sindicats agrícoles seguien el model de Raiffeissen¹⁹⁹: es fundaven sense capital en una localitat petita, amb administració gratuïta i sense ànim de lucre; els socis no tenien accions ni pagaven cap quota, i eren responsables solidàriament dels compromisos de la caixa. La base era, doncs, la mutualitat, i la caixa, l'acció de la qual es limitava a una localitat o una circumscripció petita, prestava individualment als socis per a les necessitats de conreu i sense hipoteques. Tot i que les caixes rurals que es van fundar a Catalunya no aplicaven estrictament el sistema Raiffeissen, la seva influència va ser molt determinant en totes les institucions de crèdit agrari. En tenim un exemple en la Caixa Rural de Sentmenat: aquí no s'atreviren a instaurar el principi de la solidaritat ilimitada, però, en canvi, van aplicar la prohibició de repartir beneficis i dividendes, ni tan sols en cas de dissolució de l'entitat: en aquest cas, un cop cobert el passiu, la resta s'hauria de destinar a alguna millora pública determinada, de comú acord, pel rector i l'alcalde²⁰⁰.

En el cas de Caldes de Montbui, no s'aplicava la igualtat de drets i deures entre tots els socis: aquells que tenien alguna imposició a termini tenien un vot més per cada cent pessetes, almenys mentre el SACM tingués necessitat d'aquest capital²⁰¹. Des del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí, s'advertia que les caixes Raiffeissen *“buscaven la ajuda de les persones riques i del element oficial per a facilitar medis i cabals a les classes menys acomodades”* i, per tant, *“mai més l'agricultor petit [no] podía emancipar-se del gros propietari i al ensemps, veiem el*

¹⁹⁷ *“En la fundación de las cajas [rurales] intervinieron activamente grupos de la burguesía rural, con inclusión de algunos grandes propietarios interesados por la vertiente de control social que podían representar las entidades”* (“Las vías de financiación...”, pàg. 95).

¹⁹⁸ E. Majuelo i A. Pascual, *Del catolicismo agrario...*, pàg. 56.

¹⁹⁹ Friedrich Wilhelm Raiffeissen (1818-1888), militar i economista, fou un dels màxims impulsors del cooperativisme agrari i de crèdit a Alemanya durant la segona meitat del segle XIX. Una síntesi de la seva activitat, així com de la propagació de les caixes Raiffeissen a Espanya a partir de 1901, es pot trobar a P. Narciso Noguera, *Las Cajas rurales en España...*, pàg. 3-12 i 504-525.

²⁰⁰ AGCB, Fons Associacions, exp. 5.940: *Caja Rural de Sentmenat, Estatutos y Reglamento*, 1907, art. 3. L'exemple de Sentmenat és citat per N. Noguera, *Las Cajas rurales en España...*, pàg. 551.

²⁰¹ *“Cuando el Sindicato cuenta con capital propio suficiente para su desarrollo y no tenga, por tanto, necesidad de acudir a las imposiciones a plazo, entonces todos los socios tendrán un solo voto y todos ellos igualdad de derechos para ser elegidos Consejeros”* (*Sindicato Agrícola y Caja Rural de Caldas de Montbui. Estatutos*, Librería y Tipografía Católica Pontificia, Barcelona, 1918, art. 34).

*perill de erigir un cacicat perillós a tot ser*²⁰². El sistema Schulze-Delitzsch, en canvi, es basava en la mutualitat de cabals i l'entusiasme i la disciplina dels petits agricultors, però podia suposar un període d'espera molt més llarg abans de fer efectiu el crèdit. Una combinació d'ambdós sistemes, seguint la modalitat dels sindicats francesos fou la que s'adoptà a l'Espluga de Francolí.

La Caixa Rural de Caldes admetia impositcions tant dels socis com de persones estranyes al Sindicat i oferia un interès del 3 % a les impositcions a la vista i un 4 % a les impositcions a termini, les quals no podien retirar-se fins al cap de tres anys. L'interès dels préstecs el fixaria la junta directiva del SACM procurant que fos el més mòdic possible i, en tot cas, no podria excedir el 6 %. Només podien acollir-se als préstecs els qui eren socis del Sindicat, sempre i quan ho sol·licitessin "*para fines puramente agrícolas, como gastos de siembra o recolección, pago de contribuciones, animales, alimentos para los mismos, aperos de labranza, etc.*"²⁰³ i no tinguessin un préstec anterior sense cancel·lar. En la pràctica, el SACM feia crèdit en la compra dels gèneres i mercaderies amb les quals operava com a mitjancer, i la capacitat econòmica de l'entitat va fer possible que oferís aquest crèdit sense interès²⁰⁴.

Ja hem vist com durant la primera dècada del segle la CAO V ja havia practicat el crèdit agrari, però en quantitats modestíssimes: el primer any de funcionament (1902) va fer préstecs per valor de 4.300 ptes. i l'any en què en va fer més (1904) els préstecs sumaren 7.750 ptes. en 35 pagarés, és a dir que aquest servei es va desenvolupar molt poc. Amb anterioritat a la fundació de la Caixa Rural de Caldes, l'any 1918, a la comarca s'havien creat altres institucions orientades al crèdit agrari. Ja s'ha esmentat l'existència d'una caixa rural a Sentmenat, fundada l'any 1907 i que des de 1928 estava adherida a l'IACSI. Dels balanços que publicava, es dedueix una activitat econòmica molt més important i sobretot més continuada que la de la CAO V, tal com es pot veure a la taula 39:

²⁰² Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Espluga de Francolí, *Memòria resum dels seus 10 anys d'actuació, 1906-1916*, Montblanc, Impremta Vda. de A. Monmany, pàg. 13-14.

²⁰³ *Estatutos*, art. 44. La junta directiva quedava facultada per concedir o negar el préstec a la vista de les circumstàncies que concorrien en el sol·licitant.

²⁰⁴ Vegeu més endavant: apartat 8.6.1.

TAULA 39. ACTIVITAT ECONÒMICA DE LA CAIXA RURAL DE SENTMENAT (1911-1932)

	Deutors per c/c	Actiu total	Imposicions	Passiu total
1911	5.775	18.664,98	11.036,40	17.939,35
1913	10.725	28.694,67	24.031,55	27.706,55
1915	10.935	31.927,85	25.834,33	30.679,33
1916	18.325	37.114,00	30.987,84	36.241,36
1918	8.550	40.028,50	30.112,06	37.205,18
1919	10.450	40.233,45	31.634,10	38.620,30
1920	8.100	45.251,90	35.411,84	42.937,29
1921	11.900	41.099,06	28.790,62	37.725,21
1922	9.850	53.184,60	38.035,00	47.684,79
1923	12.800	48.692,85	33.611,42	42.252,41
1924	14.150	44.439,58	29.342,49	38.703,60
1925	17.750	35.311,90	20.475,24	29.385,29
1926	15.900	32.126,90	17.361,71	26.133,66
1927	10.950	34.688,62	16.455,73	28.312,15
1929	14.450	35.692,55	12.669,95	30.554,21
1930	14.800	32.103,31	10.973,44	27.040,41
1932	8.700	29.073,87	13.392,51	25.711,41

Font: AGCB, Fons d'Associacions, exp. 5.940: Balanços anuals.

L'activitat creditora de la Caixa Rural de Sentmenat s'orientava, de forma exclusiva, a atendre les necessitats reproductives dels pagesos associats, que havien de residir o ser contribuents a Sentmenat. L'interès no podia excedir el 5 %, havent de garantir-se per mitjà d'una penyora o fiança personal. Com es veu a la taula 39, tot i que s'orientava al petit crèdit, al final de l'any els comptes de deutors se situaven entorn a les 15.000 ptes. i, tenint en compte que una part dels préstecs es saldaven dintre del mateix any, el total del crèdit efectuat superaria aquestes xifres.

El 27 d'abril de 1913 també s'havia creat una a caixa rural a Rubí, amb l'objectiu de *“facilitar á sus socios el crédito por medio de la cooperación y del ahorro, así como proporcionar á los agricultores de Rubí y su comarca todas las ventajas posibles en su profesión, por medio de la mutualidad”*²⁰⁵. A més de concedir préstecs sobre mercaderies, valors, rendes o fruits pendents, els seus estatuts preveien que intervingués en la compra-venda de maquinària agrícola, bestiar, adobs i llavors, així com que pogués llogar maquinària i eines agrícoles als seus socis. Des del seu origen estava adherida al *Crédito Mobiliario Agrícola de España*, el qual estatutàriament era el seu únic banquer (art. 22), tot i que quan aquesta institució es va dissoldre, l'any 1924, la Caixa Rural de Rubí va seguir atorgant crèdit als seus associats de forma independent²⁰⁶. El capital de la Caixa Rural de Rubí estava format

²⁰⁵ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 7.521: *Estatutos de la Caja Rural de Rubí*, 1913, art. 2.

²⁰⁶ Pedro Voltes, *Las cajas de ahorros barcelonesas. Su pasado, su presente, su porvenir*, Fondo Cultural de la Caja de Ahorros Provincial de la Diputación de Barcelona, 1965, pàg. 233.

per participacions de 50 pessetes, que donaven dret als socis a un vot per cada tres participacions, si bé els cinc socis fundadors tenien un vot per cada participació i tenien deu "participacions de fundador" emeses per recompensar els seus treballs²⁰⁷. Es crearen en total 100 participacions de fundador, la meitat de les quals corresponien al *Crédito Mobiliario Agrícola de España* i les altres cinquanta als membres fundadors de la Caixa Rural de Rubí, que eren els següents: Joan Gassó i Vidal (president), Joan Esteve (vocal), Domènec Margenat (vocal), Sebastià Ferrer (vocal) i Miquel Rufé (secretari). Els membres de la junta de govern (en la qual els cinc membres fundadors tenien càrrec inamovible²⁰⁸) també s'apropriarien del 20 % dels beneficis que oferís el balanç anual de la caixa un cop deduïda la part que s'acordés mantenir com a fons de reserva per cobrir balanços que eventualment presentessin pèrdues: un 6 % per al president, un 4 % per al secretari i el 10 % restant pels altres membres de la junta.

A Sant Cugat del Vallès també s'organitzaren alguns sindicats que van portar a terme el crèdit agrícola. L'any 1907 es creà el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Pere, amb uns dos-cents socis, i l'any 1921 es fundà el Sindicat Vitivinícola i Caixa Rural de Sant Medir, que va construir un important celler cooperatiu amb 36 tines i que tenia màquines de batre²⁰⁹.

A Palau de Plegamans, el 1921 es fundà el Sindicat Agrícola, el qual un any més tard va establir una caixa rural; però se sap molt poc de la seva activitat creditícia i fou segurament molt modesta²¹⁰.

L'activitat econòmica de la Caixa Rural de Préstecs i Estalvis del SACM va tenir més transcendència que aquestes experiències locals, com veurem a continuació. Els seus estatuts foren aprovats el març de 1918, en bona part gràcies a les gestions

²⁰⁷ *Sindicato y Caja Rural de Caldas de Montbuy. Estatutos*, art. 9 i 23.

²⁰⁸ La junta de govern es composava d'un president, un secretari i de tres a deu vocals. Segons s'expressava en els estatuts, "*los actuales miembros de la Junta de Gobierno [és a dir, els cinc membres fundadors] ejercerán sus respectivos cargos con carácter inamovible y no podrán ser separados de los mismos, sino dejando de asistir sin causa justificante á las dos terceras partes de reuniones de la Junta de Gobierno durante un año. La Junta de Gobierno podrá, cuando lo crea conveniente, nombrar alguno, algunos ó todos los vocales de la misma que faltaren hasta llegar al número máximo de diez, así como reemplazar á los que por dimisión voluntaria ó forzosa cesaren en sus cargos [...]. Exceptuando á los fundadores de la Sociedad, los cargos de la Junta de Gobierno se ejercerán por cuatro años, renovándose por mitad cada dos años*" (art. 37).

²⁰⁹ Josep F. Mota, "La Segona República a Sant Cugat del Vallès (1931-1936). Una primera aproximació", *Gausac*, 1, 1992, pàg. 59-74. Sobre l'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès, vegeu també: Joan Troyano, "100 anys d'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès (1896-1996)", *Gausac*, 9, 1996, pàg. 79-100.

²¹⁰ Tomàs Castells, "El Sindicat", *Quatre pins. Quaderns de Cultura*, núm. 14, Palau de Plegamans, 1997, pàg. 15-53. El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau-solità i Plegamans també s'adherí a l'IACSI l'any 1932.

del diputat a Corts del districte, Francesc Cambó, que n'acceleraren els tràmits²¹¹. Es fixà el primer de maig perquè comencés a funcionar i la inauguració oficial va tenir lloc el mes d'octubre, ocasió per la qual s'organitzà el certamen. En aquell moment el SACM comptava tan sols amb dos-cents associats i d'unes tres mil pessetes de capital que, juntament amb unes vuit mil pessetes més que aportaren alguns socis, constituïren la garantia de les imposicions. L'èxit de la iniciativa fou molt ràpid, com es dedueix de l'estalvi recollit per la Caixa Rural (taula 40):

TAULA 40. CAPTACIÓ D'ESTALVI DE LA CAIXA RURAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1918-1936 (en ptes.)						
	Imposicions	Reintegraments	Saldo anual	Imposicions a la vista	Imposicions a termini	Total imposicions
1918	33.790,00	3.055,00	30.735,00	s.d.	s.d.	30.735,00
1919	53.362,00	16.271,00	37.091,00	s.d.	s.d.	67.826,00
1920	46.370,50	20.214,00	26.156,50	79.782,00	14.200,00	93.982,50
1921	84.115,00	52.409,00	31.706,00	110.988,50	14.700,00	125.688,50
1922	102.653,75	31.898,50	70.755,25	167.218,75	29.225,00	196.443,75
1923	138.107,25	80.565,00	57.542,25	226.811,00	27.175,00	253.986,00
1924	126.077,00	83.511,00	42.566,00	270.727,00	25.825,00	296.552,00
1925	144.059,00	88.486,00	55.573,00	327.375,00	24.750,00	352.125,00
1926	131.244,50	91.161,00	40.083,50	381.008,50	11.200,00	392.208,50
1927	174.766,00	143.200,00	31.566,00	414.574,50	9.200,00	423.774,50
1928	97.161,00	127.110,00	-29.949,00	384.625,50	9.200,00	393.825,50
1929	157.820,25	93.292,00	64.528,25	s.d.	s.d.	458.353,75
1930	123.784,00	105.716,40	18.067,60	467.771,35	8.650,00	476.421,35
1931	105.463,40	148.489,75	-43.026,35	424.745,00	8.650,00	433.395,00
1932	s.d.	s.d.	72.920,65	s.d.	s.d.	506.315,65
1933	125.068,10	137.073,35	-12.005,25	486.660,40	7.650,00	494.310,40
1934	124.598,85	171.270,10	-46.671,25	439.989,15	7.650,00	447.639,15
1935	90.747,80	136.378,05	-45.630,25	s.d.	s.d.	402.008,90
1936	s.d.	s.d.	-61.987,85	s.d.	s.d.	340.021,05
1937	53.598,00	82.375,50	-28.777,50	s.d.	s.d.	311.243,55

Font: Elaboració pròpia a partir dels Llibres majors del SACM (1918-1936) i de les memòries dels anys 1929-1937.

Des de la inauguració de la Caixa Rural, les imposicions van augmentar any rera any fins a situar-se per sobre de les 100.000 pessetes durant els anys vint: durant aquesta dècada, cada any s'ingressaven a la Caixa Rural unes cent mil pessetes i l'estalvi acumulat, que el 1921 era de 125.000 ptes., s'aproximava les 500.000 ptes. el 1930²¹². La major part de les imposicions eren "a la vista", però la diferència

²¹¹ En la reunió de la junta del SACM del 18 de març s'acordava "*testimoniar agradecimiento al Sr. Cambó por haber instado pronto despacho [de] dicha aprobación [de los nuevos estatutos]*" i la impressió de mil llibretes de crèdit i estalvi (Llibre d'Actes del SACM, 1914-1918: acta del 18.3.1918).

²¹² Els interessos guanyats per aquestes imposicions i que en les memòries del Sindicat consten abonats són els següents: 1929: 12.764,05 ptes.; 1930: 14.362,85 ptes.; 1931: 13.020,95 ptes.; 1933: 14.951,75 ptes.; 1934: 14.654,05 ptes.; 1935: 10.595,60 ptes.; 1937: 9.400,95 ptes. Els interessos corresponents a l'any 1935 sumaven 12.163,60 ptes., però es retiraren de caixa per al seu pagament 1.573,30 ptes. menys, que era

respecte els reintegraments era prou considerable com perquè el volum d'estalvi anés en augment i, de la mateixa manera, la confiança amb la nova entitat: durant els anys 1920 només en un any els reintegraments van superar les impositcions.

Cal tenir en compte que la Caixa Rural del SACM fou la primera entitat de crèdit que s'establí a Caldes de Montbui i que fins al final de la dècada de 1920 no s'establí cap altra entitat d'estalvi a la localitat: l'any 1929 s'establí a Caldes una sucursal del Banc de Catalunya, constituït a Barcelona el 1920 i que va fer fallida l'any 1931; el mes de març d'aquest any s'hi establí una sucursal del Banc de Granollers, creat el 1921 i que l'any 1935 fou absorbit pel Banc Hispano Colonial, i l'11 de juny de 1933 la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis obrí la seva primera sucursal a Caldes de Montbui²¹³. Amb anterioritat, a la comarca del Vallès Oriental la Caixa de Pensions només havia obert sucursals a Granollers (1912) i a Sant Celoni (1929). Tot i que la Caixa de Pensions no va absorbir la caixa rural del SACM —com va succeir en altres localitats— aquesta no va poder resistir la competència de la seva oficina en la captació d'estalvi: al final de l'any 1935 l'oficina de la Caixa de Pensions a Caldes de Montbui acumulava 829.700 ptes. d'estalvi a la vista i condicionat i 1.669.200 ptes. d'estalvi per compte²¹⁴. La Caixa Rural del SACM encara comptava amb prop de 400 impositors i de més de 400.000 ptes. en impositcions²¹⁵, però la tendència al declivi era molt patent: com es veu a la taula 40, durant els anys trenta els reintegraments sempre van superar sempre les impositcions (amb l'excepció de l'any 1932) i al final del període el capital s'havia reduït en un 40 % respecte d'aquell.

L'any 1931 ja es va saldar amb un balanç negatiu 43.000 ptes., un fet que s'atribuïa a "*haber-se establert en aquesta vila altres institucions de crèdit i degut també al retraïment del capital dades les circumstàncies que hem atravesat*", en referència a l'agitació política i social que s'havia viscut en el país. Tot i això, es feia constar que durant aquell any s'havien obert 23 noves llibretes i que "*les quantitats retirades son poques, el que demostra la gran confiança que mereix la nostra Caixa Rural*"²¹⁶. En els anys següents, el nombre de llibretes saldades va tendir a superar cada cop més les noves: l'any 1933 se n'obriren 30 (l'any 1929 se n'havien obert 49)

l'import dels interessos que voluntàriament havien deixat de cobrar de les seves llibretes Carles Sanllehy, Anna Girona, Joan Bta. Sanllehy i Manuel Sanllehy (Arxiu del Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui: *Llista de capitals i interessos en 31 de desembre de 1935*).

²¹³ Camil Torras i Casals, "Entitats financeres i d'estalvi establertes a Caldes de Montbui", *Quatrepins. Quaderns de Cultura*, núm. 14, Palau de Plegamans, 1997, pàg. 56-64.

²¹⁴ Jordi Nadal i Carles Sudrià, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona 1981, pàg. 222.

²¹⁵ ASACM: *Llista de capitals i interessos en 31 de desembre de 1935*. Segons aquest document, continuaven obertes 389 llibretes de les prop de vuitcentes que s'havien obert des de l'any 1918.

²¹⁶ SACM: Mem. 1931.

i s'en saldaren 26; l'any següent només se n'obriren 18 i s'en saldaren 33, i l'any 1935 les llibretes obertes només foren 10 i s'en saldaren 31.

Els dirigents del SACM es van veure obligats a fer crides a la calma dels impositors, tot destacant l'estabilitat del nivell d'imposicions i assegurant que *“encara que deixessin de cobrar-se totes les quantitats que ens deuen, ens sobriarien moltes pessetes per a pagar totes les imposicions”*²¹⁷. En la memòria de l'any 1934 el secretari es referia a *“una petita alarma ben infundada”* que havia provocat que els reintegramens haguessin superat les imposicions en més de 45.000 pessetes: *“Poden estar ben tranquils els nostres imponents —els tranquilitzava—; si ens fixem en el nostre Inventari-Balanç, veurem que el 75 % de les imposicions estan invertides en valors de realització immediata i de màxima garantia, i el reste n'és responsable el Sindicat amb tots els seus béns”*. I afegia:

“Podria perdre el Sindicat perquè la seva conservació depen quasi exclusivament dels socis, ja que si un dia entre aquests dominés l'inconsciència o la mala fé, poca cosa podria fer la Junta de Govern per a defensar-lo; mes, no poden perdre les imposicions perquè la seva defensa, per ésser un acte d'administració, correspon exclusivament a la Junta de Govern i hem de convenir que aquesta està integrada per persones de bona solvència moral i material i ben capacitades per a desempenyar la missió que s'els hi ha confiat”.

L'any 1935, en què (per segon any consecutiu) el saldo d'imposicions havia disminuït en 45.000 ptes., la junta es va veure obligada a sortir al pas dels rumors que contribuïen a augmentar la desconfiança dels impositors:

“Degut a la concurrència d'altres institucions d'estalvi que s'han establert a la nostra població, és molt natural que dit saldo sofreixi certes disminucions. El que ja no és tan natural, és que alguns socis del nostre Sindicat, segurament d'una manera inconscient, contribueixen amb les seves manifestacions imprudents a portar cert recel en l'ànim dels nostres imponents. Tots els socis del Sindicat hauríem de vetllar d'una manera decidida pel prestigi del Sindicat i de la seva Caixa Rural [...] Als imponents a la nostra Caixa Rural, els hi diem una vegada més que l'inversió que fem dels seus estalvis la tenen sempre a la vista mirant com treballen i llegint les nostres memòries: sumeu només el valor de l'edifici del Sindicat, els gèneres pagats que tenim en magatzem, les pessetes efectives en Caixa i els valors de l'Estat que posseïm, i veureu que

²¹⁷ SACM: Mem. 1933. Durant aquest any s'havien obert 30 llibretes noves i se n'havien saldat 26.

*importen moltes mils de pessetes més que la totalitat de les Imposicions*²¹⁸.

TAULA 41. IMPOSICIONS I GARANTIA EN VALORS AMORTITZABLES DE LA CAIXA RURAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1918-1940 (en ptes.)			
	Imposicions (a)	Valors (b)	b/a·100
1918	30.735,00	6.435,00	20,94
1919	67.826,00	7.525,00	11,09
1920	93.982,50	7.612,50	8,10
1921	125.688,50	26.976,00	21,46
1922	196.443,75	53.025,00	26,99
1923	253.986,00	104.575,00	41,17
1924	296.552,00	103.190,00	34,80
1925	352.125,00	159.500,00	45,30
1926	392.208,50	193.420,00	49,32
1927	423.774,50	230.500,00	54,39
1928	393.825,50	220.500,00	55,99
1929	458.353,75	324.750,00	70,85
1930	476.421,35	317.000,00	66,53
1931	433.395,00	141.000,00	32,53
1932	506.315,65	148.200,00	29,27
1933	494.310,40	158.837,50	32,13
1934	447.639,15	263.550,00	58,88
1935	402.008,90	274.062,50	68,17
1936	340.021,05	278.500,00	81,91
1937	311.243,55	278.500,00	89,48
1938	394.498,35	278.500,00	70,60
1939	389.997,35	275.500,00	70,64
1940	396.470,10	257.456,25	64,94

Font: elaboració pròpia a partir dels Llibres Majors (1918-1936) i del Llibre d'Inventaris del SACM (1918-1945), i de les memòries del SACM dels anys 1929-1937.

Com es veu en la taula 41, des dels inicis la Caixa Rural havia buscat una garantia per a les imposicions en l'adquisició de valors amortitzables de l'Estat dipositats al Banc d'Espanya: de les 6.435 ptes. que sumaven aquests valors a finals del 1918, van arribar fins a superar les 300.000 ptes. a finals dels anys 1920. Això suposava garantir més del 50 % de les imposicions, un fet que —tal com afirmava el president del SACM en el seu escrit dirigit al Ministre de Treball— era insòlit en el funcionament de les caixes rurals:

²¹⁸ SACM: Mem. 1935.

“Los fondos de las Cajas rurales los utilizan los Sindicatos Agrícolas para la construcción de su edificio social, para la compra de máquinas agrícolas, abonos, semillar y piensos para el ganado que facilita a sus asociados disponiendo de este modo de un capital a muy reducido interés (suele ser de un 3 por 100), que de no ser así no le sería posible al Sindicato cumplir su misión por falta de recursos económicos [...]. Los fondos de las Cajas rurales no bastan en la mayoría de ellas para atender sus necesidades propias mencionadas y por esta razón les es imposible constituir el depósito de garantía en valores que se exige en el indicado R.D., por más que el Sindicato Agrícola y Caja rural de mi presidencia, por su estado floreciente y de prosperidad, tiene depositados constantemente en el Banco de España valores del Estado, cuyo importe líquido sobrepasa al 50 por 100 de las imposiciones”²¹⁹.

Es referia al Reial Decret del 9 d'abril de 1926 que establia un registre i inspecció de les entitats d'estalvi, capitalització i similars que, tot i que no feia esment de les caixes rurals, tampoc no n'especificava l'exclusió. Segons Francesc Torras, aquesta disposició feria impossible l'existència de les caixes rurals i és per això que es dirigí al Ministre per demanar *“que las Cajas rurales sean comprendidas entre las Entidades que se exceptúan de la citada inscripción y que de no ser esto posible, se dicte una aclaración o disposición especial que, sujetándose a ella, haga posible el funcionamiento de las Cajas rurales”*:

“las cajas rurales son modestos organismos cuyo radio de acción no traspasa los límites de la población en que funcionan, al frente de las cuales están las personas del más alto prestigio moral de la población por su honradez e inteligencia y por eso los vecinos no reparan en aportar sus ahorros en la Caja rural, porque conocen muy bien y saben quiénes y cómo se administran sus ahorros que, a nuestro humilde entender, es garantía más eficaz que la que puede ofrecer la vigilancia e inspección oficial del Estado, muy justificada en otra clase de Sociedades de ahorro”.

Tal com expliquen J. Nadal i C. Sudrià, aquest reial decret-llei que obligava en aparença a una simple formalitat era un intent de regulació general de les entitats d'estalvi, que a l'alçada de la tercera dècada del segle XX encara no tenien una normativa establerta. Però, segons reconeixen aquests autors, fou un intent frustrat, atès que la normativa no s'ajustava a les institucions existents i la seva aplicació hauria deixat en la il·legalitat moltes caixes d'estalvi²²⁰. La reacció immediata de les caixes (la instància del president del SACM n'és un exemple) va donar lloc a una

²¹⁹ Instància del President del SACM... (23.7.1926).

²²⁰ Segons Francesc Moragas, un dels fundadors de la Caixa de Pensions, *“el Real Decreto-ley del 9 de abril [de 1926] no era viable, por reflejar un desconocimiento completo de la naturaleza y realidades de las instituciones de ahorro popular”* (Citat per J. Nadal i C. Sudrià, *Història de la Caixa de Pensions...*, pàg. 160).

nova ordre del 7 d'agost. En aquesta nova ordre, que tampoc no feia excepció de les caixes rurals, es dictaven regles per a la inscripció en el Registre de Societats compreses en el decret-llei i es disposava que les entitats que sol·licitessin la inscripció podrien continuar operant com fins a la data, però que en cas de no sol·licitar-la havien de procedir a la seva liquidació. Naturalment, atenent aquesta amenaça la Caixa Rural de Caldes va sol·licitar la seva inscripció en el Registre, tot confiant que quan es redactés el Reglament per a l'aplicació del decret-llei s'exclouria les caixes rurals.

Les dificultats que comportava, amb un contenciós declarat entre bancs i caixes, va ralentir tot el procés d'ordenació normativa del sector. El 21 de novembre de 1929 un altre Reial Decret-llei establí l'Estatut general de l'estalvi popular, però aquesta nova ordenació tingué una vigència molt limitada, atès que el decret del 16 de gener de 1931 el revisà totalment i amb l'arribada de la Segona República tota l'obra legislativa de la Dictadura fou posada en quarantena. Per adaptar-se a l'Estatut general de l'estalvi decretat el novembre de 1929, el SACM va procedir a la separació de la comptabilitat de la Caixa Rural de la del Sindicat²²¹. D'aquesta manera, és possible analitzar la composició de l'actiu total de la Caixa Rural: com es veu a la taula 8.9., la Caixa Rural feia efectiu un préstec d'unes 100.000 ptes. al SACM, perquè pogués atendre a les compres d'adobs, pinsos, màquines agrícoles, etc. Una funció bàsica de la Caixa Rural era, doncs, solventar els problemes de tresoreria que podia tenir el SACM.

²²¹ Acta del 16.5.1930. L'acord fou ratificat per la Junta General de socis el dia 20 de maig.

TAULA 42. ACTIU DE LA CAIXA RURAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1930-1940 (en ptes.)						
	Valors	Dipòsit a la Caixa de Pensions	Préstec al Sindicat	Comptes a cobrar	Existències en caixa	Total actiu
1930	317.000,00	40.000,00	100.000,00	-	19.421,35	476.421,35
1931	141.000,00	123.400,00	150.000,00	-	18.995,00	433.395,00
1932	148.200,00	206.877,00	150.000,00	-	5.607,25	510.684,25
1933	158.837,50	212.048,90	125.000,00	-	5.343,90	501.230,30
1934	263.550,00	53.888,50	125.000,00	-	14.070,10	456.508,60
1935	274.062,50	290,95	125.000,00	-	17.916,05	417.269,50
1936	278.500,00	290,95	70.000,00	5.655,00	4.960,65	359.406,60
1937	278.500,00	290,95	25.000,00	14.420,60	14.016,60	332.228,15
1938	278.500,00	-	125.000,00	-	-	403.500,00
1939	275.500,00	-	120.000,00	-	499,00	395.999,00
1940	257.456,25	-	156.000,00	-	4.576,00	418.032,25

Font: elaboració pròpia a partir del Llibre d'Inventaris del SACM (1918-1945).

La taula 42 també permet explicar millor l'evolució del compte de valors que, com vèiem més amunt, va registrar una caiguda important a partir de 1931: aquesta disminució es compensava amb un augment dels dipòsits a la Caixa de Pensions, paradoxalment una entitat competidora en la captació de l'estalvi local. El secretari del SACM ho justificava en la memòria presentada als socis:

“Al començar l’any, l’agitació política que imperava en el nostre país feia preveure grans esdeveniments i els directius del Sindicat ens trobàvem plens de preocupacions i inquietuds. Temíem, amb fonament, que segons com es desenrotllessin les coses, podia venir una forta baixa en les cotitzacions dels valors que posseeix la nostra Caixa rural i tirar per terra totes les avantatges que havíem aconseguit d’ençà de la fundació del Sindicat, i fins i tot, si tan forta fos la sotragada, veure’ns en la necessitat de liquidar-ho tot. Per evitar això, fins vàrem arribar a pensar si fóra convenient vendre tots els valors i liquidar la Caixa rural, mes aquesta determinació hauria estat molt greu pels perjudicis que havia d’ocasionar al Sindicat i per la contrarietat que reportaria als nostres imponents. Després de detinguda meditació, vàrem optar per vendre una part de dits valors, cosa que férem, encara, a bon preu, i vàrem dipositar el seu producte a la Caixa de Pensions per la Vellesa”.

L’any 1919 l’assemblea de socis ja havia facultat a la junta directiva del SACM “para abrir cuentas corrientes con o sin garantía de los valores que posee ó pueda poseer el Sindicato en el Banco de España u otro de reconocido crédito”²²² i des

²²² Acta de 18.2.1919.

d'aquell moment el SACM tenia dipòsits a la Caixa de Pensions. L'any 1931, d'acord amb la decisió adoptada per la junta directiva del SACM de vendre una part dels valors, el compte del SACM amb la Caixa de Pensions va augmentar de 40.000 ptes. fins a 123.400 ptes.; però arrel de la davallada que experimentaren els valors a partir de la proclamació de la República, la junta determinà la venda d'una altra quantitat de valors (unes 40.000 ptes.) que es destinà a la compra de mercaderies, "*ja que el preu d'elles es refermava cada dia més i feia preveure que per aquest costat ens havia de reportar un benefici*". Al final de l'any, les pèrdues reportades per la baixa dels valors havien estat sobradament compensades pels beneficis realitzats en altres comptes del SACM. L'any 1934 s'adquiriren 100.000 ptes. d'obligacions del Tresor i, a partir d'aleshores, els valors de la Caixa Rural constituïren una garantia estable d'unes 275.000 ptes. fins al final de la Guerra Civil.

La Caixa Rural del SACM va continuar funcionant durant la Guerra Civil (l'any 1937 encara es van obrir 10 llibretes noves —tot i que també se'n saldaren 12— i es van abonar 9.400,95 ptes. d'interessos); però a la fi de la guerra, els dirigents del SACM van decidir procedir ràpidament a la seva liquidació, "*pues esta Caja Rural ha cumplido ya su misión, no es posible continuar su funcionamiento y su existencia podría perjudicar algún día los intereses de esta Hermandad*"²²³. Tot i que van fer repetit requeriments als impositors perquè retressin els seus estalvis, el ritme dels reintegraments fou molt lent i l'any 1948 encara hi havia imposicions per valor de més de 50.000 ptes.²²⁴ La dissolució de la Caixa Rural del SACM es produí finalment l'any 1952: el Sindicat va saldar el deute acumulat de 500.000 ptes.²²⁵ i es reintegraren totes les imposicions. Segons explicava el fill de F. Torras i Sayol, que entre 1950 i 1975 exercí la presidència de l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos (l'entitat successora del SACM), la Caixa de Pensions va fer una opció de compra de la Caixa Rural, però finalment no s'avingué a les pretensions econòmiques dels dirigents de l'entitat.

²²³ Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Caldas de Montbuy: Mem. 1944. Aleshores les imposicions encara importaven 61.713'20 ptes., però aquell any s'havien reintegrat prop de 5.000 ptes. es feien repetits requeriments als impositors perquè les seguissin retirant.

²²⁴ L'any 1942 l'import de les imposicions era de 81.744,30 ptes. L'any següent havia quedat reduït a 66.664,05 ptes., però els anys següents els reintegraments foren minsos: 4.950,85 ptes. (1944), 1.435,35 ptes. (1945), 700 ptes. (1946), 5.700 ptes. (1947), 2.000 ptes. (1948).

²²⁵ Després de la Guerra Civil la Caixa Rural havia fet efectiu un préstec al SACM per les quantitats següents: 156.000 ptes (1940), 146.000 ptes. (1941), 40.000 ptes. (1942), 40.000 ptes. (1943), 40.000 ptes. (1944), 77.000 ptes. (1945).

8.5. El desenvolupament econòmic del Sindicat

Quan el 1918 els propietaris van assumir la direcció del SACM, l'entitat estava descapitalitzada. L'actiu més important del Sindicat eren les mercaderies que quedaven al magatzem (6.562,60 ptes.) i el capital fix (950 ptes.) era inferior a una tercera part a les existències de diner en efectiu (2.913,50 ptes.). Al cap de mig any, l'actiu total del SACM gairebé s'havia triplicat per l'augment de l'efectiu en caixa (5.352 ptes.), per l'adquisició de valors (6.755 ptes.) i pel saldo dels comptes corrents (7.938,40 ptes.), és a dir pel deute dels socis en l'adquisició de mercaderies.

El crèdit als socis va augmentar ràpidament: a l'inici de 1918 es situava per sota de les 500 ptes., al cap d'un any ja superava les 16.000 ptes. i en els anys 1930 es situà entorn a les 200.000 ptes. El subministrament de productes als socis constituïa la principal activitat del SACM i el pagament a termini era el millor avantatge que es podia oferir a la petita pagesia amb poca disponibilitat de líquid. D'acord amb la capacitat econòmica creixent del SACM, aquesta fou l'activitat que més es desenvolupà a partir de 1918. L'altre capítol que va experimentar un creixement important fou el capital social fix: a l'inici de 1918 estava constituït exclusivament pels béns mobles (una arada, llençols per a la batuda i una bàscula, a més d'altres instruments d'escàs valor²²⁶), amb un valor inferior a les mil pessetes; tres anys després superava les 20.000 ptes. i en els anys 1930 assolí les 100.000 ptes. Fou principalment l'augment d'aquests capítols, juntament amb el compte de valors (esmentat en l'apartat anterior), el que explica l'increment espectacular de l'actiu total del SACM que detalla la taula 43:

²²⁶ Segons l'inventari-balanç de l'1 de gener de 1918, el SACM posseïa els següents béns mobles: una bàscula (valorada en 85 ptes.), una arada (300 ptes.), una ensofradora (35 ptes.), un carretó (18 ptes.), una balança i els seus pesos (4 ptes.), un comptador elèctric (50 ptes.), una escala de mà (11 ptes.), dues taules (20 ptes.), cinc cadires (5 ptes.), una caixa de fusta (12 ptes.), uns taulons de fusta (50 ptes.), 29 llençols en bon estat (300 ptes.), llençols deteriorats (50 ptes.) i quatre pales (10 ptes.). (ASACM: *Libro Diario núm. 1 del Sindicato Agrícola y Caja Rural de Caldas de Montbuy*).

TAULA 43. ACTIU TOTAL DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1917-1939								
(en ptes.)								
	Capital fix	Valors	Dipòsits bancaris	Crèdit concedit	Efectes a cobrar	Stock magatzem	En caixa	Total actiu
1917	950,00	0,00	0,00	422,45	-	6.562,60	2.913,50	10.848,55
1918	680,00	6.435,00	0,00	16.364,30	-	4.047,40	10.765,50	38.292,20
1919	6.341,10	7.525,00	26.812,50	26.753,60	-	5.800,95	10.152,90	83.386,05
1920	24.300,00	7.612,50	23.598,12	39.898,65	-	9.525,00	2.559,70	107.493,97
1921	24.332,00	26.976,00	23.398,55	49.111,05	2.866,60	16.004,50	12.021,45	154.710,15
1922	48.360,00	53.025,00	30.207,55	47.136,90	1.500,00	24.445,25	26.639,25	231.313,95
1923	48.900,00	104.575,00	29.069,40	81.034,00	1.500,00	37.450,70	5.416,00	307.945,10
1924	52.949,20	103.190,00	30.189,90	131.044,50	1.500,00	25.475,35	13.100,00	357.448,95
1925	51.789,20	159.500,00	31.089,90	140.492,00	7.716,65	29.052,75	32.108,40	451.748,90
1926	79.400,00	193.420,00	21.918,60	125.883,25	5.669,25	17.744,50	54.423,25	498.458,85
1927	75.455,60	230.500,00	18.010,60	143.810,30	7.181,45	58.814,25	29.300,05	563.072,25
1928	84.575,00	220.500,00	14.527,40	148.847,25	9.235,60	32.421,50	47.971,10	558.077,85
1929	81.565,00	324.750,00	50.302,65	130.478,00	7.156,20	32.540,00	14.695,70	641.487,55
1930	77.245,00	317.000,00	0,00	160.846,55	6.275,80	35.904,75	59.071,55	656.343,65
1931	77.420,00	141.000,00	0,00	189.095,80	5.592,15	77.848,30	47.175,15	538.131,40
1932	82.180,40	148.200,00	2.266,50	192.846,80	5.324,50	67.520,80	28.267,05	526.606,05
1933	80.745,70	158.837,50	12.484,85	197.123,75	7.760,65	88.278,00	12.539,90	557.770,35
1934	94.181,45	263.550,00	2.948,10	221.206,45	6.760,65	63.822,45	36.517,45	688.986,55
1935	92.066,75	274.062,50	1.035,00	194.306,00	14.722,00	66.717,90	53.528,60	696.438,75
1936	84.853,55	278.500,00	30.894,55	183.370,35	21.196,15	173.782,90	26.923,05	799.520,55
1937	77.863,50	278.500,00	16.050,10	234.611,00	39.272,00	63.797,00	72.908,70	783.002,30
1938	110.964,00	278.500,00	1.867,80	-	-	13.515,60	428,00	405.275,40
1939	110.964,00	275.500,00	1.867,80	-	7.114,25	14.378,10	14.937,55	424.761,70

Font: elaboració pròpia a partir del Llibre Diari núm. 1 (1918) i Llibre d'Inventaris del SACM (1918-1945). Les dades de 1917 corresponen a l'inventari-balanç dels béns del Sindicat de l'1 de gener 1918.

El creixement del capital fix és la millor expressió del potencial creixent que va assolir l'entitat des de 1918. A la construcció d'un estatge social propi va seguir la compra d'una màquina de batre i d'un molí propi a disposició dels socis per a l'elaboració de farines. La taula 44 resumeix, un cop deduïdes les amortitzacions, el valor dels diferents components del capital fix del SACM:

TAULA 44. EVOLUCIÓ DEL CAPITAL FIX DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1917-1939 (en ptes.)					
	Edifici social	Molí	Màquina de batre	Béns mobles	Total capital fix
1917	0,00	0,00	0,00	950,00	950,00
1918	0,00	0,00	0,00	680,00	680,00
1919	5.841,10	0,00	0,00	500,00	6.341,10
1920	22.400,00	0,00	0,00	1.900,00	24.300,00
1921	22.332,00	0,00	0,00	2.000,00	24.332,00
1922	38.360,00	8.000,00	0,00	2.000,00	48.360,00
1923	33.000,00	14.500,00	0,00	1.400,00	48.900,00
1924	33.000,00	14.000,00	4.949,20	1.000,00	52.949,20
1925	32.340,00	11.200,00	4.949,20	3.300,00	51.789,20
1926	32.000,00	10.200,00	34.200,00	3.000,00	79.400,00
1927	34.000,00	7.755,60	31.200,00	2.500,00	75.455,60
1928	34.000,00	9.875,00	38.200,00	2.500,00	84.575,00
1929	34.000,00	8.887,50	34.380,00	4.297,50	81.565,00
1930	34.000,00	7.997,50	31.380,00	3.867,50	77.245,00
1931	34.000,00	7.997,50	31.380,00	4.042,50	77.420,00
1932	44.300,00	6.000,00	28.242,15	3.638,25	82.180,40
1933	43.857,00	5.400,00	27.146,70	4.342,00	80.745,70
1934	60.325,90	4.860,00	24.728,55	4.267,00	94.181,45
1935	61.263,00	4.374,00	21.152,45	5.277,30	92.066,75
1936	55.136,70	3.936,60	19.037,20	6.743,05	84.853,55
1937	49.623,05	3.542,95	17.133,45	7.564,05	77.863,50
1938	65.000,00	7.400,00	31.000,00	7.564,00	110.964,00
1939	65.000,00	7.400,00	31.000,00	7.564,00	110.964,00

Font: elaboració pròpia a partir del Llibre d'Inventaris del SACM (1918-1945).

L'edifici social del SACM es començà a construir l'any 1920. Fins aleshores havia estat emplaçat en un local de lloguer al carrer Major de Caldes de Montbui, el qual després esdevingué la botiga de licors de Josep Fontcuberta²²⁷. A l'inici de l'any 1919, el president, Francesc Torras, manifestà que *"a su juicio era llegada la hora de interesarse para la adquisición de otro local y que como era difícil, por no decir imposible, encontrarlo de alquiler, era de imprescindible necesidad levantarlo ex profeso"*²²⁸. Hi havia el convenciment que amb el final de la guerra europea el moviment comercial del Sindicat augmentaria i que el local que ocupava resultaria insuficient. En reunions anteriors ja s'havia parlat d'aquest tema i s'havia fixat l'atenció en l'era del Sentmenat per aixecar-hi l'edifici. Finalment, però, es desestimà aquest emplaçament *"en vista de que los acarreos se harían con dificultad dado lo elevado del terreno de dicha era"* i s'optà per l'hort del senyor Joan Solanas situat al

²²⁷ Montserrat Canyameres, *Caldes cara a cara*, Caldes de Montbui, 1997, pàg. 178. L'autora situa la fundació del SACM el 24 de maig de 1915, és a dir en la data en què fou reconegut oficialment com a sindicat per acollir-se als beneficis de la llei de 1906; però això es produí un any després de la seva constitució.

²²⁸ Acta del 23.1.1919.

costat de l'església parroquial en considerar "que el sitio era inmejorable por su capacidad como por su fácil de acceso y estar situado en el punto más céntrico de la población"²²⁹.

El 22 de febrer de 1919 el SACM va comprar el solar per un preu de 4.000 ptes. i va encarregar a un arquitecte els plans del nou local, que es començà a construir el mes d'agost²³⁰. Atenent al fet que la construcció de l'edifici tindria un cost elevat, s'acordà convocar als tenidors de llibretes a termini perquè renunciessin al cobrament de les seves imposicions fins que el Sindicat pogués amortitzar aquestes quantitats i dirigir-se a la sra. Anna Girona, Marquesa de Caldes de Montbui, perquè col·laborés econòmicament amb el projecte²³¹. La Marquesa de Caldes hi destinà 5.000 ptes. com a imposicions a termini a la Caixa d'estalvis del SACM i els seus fills Manuel (que acabava de rebre el títol de Comte de Caldes de Montbui) i Joan Baptista de Sanllehy i Girona es van inscriure com a socis²³². L'any 1920 es procedí a la construcció de l'edifici i s'invertiren en l'edificació de la nau principal unes 25.000 ptes.

El mes d'octubre, tot aprofitant les festes de l'Aplec de Caldes de Montbui, el SACM inaugurà oficialment l'edifici social. L'acte consistí en la benedicció del local, a càrrec del rector dels escolapis de Caldes, un dinar de germanor al qual assistiren la junta directiva del SACM, les autoritats locals i un gran nombre de socis, i una conferència a càrrec del veterinari Josep Lecusi i de l'enginyer agrònom Jaume Nonell. Va cloure l'acte el jutge municipal, Francesc Padrós, el qual en nom de les autoritats va enaltir "*l'obra social que desenrotlla el personal directiu del Sindicat*"²³³. Es tractava d'un edifici de forma senzilla, amb 266 metres quadrats de superfície. Dos anys més tard es va construir la nau on hi havia instal·lat el molí i al final de l'any 1923 es considerà que l'edifici estava totalment acabat i la junta directiva sol·licità l'alta de la contribució urbana, fixant-li a aquest efecte un valor de 33.000 ptes²³⁴. Quatre anys més tard, el SACM va adquirir un solar situat al costat del local social,

²²⁹ Acta del 23.1.1919.

²³⁰ Actes del 4.2.1919, 28.2.1919 i 23.8.1919.

²³¹ Per un conveni celebrat el 27.4.1919, els tenidors de llibretes a termini van renunciar per unanimitat al cobrament de les seves quantitat al moment del venciment i s'acordà que no es farien efectives fins que el Sindicat no pogués amortitzar-les per mitjà de sorteig, amb els beneficis que es realitzessin més endavant (acta 27.6.1919).

²³² Es van obrir tres llibretes a la caixa rural: una a favor de la Marquesa de Caldes de Montbui amb una imposició a termini de tres mil pessetes i dues a favor dels seus dos fills amb mil pessetes cadascuna (acta del 25.5.1919).

²³³ LVC, 4.11.1920.

²³⁴ Acta del 2.12.1923.

“*pues si bien de momento era de escasa utilidad su adquisición para los intereses del Sindicato, podía serlo en el día de mañana*”²³⁵. La compra del solar (que va suposar una despesa de 8.000 ptes.) quan encara no tenia una funció definida, és un exponent clar de la bona marxa econòmica del SACM. L’any 1932 s’amplià el local construint l’edifici de la part de migdia, amb un cost d’unes 12.000 ptes. i dos anys més tard s’invertiren 27.000 ptes. més en la construcció d’una sitja amb capacitat per emmagatzemar 20 vagons de blat, que hauria estat molt útil en els anys de major moviment comercial²³⁶ i també es construí un cobert en els carregadors “*per a que en temps de plujes puguin estar ben aixoplugats els carros i animals, evitant al mateix temps aquelles fangueres tan molestes*”²³⁷.

L’adquisició d’una màquina de batre es començà a plantejar a mitjans de 1915²³⁸ de forma vinculada a l’obtenció del crèdit del Banc d’Espanya, però les campanyes de batuda van haver de continuar utilitzant màquines llogades fins a l’any 1920. L’any 1918, quan va entrar en funcionament la Caixa Rural, la junta directiva va presentar als socis l’oferta d’un constructor de Sabadell que suposava una despesa de 30.000 ptes. per l’adquisició de la màquina de batre i dels seus accessoris. Havia començat una subscripció entre els socis i pretenia continuar-la per tal d’arribar a reunir aquella suma, però l’assemblea va acordar que tot i la conveniència de l’adquisició de la màquina de batre, “*en vista de los altos precios actuales de toda clase de máquinas, debía aplazarse la compra de la trilladora hasta finida la actual guerra o hasta que se presentase ocasión más favorable*”²³⁹. L’any següent, tot i que s’havien fet gestions des del mes de gener, la junta manifestava “*las muchas dificultades que se presentaban para obtener una trilladora de alquiler y para su instalación*” i tornava insistir en què “*en el año próximo se harían todos los esfuerzos posibles para adquirir una trilladora de propiedad del Sindicato*”²⁴⁰.

²³⁵ La compra d’aquest solar, propietat dels successors de Manuel Henrich i Girona, ja s’havia plantejat uns anys abans, amb motiu de la mort de Manuel Henrich, i la Junta havia desestimat inicialment la compra per un preu de 9.000 pta. al·legant “*que en estos momentos no convenía a los intereses del Sindicato la adquisición del repetido solar*” (Actes del 18.6.1925, 29.10.1926, 29.1.1927 i 15.2.1927). L’augment de la valoració de l’immoble que apareix en l’actiu del Sindicat correspon a aquest pati adjacent a l’edifici.

²³⁶ *Memoria leída por el Administrador de este Sindicato... (9.10.1939)*. La construcció de la sitja s’havia plantejat amb anterioritat, però segons la memòria del Sindicat corresponent a l’any 1933 “*no s’ha construït encara perquè no marxen prou bé les coses, i tractant-se d’una obra de certa importància, com a mida de prudència, la Junta Directiva va determinar aplaçar la seva construcció. Aquest any hem notat més que mai la falta que ens fa, i tenim el propòsit de construir-la immediatament*”.

²³⁷ SACM: Mem. 1934.

²³⁸ Acta del 18.8.1915.

²³⁹ Acta del 26.5.1918.

²⁴⁰ Llibre d’Actes del SACM, 1919-1930: acta del 17.6.1919.

En l'assemblea general ordinària de 1920, a més de l'arrendament de l'era de la Vda. de Ramon Masclans per efectuar-hi la batuda, es van prendre els següents acords:

“1º. Crear una Sección de este Sindicato que se denominará Sección Máquina Trilladora.

2º. Que para la compra de la máquina trilladora y sus accesorios se emitirán seiscientas acciones ordinarias a veinticinco pesetas cada una y doscientas acciones preferentes de cien pesetas cada una, devengando las preferentes un interés fijo anual del seis por ciento y amortizables en un plazo máximo de seis años a contar desde el 30 de septiembre de este año 1920.

Y 3º. Que si la suscripción de estas acciones tenía éxito quedaba facultada la Junta directiva para poder comprar la máquina trilladora y sus accesorios y quedaba obligada la misma a formular un Reglamento para el buen régimen de la expresada Sección y que presentaría para su aprobación a la Asamblea general lo más pronto posible”²⁴¹.

Un mes després la màquina de batre que s'havia comprat ja estava en camí des d'Anglaterra i va arribar a temps per fer efectiva la campanya de batuda d'aquell any amb la nova màquina, que va donar resultats satisfactoris²⁴². Es tractava d'una màquina de la casa Ruston amb motor elèctric, que costà unes 20.000 ptes.²⁴³ i per instal·lar-la un cop efectuada la campanya es va construir un petit cobert. L'any 1926 es va canviar aquesta màquina de batre per una de més potència, *“pues con la actual trilladora se prolonga demasiado la trilla y si algún año sobreviniese alguna avería de importancia en la máquina o un tiempo lluvioso se presentarían serias dificultades para completar la trilla”²⁴⁴*. Es va vendre la màquina Ruston de 0,91 m. que tenia el sindicat per un preu de 9.000 ptes. i es comprà una altra màquina Ruston de 1,37 m. per un preu de 30.375 ptes. i un motor elèctric de 50 cavalls que va costar 4.710 ptes.²⁴⁵

²⁴¹ Acta del 5.5.1920. L'esmentat reglament s'aprovà en la junta general de 1921. Vegeu l'apartat 8.6.2.

²⁴² Actes del 30.6.1920 i 26.7.1920.

²⁴³ *Memoria leída por el Administrador de este Sindicato...* (9.10.1939).

²⁴⁴ Acta del 18.12.1925.

²⁴⁵ La primera màquina de batre del Sindicat es va vendre a Ramon Buxadera de Vic per mediació de la casa Múgica, Arellano y Cía. de Barcelona, la qual es va quedar una comissió, i el SACM va comprar la nova màquina Ruston a aquesta mateixa casa. El motor elèctric fou comprat a la casa Vivó i Torras de Barcelona. Va caldre satisfer una indemnització a la Societat Alumbrado de Poblaciones S.A. per la instal·lació de la línia i el transformador d'energia per al sevei exclusiu d'aquest motor elèctric (actes del 24.3.1926 i del 21.4.1926).

L'any 1925 la junta del SACM ja havia considerat la conveniència de “*adquirir o alquilar una empaquetadora o embaladora de paja*”²⁴⁶, però no fou fins a l'any 1928 que s'adquirí per un preu de 8.000 ptes. En la reunió del 28 d'abril de 1928, la junta directiva acordà “*adquirir una prensa automática para la paja de la capacidad suficiente para absorber toda la paja de la trilladora, mejora que venían solicitando desde hace tiempo muchísimos asociados*”. Per al mes de juliol, en què s'efectuà la campanya de batuda d'aquell any, l'empacadora ja funcionava satisfactòriament per mitjà d'energia elèctrica²⁴⁷. Un any més tard s'amplià l'era de batre “*a fin de evitar los serios inconvenientes que se presentaban para poder verificar las faenas de la trilla con el desahogo debido*”²⁴⁸ i s'amplià la duració de l'arrendament fins a l'any 1940²⁴⁹.

Els primers treballs per a instal·lar un molí triturador de grans a càrrec del SACM per a ús exclusiu dels socis daten de l'inici de l'any 1915. A l'assemblea general ordinària d'aquell any, la junta directiva exposà el projecte, “*idea que es vista por los socios con gran satisfacción*”²⁵⁰. Els treballs per portar a terme el projecte van quedar interromputs primer per l'afer de l'expulsió i posterior demanda d'Oleguer Rosell contra el SACM²⁵¹ i més tard davant del problema que suposava reunir el capital necessari, que es calculava entorn a les 5.000 o 6.000 ptes.²⁵². Des del començament es va pensar en una emissió d'accions entre els socis i fins i tot s'arribaren a redactar unes bases en les quals s'exposava la forma com havien de ser col·locades les accions i els drets i deures que suposaven²⁵³. Aquestes bases no

²⁴⁶ Acta del 12.5.1925. La junta directiva va facultar a l'administrador perquè adquirís “*una empaquetadora de paja de las movidas a mano si así lo estimaba necesario una vez llegada la época de la trilla*” (acta del 18.6.1925).

²⁴⁷ Actes del 28.4.1928 i 31.7.1928.

²⁴⁸ Acta del 29.1.1929.

²⁴⁹ El preu de l'arrendament augmentà fins a 275 ptes. anuals per raó de l'ampliació de l'era i els treballs que suposaven aquesta ampliació (aterrar una paret i aplanar les terres fins al nivell de l'era), amb un cost de 1.882 pta. anaren a càrrec del Sindicat (actes del 29.1.1929 i 4.4.1929).

²⁵⁰ Acta del 2.2.1915.

²⁵¹ Acta del 15.4.1915.

²⁵² Acta del 25.3.1915.

²⁵³ Aquestes bases, que foren aprovades per la junta directiva i la junta consultiva del SACM, són les següents:

“*Art. 1. El molino del Sindicato será exclusivo para los socios.*”

Art. 2. El capital que cuesta la implantación del molino se cubrirá por acciones de 25 pesetas, pudiendo cada socio adquirir las que tenga por conveniente.

Art. 3. Las acciones no devengarán ninguna clase de interés.

Art. 4. Con el beneficio que produzca anualmente el molino, se amortizarán las acciones posibles, cuya amortización deberá verificarse por sorteo.

s'arribaren a presentar a l'assemblea de socis, perquè la situació de descapitalització del Sindicat l'obligava a afrontar necessitats molt més urgents, com era l'activitat comercial. Les bases aprovades per a l'establiment del molí van acabar donant lloc a unes altres bases orientades a reunir el capital suficient per efectuar els pagaments al comptat i evitar els emprèstits. Però aquestes tampoc van arribar a ser efectives per "*lo difícil que sería para muchos socios el abonar las cuotas señaladas*"²⁵⁴. També s'explorà la possibilitat d'acollir-se a un crèdit del Banc d'Espanya, que també podria utilitzar-se per a la compra d'una màquina de batre²⁵⁵. S'acabaria donant prioritat a l'adquisició de la màquina de batre, que el SACM es veia obligat a llogar per cada campanya; però, com hem vist, aquesta millora no fou realitzable fins a l'any 1920, quan ja funcionava la caixa rural.

En l'assemblea general ordinària de l'any 1921 el president del SACM va manifestar "*que consideraba que después de la compra de la máquina trilladora, lo más urgente era la instalación de un molino, mejora que se llevaría a cabo tan pronto como la Junta directiva lo estimase conveniente*"²⁵⁶. El 21 d'octubre va exposar als socis el projecte d'instal·lar un molí al local del Sindicat per a moldre blat de moro i ordi: el capital seria aportat pels socis amb caràcter d'imposicions a termini, amb l'única diferència que donaven un interès del 6 % i que no era exigible la devolució al cap de tres anys, sinó fins que fossin amortitzats en un termini màxim de quinze anys. L'any següent es construï la nau per instal·lar-hi el molí i es muntaren dos jocs de moles²⁵⁷ amb la seva corresponent maquinària i un motor elèctric de 40 cavalls, amb un cost global de 30.000 ptes.²⁵⁸

Art. 5. El accionista que dejase de pertenecer al Sindicato, sea voluntariamente o por su expulsión, no podrá retirar sus acciones, quedando sujeto igualmente á que se amorticen por sorteo, teniendo derecho no obstante á moler en el molino.

Art. 6. Si entre los socios del Sindicato no se reuniese por acciones el capital necesario, se podrá hacer un préstamo al interés que se estipulase, debiendo ser la primera devolución que se haga de los beneficios del molino del Sindicato.

Art. 7. Las acciones serán puramente personales, no pudiendo ningún accionista vender sus acciones á otra persona, pues de lo contrario perdería todos los derechos".

²⁵⁴ Acta del 12.6.1916.

²⁵⁵ Acta del 20.1.1915 i 18.8.1915.

²⁵⁶ Acta del 3.7.1921.

²⁵⁷ Cap al final de l'any 1924, assabentats "*de que las muelas llamadas de esmeril hacen un trabajo más perfeccionado que las que estaban instaladas actualmente en el Sindicato, se acuerda adquirir de momento una volandera de esmeril*" (acta del 10.11.1924) i "*vender por el precio de doscientas veinte pesetas una muela volandera sobrante de piedra de Montjuich propiedad del Sindicato*" (acta del 12.5.1925).

²⁵⁸ *Memoria leída por el Administrador de este Sindicato...* (9.10.1939). El motor elèctric de 40 cavalls de força era de la casa AEG i l'any 1927 consta l'existència d'un altre motor de 25 cavalls la casa Vivó Torras (ASACM: Inventari balanç de l'any 1927).

El 1927, el tresorer del SACM va exposar la conveniència de fer una transformació radical del molí *“cambiando el sistema antiguo de muelas por otros molinos trituradores que hoy día se encuentran muy perfeccionados y tienen varias ventajas, todas ellas muy apreciables, sobre los molinos de piedras. Las ventajas principales —va explicar el senyor Puigdueta— son su fácil manejo, no necesitándose molinero sino que cualquier persona es apta para cuidarse del molino; hacer un trabajo muy perfeccionado sin recalentar la harina, mucha producción y ahorro de fuerza”*²⁵⁹. Un mes després ja s’instal·là un nou molí triturador de la casa Torras i mig any més tard s’acordà adquirir *“otro molino triturador igual que el que tenemos en marcha a fin de poder atender cumplidamente al trabajo de molinería”*²⁶⁰. A partir de l’any 1930, però, només un dels dos molins estava en funcionament i utilitzaven el motor elèctric de 25 cavalls per accionar una premsa automàtica que s’havia adquirit per a embalar palla i l’any 1948 el SACM es va despendre de l’antic molí amb tota la seva ferramenta²⁶¹.

Tot aquest capital fix del SACM es va anar amortitzant progressivament, de manera que l’any 1935 ja s’havien amortitzat 66.800 ptes. (gairebé la meitat de les despeses registrades al compte de resultats), sense que el Sindicat hagués mai deixat d’obtenir un excedent en el seu balanç anual. La taula 45 descriu la composició i l’evolució de les amortitzacions fins a l’any 1935, segons registraven els balanços anuals del SACM:

²⁵⁹ Acta del 17.11.1927.

²⁶⁰ Acta del 31.7.1928.

²⁶¹ La maquinària del molí es va vendre per un total de 4.000 ptes. que foren descomptades del valor de l’actiu del Sindicat (Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos. Caldas de Montbuy: Mem. 1948).

TAULA 45. AMORTITZACIONS DEL CAPITAL FIX DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1918-1935 (en ptes.)					
	Edifici social	Maquinària del molí	Màquina de batre*	Mobles	Total
1918	-	-	-	265,00	265,00
1919	2.000,00	-	-	180,00	2.180,00
1920	452,80	-	-	209,00	661,80
1921	445,50	-	-	386,70	832,20
1922	387,50	2.000,00	-	250,00	2.637,50
1923	5.360,00	1.403,30	-	675,00	7.438,30
1924	-	2.699,00	-	925,00	3.624,00
1925	660,00	2.800,00	-	2.125,00	5.585,00
1926	340,00	1.000,00	-	300,00	1.640,00
1927	6.000,00	7.000,00	-	500,00	13.500,00
1928	-	1.066,60	-	-	1.066,60
1929	-	987,50	-	477,50	1.465,00
1930	-	890,00	3.000,00	430,00	4.320,00
1931	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1932	922,50	1.997,50	3.137,85	404,25	6.462,10
1933	443,00	600,00	1.095,45	482,50	2.620,95
1934	3.175,00	540,00	2.418,50	475,00	6.608,50
1935	1.250,05	486,00	3.576,10	586,00	5.898,15
Total	21.436,35	23.469,90	13.227,90	8.670,95	66.805,10

Font: elaboració pròpia a partir dels Llibres Majors del SACM (1918-36).
 * L'amortització de la màquina de batre no consta fins a l'any 1930, degut a la creació d'una secció amb uns comptes autònoms del Sindicat. L'any 1931 no es va poder destinar res a amortització²⁶².

El SACM també va comprar i va posar a disposició dels socis altres màquines agrícoles que pel seu cost o per ser d'aplicació poc continuada no podien ser adquirides individualment. Per exemple, l'any 1925 la junta directiva acordà la compra d'un ebulliòmetre Malligand²⁶³; el 1929 el SACM va comprar una màquina seleccionadora de grans de la marca Denis; el 1933, una empacadora i una bomba per al trafeg de vins; l'any següent, va comprar una arada Brabant i n'encarregà una altra de més petita, i el 1935 adquirí una segadora Deering de 3'5 peus i una rampinadora de 6'5 peus, a més d'unes balances de 15 kg de força. L'any 1936, ja enmig de la guerra —tot i que era necessari dedicar totes les disponibilitats a sostenir el crèdit dels socis i, en tot cas, a millorar les màquines existents— el SACM

²⁶² "El batre d'enguany, degut a la gran quantitat de palla, ha resultat bastant costós; no obstant, s'han mantingut els preus econòmics de l'any passat, resultant per això un benefici molt migrat, sense poder destinar res per amortització" (SACM: Mem. 1931).

²⁶³ Acta del 18.6.1925. Es tracta d'un antecedent dels ebulliòmetres utilitzats actualment i que en aquells moments era un dels aparells més avançats per a la graduació alcohòlica dels vins. L'any 1925 constava inventariat un d'aquests aparells en la moderna bodega CUNE d'Haro (José Luis Hernández Marco, "La búsqueda de vinos tipificados por las bodegas industriales: finanzas, organización y tecnología en las elaboraciones de la Compañía Vitícola del Norte de España, S.A. (1882-1936)", a: J. Carmona *et al*, *Viñas, bodegas y mercados. El cambio técnico en la vitivinicultura española, 1850-1936*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2001, pàg. 153-186).

va adquirir una arada i una bàscula de 1.000 kg. i l'any 1937 una màquina d'esclofol·lar ametlles i dues segadores-agarbadores.

L'adquisició de totes aquestes màquines ha quedat registrada en els inventaris anuals dels béns mobles del SACM²⁶⁴. Segons l'inventari del 10 de febrer de 1939, entre els béns mobles del Sindicat hi trobem, a banda de les instal·lacions de la màquina de batre i del molí (valorats en 31.000 ptes. i 7.400 pta, respectivament): dues bàscules de 1.000 kg. de força cadascuna, una de 500 kg. i una de 200 kg.; una màquina ensofradora; una seleccionadora de grans; unes balances amb els seus pesos corresponents; un aparell Malligaud; una empacadora; una bomba per a trafegar vi; dues arades Brabant; una segadora Deering de 3'5 peus; una rampinadora de 6'5 peus; dues màquines segadores-agarbadores, i una per a esclofol·lar ametlles. El conjunt de béns mobles era valorat aleshores en 7.564 pta.

Però les dificultats que sorgiren en la vida econòmica del SACM durant els anys trenta van avortar alguns projectes importants. En la memòria de l'any 1934, després d'exposar les millores portades a terme en el magatzem, també s'anunciava la voluntat de *“buscar un terreny apropiat per a construir-hi un local ben espaiós per instal·lar-hi unes premses per a vi i oli”*, però que *“pel seu elevat cost no podem abordar encara”*. Es calculava que aquest projecte tindria un cost aproximat de 125.000 pta. i —segons afirmava l'any 1939 l'administrador del SACM— *“esta mejora tan notable y que hubiera proporcionado buenos beneficios a los agricultores, estaría ya realizada de no haber sobrevenido los tristes acontecimientos que hemos sufrido y que tan graves daños nos han ocasionado”*²⁶⁵. La precarietat econòmica amb què va quedar el SACM després de la Guerra Civil i les penalitats de tot tipus dels anys de la postguerra van impedir que aquestes millores es portessin mai a terme.

8.6. Les activitats cooperatives

8.6.1. La compravenda d'inputs i productes agraris

Tot i que durant els primers anys el SACM ja va desenvolupar l'activitat cooperativa en la compra en comú de pinsos, adobs, llavors, sulfats i sofres, la

²⁶⁴ ASACM: *Inventarios del Sindicato Agrícola y Caja Rural de Caldas de Montbuy*.

²⁶⁵ *Memoria leída por el Administrador de este Sindicato...* (9.10.1939).

intermediació del Sindicat només era possible per als pagesos que disposaven d'algun capital per efectuar les compres, atès que no es facilitava a crèdit:

“los agricultores humildes, los más necesitados de protección, los que no podían efectuar sus pagos al contado, esos se veían obligados a adquirir a crédito todas estas materias a los comerciantes a precios siempre exagerados y, lo que era peor, recibían estos géneros algunas veces adulterados, especialmente cuando se trataba de abonos compuestos”²⁶⁶.

Encara el mes de març del 1918, quan ja s'havien aprovat els nous estatuts, s'acordà que els gèneres que proporcionava el SACM als socis es pagarien sense recàrrec dintre dels trenta dies següents d'haver-se retirat la mercaderia, i que a partir d'aquell moment es carregarien interessos a raó del 5 % anual sobre els comptes que quedessin pendents²⁶⁷.

Aquesta situació va canviar un cop començà a funcionar la Caixa Rural i el SACM, en solventar els problemes de tresoreria, va comptar amb el marge de maniobra necessari per les activitats de compra-venda, de manera que podia comprar al comptat i rebre els pagaments diferits sense cobrar interès. Aquesta era, sens dubte, l'activitat més important del SACM i la clau del seu èxit a partir de l'any 1918. Així també era percebut pels seus dirigents:

“lo que más apreciábamos era el auxilio material que prestábamos a tantos y tantos labradores humildes, facilitándoles al fiado, sin pagar intereses y con su sola garantía personal, toda clase de piensos para su ganado y ni uno solo de ellos en ninguna ocasión había dejado de sembrar sus tierras por falta de recursos económicos”²⁶⁸.

²⁶⁶ Memoria leída por el Administrador de este Sindicato... (9.10.1939).

²⁶⁷ Acta del 27.3.1918.

²⁶⁸ Memoria leída por el Administrador de este Sindicato... (9.10.1939).

TAULA 46. ACTIVITAT COOPERATIVA DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1918-1937 (en ptes.)

	Socis (a)	Vendes (b)	b/a	Crèdit (c)	c/a	c/b-100	Saldo crèdit (d)	d/c-100
1918	200	111.583,30	557,92	83.629,15	418,15	74,95	16.364,30	19,57
1919	324	298.079,75	920,00	204.934,10	632,51	68,75	26.753,55	13,05
1920	330	399.566,05	1.210,81	299.094,60	906,35	74,85	39.898,65	13,34
1921	421	551.420,45	1.309,79	410.136,45	974,20	74,38	49.111,05	11,97
1922	488	575.143,75	1.178,57	447.394,25	916,79	77,79	47.136,90	10,54
1923	557	795.899,45	1.428,90	638.487,55	1.146,30	80,22	81.034,00	12,69
1924	644	1.103.374,40	1.713,31	903.870,00	1.403,52	81,92	131.044,50	14,50
1925	677	1.300.202,50	1.920,54	1.087.390,40	1.606,19	83,63	140.492,00	12,92
1926	729	1.050.019,90	1.440,36	848.498,20	1.163,92	80,81	125.883,25	14,84
1927	858	1.341.743,70	1.563,80	990.461,05	1.154,38	73,82	143.810,30	14,52
1928	849	1.457.397,45	1.716,60	1.066.947,30	1.256,71	73,21	148.847,25	13,95
1929	854	1.348.486,15	1.579,02	942.823,90	1.104,01	69,92	130.478,00	13,84
1930	823	1.199.162,15	1.457,06	852.673,30	1.036,06	71,11	160.846,55	18,86
1931	811	1.318.069,20	1.625,24	850.515,50	1.048,72	64,53	189.095,80	22,23
1932	808	1.426.274,10	1.765,19	838.479,35	1.037,72	58,79	192.846,80	23,00
1933	813	1.057.421,25	1.300,64	681.379,90	838,11	64,44	197.123,75	28,93
1934	783	1.211.092,75	1.546,73	801.347,25	1.023,43	66,17	221.206,45	27,60
1935	750	1.216.720,95	1.622,29	681.428,15	908,57	56,01	194.306,00	28,51
1936	s.d.	1.011.563,45	s.d.	546.806,05	s.d.	54,06	183.370,35	33,53
1937	1.008	1.785.539,30	1.771,37	s.d.	s.d.	s.d.	234.611,00	s.d.

Font: elaboració pròpia a partir dels Llibres Majors del SACM (1918-1936), Llibre d'Inventaris (1918-1945) i memòries dels anys 1929-1937.

Com es veu en la taula 46, a partir de 1918 els socis adquirien els gèneres que subministrava el SACM majoritàriament —i de forma creixent— per mitjà de crèdit: a partir de l'inici dels anys 1920, el volum de les compres a crèdit va incrementar-se ràpidament fins a situar-se entorn al milió de pessetes (més de mil pessetes de préstec en espècie per soci), és a dir més del 80 % de l'import de les vendes als socis²⁶⁹. Tot i que la major part de les mercaderies es pagaven dintre del mateix any (més del 80 % de les compres que es feien a crèdit), aquest increment tan ràpid va alarmar la junta directiva, de manera que l'any 1924 l'administrador del SACM ja *“expuso la necesidad que había de restringir el crédito que se concedía a los socios en vista de que las cantidades que éstos adeudaban habían aumentado considerablemente y se tomó el acuerdo por unanimidad de dejar a criterio del Sr. Puigdueta el conceder o no mercaderías a crédito”*²⁷⁰.

Tot i això, com es veu en la taula, el compte de deutors va seguir creixent *“a pesar de que se denegaban continuamente muchas solicitudes de crédito”* i s'acordà *“amonestar a los morosos llevando al Juzgado, si lo creían prudente, a los que se lo*

²⁶⁹ Per al conjunt del període analitzat (1918-1937) només el 30 % de les compres es pagaren al comptat.

²⁷⁰ Acta del 19.8.1924.

*merecieran*²⁷¹. Alguns d'aquests crèdits foren incobrables, però les pèrdues foren relativament petites: en total, 18.812 ptes. entre 1918 i 1935, és a dir el 0,15 % del crèdit concedit. En el compte de resultats, els deutes incobrables suposaven només el 13 % de les despeses totals del SACM.

L'altre aspecte destacable de la taula 46 és l'espectacular augment de l'activitat: amb sis anys l'import de les vendes es va multiplicar per deu, situant-se per sobre del milió de pessetes i cap al final de la dècada de 1920 s'aproximava al milió i mig de pessetes, que representava unes compres per valor de més de 1.500 ptes. per soci. L'any 1930 el volum de vendes disminuï bastant per raó del "*retramiento notable que se observa en esta villa [de Caldes] y su comarca a la cría de ganado de cerda desde el desastre de la última peste porcina que tantos quebrantos ocasionó a nuestros ganaderos*"²⁷². També s'atribuïa a l'encariment del blat de moro, degut a les dificultats que posava el Govern a les importacions per tal d'afavorir els pinsos autòctons i, sobretot, al desenvolupament creixent del transport per camió, que permetia traslladar amb rapidesa tota classe de gèneres des dels magatzems i des del port de Barcelona als pobles veïns i directament a les cases de pagès, de manera que es perdia l'avantatge comparatiu que suposava per al SACM l'estar situat al peu del ferrocarril. Aquest any el compte de deutors havia augmentat en més de 30.000 ptes. degut a l'augment generalitzat dels preus de les mercaderies provocat per la caiguda de la pesseta: segons reconeixia la junta directiva del SACM, "*a los más humildes les ha sido imposible poder cumplir con los compromisos contraídos en el Sindicato*"²⁷³. L'any següent el compte de deutors va tornar a augmentar de manera inquietant:

"i això sense motius justificats de cap mena, perquè hem passat un any de bones collites en aquesta comarca. Aquest compte, en general, el fan créixer tots, pobres i rics, constituïnt, quasi quasi un abús que cal evitar d'aquí en avant, doncs hem arribat al cap d'amunt i seguint per aquest camí podria portar-nos a la ruïna del Sindicat. Fóra vergonyós que arribés un dia en què la Junta del Sindicat es veiés obligada a suspendre les

²⁷¹ Acta del 12.5.1925. En l'assemblea general del març de 1920, el president del SACM ja va advertir que "*había algunos socios, afortunadamente pocos, que no cumplían sus compromisos económicos con esta Sociedad, por cual motivo sería necesario tal vez llevarlos ante los tribunales, a cuyo efecto y acto seguido la Junta general acuerda conceder amplias facultades al Sr. Presidente y al señor Secretario para que en nombre de esta Sociedad puedan otorgar poderes suficientes a favor de la persona o personas que estimen conveniente para que representando a esta Sociedad puedan acudir ante los Juzgados y Tribunales*" (acta del 5.3.1920).

²⁷² SACM: Mem. 1930. La disminució de les vendes és menys perceptible per l'alça de preus dels adobs, blat de moro i patates de llevar que es compraven a l'estranger, degut a la caiguda del valor de la pesseta.

²⁷³ SACM: Mem. 1930.

*vendes a terminis, i tampoc fóra just per aquells socis que compleixen sempre amb el seu deure*²⁷⁴.

Malgrat els advertiments, el compte de deutors va seguir creixent any rera any, perquè al marge de fets conjunturals (com ara les taxes angleses que encarien l'exportació de patates primerenques o la pèrdua de collites a causa de circumstàncies meteorològiques adverses²⁷⁵), la crisi ramadera assolí un punt culminant.

Com hem vist, a la comarca del Vallès Oriental i, específicament a l'àrea de Caldes de Montbui, l'especialització ramadera es convertí en una de les vies més importants per sortir de la crisi del final del segle XIX²⁷⁶. A banda de proporcionar abundants adobs, la demanda creixent d'aliments ramaders (carn i llet, principalment) de la conurbació barcelonina va fer que la ramaderia es convertís en un auxiliar molt poderós per als agricultors. La proximitat i la fàcil comunicació de la comarca amb aquest mercat (en el cas de Caldes de Montbui, per carretera i ferrocarril) va propiciar una progressiva especialització ramadera durant la segona i tercera dècada del segle XX. La principal especialització pecuària s'orientà al subministrament de llet a Barcelona; però a l'àrea de Caldes de Montbui també hi havia una presència important de bestiar porcí per a la producció de carn, que durant el primer terç del segle XX havia més que duplicat el seu preu, i també d'aviram, que també tenia una sortida fàcil en el mercat granollerí.

La qüestió fonamental per a aquesta especialització ramadera era el cost de l'alimentació del bestiar. Tot i que s'augmentà la superfície destinada a farratges, el Vallès Oriental era una de les comarques més deficitàries i, per tant, la prosperitat del negoci ramader depenia del preu dels pinsos, sobretot del blat de moro, que — per tal de protegir-ne els productors espanyols— el Govern en prohibia l'entrada. L'any 1926, el SACM va sol·licitar a la Direcció General d'Abasteixements dues-centes tonelades de blat de moro intervingut "*para atender las necesidades de*

²⁷⁴ SACM: Mem.1931.

²⁷⁵ Segons la memòria de 1933, el capital que destinaren els socis a la sembra de patates primerenques per a l'exportació es va perdre gairebé per complet degut a l'excés de producció i l'augment de les taxes que imposaren les autoritats angleses: "*els nostres associats varen ésser advertits a temps del perill que corrien, que, per dissort de tots, no hi varen prestar l'atenció que requeria*". Aquell any també fou pernicios per "*el furios temporal de pedra que arrasà els nostres camps en el moment més dolent, puix tota la collita es trobava a peu; bona part d'ella es va perdre, i en alguns indrets la seva totalitat. I com si tot això fos poc encara, quan ens disposàvem esperançats a preparar altra volta els terrenys i practicar de nou la sembra, unes pluges continuades i persistents i una gran nevada seguida de fortes glaçades, ens ha impedit poder fer la sembra en bones condicions, i fins i tot el poder efectuar-la, cosa que forçosament ha de repercutir en la propera collita*".

²⁷⁶ Apartat 5.2.3. Un plantejament general de la qüestió a Josep Pujol (1998): "Especialització i canvi tècnic en l'expansió del sector ramader català entre 1880 i 1936", *Recerques*, núm. 37, pàg. 31-56.

*abastecimiento de dicho cereal a los socios de este Sindicato*²⁷⁷. L'any següent, l'intervencionisme del Govern va fer un pas més en traspassar el control del repartiment de blat de moro importat a l'AGGR: s'haurien de constituir juntes locals per gestionar la distribució del cereal i per obtenir-ne seria indispensable inscriure's en aquesta associació. Per evitar el sobrecost que representaria per als socis (la quota de l'Associació de Ramaders era de 15 ptes. anuals) el SACM va intentar que fos admès com a soci col·lectiu; va aconseguir que només s'exigís la inscripció a aquells que en necessitaven quantitats importants (als quals el SACM abonaria la quota de l'Associació de Ramaders) i els va convocar a una reunió per constituir la junta local²⁷⁸. Però la distribució del blat de moro va continuar essent un problema gravíssim:

*“la falta de moresc a preus enrahonats ha destruït la cria i engreix de tocinos i d'aviram, i ha fet que els pagesos, buscant ocupació a les seves activitats, es dediquen quasi exclusivament a la cria de vaques de llet, motivant una super-producció d'aquest producte que en aquests moments es col·loca amb moltes dificultats, portant una pertorbació entre els que es dedicaven a aquest ram de la ramaderia, resultant destruïda la de bestiar porcí i la d'avicultura, i pertorbada la de les vaques de llet. Aquest és el problema més greu que es presenta als agricultors de quasi tot Catalunya, especialment els del Vallès, de la plana de Vich i Girona*²⁷⁹.

La crisi ramadera fou la causa principal de la caiguda de les vendes del SACM que s'observa l'any 1933: un 25 % menys del valor de l'any anterior i un 10 % menys en volum, i tot i això va seguir augmentant el compte de deutors, “*propagant-se aquest procedir més ràpidament que les epidèmies més contagioses*”²⁸⁰. Finalment, la junta del SACM es va veure obligada a intervenir:

“en el mes de juny [de 1934] els comptes-corrents deutors importaban l'extraordinària quantitat de 270.000 pessetes que tot seguit, amb els lliuraments de blat principalment, varen minvar un xic, però en el mes de desembre tornàvem a trobar-nos en el mateix cas i amb una perspectiva gens falaguera. Alarmada per aixó, la Junta de Govern va veure's en el cas, amb molt sentiment, de restringir i de posar ordre en la concessió

²⁷⁷ Acta del 26.11.1926.

²⁷⁸ Actes del 29.7.1927 i 24.8.1927. La Junta local estava formada per Francesc Sala Molas (pres.), Joan Anglí Peig (visitador de ramaderia), Jeroni Casabayó Roquer (tresorer), Isidre Puigdueta Miramanda (secr.), i Francesc Banús Camps i Francesc Torras Pedragosa (voccs.), tots ells socis del SACM.

²⁷⁹ SACM: Mem. 1933.

²⁸⁰ SACM: Mem. 1934. El Secretari del SACM anava encara més enllà i aludia a “*les intrigues d'aquells socis que, no volguent complir amb els seus deures, cercan la manera de pertorbar-lo i ensorrar-lo per a poder així el·ludir el compliment dels seus compromisos*”.

*dels crèdits a fi de salvar en primer lloc el capital-imposicions i en segon lloc la vida del Sindicat, les dues coses de cabdal importància. Amb molta prudència i tenint en compte les necessitats de nostres socis es va fixar el terme com a màxim de sis mesos pels crèdits i no obrir nous comptes mentres durés aquest estat de coses*²⁸¹.

Com es veu en la taula 46, aquestes mesures van donar bon resultat, atès que al final d'aquell any el compte de deutors havia baixat fins a 221.000 ptes. i l'any següent es va reduir fins a 194.000 ptes., a costa, això sí, de reduir el volum total del crèdit concedit, el qual va quedar situat just per sobre del 50 % de les vendes (la relació entre el crèdit total efectuat i el deute que hi havia al cap de l'any no es va moure del 27-28 %). Malgrat la disminució, el compte de deutors encara era motiu de preocupació per a la junta: en la memòria de l'any 1935 feien una nova crida als socis deutors perquè procuressin saldar els seus comptes, sense arribar a exigir el cobrament per mitjans coercitius *“per la gran atenció que es té a tots els associats i en consideració a que coneixem perfectament les vicissituds per les quals passen els pagesos durant aquests últims anys, degut a les malures del bestiar i a la desvalorització de quasi tots els productes de la terra”*.

L'esclat de la Guerra Civil va alterar els circuits comercials i això va afectar la intermediació del SACM en les compres d'inputs agrícoles. En la memòria de l'any 1937 es feia constar que la *“tasca realitzada ha estat feixuga, a causa de la forma irregular en que s'han de fer les compres, motivat per l'estat de coses anormals produïdes per les circumstàncies que a travéssem”*. No obstant això, el valor de les vendes s'incrementà fins a 1.785.000 ptes., el màxim de tot el període, com també el crèdit concedit, que superà les 234.000 ptes., de manera que *“ha sigut necessari dedicar les disponibilitats a sostenir el crèdit dels afiliats”*. Les despeses generals de l'activitat de compra-venda i el transport van assolir la xifra rècord de 145.000 ptes. i l'ingrés que generava aquesta activitat per al SACM va quedar reduït a 4.000 ptes. El més significatiu, però, és que el subministrament d'inputs agrícoles als socis no es va interrompre durant la guerra.

Les memòries dels anys 1929-1935 ens detallen els productes distribuïts entre els associats (taula 47). La comparació amb el subministrament dels primers anys del SACM (taula 35) és il·lustrativa tant del desenvolupament agrícola com del mateix SACM, que passà de 200 a més de 800 socis: el volum de mercaderies distribuïdes entre els socis s'havia multiplicat per més de 10 i també havia augmentat la diversitat de productes. Els adobs químics distribuïts (en quantitats al voltant de les

²⁸¹ SACM: Mem. 1934.

700 tones), substituïen el guano (menys de 100 tones el 1915). Els pinsos també augmentaven en varietat (tot i que només el blat de moro ja arriba al 25 % del total de subministraments) i multiplicaven per 20 el seu volum (superaven les 2.000 tones anuals), constituïnt més del 70 % dels productes comercialitzats. Els anticriptogàmics, tot i que disminuïen en importància relativa, augmentaven el volum de 16 a 60 tones. L'augment de les patates de llevor era menys significatiu (tot i que es multiplicava per dos i, en alguns anys, per més de quatre). De patates se n'adquirien de les del bufet, les anomenades "navarres" i de procedència anglesa, i es feren gestions conjuntes amb altres sindicats, com ara el Sindicat Agrícola de Palau-solità o el Gremi d'Agricultors de Sentmenat²⁸². La taula 47 permet seguir amb detall l'evolució dels subministraments del SACM durant aquests anys:

TAULA 47. SUBMINISTRAMENTS DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1929 – 1935 (en tones)								
Productes	1929	1930	1931	1933	1934	1935	TOTAL	%
Superfosfat de calç	410'5	362'0	373'6	456'1	424'4	390'0	2.416'6	12,6
Clorur de potassa	41'0	23'1	22'0	19'9	33'6	27'2	166'8	0,9
Sulfat amònic	245'5	245'7	277'9	293'6	233'2	303'8	1.599'7	8,4
Nitrat de sosa	17'0	12'1	11'0	12'0	17'0	12'0	81'1	0,4
Sulfat de ferro	3'0	2'5	3'2	4'3	4'0	5'8	22'8	0,1
Adobs químics	717'0	645'4	687'7	785'9	712'2	738'8	4.287'0	22,4
Serradura de banya	20'7	32'6	22'6	25'9	25'4	20'7	147'9	0,8
Total adobs	737'7	678'0	710'3	811'8	737'6	759'5	4.434'9	23,2
Sulfat de coure	20'6	29'7	25'7	32'0	22'8	23'3	154'1	0,8
Sofres	36'0	31'4	32'9	27'2	24'1	26'0	177'6	0,9
Anticriptogàmics	56'6	61'1	58'6	59'2	46'9	49'3	331'7	1,7
Blat de moro	1.182'0	900'0	896'6	722'3	509'8	596'2	4.806'9	25,1
Ordi	97'2	215'0	263'0	177'5	330'1	253'6	1.336'4	7,0
Civada	59'1	65'6	73'0	88'4	88'1	73'8	448'0	2,3
Sègol	0'0	0'0	0'0	2'4	0'0	30'0	32'4	0,2
Garrofes	194'4	244'7	205'0	241'3	248'5	183'4	1.317'3	6,9
Veces	23'4	26'6	21'0	21'4	37'4	23'9	153'7	0,8
Polpa de remolatxa	198'0	154'0	190'0	162'3	206'4	186'1	1.096'8	5,7
Er i erer	5'1	2'6	0'0	0'6	1'5	3'0	12'8	0,1
Alfals	0'0	0'0	24'0	101'5	111'6	60'2	297'3	1,6
Farines	677'0	609'4	531'2	513'9	563'6	470'3	3.365'4	17,6
Segó	66'8	68'4	71'5	95'6	101'0	96'7	500'0	2,6
Palla	0'0	0'0	0'0	66'8	94'3	50'5	211'6	1,1
Total farratges	2.503'0	2.286'3	2.275'3	2.194'0	2.292'3	2.027'7	13.578'6	71,0
Patates de llavor	60'9	68'3	132'0	41'7	159'5	121'9	584'3	3,1
Faves	26'2	27'0	27'0	18'1	30'0	25'2	153'5	0,8
Guixes	3'7	0'0	0'0	0'0	0'0	0'0	3'7	0,0
Arròs	0'0	0'0	0'0	1'5	8'6	1'6	11'7	0,1
Sal	sd	sd	Sd	Sd	18'0	17'1	35'1	0,2
Altres	90'8	95'3	159'0	61'3	216'1	165'8	788'3	4,1
Total productes	3.388'1	3.120'7	3.203'2	3.126'3	3.292'9	3.002'3	19.133'5	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries dels anys 1929-1935 . No registra llevors, sèu, llucquets i taps, en petites quantitats.

²⁸² Actes del 21.10.1921 i 30.10.1923.

La compravenda d'inputs agraris no era solament la principal activitat cooperativa del SACM, sinó també la que li reportava els ingressos més quantiosos, tal com es pot veure en la taula 48. En el compte de resultats del SACM, les operacions de compravenda constituïen la principal font de beneficis, molt superior a les quotes de socis²⁸³. Entre 1918 i 1935, la suma d'ingressos que proporcionaren les operacions de compravenda va superar les 300.000 ptes., és a dir el 75 % del total d'ingressos que registraren els balanços durant aquests anys.

TAULA 48. INGRESSOS DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI PER COMPRAVENDA DE PRODUCTES, 1918-1937 (en ptes.)			
	Operacions de compravenda (a)	Total ingressos (b)	a/b-100
1918	1.595,53	3.625,33	44,01
1919	2.487,70	4.665,60	53,32
1920	4.594,80	6.906,12	66,53
1921	12.870,70	16.320,60	78,86
1922	6.983,55	12.041,25	58,00
1923	11.761,45	19.059,50	61,71
1924	25.978,80	35.035,85	74,15
1925	25.685,20	32.026,30	80,20
1926	20.728,80	27.343,00	75,81
1927	21.835,70	34.131,00	63,98
1928	23.364,90	27.241,95	85,77
1929	21.853,10	26.844,30	81,41
1930	22.363,70	31.984,45	69,92
1931	24.478,25	28.812,00	84,96
1932	23.348,65	29.993,60	77,85
1933	16.866,10	21.447,50	78,64
1934	25.710,10	31.443,45	81,77
1935	16.616,05	23.724,95	70,04
1936	s.d.	s.d.	s.d.
1937	4.383,95	20.180,35	21,72

Font: Elaboració pròpia a partir dels Llibres Majors del SACM (1918-1936) i de les memòries dels anys 1929-1937.

L'activitat cooperativa del SACM no es reduïa a la intermediació en la compra d'inputs agrícoles, sinó que també va començar a intervenir en la comercialització d'una part de la producció dels socis. L'any 1926 es va intentar que el SACM disposés d'un lloc de venda al mercat central de Barcelona *"para algunos socios del Sindicato que en sus épocas tienen ciertos géneros agrícolas para vender, como son*

²⁸³ Les quotes de socis van suposar un ingrés creixent, però sempre una proporció molt modesta del total d'ingressos del SACM: 1.102 ptes. (1918), 1.294 (1919), 1.320 (1920), 1.685 (1921), 1.951 (1922), 2.285 (1923), 2.578 (1924), 2.709 (1925), 2.917 (1926), 3.434 (1927), 3.396 (1928), 3.416 (1929), 3.289 (1930), 3.244 (1931), 3.230 (1932), 3.252 (1933), 3.132 (1934), 3.000 (1935), 7.056 (1937). No hi ha dades de l'any 1936.

cerezas, uvas, verduras, etc.”, com ja el tenien altres sindicats, com ara el de Mataró o el de Vilassar²⁸⁴. Una comissió va desplaçar-se fins a Vilassar de Mar per tal d'informar-se de les condicions per obtenir-hi un lloc de venda, però després d'algunes gestions el Sindicat de Vilassar els va contestar que *“lo consideraba difícil y costoso y que de momento ponían a nuestra disposición, por si nos convenía utilizarlo, el puesto de venta que tenían ellos en dicho Mercado”*²⁸⁵.

Com veurem més endavant, aquest no fou pas l'únic contacte amb els sindicats del Maresme, perquè un dels productes que els SACM va començar a comercialitzar fou la patata primerenca. L'any 1928 el president del SACM va convocar la junta directiva per donar compte que s'havien presentat a la comarca diversos compradors d'aquest tubercle i que convenia que es fessin gestions per informar-se dels preus als quals es venien a Barcelona i als pobles de la costa, *“pues sin dicha información los labradores de esta villa podían resultar víctimas de un engaño y que la Junta del Sindicato tenía el deber de velar en todo momento por los intereses de sus asociados”*²⁸⁶. En l'assemblea general de l'any següent, un soci exposà *“lo conveniente que sería para todos que se procurase la venta de las patatas tempranas por mediación del sindicato”*²⁸⁷. La junta directiva va recollir la proposta i aquell mateix any s'exportaren a través del SACM 40 tones de patates primerenques.

L'any 1929 també es van vendre per compte dels associats 80 tones de blat. L'any següent les vendes de blat es duplicaren (173 tones), el 1931 arribaren a 180. Des de l'any 1927, els comerciants de cereals de la comarca del Vallès Oriental s'havien organitzat per defensar els seus interessos en una Associació de Cerealistes de Granollers i sa comarca, entitat filial del Centre Gremial de Granollers²⁸⁸. En la seva constitució, el 28 de gener de 1927, no hi participà ningú de Caldes de Montbui; però aviat el SACM s'integrà en aquesta entitat orientada a evitar la competència interna (establint un preu de venda comú per a les diferents poblacions dels associats) i ajudant-se mútuament davant dels clients morosos. A l'inici del 1934 hi havia un total de 33 socis de l'Associació de Cerealistes als municipis de Granollers (11), l'Ametlla del Vallès (2), Bigues i Riells (1), Caldes de

²⁸⁴ Acta de l'1.3.1926.

²⁸⁵ Acta del 22.6.1926.

²⁸⁶ Acta del 13.5.1928.

²⁸⁷ Acta del 26.2.1929.

²⁸⁸ *Asociación de Cerealistas de Granollers y su comarca. Reglamento*, Granollers, Impremta de Francisco Cucurella, 1927, art. 1.

Montbui (1), Canovelles (2), Cardedeu (2), les Franqueses del Vallès (2), Llinars del Vallès (1), Lliçà de Vall (1), Montmeló (1), Parets del Vallès (1), la Roca del Vallès (5), Montornès del Vallès (1) i Santa Eulàlia de Ronçana (2). La major part eren comerciants particulars, però entre els socis s'hi trobava també el SACM²⁸⁹.

Tot i que es considerava que *“els serveis cooperatius de venda dels nostres productes tenen entre nosaltres poca importància, perquè els nostres associats saben distribuir-los bé entre les places d'alguns pobles veïns”*, es van fer esforços per augmentar aquests serveis: l'any 1934 s'inicià la venda en comú d'avellanes i ametlles²⁹⁰. L'any 1935 la venda comuna va assolir més importància que cap altre: es van vendre 25 vagons de blat, és a dir unes 250 tones, *“havent pagat dels fons del Sindicat les guies i el transport de tot aquell blat que varen portar-nos els socis durant el funcionament de la nostra batadora, havent importat aquestes despeses unes 3.000 ptes.”*; amb les patates primerenques també es va fer una bona campanya, enviant directament a Anglaterra 580 bultos i diverses partides a altres *“mercats oberts de nou en certs indrets del nostre continent”* que, segons es creia, eren gairebé *“la nostra única solució per a donar sortida a aquest producte”*, i també es van vendre avellanes i ametlles, tot i que es van remunerar menys del que s'hauria pogut²⁹¹. El balanç de l'acció cooperativa del SACM era prou evident, com s'encarregava de subratllar el secretari en la memòria de l'any:

“Si no haguéssim estat organitzats, hauríem cobrat aquest any el blat a 50 pessetes [net de despeses, atès que el SACM cobria les despeses de guia i el transport fins a les farineres]? Hauríem pogut adquirir les patates de llevar al preu que les hem adquirides? I els guanys i tot el demés, quantes pessetes més ens haurien costat? On trobaríem les facilitats de crèdit de que gaudim sense pagar interès ni augment en el preu dels gèneres?”

Des del maig de 1932, el SACM formava part de la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral (FSAL), entitat promoguda pel Sindicat Agrícola de Vilassar l'any 1927 per tal d'actuar conjuntament en la comercialització de les patates i alliberar-se

²⁸⁹ AGCB, Fons d'Associacions, exp. 12.966.

²⁹⁰ SACM: Mem. 1934.

²⁹¹ Segons la memòria de l'any 1935, *“amb les avellanes i les ametlles, per haver volgut seguir la corrent de la majoria dels nostres socis, ho hem fet més malament que l'any passat; d'haver seguit el nostre criteri, totes les avellanes i ametlles s'haurien venut als preus mínims de 50 ptes. els 40 quilos les primeres, i a 80 ptes. els 100 quilos les ametlles, i han estat moltes i moltes les partides venudes per sota d'aquests preus, regalant llástimosament les pessetes”*.

del *trust* de comerciants que en controlaven l'exportació²⁹². Tot i que agrupava fonamentalment als sindicats de la comarca del Maresme²⁹³, la seva àrea d'influència va arribar a les comarques veïnes. El SACM fou el primer del Vallès en incorporar-se a la FSAL i el seguiren la Cooperativa Agrícola "El Progrés" de Montornès (1932) i el Sindicat Agrícola de la Roca del Vallès (1933). Aquest any també va sol·licitar la inscripció el Sindicat Agrícola "La Unió" de Martorelles, però li fou denegada i a partir d'aquell any la FSAL ja no va admetre sindicats de fora del Maresme, entre altres raons perquè s'estaven discutint els límits de la denominació d'origen de les patates de Mataró²⁹⁴. Aleshores eren ja una trentena de sindicats federats. La FSAL els subministrava adobs, llavors, embalatges i transports. Cada mes d'octubre enviava dos comissionats a Gran Bretanya per efectuar la compra de patates de llavor amb totes les garanties; amb aquestes compres a l'engròs aconseguia una rebaixa en els preus i a més s'encarregava de tots els tràmits burocràtics de la importació²⁹⁵.

En canvi, l'exportació es seguí organitzant de forma individual per cada sindicat: l'any 1933, el transport per ferrocarril, nolis, aduanes i despeses del moll (en total 40.091 ptes.) eren, de lluny la partida més important de les despeses generals del SACM (97.773 ptes.) i si volguessim comptar tot el transport encara s'hi haurien de sumar les despeses del transport per camió (26.273 ptes.). L'any següent aquestes despeses augmentaren: 50.637,30 ptes. de ferrocarril, aduanes i despeses del moll i 27.313 del transport per camió (sobre un total de 110.224 ptes.); el 1935 aquestes despeses foren de 30.077 i 27.699 ptes., respectivament (sobre un total de 94.013 ptes.), i l'any 1937, de 32.382 i 28.475 ptes. respectivament (sobre un total de 145.725 ptes.). Aquest any les patates primerenques ja foren entregades a la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, que després del decret de sindicació obligatòria del 27 d'agost de 1936 passaria a controlar bona part de la producció i distribució agrària dels sindicats locals.

²⁹² L'any 1927 també s'havia creat l'Associació d'Exportadors de Patates Primerenques, impulsada des del Maresme (durant els anys trenta fou presidida pel gran comerciant mataroní Lluís Matutano) i que aplegava els comerciants d'aquest producte de tot el litoral espanyol (Jordi Pomés, *Les "Mataro's potatoes"...*, pàg. 111).

²⁹³ Inicialment, la FSAL va aplegar divuit sindicats: Sindicat Agrícola de Vilassar de Mar, Sindicat Agrícola de Mataró i Litoral, El Progrés de Malgrat, Sindicat Agrícola de Tossa, Cooperadora Agrícola de Sant Martí, Sindicat Agrícola de Pineda, Sindicat Agrícola de Sant Pol de Mar, Sindicat Agrícola de Teià, Sindicat Agrícola de Badalona i Canyet, Fraternalitat Agrícola de Calella, Sindicat Agrícola de Sant Andreu de Llavaneres, Sindicat Agrícola de Cabrera de Mar, Sindicat Agrícola Catòlic de Canet de Mar, Sindicat Agrícola L'Amistat de Cabrils, Sindicat Agrícola de Tiana, Sindicat Agrícola de Premià de Mar, Sindicat Agrícola de Masnou i Sindicat Agrícola de Lloret de Mar (J. Pomés, *Les "Mataro's potatoes"...*, pàg. 131-132).

²⁹⁴ *Les "Mataro's potatoes"...*, pàg. 134-135.

²⁹⁵ El SACM pagava una quota de 321 ptes. anuals per tenir accés a aquests serveis.

8.6.2. La mecanització de la batuda

En la reunió general ordinària del febrer de 1921 el SACM aprovà les bases que havien de regir la secció de la màquina de batre. Segons aquestes, la junta directiva era l'encarregada de la seva gestió i per fer-ne ús calia, en primer lloc, ser soci de la secció (és a dir, haver subscrit el nombre d'accions corresponents). A partir del 15 de juny els socis havien d'inscriure el nombre aproximat de garberes a la secretaria del Sindicat, i el primer diumenge de juliol es procediria al sorteig per decidir l'ordre en què es verificaria la batuda de les garberes (en el cas de l'ordi, se seguiria simplement l'ordre d'inscripció). La junta directiva fixaria el cost més econòmic possible, tenint en compte que s'obtinguessin els beneficis indispensables per atendre el pagament d'interessos i l'amortització de les accions en els terminis fixats i, d'acord amb al balanç d'ingressos i despeses que presentés la junta directiva, es podrien repartir dividendes²⁹⁶. Finalment, els acords es prendrien per votació dels presents: un vot pels socis amb 1-2 accions, dos vots pels socis amb 3-5 accions, tres vots pels socis amb 6-8 accions i quatre vots pels socis amb més de vuit accions.

La campanya de la batuda es portava a terme durant uns quinze o vint dies dels mesos de juliol i agost. Hi participaven una quinzena de jornalers, socis del SACM, que cobraven els jornals corresponents i també podien repartir-se les restes de la batuda²⁹⁷ (taula 49). També calia disposar d'un mecànic per a la neteja i reparació de la màquina, que a partir de 1923 proporcionava la casa Múgica, Arellano y cía. i presentava les factures corresponents; el SACM es feia càrrec de l'allotjament i manteniment del mecànic, una assegurança per a tot el personal implicat en la campanya (unes 200 ptes.) i una petita remuneració per a l'administrador (unes 100 ptes.). A les despeses de personal (que eren les més importants²⁹⁸) calia afegir els llençols, senalles, rampins, tirassos, escombres i altres materials utilitzats en la batuda, el consum elèctric, oli mineral, i l'arrendament de l'era i de la màquina de ventar²⁹⁹.

²⁹⁶ També es podria establir un dividend passiu per tal de millorar la màquina de batre, sempre que s'acordés per dues terceres parts dels vots.

²⁹⁷ Acta del 22.9.1923.

²⁹⁸ L'any 1920 els jornals de la campanya de batuda van sumar 2.793,50 ptes., l'any 1921 1.989 ptes. i l'any 1922 4.793 ptes. (ASACM: *Llibreta de salaris*).

²⁹⁹ El SACM pagava cada any 275 ptes. a Emília Rifé (propietària del terreny cedit al Sindicat com a camp experimental l'any 1919) per l'arrendament de l'era i pel servei de la màquina de ventar. El consum elèctric sumava unes 1.500 ptes. aproximadament per campanya (ASACM: *Llibre de Caixa núm. 1 de la Màquina de Batre del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui*).

TAULA 49. PREU DELS JORNALS DE BATRE EN LES CAMPANYES DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1920-1927 (en ptes.)			
	Mecànic	Jornalers	Jornalers amb carro
1920	15'00	8,50	-
1921	15'00	8,50	-
1922	22'00	9'00	-
1923	-	10'00	20'00
1924	-	10'00	20'00
1925	-	10,50	21'00
1926	-	10,50	21'00
1927	-	11'00	21,50

Font: Elaboració pròpia a partir de la Llibreta de Salaris (1920-1922), del Llibre de Caixa núm.1 de la Màquina de Batre (1923-1926) i del Llibre d'Actes del SACM (1919-1930).

Tenint en compte aquestes despeses, en una reunió general dels socis prèvia a la campanya o bé durant la mateixa, es fixaven els preus que es cobriren als socis per la utilització del servei. Inicialment es fixaven en funció de la força elèctrica consumida: per exemple, l'any 1920 es fixà la quota de 4,75 ptes./kw de força gastada en l'ordi, 3,25 ptes/Kw pel blat (actes del 26.7.1920 i 3.8.1920). L'any 1923 s'unificà el preu de la batuda a 4 ptes/Kw i el 1924, quan ja estava acabant-se la campanya, tenint en compte les despeses que s'havien produït es reduí a 3,50 ptes/Kw (acta del 19.8.1924). A partir de l'any següent, els preus es fixen segons la quantitat de gra: 8 ptes. per 100 kg. de blat i civada i 6,50 ptes. per 100 kg. d'ordi³⁰⁰.

L'any 1926 s'havia comprat una màquina de batre de més potència per tal d'accelerar el procés de la batuda. Tot i que la nova màquina funcionava satisfactòriament, "no se lograba el rendimiento o cantidad de trabajo que todos esperábamos de dicha trilladora" i això era atribuït a "la falta de pericia del personal", de manera que s'acordà d'efectuar-ne una reorganització en la campanya de l'any següent³⁰¹. La solució adoptada fou la de posar al capdavant de les operacions un soci, Joan Coll, que dirigiria el personal empleat: la millora de l'activitat fou considerable, de manera que es va poder reduir el preu que es cobrava als socis: 7,50 ptes. per 100 kg. de blat o civada i 6,50 ptes. per 100 kg. d'ordi³⁰². L'any 1929 aquest preu es va reduir més: 6,75 ptes. per 100 kg. de blat o civada i 5,75 ptes. per

³⁰⁰ Acta del 27.7.1925.

³⁰¹ Acta del 4.8.1926.

³⁰² Acta del 29.7.1927. També s'acordà pagar 11 ptes. de jornal al personal i 21,50 ptes. als carros.

l'ordi, a més de 50 cèntims per bala de palla, atès que ja funcionava la premsa empacadora.

El servei de la màquina de batre sempre va generar beneficis i gairebé sempre fou possible destinar una part dels ingressos a l'amortització del capital fix, tal com es veu en la taula 50:

TAULA 50. BALANÇ DE LA SECCIÓ DE LA MÀQUINA DE BATRE DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1929-1934 (en ptes.)				
	Ingressos	Despeses	Amortització	Benefici
1929	21.941,40	17.428,25	3.820,00	693,15
1930	20.790,75	16.859,65	3.000,00	931,10
1931	19.210,70	18.510,35	0,00	700,35
1932	s.d.	s.d.	s.d.	s.d.
1933	14.325,85	13.230,40	1.095,45	0,00
1934	15.810,50	13.392,35	2.418,15	0,00

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries del SACM dels anys 1929-1934.

Però el benefici més important fou el de facilitar als socis l'operació de la batuda, una labor molt intensiva en treball i que només la cooperació entre els pagesos de la contrada feia possible efectuar per mitjans mecànics. Al mateix temps, l'organització de les campanyes feien necessàries reunions prèvies per prendre les decisions col·lectives i, per tant, es convertí en un dels elements que més va promoure la participació en la vida associativa i la cohesió interna del Sindicat.

8.6.3. El molí cooperatiu

Després de la màquina de batre, la instal·lació d'un molí fou l'objectiu prioritari del SACM. D'aquesta manera era possible disposar de farines per al bestiar a un cost més baix i s'afavoria el negoci ramader que, com hem vist, durant els anys vint va assolir una importància considerable al Vallès i, particularment, a l'àrea de Caldes de Montbui³⁰³. Les tones de pinsos que passaven pel molí del SACM eren considerables, com es veu en la taula 51, la qual, no obstant, registra la disminució que es produí en els anys 1930 degut a l'encariment del blat de moro:

³⁰³ La Memòria de l'any 1935 registra les quotes que pagava el SACM com a membre de l'Associació Regional de Ramaders de Catalunya (50 ptes.) i de l'Associació de Cerealistes de Granollers (24 ptes.).

TAULA 51. ACTIVITAT DEL MOLÍ COOPERATIU DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1929-1934 (en tones)		
	Blat de Moro	Ordi i altres
1929	888'9	164'1
1930	583'2	252'9
1931	604'7	361'8
1932	s.d.	s.d.
1933	466'4	329'4
1934	310'0	391'1

Font: elaboració pròpia a partir de les memòries del SACM dels anys 1929-1934.

La mòlta era una labor poc intensiva en treball: la despesa més important era el consum d'electricitat (57 % de les despeses totals) i el SACM pagava el sou d'un moliner, Josep Puigsallosas Pladevall, soci del SACM, que l'any 1927 fou fixat en 1 pta. per hora de treball³⁰⁴. L'any 1937 es pagaren 3.800 ptes. de jornals i les despeses de moldre blat i altres sumaven 12.500 ptes. Les memòries dels anys 1929-1934 ofereixen dades més detallades de les pèrdues i guanys que generava el molí, que reproduïm a la taula 52:

TAULA 52. COMPTE DE RESULTATS DEL MOLÍ COOPERATIU DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE CALDES DE MONTBUI, 1929-1934 (en ptes.)					
	1929	1930	1931	1933	1934
Blat de moro	8.889,30	5.831,80	6.046,85	4.663,95	3.100,20
Ordi i altres	3.282,70	5.058,00	7.236,15	6.588,55	7.821,00
Total guanys	12.172,00	10.889,80	13.283,00	11.252,50	10.921,20
Consum elèctric	4.440,80	4.710,55	5.314,70	4.761,55	4.519,10
Jornals moliner	1.860,10	1.750,70	2.151,00	2.660,50	2.849,50
Olis, grasses, corretges i garbells	286,10	431,80	767,75	459,95	403,55
Contribució industrial*	0,00	0,00	349,25	349,30	349,30
Reparacions	0,00	0,00	150,00	0,00	0,00
Amortització	987'00	890'00	0'00	600'00	540'00
Total pèrdues	7.574,00	7.783,05	8.732,70	8.831,30	8.661,45
Benefici	4.598,00	3.106,75	4.550,30	2.421,20	2.259,75

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries del SACM dels anys 1929-1934.
* Fins a l'any 1931 els comptes no registren el pagament de la contribució industrial que el SACM havia de fer efectiva pel seu molí, tot i que l'any 1925 havia estat expedientat per aquest motiu³⁰⁵.

³⁰⁴ Acta del 13.12.1927.

³⁰⁵ En la reunió de junta directiva del SACM de 12.5.1925, "el Sr. Presidente enteró a los reunidos de la visita que hicieron al Sindicato los Sres. Inspectores de Hacienda los cuales, previo un examen minucioso de los libros de contabilidad del Sindicato, expedientaron al mismo por razón de la contribución industrial que debía pagar el molino y por las utilidades del sueldo que disfruta el Sr. Puigdueta, considerando el Sr. Presidente que mientras no se dicten por el Directorio disposiciones claras y precisas referentes a las exenciones y beneficios que la Ley concede a los Sindicatos agrícolas debidamente constituídos, nada se podía hacer en contra de dichos expedientes" (acta del 12.5.1925).

8.6.4. Altres serveis

La capacitat econòmica creixent del SACM a partir de 1918 no només li va permetre oferir l'adquisició dels inputs a crèdit als socis més necessitats, que fins aleshores s'havien vist privats dels beneficis de l'associació, sinó que també va ser possible establir algun tipus d'ajuda mútua en cas de malaltia. Tot i que la beneficència no era un objectiu específic del SACM (almenys no estava previst en els seus estatuts), a partir dels anys vint també va desenvolupar en certa mesura aquesta funció a través de la Vil·la de Salut "L'Aliança", una opció que fou aplaudida des del sector més sensible a les necessitats de la petita pagesia³⁰⁶. La Vil·la de Salut L'Aliança era una mutualitat d'assistència mèdica i quirúrgica fundada a Barcelona l'any 1904 per la Germandat de Cambrers de Barcelona. Promoguda pel cirurgià Josep Girona i Trius (germà del membre de l'IACSI Pere J. Girona i Trius), qui en fou el primer director mèdic, inicialment estava destinada als cuiners i cambrers de la ciutat de Barcelona. Ben aviat, però, s'obrí a totes les entitats obreres i al públic en general, i l'entitat anà creixent amb les adhesions individuals i d'entitats, de manera que l'any 1923 ja comptava amb més de 80.000 associats, quan deu anys abans només eren 700³⁰⁷. La primera seu tenia només sis habitacions, però molt aviat es va veure obligada a traslladar-se a un altre edifici al carrer Còrsega, amb capacitat per a 25 llits i l'any 1917 passà a l'actual Palau de la Mutualitat, una clínica construïda de nova planta al carrer d'Antoni Maria Claret, que l'any 1926, degut a l'allau de noves entitats adherides i de l'augment constant de socis, s'amplià amb l'adquisició de tres immobles més que completaven l'illa urbana³⁰⁸.

Cap a l'inici de l'any 1926, el president i dos membres més de la junta directiva del SACM van fer-hi una visita i quedaren molt impressionats per la grandiositat del local, "*pues aquello ya no es una Quinta sino un Palacio, por su limpieza y orden admirables que se observa en todas sus dependencias y por las instalaciones verdaderamente notables y medios con que cuenta para el tratamiento y curación de las diversas enfermedades*" i, en una reunió general, la junta directiva exposà la

³⁰⁶ L'acord d'ingressar com a soci col·lectiu en la Vil·la de Salut L'Aliança fou celebrat per Pere Canals, futur president del SACM i membre de la Unió de Rabassaires local, el qual felicità a la Junta "*por la feliz idea que ha tenido*" (acta del 11.2.1926).

³⁰⁷ Segons s'explica a *Acción Cooperativista* (12.10.1923), la Quinta de Salut L'Aliança fou una de les entitats més elogiades a l'Exposició de Gand de 1923, ja que molts països més avançats en el cooperativisme no tenien una entitat d'aquesta magnitud (Citat per Gabriel Plana Gabernet, *El cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia i Fundació Roca Galès, 1998, pag. 227)

³⁰⁸ G. Plana, *El cooperativisme català...*, pàg. 148-150. Sobre la Vil·la de Salut L'Aliança també es pot consultar el llibre del doctor Josep Cornudella i Capdevila, *L'esperit humanitari i social de la classe mèdica catalana*. Barcelona, Aymà SA Editora, 1980, pàg. 125-127 i el *Boletín de la Quinta de Salud La Alianza* que es publicà mensualment i de forma ininterrompuda des de 1912 fins a l'any 1938.

conveniència que el SACM s'inscrivís com a soci col·lectiu de l'Aliança³⁰⁹. Davant d'un cas d'ingrés per malaltia crònica, el SACM acordà una subvenció de 3 pessetes diàries, és a dir la quantitat que la Quinta cobrava als seus socis, mentre que per als que ingressaven sense haver-s'hi inscrit el preu de l'estada era de 8,20 pessetes. Aquesta subvenció tenia una durada de 45 dies, sense que pogués disfrutar-se dues vegades durant el mateix any i es creà una secció d'associats a la Vil·la de Salut "L'Aliança" del SACM, que se subvencionà cada any amb 1.000 pessetes amb càrrec a les despeses generals de l'entitat³¹⁰. En la memòria de l'any 1935, després de fer constar que, com tots els anys, s'havia destinat la quantitat de 1.000 pessetes a la secció Vil·la de Salut L'Aliança, s'especificava que *"tot fa preveure que ben aviat aquesta quantitat serà insuficient, doncs contínuament s'allisten nous socis"*.

Hi va haver propostes per establir altres serveis cooperatius: en l'assemblea del 24 de febrer de 1921, un soci plantejà *"lo conveniente que sería la organización de una cooperativa de consumo"* i un altre va proposar *"que el Sindicato gestione el nombramiento de un socio para figurar en el gremio de tocineros de esta villa"*. El president, Francesc Torras, els va respondre que la junta tindria present les seves propostes; però que després de la compra de la màquina de batre era més urgent la instal·lació d'un molí. I ja no es tornà a plantejar la proposta.

La junta directiva del SACM es va preocupar per assistir als associats quan es declarava alguna plaga, però en aquest cas va tenir poca resposta: l'any 1929, el SACM va prendre la iniciativa d'organitzar una intensa campanya contra la mosca de l'olivera, la qual des de feia alguns anys afectava les oliveres del terme que aquell any presentaven un aspecte immillorable. Es van practicar les primeres diligències i es convocà una reunió general extraordinària per prendre mesures: el Sindicat es cuidaria de practicar tots els tractaments necessaris en totes les oliveres del terme municipal i els propietaris o arrendataris pagarien 0,25 ptes. per cada olivera. Però els socis no van respondre a la campanya *"debido a la natural desconfianza de los agricultores al ensayar por primera vez un tratamiento de esta naturaleza y porque desde los primeros momentos se dieron cuenta de que la invasión de la mosca en este año sería casi nula, como afortunadamente ha resultado así"*³¹¹. En tot cas, els socis van preferir practicar el tractament pel seu compte i el SACM es va limitar a

³⁰⁹ En la reunió de la junta directiva del 24.3.1926 el president va donar compte de l'admissió del Sindicat com a soci col·lectiu de la Quinta "L'Aliança" i per acord del 21.4.1926 es nomenaren Enric Puigdomènech i Isidre Puigdueta per a formar part del Comitè Local de la Quinta de Salut "L'Aliança".

³¹⁰ Acta del 29.12.1926.

³¹¹ SACM: Mem. 1929.

subministrar-los la melassa convenientment dosificada amb l'arseniat i els pulveritzadors i va desistir d'emprendre directament la campanya³¹².

8.7. Epíleg

Francesc Torras va exercir la presidència del SACM fins al 1936. Durant els anys trenta, havia continuat formant part de la direcció de la CAOVI, la qual s'havia orientat decididament cap a la defensa de la propietat. En la primera reunió de la junta de la CAOVI després de la proclamació de la República, F. Torras *“fa ressaltar la gravetat de la situació per que travessa l'agricultura i creu que un dels pitjors mals de la propietat rústica és la falta d'enteresa per a defensar els drets que li son seculars”*³¹³. En la mateixa reunió, F. Torras ja va proposar que es prenguessin mesures de defensa patronal, dient que *“es l'hora ja de que tots els propietaris es redressin i amb tota energia i enteresa d'anim es juntin per a salvaguardar llurs interessos”* i va demanar la creació d'una comissió permanent de la CAOVI per ocupar-se específicament d'aquesta qüestió, així com que s'intensifiqués l'activitat de la CAOVI i que tots els socis estiguessin en contacte constant per resoldre qualsevol situació conflictiva. En aquesta mateixa reunió, Josep Cirera i Voltà va fer veure *“la conveniència de crear sense perdre de temps una entitat que aplegui a tots els propietaris de terres de la província, que vinguin a esser una verdadera entitat de resistència patronal agrícola”* i va proposar la creació d'un diari adreçat a la *“petita burgesia del camp”*.

Aquests propietaris que durant molt de temps havien mantingut una posició dominant i de lideratge (d'*hegemonia*) en el món rural es trobaven ara en una posició defensiva. La seva posició econòmica i social s'havia anat afeblint progressivament, però ara en veien atacades les bases mateixes. Davant de la nova situació política i dels intents de reforma agrària es mostraven desafiants i intransigents. Perduda definitivament la seva *hegemonia* en la societat agrària, desestimaven totalment les associacions mixtes de pagesos i propietaris i es mobilitzaven per emprendre una acció conjunta de tots els propietaris per *“contestar amb les mateixes armes que se'ls combat”*³¹⁴.

³¹² Actes del 25.5.1929, 9.6.1929 i 28.6.1929.

³¹³ Llibre d'actes de la CAOVI: acta del 1.10.1931. A més de F. Torras, van participar a la reunió de la junta: Josep Rovira de Villar (president), Josep Brustenga, Josep Cirera i Voltà, Antoni Mayol, Averci C. de Sobregrau, Pere Cerdà, Francesc Sala, Albert Rosàs i Lluís Barbany.

³¹⁴ *Ibidem*.

L'interclassisme i la defensa dels interessos agrícoles, que havien estat els pressupòsits que havien donat lloc a la creació de la CAOVI s'havien abandonat per complet. El mateix F. Torras, acabaria proposant la dissolució de la CAOVI, amb l'argument que *"en l'actualitat les Cambres Agrícoles han perdut bona part de la seva finalitat i, en canvi, les Associacions de Propietaris compten amb més llibertat d'acció per a la defensa dels interessos morals i materials de la col·lectivitat"*³¹⁵. La seva proposta consistia en reconvertir la CAOVI en Associació de Propietaris, tot aprofitant l'avinentsa que l'antiga APPV *"encara que amb certa irregularitat, no ha deixat de funcionar"*. Francesc Sala i Molas, que, com ell, simultanejava la seva participació a la junta de la CAOVI amb la vicepresidència del SACM, s'adherí a la proposta *"perquè les circumstàncies d'avui dia no són les d'anys enrere perquè en èpoques precedents no's coneixien els conflictes que actualment commouen el nostre país"*.

Aquestes consideracions es feien el 31 de gener de 1935, en la que fou la darrera reunió de la junta de la CAOVI. Des d'aleshores, els propietaris de la CAOVI s'organitzaren entorn de l'Associació de Propietaris del partit judicial de Granollers, una entitat creada a instàncies de l'IACSI, que intentava crear un front comú de tots els propietaris rurals catalans per mitjà d'associacions d'àmbit comarcal³¹⁶. El setembre de 1935 aquesta nova associació comptava amb 163 associats, amb propietaris d'un gran nombre de localitats de la comarca: l'Ametlla, Aiguafreda, Bigues i Riells, Caldes de Montbui, Canovelles, Cànoves i Samalús, Cardedeu, Castellterçol, Fogars de Montclús, les Franqueses, la Garriga, Granollers, Llinars, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall, Martorelles, Mollet, Montmany, Montmeló, Montornès, Montseny, Parets, la Roca, Sant Antoni de Vilamajor, Sant Quirze Safaja, Santa Eulàlia de Ronçana i Tagamanent³¹⁷. Tots pagaven més de 50 pessetes anuals de contribució rústica, condició indispensable per ser-ne soci. El president era el mateix F. Torras i Sayol, que al mateix temps continuava al capdavant del SACM. No va abandonar la presidència del Sindicat fins després de l'esclat de la Guerra Civil.

El 30 de juliol de 1936, davant del perill que el SACM caigués en mans de la CNT-FAI, F. Torras va convocar precipitadament una assemblea de socis i dimití del seu càrrec de president. Prèviament, s'havia posat d'acord amb els dirigents locals de la Unió de Rabassaires perquè preparessin una junta alternativa que fos acceptable

³¹⁵ Acta del 31.1.1935.

³¹⁶ Vegeu l'apartat 4.2.3.

³¹⁷ Vegeu la relació de socis de l'APPJ de Granollers a l'apèndix 27.

per al SACM³¹⁸. El secretari del SACM, Josep Fontcuberta, que en aquell moment exercia d'alcalde de la localitat³¹⁹, va impedir l'entrada del comitè antifeixista local en la reunió. La nova junta del SACM, elegida el 30 de juliol de 1936, fou encapçalada per Pere Canals i Vila, que procedia del Partit Radical i que l'any 1931 havia estat un dels fundadors del Sindicat Agrícola Rabassaire local.

Pocs dies més tard, el 10 d'agost, F. Torras fou detingut i assassinat juntament amb altres calderins, entre els quals hi havia els socis del SACM: Jeroni Casabayó, Isidre Pagès i Ignasi Oller³²⁰. A Caldes de Montbui la repressió revolucionària va suposar la mort violenta de divuit persones. Després de Granollers, amb 34 víctimes, fou la població del Vallès Oriental amb un major nombre d'assassinats i, tenint en compte el nombre d'habitants, fou on la repressió fou més intensa (3,5 per mil, molt per sobre de la intensitat de la repressió a Granollers i de la mitjana de Catalunya: 2,4 i 2,9 per mil, respectivament)³²¹.

Acabada la guerra, la repressió franquista fou també especialment dura: consta l'execució de trenta calderins (5,6 per mil de la població), una xifra molt superior a la capital comarcal, amb 18 afusellats (1,3 per mil). Segons J. M. Solé i Sabaté, Caldes de Montbui fou la població de Catalunya de més alta repressió entre les compreses entre 5.000 i 20.000 habitants. En l'explicació d'aquest fet, J. M. Solé destaca "*l'afany de venjança que d'una manera determinada influí en les acusacions d'alguna persona de la localitat. Caldes es trobava en el camí intermedi de ser una població rural amb una certa vida industrial (ferrocarril, proximitat a centres industrials), caràcter que s'acusa en l'actitud de guerra i postguerra de les forces socio-polítiques*"³²². Un dels represaliats fou el president del SACM, Pere Canals, que precisament havia intentat oposar-se a la detenció de Francesc Torras el 10 d'agost de 1936. Fou executat l'any 1939 com a represàlia per la seva militància política, com també altres membres del SACM, com ara Domènec Gardeñes, Joan Pobra

³¹⁸ Tot i que no tenim dades de la junta elegida el 30 de juliol de 1936, és probable que no fos molt diferent de la que consta en la memòria de l'any 1937, l'única que s'ha conservat de l'època de la guerra, corresponent al 27 de febrer de 1938: Pere Canals Vila (president), Francesc Masclans Marfà (vicepresident), Jaume Valls Peig (tresorer), Josep Clapés Voltà (comptador), Antoni Francàs Ventura (secretari), Josep Canals Cortada (sotsecretari), Joan Germà Boi, Eliseu Masats Vila, Josep Masclans Rodés (vocals). Resulta significatiu que no fos escollit president Gabriel Banús Villar, que en aquell moment era el president del Sindicat Rabassaire local i que també era soci del Sindicat. Aquest fet és probablement indicatiu de desavinences internes entre el nucli de rabassaires.

³¹⁹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

³²⁰ Josep M. Solé i Joan Villarroja, *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, vol. II, pàg. 159-160. Un altre soci del SACM, el propietari del Prat de Dalt, Francesc Galceran, que era membre de l'IACSI, havia estat assassinat el 24 de juliol.

³²¹ *La repressió a la reraguarda...*, vol. I, pàg. 355-358.

³²² Josep M. Solé, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985, pàg. 120.

Aguilera, Manuel Porta Sarrió o el masover de can Maspons de la Vall, Aleix Rifà Rogés.

Segons un recull efectuat l'any 1980³²³, varen morir com a conseqüència de la guerra (revolució, guerra, repressió franquista i camps de concentració alemanys) unes cent cinquanta persones de Caldes de Montbui. La Guerra Civil, i la immediata postguerra, fou, doncs, un veritable tall en el decurs històric de la vila. També ho fou naturalment per al SACM. En primer lloc degut a la precarietat econòmica: a la fi de la guerra els dirigents del Sindicat el van trobar "*completamente exhausto, sin una peseta legítima, y con existencias casi nulas en el almacén. Formando el inventario del Activo y el Pasivo de todos sus bienes, tuvimos que revalorizar el edificio social, para que el capital líquido del Sindicato nos diera la modestísima suma de 1.775'40 pesetas*"³²⁴. I fins a l'any 1947 no aconseguiren altra cosa que recuperar "*la masa de maniobra indispensable para atender a nuestros asuntos de compra-venta de los géneros que nos precisan*"³²⁵.

Però també pel distanciament que es produí entre els seus dirigents i, almenys, un sector important de socis. En la primera memòria que s'edità després de la Guerra Civil, la junta del SACM ja es lamentava que "*haya tantos afiliados que por asuntos políticos, por inconciencia o por mala fe, no presten a la Hermandad todo el apoyo que deberían*"³²⁶ i cada any repetien les apelacions als socis perquè "*seamos entusiastas defensores de nuestro Sindicato Agropecuario acatando y cumpliendo las órdenes de sus Jefes y dirigentes*"³²⁷ o perquè "*tengan fé absoluta en los dirigentes de la Hermandad y que se abstengan de hacer crítica negativa o mal intencionada*"³²⁸, i també se'ls amonestava recordant-los "*que los intereses de la Hermandad son vuestros propios intereses, que cualquier acto cometido que vaya [en] contra del prestigio o de los intereses de la Hermandad, va contra el prestigio y los intereses vuestros*"³²⁹. Set anys després d'acabada la guerra, els dirigents del SACM reconeixien que si bé l'entitat havia fet progressos en l'ordre material

³²³ Montbui, any IV, núm. 149 (15.11.1980).

³²⁴ Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos. Caldas de Montbuy: Mem. 1946.

³²⁵ Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos. Caldas de Montbuy: Mem. 1947.

³²⁶ Hermandad Sindical de Labradores. Caldas de Montbuy: Mem. 1942. I afegia, adreçant-se a aquells que no col·laboraven prou: "*a estos hemos de decirles que podrán aminorar la marcha del Sindicato, pero no podrán detenerla ni destruirlo*".

³²⁷ Memoria leída por el Administrador.... (9.10.1939).

³²⁸ Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos. Caldas de Montbuy: Mem. 1943.

³²⁹ Mem. 1944.

“en el orden espiritual no hemos avanzado un solo paso, a pesar de los continuados esfuerzos que hemos hecho para que nuestros asociados tuvieran una confianza absoluta en el Sindicato. [...] Esta falta de fé y de unión nos hace temer por la vida del Sindicato, pues ya casi han desaparecido aquellos payeses que sintieron la necesidad de su fundación y los actuales desconocen los apuros en que se encontraron sus antepasados”³³⁰.

Res de semblant no es pot trobar en les memòries dels anys trenta³³¹. Malgrat la bipolarització que es produí entre propietaris i pagesos, que s'enfrontaven als jutjats pels contractes de conreu, la vida interna del SACM sembla que va quedar immune a les tensions. L'orientació eminentment cooperativa que tenir en tot moment el SACM, (a diferència de la CAO, que va intervenir molt directament en l'activitat política comarcal i que, en canvi, va ser poc eficient en l'activitat cooperativa), podria explicar que la conflictivitat no esclatés al si de l'entitat. Tot i la significació social i política que, com hem vist, tenien els seus dirigents, els socis del SACM podien distingir entre l'acció cooperativa, que indubtablement els beneficiava, i les reivindicacions socials i la lluita política, que portaven a terme a través d'altres canals. Aquesta distinció va permetre que, durant més de vint anys, el SACM estengués la seva influència a la majoria de la població de Caldes de Montbui i del seus contorns.

³³⁰ Mem. 1945.

³³¹ Lamentablement, no s'han conservat les actes del SACM dels anys trenta, que podrien donar més informació de la vida interna del Sindicat. Tanmateix, la comparació de les memòries d'abans i després de la Guerra Civil permeten constatar que el clima intern havia canviat substancialment.

Conclusions finals

Al llarg d'aquestes pàgines hem pogut veure una societat agrària molt dinàmica. La crisi agrària finisecular va donar lloc a una mobilització agrària sense precedents i la classe propietària va participar intensament en aquesta mobilització. L'explosió de conflictivitat social, la difusió d'ideologies revolucionàries i el naixement d'un nou societarisme pagès, van sumar-se al declivi econòmic de la gran propietat agrària i van posar en qüestió la posició que fins aleshores havien ocupat els grans propietaris en la societat rural.

La seva resposta davant d'aquesta situació no fou de reflux; al contrari, van assumir un paper molt actiu, un fet que potser no s'ha destacat prou. Durant la crisi, van intentar convertir-se en els intèrprets dels interessos agraris (entesos com un tot) davant dels poders públics i liderar la mobilització social. Van encapçalar la lluita contra la plaga de la fil·loxera, la demanda de protecció aranzelària, la rebaixa de les contribucions rústiques o la defensa dels productes agraris enfront dels industrials en la qüestió dels alcohols, per exemple. La campanya de l'IACSI de finals dels anys 1880 i la seva col·laboració amb la Lliga de Propietaris del Principat de Catalunya en els anys 1890, fou el moment culminant d'aquesta mobilització, que donaria lloc a la creació de la Federació Agrícola Catalano-Balear (1899). I, com hem vist, durant tot el primer terç del segle XX molts propietaris van implicar-se en múltiples associacions agràries (des de sindicats i cooperatives locals, fins a federacions i associacions d'àmbits més grans) que van anar formant una densa malla per tot el territori, en el que podríem considerar com una autèntica militància associativa. Algunes d'aquestes associacions foren efímeres i van reconvertir-se en altres entitats distintes, o bé van desaparèixer sense deixar rastre; altres van caracteritzar-se per la seva permanència i per la seva capacitat d'adaptar-se als canvis de situació, com ara l'IACSI, que ha ocupat una bona part de les pàgines d'aquest treball.

L'IACSI fou, sense cap dubte, l'associació de propietaris rurals més important que es fundà a Espanya durant el segle XIX. La seva implantació i les activitats que va desenvolupar durant la segona meitat del segle XIX no són paragonables a cap altra institució de la seva classe. Durant la crisi finisecular va veure la necessitat de reorganitzar-se i va intentar vincular-hi alguns sectors de la pagesia, una estratègia que no va tenir èxit. En conseqüència, va buscar-ne el control indirectament, implicant-se en el moviment associatiu i en el cooperativisme agrari: va intentar

impulsar de nou les subdelegacions, va promoure infructuosament una Federació de Gremis Agrícoles (1893), i finalment va aconseguir crear una Federació Agrícola Catalana (després Catalano-Balear) per articular l'associacionisme agrari. La Llei de Sindicats Agrícoles de 1906, que ha estat considerada el punt d'arrencada del cooperativisme agrari a Espanya, fou promoguda directament per aquests propietaris a través de la FACB. Aquesta actitud tan dinàmica de l'IACSI dintre del moviment associatiu permet explicar l'escàs arrelament del sindicalisme catòlico-agrari a Catalunya: l'IACSI va assumir, en bona part, el paper que l'Església va desenvolupar en altres regions espanyoles a l'hora d'organitzar el sindicalisme agrari.

La mobilització agrària del final del segle XIX va confluïr amb el regionalisme polític, un nou corrent que comptà amb una participació destacada de representants de la classe propietària. La crisi econòmica del sector agrari coincidí amb la crisi política del sistema de la Restauració, fet que va propiciar que s'establiessin lligams molt forts entre el catalanisme i l'agrarisme. Ambdós moviments participaven de l'esperit regeneracionista de l'època i atacaven el caciquisme i la inoperància de l'Estat centralista. Però, a més, coincidien amb l'orientació interclassista (amb la voluntat de reforçar solidaritats verticals), i amb la voluntat de reforçar la identitat col·lectiva. Si en altres regions espanyoles els grans propietaris va evitar la mobilització social, per considerar-la un perill, en el cas de Catalunya la dinàmica política també va empènyer la mobilització i els propietaris van intentar controlar-la i canalitzar-la cap al seu model d'associacionisme agrari.

La crisi agrària i la mobilització del final del segle XIX no van ser un fenomen merament conjuntural, sinó que van comportar canvis transcendentals en la pràctica social i política. A partir d'aleshores, l'associacionisme i, més específicament, el cooperativisme agrari, es convertiren en un element fonamental en l'organització dels interessos i en l'articulació de la societat rural. Els sectors més lúcids de la classe propietària van participar activament en l'organització d'aquest nou associacionisme i van intentar ocupar-hi una posició central. Això requeria de tres actuacions: 1/ liderar la modernització tècnica de l'agricultura, que era imprescindible per a la viabilitat del sector; 2/ reforçar les solidaritats verticals que s'havien trencat durant la crisi, tot impulsant associacions mixtes, de propietaris i pagesos, que neutralitzessin les solidaritats de classe i contribuïssin a diluir la conflictivitat interna del món rural, i 3/ erigir-se com els representants dels interessos agraris davant dels poders públics i dels altres sectors econòmics. De l'èxit que obtinguessin en aquestes actuacions depenia la possibilitat de recuperar la legitimitat i la posició social que havia ocupat tradicionalment. Perquè la seva continuïtat com a classe

dirigent requeria no sols del poder econòmic, sinó també de la seva *hegemonia* (en termes gramscians) sobre els altres grups socials en el terreny cultural.

En aquest treball he resseguit només algunes d'aquestes actuacions en l'associacionisme català del primer terç del segle XX. Aquest associacionisme és un fenomen extraordinàriament ric i divers, de manera que es fa difícil establir tipologies i modalitats. Amb tot, a risc d'incórrer en simplificacions excessives, he volgut fer un intent de caracteritzar-lo, analitzant específicament la participació dels propietaris i la seva eficiència econòmica i social. He argumentat que, tot i la vitalitat del sindicalisme pagès de classe durant els anys de la crisi finisecular, s'acabà consolidant un model associatiu força interclassista, en el qual l'orientació cooperativa era essencial. Fora de moments conjunturals de gran conflictivitat, les associacions de caràcter patronal no van proliferar, i en el moviment cooperatiu també és difícil establir una classificació massa rígida en un sentit de classe, com la que algunes vegades s'ha defensat¹.

La majoria de sindicats i cooperatives agràries eren associacions mixtes, de pagesos i propietaris, i quan aquests hi participaven acostumaven a ocupar els llocs dirigents. Dos factors permeten explicar que s'imposés aquest model: en primer lloc, el clima favorable a les solucions de caràcter corporatiu que va crear la crisi finisecular, que facilitava que la pagesia fes un front comú amb la gran propietat enfront de les dificultats econòmiques que vivia el conjunt del sector; en segon lloc, la necessitat objectiva dels serveis cooperatius, que posava en un lloc preeminent la funció econòmica d'aquestes associacions i en un lloc secundari les afinitats socials i polítiques amb els seus dirigents. En la mesura que els serveis cooperatius funcionessin de forma eficient, la pagesia podia adherir-s'hi i no posava en qüestió el model associatiu, ni el domini que n'exercien els propietaris, com hem vist que succeí en el cas del Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui. D'altra banda, la petita pagesia podia trobar-se en dificultats molt importants a l'hora d'organitzar institucions cooperatives: la falta de capitals i l'escàs desenvolupament del crèdit agrari podien resultar una barrera insalvable, especialment quan era imprescindible la construcció d'infraestructures complexes, com ara els cellers cooperatius.

A vegades s'han posat de manifest les reticències dels grans propietaris a participar en el cooperativisme agrari, perquè aquest podia lesionar els seus interessos econòmic i perquè implicava un espai de sociabilitat i de mobilització social que podia ser perillós; fins i tot s'ha atribuït a aquestes resistències la feblesa i

¹ A. Mayayo: "El cooperativisme agrari: un moviment dual"...

l'escassa consolidació de moltes cooperatives². És innegable que els “guanys cooperatius” eren superiors per al petit pagès que no pas per al gran propietari, i que, per tant, la propensió d'aquest últim a integrar-se a les entitats cooperatives havia de ser menor. Tanmateix, en la mesura que a Catalunya predominaven les formes d'explotació indirectes, els propietaris podien tenir interès en què els seus masovers o parcers es beneficiessin dels serveis cooperatius, cosa que revertiria en un increment de les rendes. I, sobretot, la participació dels propietaris podia respondre a la seva “eficiència de classe”, per exemple el manteniment de la seva posició dirigent i el control social de la pagesia. Per assolir aquest objectiu de caràcter social, el cooperativisme també era indispensable, atès que era l'única forma d'atraure la petita pagesia. Els objectius d'uns i altres eren, per tant, diferents però no antagònics, i en les associacions es produïen coincidències d'interessos, fet que no vol dir que els resultats sempre fossin satisfactoris per a uns i altres. En la mesura en què els dirigents d'aquestes associacions feien prevaldre els seus interessos, l'eficiència de classe podia entrar en contradicció amb l'eficiència econòmica, com va succeir en la majoria de cambres agrícoles.

M'he fixat sobretot en les cambres agrícoles, perquè les considero una forma associativa prototípica de l'organització dels interessos agraris que van promoure els propietaris rurals com a resposta a la crisi finisecular. La creació d'aquestes associacions fou facultada per mitjà d'una disposició del govern espanyol que cal emmarcar en un nou paper de l'Estat envers al sector agrari. A Espanya, com també als països del seu entorn, la crisi finisecular va estimular l'adopció de polítiques més intervencionistes. Entre les iniciatives que foren adoptades (amb més o menys fortuna³), destaca la regulació de l'associacionisme agrari. El Reial Decret de Cambres Agrícoles de 1890 fou una de les primeres disposicions que facilitava l'associacionisme agrari. Pretenia canalitzar la mobilització agrarista cap a unes associacions liderades pels grans propietaris, als quals es reservava el paper d'interlocutors privilegiats amb els poders públics. Les cambres agrícoles també havien d'integrar la pagesia per fer un front comú amb els propietaris en la defensa dels interessos agraris. El control i la direcció de les cambres quedava reservada a aquests últims.

Les cambres agrícoles tenien funcions consultives (amb la possibilitat de proposar reformes als poders públics), de foment de l'agricultura (per mitjà d'exposicions, conferències, premis, publicacions, etc.) i també cooperatives. Aquestes últimes van

² A. Mayayo, *De pagesos a ciutadans...*; S. Garrido, *Treballar en comú...*

³ S. Garrido, “Alentar y obstruir...”

tenir un desenvolupament molt limitat, fet que era determinant per a la seva consolidació i que explica la debilitat de la resposta al Reial Decret fins i tot a Catalunya, on aquesta forma associativa va tenir millor acollida. Els propietaris que van impulsar aquest model associatiu van donar prioritat a la mobilització social abans que a l'acció cooperativa, tot i que a partir de la crisi agrària finisecular el cooperativisme esdevingué un recurs fonamental per adaptar l'agricultura a les noves condicions dels mercats. L'estructura organitzativa de les cambres responia bé a l'objectiu principal, això és, l'articulació de grups de pressió amplis, i en canvi, s'adaptava malament a la gestió de serveis cooperatius a escala local, que havia de donar lloc a la creació de delegacions. El cooperativisme agrari que fou més operatiu s'organitzà, en canvi, de baix a dalt: la consecució de federacions, amb serveis mancomunats, fou sempre posterior a una organització econòmica amb un radi local o força limitat territorialment, com es veu en el cas dels sindicats agrícoles del Maresme, agrupats en la FSAL i després dintre de la USAC⁴.

Les cambres agrícoles van limitar l'acció cooperativa fonamentalment al subministrament d'inputs per a l'agricultura (especialment adobs químics), que era la forma més fàcil d'organitzar. En canvi, en les cambres el crèdit agrícola va tenir un desenvolupament insignificant. Moltes no van establir cap sistema de crèdit en metàl·lic o, en el seu cas, efectuaven operacions d'un volum insignificant. La compra cooperativa d'eines i maquinària agrícola també va tenir un desenvolupament escàs, així com també el cooperativisme de transformació industrial de la producció agrària, com per exemple els cellers o les fassines cooperatives.

La contribució de les cambres agrícoles al canvi tècnic i al creixement econòmic va reduir-se fonamentalment a la difusió de coneixements i pràctiques agrícoles més modernes, per mitjà de l'edició de revistes i butlletins, de conferències, excursions, concursos i exposicions, i de laboratoris i camps experimentals. Però atès que l'adhesió de la pagesia a les cambres agrícoles fou limitada, l'aprofitament pràctic de les noves tècniques és difícil d'avaluar, així com també el foment de l'especialització productiva o les campanyes contra les plagues que algunes cambres van protagonitzar.

En conjunt, aquesta contribució fou modesta i contrasta amb el discurs productivista dels seus dirigents. Però degut a aquesta orientació "poc cooperativista", les cambres van tenir molts problemes per consolidar-se i per mantenir l'adhesió de la petita pagesia. Les cambres que no van establir serveis

⁴ Vegeu: Jordi Pomés, *Les "Mataro's Potatoes"...*

cooperatius van desaparèixer al cap de pocs anys de ser fundades i les que van dotar-los de serveis poc eficients aviat van entrar en decadència, provocant la desafecció de la petita pagesia i donant pas a noves institucions amb una orientació cooperativa més sòlida, com hem vist que va succeir en el cas de la Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui.

Tanmateix, tampoc es pot oblidar el caràcter primigeni d'aquestes associacions. El cooperativisme agrari no una institució senzilla d'organitzar i calia segurament un procés d'"aprenentatge" en el qual les cambres agrícoles haurien pogut jugar un paper no menyspreable. Aquestes es poden considerar un model intermig entre, per un costat, els cercles de propietaris il·lustrats de la segona meitat del segle XIX (que també estaven preocupats per la modernització de l'agricultura, però que tenien un radi d'actuació molt limitat i cap influència entre la pagesia) i, per l'altre, els sindicats i cooperatives que van començar a funcionar en el segle XX amb uns objectius més econòmics i un funcionament més "empresarial", en què l'activitat cooperativa era l'element articulador fonamental i les seves preocupacions estaven molt més vinculades a l'activitat agrària. La capacitat transformadora d'aquestes noves institucions va anar molt més enllà de la difusió d'algunes innovacions tècniques i la seva incidència en el creixement econòmic de les seves àrees d'influència fou molt superior. Al mateix temps i per raons inverses a les cambres agrícoles, van aconseguir una implantació molt més sòlida entre la pagesia local, que sovint va tenir continuïtat després de la Guerra Civil. En el cas concret de Caldes de Montbui, el SACM fou confiscat per FET y de las JONS l'any 1939, però va tenir continuïtat com a *Hermanidad de Labradores y Ganaderos*, es convertí posteriorment en Cambra Agrària local i, des de l'any 1979, ha funcionat com a Cooperativa Agropecuària Comarcal de Caldes⁵.

Les cambres agrícoles, en canvi, foren institucions efímeres. A partir de la segona dècada del segle XX la majoria d'elles va perdre dinamisme o bé va desaparèixer. A mitjans dels anys vint, Jaume de Riba atribuïa la decadència de les cambres agrícoles al fet que en el moment que es constituïren "*la fórmula d'associació agrícola era encara vacil·lant*" i poc "*adequada*", atès que en reservava la direcció als propietaris i el cooperativisme no es podia desenvolupar prou. "*Avui —continuava dient— l'associació agrícola ací i per tot Catalunya s'ha descentralitzat amb Sindicats Agrícoles d'objecte més especialitzats i d'extensió territorial més reduïda [...] ells constitueixen, si no la fórmula local agrícola definitiva, almenys la més*

⁵ Generalitat de Catalunya, *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball, Direcció General de Cooperativisme, Barcelona, 1984.

*avançada i ferma. En ella es dóna la intervenció que correspon en el propi pagès cultivador i en algun són ells mateixos els directors*⁶.

Ramon Vidal i Trull, que fou un dels fundadors del Sindicat Agrícola de Cervera, afirmava que *“el sindicat no és un fi, sinó que és un medi i com a tal s’ha de portar”*⁷, sintentitzant així una concepció totalment diferent a la dels propietaris que havien impulsat les cambres agrícoles. Per a ell, la sociabilitat era una qüestió totalment secundària i criticava els sindicats que en el seus locals socials tenien una sala amb cafè, fet que, segons ell, desdeïa d’un sindicat agrícola: *“el Sindicat que el tinguin per treballar, el Sindicat és com una eina moderna per a fer bona feina i les eines treballant es conseven lluentes, en el cafè s’hi rovellen”*⁸. En tenia un exemple ben aprop, atès que la Cambra Agrícola de la Segarra i l’Urgell, fundada l’any 1905, va centrar la seva activitat gairebé exclusivament en la secció recreativa i va acabar desapareixent quan l’any 1918 es creà el poderós Sindicat Agrícola de Cervera.

Tanmateix, no tots els sindicats van desenvolupar de la mateixa manera el cooperativisme: el 1931 es calculava que hi havia a Catalunya uns cinc-cents sindicats i associacions agrícoles, *“però no arriben a 200 els que més en petit o més en gran tenen serveis cooperatius com cellers, molins d’oli, farineres, destil·leries, etz, etz”*⁹. Al costat de realitzacions admirables, amb una gestió professionalitzada i un funcionament empresarial, que van permetre que els sindicats actuessin com a instruments de modernització agrícola d’algunes comarques i que ajudessin a consolidar la petita explotació familiar, també hi trobem moltes experiències efímeres, de sindicats que van desaparèixer al cap de pocs anys de fundar-se o bé que *“a la llarga, quedaren reduïts a simples casinos”*¹⁰.

Ramon Vidal deïa que molts sindicats que es van fundar al començament del segle XX van fracassar a l’hora d’establir serveis cooperatius eficients i que, com a conseqüència d’això, *“moren ofegats per l’indiferència dels seus pagesos, que no hi*

⁶ Jaume de Riba, “Granollers agrícola”, LVC, 23.6.1926.

⁷ Vidal de Monpalau, “El meu parer”, *Guiatge Agrícol. Portaveu del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sampedor*, agost de 1929.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell*, 6.1931.

¹⁰ Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968, pàg. 51. Segons A. Balcells, *“durant el primer terç del segle, el nombre de sindicats agrícoles que fracassaren fou superior al dels que triomfaren. La falta de coneixements tècnics i administratius, les dificultats per a trobar i acumular capital, l’actitud desconfiada dels parcers en els sindicats controlats pels amos que acaparaven la direcció pel fet d’haver-hi aportat tot o gairebé tot el capital inicial, l’individualisme rutinari dels mateixos autors; tot això contribuï o fou la causa de la ineficàcia i del fracàs de molts d’aquests sindicats”* (*ibidem*).

veuen cap resultat, i el cansament dels directius, que no cobren cap quota [...]”¹¹. Coincidia amb ell Pere Cabot, de la FSAL, el qual criticava aquells “*sindicatos de aquellos de sello, presidente y secretario*”, i els considerava contraproductius per al moviment agrarista, perquè “*serán siempre un motivo de estorbo y mala nota, puesto que nunca les interesará sumarse al movimiento, restando por otra parte fuerza al mismo*”¹². Ambdós dirigents són exponents d’una nova orientació del sindicalisme agrari que es començà a consolidar a partir de la segona dècada del segle XX i que en els anys 1930 s’articulà en la USAC, la major federació de sindicats i cooperatives agrícoles de Catalunya.

El Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui que hem pogut resseguir en les pàgines precedents, és un exemple d’aquest nou model de cooperativisme molt més dinàmic, que va constituir una peça clau en el procés de modernització de l’agricultura durant el primer terç del segle XX. Com hem vist, aquest sindicat no fou aliè al control dels grans propietaris locals i la seva projecció exterior també l’identificà clarament amb les organitzacions creades pels grans propietaris. No és un fet excepcional, com també s’ha pogut comprovar en l’estudi del cooperativisme vitivinícola del Penedès¹³. A Martorell, que fou un centre neuràlgic del moviment rabassaire, l’any 1918 es creà un Sindicat Vitícola que va agrupar una bona part de la petita pagesia d’aquella àrea i els seus dirigents, encapçalats per Francesc Santacana, també eren grans propietaris. És aquesta una mostra de subordinació de la petita pagesia als grans propietaris? Són aquestes associacions un resultat de l’hegemonia social d’aquests últims?

Al llarg de les pàgines d’aquest treball he intentat afrontar aquesta qüestió, que requereix diverses consideracions. En primer lloc, cal tenir en compte que la majoria de les associacions agràries eren interclassistes i l’adscripció a una associació cooperativa no suposava afinitats de caire social i polític amb els seus dirigents, com hem vist en el cas del Sindicat de Caldes de Montbui. Encara més s’ha de relativitzar la projecció exterior de les entitats locals. Primerament, perquè fins a l’organització del poderós moviment rabassaire hi havia poques alternatives a l’hora d’articular de manera efectiva les societats agràries a un nivell supracomarcal. I en segon lloc, perquè la participació en una federació agrícola implicava sovint lligams molt febles i, a la pràctica, molt imperceptibles per als associats, fet que permet explicar la

¹¹ “El meu parer”...

¹² Pere Cabot, “Objetivos Sindicales”, *El Litoral Agrícola*, 7.1930.

¹³ Antoni Saumell, *Viticultura i associacionisme a Catalunya*...

vinculació d'una entitat de caràcter pagès com la Societat Agrícola de Valls a una organització com la FACB, promoguda directament des de l'IACSI.

Tot i això, estic convençut que l'associacionisme promogut pels grans propietaris va tenir una certa "eficiència de classe"¹⁴. Com hem vist, el discurs modernitzador dels dirigents de les cambres i sindicats agrícoles contribuïa a mantenir el seu lideratge en la societat rural. Encara que aquest discurs sovint no coincidís amb la labor efectiva que realitzaven per al canvi tècnic i la transformació econòmica de l'agricultura, ajudava a diferenciar-los de les velles oligarquies agràries i a reforçar la seva legitimitat social. I, el que encara era més important, la creació d'associacions mixtes podia limitar les solidaritats de classe i diluir la conflictivitat social.

Fins a quin punt aquest associacionisme va contribuir a mantenir la pau al camp? Com hem vist, després de l'esclat de conflictivitat que acompanyà la crisi del final del segle XIX, especialment virulenta a les àrees vitícoles, els enfrontaments van decaure. Durant gairebé dues dècades, al mateix temps que proliferaven les entitats interclassistes, en el camp català la conflictivitat es manifestà de forma força aïllada, per exemple quan es produïen judicis de desnonaments¹⁵. En el "trienni bolxevic" la conflictivitat entre propietaris i pagesos es tornà a generalitzar i a voltes donà lloc a estratègies de defensa patronal. Però tot i així, els propietaris no van abandonar definitivament l'estratègia interclassista: l'auge del sindicalisme catòlic pot interpretar-se com un darrer recurs, en una situació d'emergència, per tal d'evitar l'organització autònoma de la pagesia i mantenir la preeminència social dels propietaris en el marc de l'associacionisme interclassista. No fou fins als anys trenta que les solidaritats verticals es trencaren definitivament: davant de l'empenta de la Unió de Rabassaires i el canvi de la situació política que suposà la Segona República, els grans propietaris van acabar adoptant posicions de defensa patronal, en conflictivitat oberta amb els sectors pagesos.

Quina relació tenen ambdós fenòmens? Com hem vist, l'associacionisme agrari interclassista era valorat per alguns sectors de la classe propietària com un instrument per limitar la conflictivitat social. Però va contribuir-hi veritablement? Fins a quin punt va ser un instrument per a la subordinació de la petita pagesia a les posicions de la classe propietària? Aquesta era la tesi que defensava J. J. Castillo

¹⁴ Amit Badhuri, "Economic power and productive efficiency...", "Eficiència econòmica e instituciones...".

¹⁵ Emili Giralt, "El conflicto 'rabassaire' y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1926", *Revista de Trabajo*, 7, 1965. Rosa Congost ha remarcat la necessitat de no menysvalorar aquests processos judicials, que posen de manifest com el dret fou utilitzat com a arma de lluita social de la pagesia (Rosa Congost, "Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català. Algunes reflexions", *Estudis d'Història Agrària*, 12, 1998, àg. 43-75).

quan examinava el sindicalisme catòlico-agrari de Castella¹⁶, una tesi que, sense deixar de tenir elements incontrovertibles, requereix algunes matitzacions.

En primer lloc, les associacions promogudes pels propietaris només tenien l'adhesió de la petita pagesia si servien per aconseguir el seu objectiu principal, que era la consolidació de la petita explotació familiars. En la mesura que les cooperatives contribuïen a la millora de la productivitat, a l'adaptació de la producció a les condicions dels mercats agraris, que a vegades exigia processos de reconversió i especialització productiva, facilitava el crèdit agrícola i, en definitiva, tots aquells serveis que contribuïen a fer possible la reproducció de les explotacions agràries familiars, comptaven amb la seva adhesió. I en la mesura que, pel contrari, no oferien aquests serveis, o bé que l'activitat cooperativa era poc eficient, aquesta adhesió es perdia. L'experiència descrita de la Cambra Agrícola del Vallès i del Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui és, en aquest sentit, paradigmàtica.

En segon lloc, l'adhesió de la petita pagesia a les associacions dirigides pels propietaris no sols no era incondicional, sinó que tampoc implicava una adhesió al seu projecte social i polític. Josep Elías de Molins afirmava que l'*obsessió política* era un dels principals obstacles per a la creació i desenvolupament dels sindicats i caixes rurals i, fent-se ressò de les indicacions de Luis Chalbaud, advertia que "*es indispensable que separemos prácticamente lo político de lo social, si no queremos esterilizar las obras más grandes. Un sindicato que sea político no podrá extender su acción á todo el municipio, con daño del mismo sindicato y de todos sus vecinos*"¹⁷. La pagesia no deixava manipular-se fàcilment, com van poder comprovar els dirigents de la Cambra Agrícola del Vallès quan van convertir-la en un centre polític de la Lliga Regionalista. I els dirigents del Sindicat Agrícola de Caldes van poder constatar que l'enquadrament de la pagesia no evitava l'adhesió simultània de molts socis al Sindicat Rabassaire local, ni tampoc la violència que desfermà la Guerra Civil. Per tant hi ha raons per pensar que els dirigents de les cambres i sindicats agrícoles tenien una confiança excessiva en la capacitat de l'associacionisme agrari per mantenir la pau social al camp. La seva *hegemonia* era moltes vegades més aparent que real, perquè la pagesia conservava una gran autonomia d'actuació.

Si això és així, cal explicar que en un context de deteriorament de la situació econòmica i social de la pagesia com la que es vivia a Catalunya durant els primers anys del segle XX, l'esclat de conflictivitat oberta no es produís molt abans.

¹⁶ Juan José Castillo, *Propietarios muy pobres...*

¹⁷ Luis Chalbaud, *Los Sindicatos y cajas rurales*; citat per José Elías de Molins, *ABC del Crédito Agrícola y Cajas Rurales*, Barcelona, s.d., pàg. 21.

L'estabilitat social i política, en uns contextos que s'endevinen molt tensos i propensos al conflicte, pot resultar a vegades difícil d'explicar. Durant llargs períodes de l'època contemporània el món rural s'ha mantingut al marge de grans agitacions socials. Tant en societats europees com de fora d'Europa, tot i l'existència d'enormes desigualtats socials, les rebel·lions i desafiaments col·lectius han estat molt poc freqüents en el món agrari¹⁸.

J. Scott ens ha fet veure que l'absència de conflictes col·lectius i organitzats en el món rural no és indicatiu de la falta de tensions, de subordinació o docilitat de la pagesia enfront de la classe dominant, sinó que pot atribuir-se també a una estratègia de lluita pagesa, i que en aquesta lluita tenien un paper rellevant les formes quotidianes de resistència (*everyday resistance*), menys espectaculars però més constants, com ara el sabotatge, l'incendi de collites o els robatoris, que requerien poca coordinació i que també eren efectives¹⁹. El plantejament de Scott va tenir la virtut d'evitar la identificació exclusiva de les formes de lluita pagesa amb la protesta organitzada i revolucionària enfront de les elites agràries i de l'autoritat, la qual havia rebut l'atenció preferent dels historiadors²⁰. Però la identificació d'actituds més o menys soterrades de lluita i de resistència del camperolat, tampoc no ens ha de fer oblidar l'existència de les formes d'hegemonia o de dominació social²¹.

L'associacionisme que van promoure els propietaris partir dels darrers anys del segle XIX va ser un intent de vehicular formes de dominació i de neutralitzar la confrontació social existent en el món rural. Però, en darrer terme, l'hegemonia de la

¹⁸ Un exemple el trobem en el cas de Xile: "*Mientras los trabajadores urbanos y los del salitre se organizaban en cooperativas, sindicatos y partidos políticos, el clamor y las huelgas en minas y ciudades tenían escaso eco en el campo. La ausencia de conflicto rural hasta la década del sesenta es un hecho pertinaz que debe ser reconocido. [...] Hubo una breve racha de huelgas en 1919 y 1920 en unos pocos casos en que trabajadores rurales estuvieron en estrecho contacto con trabajadores organizados de la minería o de la industria. [...] Pero éstos eran casos aislados, casi invariablemente provocados por dirigentes urbanos, y una vez se retiraban —como lo hicieron bajo medidas de fuerza después de 1924— el campo volvía a la tranquilidad [...] Mientras la presión de las clases trabajadoras urbanas gradualmente comenzaba a imponer cambios en el sistema político chileno, una tranquila y cooperadora masa campesina continuaba proveyendo a los terratenientes con los votos necesarios para su supervivencia política*" (Arnold J. Bauer, *La sociedad rural chilena*, Ed. Andrés Bello, Santiago de Chile, 1994, pàg. 251-252).

¹⁹ James Scott, *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press, 1985. Una síntesi a J. Scott, "Everyday Forms of Peasant Resistance", *The Journal of Peasant Studies*, vol. 13, n. 2, 1986, pàg. 5-35 (trad. al castellà: "Formas cotidianas de rebelión campesina", *Historia Social*, 28, 1997, pàg. 13-39).

²⁰ Tot i això, tal com explica Julián Casanova, els treballs de Scott combinaven elements teòrics que ja estaven presents en altres autors, com ara E. P. Thompson, Eric Wolf o Teodor Shanin (Julián Casanova, "Resistencias individuales, acciones colectivas: nuevas miradas a la protesta social agraria en la historia contemporánea de España, Manuel González de Molina (ed.), *La historia de Andalucía a debate*, vol. I, Diputación Provincial de Granada / Anthropos Editorial, 2000, pàg. 289-301).

²¹ Una revisió del paradigma promogut per James Scott en relació a la conflictivitat agrària es pot trobar en l'article de Robert Fletcher, "What are We Fighting For? Rethinking Resistance in a Pewenche Community in Chile", *The Journal of Peasant Studies*, vol. 28, n. 3, 2001, pàg. 37-66.

gran propietat depenia de la possibilitat de recuperar la seva posició econòmica. I aquest objectiu era inabastable en un context de caiguda tendencial de la renda agrària, que provocava més tensions entre els que pugnaven per apropiarse-la. Malgrat les dificultats econòmiques, la petita pagesia no va abandonar el sector (com ho faria després en els anys 1950). Tenia dos motius principals per no emigrar: en primer lloc, els serveis cooperatius de les associacions agràries, que ajudaven a mantenir l'equilibri precari de les seves explotacions agràries; en segon lloc, les expectatives d'assolir la propietat de la terra que per mitjà de la reforma agrària que prometien alguns grups polítics, sobretot els republicans en els anys 1920 i 1930.

Aquestes expectatives es van veure incomplertes fonamentalment per l'obstrucció de la classe propietària, que es trobava immersa en una decadència que ja seria definitiva: en primer lloc pel retrocés de la seva posició econòmic i social enfront d'altres sectors emergents, accentuada a partir de la crisi finisecular, i en segon lloc, per l'esquerdament de les solidaritats verticals que havien predominat en el si de la societat rural fins aleshores. Atès que era un sector molt difícil de reconvertir cap a altres activitats econòmiques, la davallada de la renda de la terra portava aquest grup social cap a un carreró sense sortida. Les propostes de reforma que afectaven a la seva reserva de valor fonamental (la propietat de la terra) foren contestades amb molta virulència i van acabar desembocant en un dels conflictes socials més greus de la nostra història contemporània.